

$\frac{2}{33}$

$\frac{2}{167}$

X $\frac{21}{9}$

12004

439-22

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

ԸԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Ի ՀՐԱՀԱՆԳՍ ՄԱՆԿԱՆ Յ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՏՆ Հ. Սինաս Վարդապետի Բժըշ-
կեան Տրապիզոնցւոյ 'ի Սխիթա-
րեան Սիաքանութենի :

28
1

Արդեամբ բարեպաշտ Կիւրեղ աղայի Սա-
ղըրեան Տրապիզոնցւոյ :

Handwritten signatures and text in Armenian script.

Ի ՎԵՆԵՏԻԱ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ :

1820

28 3570-4. 2.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Յայտնութիւն բանից քոյ լուսա-
ւորէ , և իմաստուն առնէ զտղայս :

Սաղ. ճԺԸ:

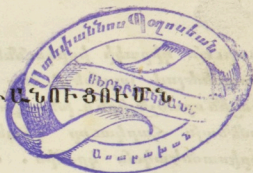
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

4576

41

ԾԱՆՈՒՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ըստ սողոմոնի՝ ճանաչելն Լճ և գիտելն իւրամենակարող զօրութիւնն՝ է արմատ անմահութեան . և անոր համար ՚ի սկզբանէ հետէ վարդապետք սուրբ եկեղեցւոյ անխոնջ ջանացին յայտնաբանել քարոզութեամբ աստուածային սքանչելիքն , որ դործեց վասն փրկութեան մարդկան . որ, սկս զի ամենայն քրիստոնեայք ճանչնալով և գիտնալով աստուածային ամենակարող զօրութիւնն և անսահման խնամքն՝ աստուածապաշտ ըլլան քրիստոնէական կատարելութեամբ : Լճդ՝ որովհետեւ յետ քսանւերկուամեան օտարանալոյս ասկէց և յետ այնչափ աշխարհներու զլորելոյս , նորէն բերաւ զիս հոս հայրենիքս հասուց առաքելական պաշտօնիւ՝ վերին տեսչութիւնն . պարտաւոր զիս համարիմ , որ այս 1818

տարւան կիրակի իրիկուններն՝ խրա-
տաքանելով յայտնեմ ձեզ աստուա-
ծային սքանչելիքն և խնամքն, հանդերձ
ամենայն հարկաւոր գիտելիքներով
քրիստոնէական կրօնիս . որպէս զի
յայտնի գիտնաք թէ աստուածաշ-
տուութիւնն ոչ միայն 'ի հանդերձեալն
երջանիկ կրնէ մարդն , այլեւ այս աշ-
խարհիս մէջն ալ փառաւոր և բարի
կը գործէ : Ահա այս է վախճան այս
մեր վարդապետութեան . և այս ըլլայ
պատճառ ձեր երջանկութեան , հաս-
նելով շնորհք սուրբ հոգւոյն մեզ 'ի
ատենաբանելն , և ձեզ 'ի լսելն այս
եկեղեցնայ մէջ տրապիզոնի :

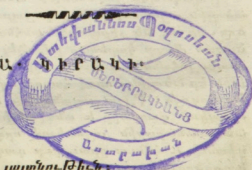

ԵՍԵՂԵԻՐ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԻՃԵՆԵՆՕԹՈՒԹԵԼՆ

ԱՊՐԵԼԿԻ

Հ. Ինչ է յայտնութիւնը

Պ. Յայտնութիւնն է ինչևիցէ անյայտ բանին յայտնի ըլլալն. և այնպիսի գաղտնի բանին, որ առանց յայտնութեան չիմացվիր. զոր օրինակ է՝ թէ այսօր ձեզ յայտնեմ թէ վաղն արեգակը պիտի խաւարի, մէկէն մաքերնիդ հասու կըլլայ անյայտ բանին. որ թէ չիյայտնէի՝ չէիք կրնար իմանալու: Հին ատենը գաղտնիք կը կոչէին այսպիսի բնական բաները. զի քուրմերն աստղաբաշխութիւն իմանալով կը հռչակէին, և յայտնի կընէին ժողովրդեան խաւարումն արևու, լուսնի, ամսագլուխը, տարեգլուխը՝ ևն: Բայց այս յայտնութիւն է մարդկային և բնական բանի. թէպէտ՝ թէ որ քուրմերը չիյայտնէին, ռամիկ ժողովուրդը չէր կրնար իմանալ բնական խելքով. իսկ հրեշտակին յայտնութիւն, որով յայտնեց սարայի թէ զաւակ պիտի ունենաս՝ ոչ էր մարդկային,

այլ հրեշտակային կամ գերբնական. որ է նոյն ընդ ձծային յայտնութե. զի բնական խեղճով չէր կրնար իմացիլ նոյն ատենը: Նոյնպէս գերբնական և ձծային յայտնութի էր՝ հրաշալի աստղին երևիլը մոգուց. որով յայտնի եղաւ իրենց թէ ձծ մարդկային մարմնով յայտնեցաւ, և գնացին երկրպագութի ըրին արարչին. անոր համար ձծայայտնութի ըսվեցաւ, ինչպէս այսօր տօնեցինք և խորհողն իմացուցինք քարոզին մէջ. որ պիտի լսէք ևս խէ կիրակին:

Հ. Ինչ է յայտնութի ձծգիտութի:

Պ. Իսկապէս յայտնութի ասելով՝ կիմանանք ձծային յայտնութիւնն, որ յայտներ է արարածոց. զի թէ ձծ չի յայտներ՝ անհնար էր թէ ստեղծական միտքը կարենար ըմբռնել բնականապէս. որպէս յոհաննէս աւետարանչին տեսած յայտնութիւն էր ձծային. որով հասու եղաւ նոյն դաղտնի խորհրդոցն: Ապա յայտնութի ձծգիտութի՝ է այնպիսի դաղտնիք և անգիտելի խորհուրդ, որ ձծ ամենաբարին յայտնելով որդուց մարդկան՝ գիտուն և հմուտ ըրաւ իւր դաղտնի խորհրդոց և գործոց, լուսաւորելով ստեղծական միտքն մարդոց և հրեշտակաց՝ իմաստուն ըրաւ զամէնքը. սորվեցան և իմացան թէ ձծ է սկիզբն երևելեաց և աներևութից, եղածներուն և բլլայլիքներուն. որով յայտնի եղաւ թէ ինչ որ գիտենք, ինչ որ կը տեսնենք, կը լսենք, և կը խօսինք՝ ձծ է յայտներ. ինքն է պատճառ և հեղինակ ամենայնի: Ըստ այնմ. Ամենայն ինչ նովաւ եղև և առանց նորա եղև և ոչ ինչ. և ըստ առաքելոյն՝ յայտնեց և յայտնեցաւ իշխանութեց և պետութեց: Անոր համար դաւիթ մարգարէն ասաց, թէ՝ Յայտնութի բանից քոց լուսաւորէ և իմաստուն առնէ զողայս: Ահա մեր տկար միտքն ալ այս ձծային յայտնութիւն սակաւ ինչ լուսաւորեալ՝ կրսկրսինք այս առաջին կիրակիս յայտնել նախ թէ ուստի է սկիզբն յայտնութեց, և թէ ով է սկիզբն անսկիզբն: Երկրորդ՝ թէ քանի կերպ յայտնութի

7
Եղաւ : Ապա միւս կիրակին կըսկըսինք յայտնել
այ ստեղծածներն :

Հ. Ինչ է սկիզբն :

Պ. Սկիզբն է եղած բանին ծայրն կամ սկսող
պատճառն, որ իսկապէս ձեռք է միայն սկիզբն և
պատճառ ամէն բանի. զի երբոր անոնք չի կային
ինքն յաւիտեան կար, և փառաւորեալ էր իւր
յաւիտենական փառքն. բայց կամեցաւ յայտ
նել արարածոց իւր խորհուրդն և գիտութիւն,
ամենակարողութիւն և անչափ բարութիւն. ուստի
ինչպէս որ միայն ինքն է տէր և վախճան ամե-
նայնի. վասն զի ամէն բան իրմէն եղաւ և իրեն
համար եղաւ. նոյնպէս ինքն է միայն յայտնիչ
ամենայնի : Անոր համար մարգարէն ասաց. Լու-
սով երեսաց քոց տեսանեմք զոյս, և սողոմնն
ասաց. Որինչ առ ոտս կայցէ՝ աշխատութիւն գտա-
նեմք. իսկ որինչ յերկինս է՝ ով քննեսցէ, և
զխորհուրդս քո ով գիտաց, եթէ ոչ գու ետուր
զիմաստութիւն և առաքեցեր զնր հոգիդ քո ի
բարձանց :

Հ. Ինչու կըսվի սկիզբն անսկիզբն :

Պ. Անոր համար ձեռք կըսվի սկիզբն անսկիզբն,
պատճառ անպատճառ. զի ամենուն գոն և ըս-
կիզբն ինքը տվաւ, և պատճառ եղաւ ըլլալնուն.
սակայն ինքն ուրիշէն չըսկըսաւ, և ոչ որ իրեն
պատճառ եղաւ. վասն զի է ինքնագոյ, անեղ,
և անժամանակ. ոչ սկիզբն և ոչ ծայր ունի.
միշտ էր, և կայ մնայ յաւիտեանս յաւիտենից :
Ինչպէս բոլորակ մի որչափ դարձընես՝ ծայրը չես
կրնար գտնել, զի չունի ծայր. այսպէս մտքովդ
որչափ վեր ելես՝ յաւիտենականութիւն ծայրը չես
կրնար գտնել. զի անծայր է և անսկիզբն, որ է
ձեռք. ինչպէս զեղեցիկ կը հաստատէ նր լուսա-
ւորիչ : Տէս Զեմ. 1 :

Հ. Քանի կերպով յայտնութիւն եղաւ :

Պ. Կրկին կերպով. նախ բնական լոյս մի տա-
լով մտաց՝ յայտնեց ձեռք. որպէս զի մարդիկ կա-
րենան անով ճանչնալ ստեղծողն և սիրել, կամ

Թէ ստեղծական բաներուն վրա նայելով և մտածելով՝ այ մեծութիւն ճանչնալ և զմայլիլ։ Աւստի միայն արեգակը տեսնելով՝ միտքը կրնայ բնական լուսով մակաբերել և խորհիլ, Թէ այս ստեղծվածն որ այսպէս մեծ և գերազանց է, այսչափ աշխարհ կը լուսաւորէ և կը տաքցընէ, հապաասոր ստեղծողն որչափ մեծ և գերազանց պիտի ըլլայ, որչափ բարի և նախախնամող համօրէն աշխարհաց։ Վարի աշխարհի վայրենիները տեսան որ ծովու թռչուններն ամէն օր մէկ տեսն կուգան ջուր խմելու. ոմանք նոյն տեսնը ջուրը կը մոնեն կելլեն. հասկըցան որ Նախախնամութի մի կայ որ զիրենք կը կառավարէ. ուստի իրենց ժամանակն անոնց դորձքերով որոշեցին, և բնական լուսով անբաններէն բան սորվեցան, ու ստեղծողին մեծութիւն ըմբռնեցին։ Իսկ եթէ կոյր մարդ ըլլայ, որ կենդանի և արեւ չի տեսնէր, իր մարմինը միայն քննելով կրնայ այ մեծութիւն հասկընալ նոյն բնական լուսով. որովհետեւ մարմինն այնչափ զարմանալի կատարելութիւններ ունի բերաւոր մասունքներով, և հիանալի գործողութիւն մի և նոյն կէտի մէջ կատարելով, մինչ զի՝ անհաւատ փիլիսոփայ մի ասաց. Թէ որ աշխարհիս մէջ ուրիշ բան չըլլար, միայն մարդուս մարմինն ըլլար, կարօղ էր անշային ամենակարօղ զօրութիւն յայտնել և ստեղծողին գերազանցութիւնը քարոզել. զորօրինակ աչքը մէկ նայելով՝ քանի բերաւոր առարկայ մէկէն կը տեսնէ և կիմանայ. ականջին՝ միայն օդին շարժումն դալչելով՝ հոտոտելիքին հոտ դալչելով՝ ինչպէս մէկէն կիմանայ և կորոշէ. այս ինչպիսի արուեստ և զօրութիւն է. հապաասոնց տվողն որչափ գերազանց է։ Գիտասցեն Թէ որչափ ևս նոցա տէրն առաւել լաւ է. որ գեղեցկութեւ արարչապետն է ասաց սողոմոն։ Ինչ է խելքին և մտքին զօրութիւն, որ ստեղծական բաներով տնտեսող անշային գերազանցութիւն կըմբռնէ. երևելի բաներով աներևոյթ անշային զօրութիւն

կիմանայ. որ րստ առաքելոյն է մշտնջենաւորութի զօրութի և անճառելի գիտութիւն նորա : Անոր համար հին կռապաշտներուն օրինաց գրեանցը մէջ կայ թէ ստեղծող և նախախնամօղն աշխարհի է անճառելի և յաւիտենականութի, տէր և օրէնսդիր է ընդհանուրց :

Հ. Ո՞րն է երկրորդն :

Պ. Երկրորդ՝ իսկական յայտնութիւն հաղորդեց մեզ անճառելի անճառելի գիտութիւն որչափ որ մարդկային ահար միտքն կրնայ հասնիլ. և այս է լոյս հաւատոյ, որ տվաւ հաւատացելոց, ոմանց անմիջապէս միտքն լուսաւորելով, ինչպէս մարգարէներուն և առաքեալներուն. որոնք առանց ուսման և խորհրդածութե լեցվեցան հոգւոյն նբոյ իմաստութիւն, և լուսաւորեցին աշխարհս : Ոմանց նաև յայտնեց միջնորդութիւն ուսմանց և Զանից. ինչպէս էին նբ վարդապետներն. որոնք թէպէտ ուսմամբ սորվեցան անճառելիութիւնն, սակայն անճային յայտնած խորհուրդներն արամաբանելով լուսաւորեցան, և լուսաւորեցին եկեղեցւոյ մանկունքն. ինչպէս որ ամենքնիս լուսաւորեալ գիտենք և կը հաւատանք ամենայն ճշմարտութեց, որ անճ յայտներ է նբ եկեղեցւոյ : Անոր համար ասաց որդին միածին. Գոհանամ զքէն հայր տէր երկնի և երկրի. զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց և ՚ի գիտնոց, և յայտնեցեր տղայոց : Վասն զի բնական միտքն իմաստնոց՝ չի կրնար իմանալ. այլ հաւատքն է լոյս տվողը և յայտնողը մտաց մանկանց :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի այս վարդապետութիւն :

Պ. Ահա այս խորհրդով այս մեր վարդապետութիւն կանուանենք Յայտնութիւն անճառելի, որ սկսելով սկիզբէն կը յայտնէ անճ գիտութիւն այս տարւան հինգ տաղաւարաց կիրակիներն. ուստի բաց ՚ի առաւօտեան քարոզներէն իրիկուններն ալ խրատաբանելով յայտնի կրնենք նախ և առաջ՝ ստեղծվածներով անճառելիութիւն :

Երկրորդ՝ վարդապետութիւն հաւատոյ :

Երրորդ՝ վարդապետութիւն բարոյական :

Չորրորդ՝ վարդապետութիւն խորհրդոց :

Հինգերորդ՝ վարդապետութիւն նր եկեղեցւոյ . որուն անվրէպ դատաստանին յանձն եղեալ ասեմք առ պարգևատուն ամենեցուն . Տուր մեզ տէր աղաչեմք զքեզ՝ հաստատուն կալ 'ի հաւատ՝ 'ի յոյս՝ 'ի սէր՝ և 'ի պատուիրանապահութե քո :

Բ . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. **Ա**ռն է ոչինչն :

Պ. Ոչինչն է մէկ բանին չըլլալը, կամ՝ պակասական սկիզբն . որովհետեւ աշխարհ չըստեղծած՝ ամէն բանէն առաջ ոչինչ էր, որ ըսել է թէ բաց 'ի նոյ բան չի կար . զի ոչինչն է պակասութիւն կամ չունելութիւն . զորօրինակ կուրութիւն է չունելութիւն աչքի, որ լոյս չի տեսնէ . և խաւարն է պակասութիւն լուսոյ . ուր լոյս չըլլալով խաւար կամ անլոյս է : Ուստի թէ ոչինչն և թէ կուրութիւն կամ խաւարն բան մի չեն, հապա մէկ բանին չըլլալն կամ պակասութիւն են : Իսկ անձ ամենաբարին ասանկ պակասական սկիզբն չէ, այլ դրական և պատճառական սկիզբն է ամենայնի . ըստ որում ամէն բան իրմէ սկսած է արարչադործութե, ինքն է պատճառ և արարիչ ամենայն ընչի . զի առանց նորա եղև և ոչինչ :

Հ. Տեսածներդ ինչ են :

Պ. Տեսած բաներս ոչնչին հակառակն են . որ կրավին արարածք կամ էակք, և կամ սկսուած, եղած բաներ . ինչպէս է հող, ջուր, արև, մարդ, ևն . որոնք յայտնի կը քարոզեն, թէ առաջ ոչինչ էր և ամենեւին բան չի կար, ոչ հող, ոչ ջուր, ոչ լոյս, ոչ երկինք, ոչ արև, ոչ մարդ, և ոչ հրեշտակ : Հապա արարիչն երբոր կամեցաւ՝ ասոնք ամէնն ստեղծեց . այսինքն չեղածէն կամ ոչնչէն

ըրաւ ինչ, կամ եղած, և կամ արարած. ըստ այնմ. Արարչագործ ԹԺ, որ յունչէ գոյացուցեր զերկինս և զերկիր:

Հ. Ինչպէս կրնաս հաստատել:

Պ. Նախ և առաջ կը մտածեմ թէ ես առաջ չկայի, արգեօք ուսկէց եղայ. կիմանամ թէ ծնողքէս եմ եղած, ապա անոնք ալ իրենց ծնողքէն. և այսպէս իրարմէ ծնանելով յաջորդաբար կը հասնինք առաջին մարդն ազամ. զնենք թէ ան ալ հողէն եղաւ. հողն ուսկից եղաւ. զնենք թէ ջրէն եղաւ. ջուրն ուսկից եղաւ. զնենք թէ օդէն եղաւ. օդն ուսկից եղաւ. ըսենք թէ երկնքին շարժմունքէն եղաւ. երկինքն ո՞վ ըրաւ. ըսենք հրեշտակներն ըրին. հապա զանոնք ո՞վ ըրաւ: Վերջապէս միտքս կը հաստատովի, թէ կայ առաջին սկիզբն կամ պատճառ և արարիչ, որ զիս և ամէն բան ստեղծեց, թէ հոգեղեն և թէ մարմնեղէն. զի գործքն է յայտնօղ պատճառին: Սի օգոստինոս կը հարցնէ թէ ուսկից գիտնամ, թէ դուն կենդանի ես, երբոր հոգիդ չեմ տեսներ. պատասխան կուտաս թէ՛ վասն զի կը խօսիմ, վասն զի կը շրջիմ, վասն զի կը գործեմ. անմիտ թէ որ մարմնիդ գործքէն կրնաս հասկընալ կենդանի ըլլալդ, հապա այսչափ ան ստեղծածներէն չես կրնար ճանչնալ արարիչն:

Հ. Ինչ կըմբռնես առաջին պատճառն:

Պ. Առաջին պատճառն կըմբռնեմ անստեղծ եակ՝ ամենակալ արարիչ՝ պարզ էութի, և անչափ բարութի. որուն ոչ մարդու և ոչ հրեշտակի միտք կը հասնի. զի ամէն ստեղծվածք չափաւոր են. իսկ ԹԺ է անչափ և անհաս. որ կամեցաւ իւր յաւիտենական բարիքն հաղորդել արարածոց և արարածներ ունենալ, որ իւր փառքն տեսնեն ու վայելեն, և զինքը փառաբանեն. ըստ այնմ. Նորաստեղծեալ բանն յանէից ՚ի սկզբանէ զերկինս երկնից և զերկնային Գօրս անմարմնոց իմանալեացն զուարթնոց. որով յաւեօ փառաբանի: Աստի երբոր կամեցաւ ստեղծեց աշ-

խարհս երկինք և երկիր մէջի ամէն բաներով բարի և կատարեալ. որ հիմակեան կարգին նայելովք ան զայս կատարեալ և կարգաւոր չէր կրնար ըլլալ. Թէպէտ նո՞ւ կարող է ուրիշ զարմանալի կերպով անբաւ աշխարհներ ստեղծել խելքէ մտքէ դուրս, ինչպէս որ կըսէ նք գիրքն. միթէ տկարանայցէ առ 'ի յայ բան, միթէ ձեռն ան չիցէ բաւական: Չամենայն չափով և Թուով և կշռով կարգեցեր. զի զօրութի բազկի քո ուլ է, որ ընդդէմ դառնայցէ:

Հ. Ինչպիսի կարգով ստեղծեց:

Պ. Աճային ամենակարող զօրութիւն ժամանակի չի կարօտիր. մէկ անբաժանելի կետի մէջ բխւաւոր աշխարհք կրնայ ստեղծել անթերի և կատարեալ. բայց մարդուս միտքն իւր ամենակարող զօրութիւն լաւ ըմբռնելու համար կամեցաւ առջի օրն ստեղծել երկինք և երկիր, լոյս և հրեշտակ, նաև նիւթն ամէն բանի ամբողջ և անկազմ. և այս ստեղծածներն՝ վեց օրեան մէջ ուղեց կատարելագործել և կանոնաւորել անանկ զարմանալի եղանակաւ, որ խելք չի հասնիր՝ ո՞չ կարգին և ո՞չ կառավարութեն. մինչ զի պէտք է խոստովանիլ Թէ միայն ամենակարող զօրութիւն հնար է այսպիսի գործ գործել: Երկինք պատմեն զփառս նոյ, և զարարածս ձեռաց նորա պատմէ հաստատութի, ասաց մարգարէն:

Հ. Երբ ստեղծեց:

Պ. Արարիչն 'ի յաւիտենից սահմաններ էր, որ աշխարհս պիտի ստեղծէ. զի կամքն գործ է եղել լոյս. ուստի սահմանած ժամանակն որ հասաւ՝ նախ ասաց. Եղիցի լոյս և եղև լոյս. այսինքն խաւարն վերցաւ լոյս եղաւ, կամ լոյսն ստեղծվելով խաւարն վերցաւ. ըստ այնմ. Խաւարն անդոյ և սկզբնածին հալածեցաւ յօրն առաջին. նաև ոչինչն անցաւ ինչ եղաւ. վերն երկինք եղաւ բխւաւոր հրեշտակներով, վարը երկիր եղաւ խառն հողով՝ ջրով՝ օդով՝ և հրով անկազմ և անպարաստ: Իբր զի՝ ջուրն ու հողն միա-

տեղ խառնած ըլլալով ցամաքն չէր զատված, և ամէն բոյսերուն սերմն հողին մէջն էր: Եւ հոգի ձյ կամ թծային նախախնամութիւն չըջելով աշխարհիս վրա կը խնամէր. ինչպէս հաւը խնամելով կը հոգայ իւր ձագերն, ըստ բացատրութեան բարսղի: Որովհետեւ ստեղծական բաներն թծային զօրութեմ միայն կրնան մնալ էութեւ և կայութեւ մէջ, և առանց նախախնամութեւ մէկէն ոչինչ կը դառնան, անոր համար ասաց սողոմոն. Չմեծն և զփոքրն ինքն արար և զմիօրի նախ խնամ ունի ամենեցուն: Արդ՝ մենք ալ ձյ նախախնամութիւն վայելելով, լոյսն տեսնելով, օդն շնչելով, ջուրն խմելով, և երկրիս վրա կոխելով, սարսափան ենք անբաւ շնորհակալութիւն ելող արարչին, որ այսչափ առատ տվեր է իւր պարգևն, մտածելով՝ եթէ ասոնք չըլլային, կամ վերցընէր աշխարհէս՝ ինչ պիտի ընէինք: Ան այս մտածականս բաւական է մեզի այս շաբթուս, ձյ բարիքն ճանչնալու և շնորհակալութեամբ թծասէր ըլլալու:

Գ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

2. **Երկրորդ օրն ինչ գործեց:**

Գ. Առաջին օրն աշխարհս ստեղծելով շարժում մի տվաւ երկնից. և այն անկաղմ լոյսը կամ արեգակը չըջելով՝ ժամանակ ձևացաւ, և խաւարն լուսէն զատվելով ցորեկ եղաւ. իսկ նոյն լոյսն երբ եղերքին տակը մտաւ իրիկուն ըլլալով օր մի եղաւ: Եւ երբ նոյն լոյսն նորէն ծագեցաւ՝ առաւօտ եղաւ, և որոշվեցաւ երկրորդ օրն: Ան այս երկրորդ օրւան մէջ արարիչն օդը կարգաւորելով թեթեւ մարմինները և ջրեղէն գոլորշիքները վեր հանեց ամպ ձևացուց. որպէս զի պէտք եղած ատենը թանձրանալով

ջրջրկին և անձրեւէն: Նաև օդն իբր հաստա-
տութի գրաւ երկրիս ու երկնային մարմիննե-
րուն մէջ, և ասով աստղալից երկինքը զառվե-
ցաւ երկրէս, և վարի ջուրը վերի ջրէն կամ ամ
պերէն որոշվեցաւ օգով. ինչպէս երգեց շնոր
հալին. Արարչական բանին հրաման 'ի յերկրոր-
դումն աւուր սկզբան, զջուրսն 'ի ջուրցն բաժա-
նեաց, հաստատութի պարունակեաց. որով զաշ-
խարհս հողեղինաց՝ անջրպետեաց 'ի հրեղինաց:
Ուստի լոյսն ու օգը թեթեւ ըլլալով վեր մնա-
ցին, և ջուրն ու հողն ծանր ըլլալով վար մնա-
ցին. իսկ երկրագունտս աւելի ծանր ըլլալով
կեդրոն եղաւ մ'Թնողրտին, ջուրը վրան, օգը
ջրին վրա, հուրն ալ կամ լոյսն ալ օգին վրա. որ
է մ'Թնողրտ երկրիս: Ահա այսպէս հրամայեց
ած. Եղեցի հաստատութի 'ի մէջ ջրոցդ, և ե-
ղեցի մեկնել 'ի մէջ ջուրցդ և ջուրց: Եւ եղև
այնպէս: Եւ կոչեաց ած զհաստատութին եր-
կին: Եւ ետես ած զի բարի է: Եւ եղև երե-
կոյ, և եղև վաղորդայն, օր երկրորդ:

Հ. Երրորդ օրն ինչ գործեց:

Պ. Երրորդ օրն հրամայեց ած, որ ջուրը քաշ-
վի և զատվի ցամաքէն ծով ըլլայ: Եւ ասաց ած
Ժողովեացին ջուրքդ որ 'ի ներքոյ երկնից 'ի Ժո-
ղով մի, և երևեսցի ցամաքն. և կոչեաց ած զցա-
մաքն երկիր. և զԺողովս ջուրցն կոչեաց ծովս:
Ուստի այս ածային հրամանն եղածին պէս՝ մե-
կէն երկրիս ջուրը մէկտեղեցաւ ահագին ծով
եղաւ և ցամաքն երևցաւ հանդերձ լեռներով և
կղզիներով. նաև նոյն օրն ովկիանոսս պատեց եր-
կիրս: Եւ որովհետև ամէն բոյսերուն հունտը
դրեր էր ած հողին մէջ, երբոր հրաման եղաւ
ստեղծողէն՝ ամէն տեսակ բոյսերն ու ծառերը
բուսան աճեցան և զարգարեցան հանդերձ հուն-
տերովն, և եղաւ գարուն: Եւ ասաց ած բոլեւ-
ցէ երկիր զբանջար խոտոյ սերմանել սերմն ըստ
աղբի և ըստ նմանութի, և ծառ պտղաբեր առ-
նել պտուղ, որոյ սերմն իւր 'ի նմին. և եղև

երեկոյ, և եղև վաղորդայն, օր էրրորդ:

Նոյն օրն գետերն ալ վաղելով զուարճալի կռուգանէին երկիրս, որ լեռներով և դաշտերով ծաղկալից և պտղալից գեղեցիկ կերևնար: Եւ անչափ անհամար բոյսերը նոյն կետին մէջ ծաղկեցան բոլորն իրարմէ տարբեր թէ հոտով թէ գունով և թէ ձևով: Ուստի երգեց շնորհալին. Էական բանն որ ընդ հօր՝ արարչակից և համազօր, յերրորդ աւուր զՅուրսն զատոյց, զբոյսս և զառնկս բղնեցոյց:

Հ. Զորրորդ օրն ինչ գործեց:

Պ. Արարիչն չորրորդ օրը կարգաւորեց երկնային մարմիններն. ուր առաջ միագունտ լոյս կերևնար անկազմ՝ կամ անկանոն, որ միայն դառնալով գիշեր ցորեկ կիմացվիր. իսկ այսօր ձծկարգի դնելով նոյն լոյսն՝ նախ արևն, լուսինն, և ամէն աստղերն որոշ կարգաւորեց ըստ այնմ. Լոյսն այն պայծառ յօր չորրորդին, յարեգական նիւթ հաւաքեալ, լուսինն՝ ի դիպ լուսոյ ստեղծեալ, և աստեղաց պարս յօրինեալ: Երկրորդ՝ աստղալից կամարն հաստատեց, մոլորակները զատեց՝ ամէն մէկին մէյմէկ կերպ շարժում տալով, և մէյմէկ գծի վրա հաստատելով ո՛րը վար, ո՛րը վեր: Անանկ որ ասոնց շարժմունքով ամիսը, տարին, ժամանակն, և եղանակն յայտնըվեցան: Եւ ասաց ձծ եղիցին լուսաւորը՝ ի հաստատութե երկնից՝ ի լուսաւորութի ի վերայ երկրի. և մեկնել ի մէջ տունջեան և ի մէջ գիշերոյ. և եղիցին ի նշանս և ի ժամանակս, և յաւուրս և ի տարիս. և արար ձծ զերկուս լուսաւորսն զմեծամեծս. և զաստեղս. և եղև երեկոյ, և եղև վաղորդայն օր չորրորդ: Ահայս կարգով սկսան պտըտիլ լուսաւորներն. ուստի լուսինը ամիսըան մէջ իր շրջանն ընելով, լուսնական ամիսն սկսաւ ըլլալ. իսկ արևն տարւան մէջ իր կամարը դառնալով կամ զողիակս սէն անցնելով տարի եղաւ. նաև ժամանակն ու եղանակն յայտնի եղաւ նոյն գծին ծուռ ըլլալ.

լոյն քսանւիրէք աստիճան. որ եթէ շիտակ ըլլար, ոչ գարունն ոչ ամառն ոչ աշունն և ոչ ձմեռն կորուչվէր: Տէս. Ճեմ. 349:

Հ. Հինգերորդ օրն ինչ գործեց:

Պ. Հինգերորդ օրն հրամայեց անձ, որ ջրէն ստեղծվին ելլեն զեռուններ և թռչուններ. զի գեռ շնչաւոր կենդանի չի կար աշխարհիս վրան. ուստի անձային հրամանաւ նայիս օրն անհամար թռչուններով զարդարվեցաւ զանազան տեսակով և մեծութեւ. ջրուն ալ այլևայլ ջրային զեռուններ և մանր մանր զարմանալի կենդանիներ ունեցաւ, որ ջրին մէջ կը խաղային. նաև նոյն օրն ստեղծեց ջրէն բոլոր ծովուն մեջի կենդանիները, մեծամեծ կէտեր, ահագին ձկներ, անբաւ ժժմուկներ և խեցիներ: Եւ ասաց անձնէն ջրուք զեռունս շնչոց կենդանեաց. և զամենայն թռչունս թռչաւորս բոլոր ազգի. և ասէ աճեցէք, և բազմացարուք, և լցէք զջուրս որ 'ի ծովս, և թռչունք բազմացին 'ի վերայ երկրի. և եղև երեկոյ, և եղև վաղորդայն, օր հինգերորդ: Ուստի այսպէս երգեց շնորհալին. Ճառագայթեալ բանն 'ի հօրէ յօր հինգերորդն հրամայէ, բղխեալ 'ի ջրոց սեռք կայտառաց և թռչաւորս օդականաց:

Հ. Վեցերորդ օրն ինչ գործեց:

Պ. Վեցերորդ օրն հողէն արարչագործեց ամէն ցամաքի կենդանիներն՝ չորքոտանի, դաղան, և անասուն մեծ և փոքր: Երբոր երկիրս ամէն տեսակ բոյսերով և կենդանիներով զարդարվեցաւ, ամենաբարի արարիչն կամեցաւ թագաւոր մի ստեղծել և դնել իշխօղ երկրիս վրա ամէն բանի: Ուստի ամէն բանէն ետև հողէն ստեղծեց առաջին մարդն ադամ՝ այսպէս. առաւ անձ երկրէ և ձևացուց մարմին, և ապա փչելով տոլաւ իրեն բանական հոգի. զոր նք գիւրքն այսպէս կըսէ. փչեաց 'ի նա հոգի կենդանի. որով նոյն հողէն ստեղծեալ մարմինը հոգեւորեցաւ և եղաւ մարդ կամ բանական կենդանի: Անտենը մէ-

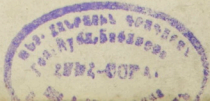
կէն տկտաւ շարժիլ, տեսնել, լսել, իմանալ, արա-
մարանել, և զուարճանալ արարածներուն վրա
նայելով: Սակայն ազամայ բնութեբ նման, և
օգնական չի կար այն անհամար կենդանիներուն
մէջ. ապա ան թմրութի մի տվաւ ազամայ, և
անոր կողէն ստեղծեց երրորդ ժամուն առջի կիկն
եւա, որ կեանք բսել է. և օրհնելով հրամայեց,
որ աճին ու բազմանան: Եւ ասաց ան հանցե
երկիր շունչ կենդանի բոտ ազգի չորքառանի, և
սողունս և գաղանս երկրի բոտ ազգի: Եւ արար
ան զմարդն 'ի պատկեր իւր. բոտ պատկերի նոյ
արար զնա. արու և էգ արար զնոսա. և օրհնեաց
զնոսա. . և եղև երեկոյ և եղև վաղորդայն օր
վեցերորդ: Բոտ որոյ այսպէս երգեց շնորհա
լին. Չհանդուրժեալ բնութե բարւոյն, ունիլ
միայն զանճառ բարին, այլ ստեղծեալ զմարդն
յիւր պատկերին 'ի վեցերորդ առաւօտին, և 'ի
յերրորդ ժամ զկողածինն 'ի յօգնութե ետ հո
ղածնին:

2. Եօթներորդ օրն ինչ գործեց:

Պ. Եւ հանգեաւ յաւուրն եօթներորդի, կը
սէ անաշունչն. իբր զի՝ վեց օրւան մէջ կատա
րեց ան երկինք և երկիր ամենայն բաներով, հրեշ
տակներով և մարդով. ապա եօթներորդ օրն
իբր դադարելով ստեղծագործութեն հանգեաւ.
և սրբելով նոյն օրն կամեցաւ որ սբ պահի,
բան չի բանին չաշխատին նոյն օրն 'ի յեշատակ
դադարման նոյ յարարչագործութեն. ուստի այն
օրւան անունն ալ ըսվեցաւ շաբաթ, որ կը նշա
նակէ հանգիստ. բայց ետքը յնի փառաւոր յա
րութե պատիւ բնելով շաբաթ օրը կիրակիի փո
խեց սբ եկեղեցին: Բոտ այնմ. Տրն յետ ստեղծ
մանն արարածոց՝ հանգեաւ յեօթն օր 'ի գործոց:
Տեա լ. կիրակին:

3. Ինչպէս էին նախաստեղծք:

Պ. Ազամ եւա անմեղ և սբ վիճակի մէջ էին.
բայց դեռ անայնի տեսութե երանելի չէին եղած
կատարելապէս, և ոչ անմեղանչական սբ էին.

Թէպէտ շատ դեղեցիկ, խելացի, և կատարեալ չափահաս մարդիկ էին: Ադամ այնչափ իմաստուն խելացի էր, որ իրեն նման կատարեալ մարդ չէ եղած. անկէ յայտնի է որ ամէն կենդանինէրուն յատկութիւն ճանչնալով անուն դրաւ ամէնուն: Մանաւանդ թէ ըստ լուսաւորչայ, ադամ նախ անուն մի տալով արարիչ անուանեց: Ժեմ. 2:

Հ. Ի՞նչ վախճանի համար ստեղծվեցան:

Պ. Ադամ և ամէն մարդիկ՝ այս անցաւոր կենաց համար չեղան, այլ յաւիտենական կենաց կամ այ համար, և ան ժայէլէլու համար ստեղծվեցան. վասն զի անմահ հոգի ունենալով պէտք էր անմահանալ յաւիտեան, և բարի գործքերով հասնիլ անանցանելի ուրախութե և երանութե: Թէ չէ՝ վախճանազուրկ կը սեպվէր անմահական հոգին՝ եթէ անբան կենդանեաց նման մինակ այս աշխարհիս համար ստեղծված ըլլար: Եթէ այսու կենօքս միայն յուսացեալք իցեմք, ողորմելի եմք քան զամենայն. ասաց առաքեալը: Ադամ եւա թէպէտ յաւիտենական երանութե չէին հասած. բայց սկզբնական արդարութե վայելելով զանձ կուրախանային, ինչպէս կըսէ շնորհ. Յորում ցնծայր զուարճացեալ անտխրական խնդութե, քանզի զանձ տեսանէր միշտ խոնարհեալ ի դրախտին, յորմէ զլուսոյն ճառագայթ տպաւորէր ի յինքեան:

Հ. Ի՞նչպէս էին հոգեղէն և անմարմին ստեղծվածք:

Պ. Ասոնք աննիւթ և պարզ իմացութիւն են. զորս արարիչն ստեղծեց իրեն սպասաւոր և փառաբանիչ ըլլալու, նաև մեր փրկութե օգնելու համար. ուստի անմարմին ըլլալով շատ աւելի իմաստութե և գիտութե քան զադամ լեցված էին. մանաւանդ սաղայէին, որ անհամեմատ գերազանց էր: Ասոնք առջի օրն ստեղծվեցան առնաբառ և անմեղ. բայց դեռ կատարեալպէս երանելի չըլլալով սաղայէլ տեսաւ իւր մտաց գե-

ըազանցութիւն հպարտացաւ, և մեծամեղելով ուսաց, թէ ես ալ իմ աթոռս կը դնեմ ամպերէն վեր և նման կըլլամ բարձրելոյն: Եւ այսպէս գլուխ քաշելով չի հնազանդեցաւ ինչ, և մէկէնիւ մէկ ձեռային անձառելի փառքէն զրկւիւցաւ, և երկնքէն դժոխքը թափեցաւ ինքն և իրեն հետեօղ դասն. ուստի ըսվեցան դև և սատանայ, որ ըսել է՝ հակառակ ինչ և արդարութե: Անկեց ետքը չի կամեցան ապաշխարել և փրկութե հասնիլ. ինչպէս կը յայտնեն նք վարդապետք:

Հ. Ո՞րն են բարի հրեշտակք:

Պ. Բարի հրեշտակ կըսվին, որ սաղայելի հպարտութեը չի հետևեցան. այլ մնացին յանձային փառաբանութե մէջ, որ են ինը դասք, և վերէն վար իջնելով են՝ Սերորէք, Քերորէք, Աթոռք, Տէրութեք, Զօրութեք, Իշխանութեք, Պետութեք, Հրեշտակապետք, և Հրեշտակք: Այսպէս կը թուէ դիոնէսիոս: Նաև իրեք իրեք քահանայապետութի կը բաժնեն այսպէս. Աթոռք, քերորէք, սերորէք՝ առաջին քահանայապետութի: Տէրութեք, զօրութեք, իշխանութեք՝ երկրորդ քահանայապետութի: Հրեշտակապետք, հրեշտակք, պետութեք՝ երրորդ քահանայապետութի:

Պօղոս առաքեալ կըսէ թէ հրեշտակներն են կարգեալ սպասաւորել փրկութե մարդկան: Քանի՞ մեծ է ինչ խնամքն որ այսչափ հոգ ունի մարդու վրան, մինչև հրեշտակներն իրեն օգնիլ օրով: Հապա քանի՞ անպէտ և դատաւարտելի կըլլայ մարդն, երբոր հոգ չունենար իր փրկութեն համար. այլ անբան անասունի նման կերթայ, և չի մտածէր թէ օրէ օր կը մօտենայ յաւիտենականութե: Քանի՞ մեծ սարսափ պիտի ունենանք, երբ կը տեսնենք որ հրեշտակներն մէկ յանցանքի համար դժոխային եղան. մենք ինչ պիտի ըլլանք, որ այսչափ ստեղծողին դէմ անհնազանդութե և ապերախտութե կը մեղանչենք: Զի եթէ՛ ի հրեշտակսն յանցուցեալս ձեռք ոչ խնայեաց, այլ խաւարին կապանօք արկեալ ի տար-

տարոսն ետ պահել 'ի դատաստան, ըստ պետրոսի առաքելոյն. ապա մեզ ինչպէս պիտի դատէ և պատուհասէ, թէ որ չի զգնանք և ան երախտիքը չի ճանչնանք ու չի ծառայենք իրեն հրեշտակային վարուք. վասն զի թէ որ ան մեծութիւն և երախտիքը ճանչնանք, հարկաւ բարութեան կը հետեւինք բարի հրեշտակաց նման, ըստ իմաստնոյն. ճանաչելն զքեզ բովանդակ արդարութիւն և գիտելն զըօրութիւն քո արմատ անմահութեան:

Դ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. **Ո**ր ստեղծվեցան աղամ, եւա:

Գ. Աղամ ստեղծվեցաւ գրախտէն գուրս աբելէք, և յետոյ դրվեցաւ գրախտին մէջ. որ երրորդ օրն ան զարգարեց անուշահոտ ծաղիկներով և պտղալից ծառերով. և եղաւ գեղեցիկ և սքանչելի պարտէզ մի ամէն զուարճութեան լի: Հոն ստեղծեց ան զնախամայրն մեր եւա՝ թրմութիւն տալով ագամայ առաւ մեկ կողմն ու չի նեց անով եւայի մարմինն, ինչպէս ըսինք: Արդ այս զուարճալի գրախտը կերենայ, թէ հայաստանու մէջն էր, երգըումայ և էջմիածնայ միջոցը. որովհետեւ գրախտէն երաժ չորս գետերուն գլուխը երգըումայ մօտը կիյնի. թէպէտ գրախտը ջրհեղեղին Ժամանակն անյայտ եղաւ մարդկային տեսութեան, ինչպէս կըսեն վարդապետք: Այս գեղեցիկ գրախտն այնչափ գերազանց և սքանչելի տեղ էր, որ ամէն տեսակ բարիքով զարգարած էր, և մէջ տեղը անկած էր ծառ կենաց. ուսկից աղամ և իւր զաւակներն ուտելով ոչ կը ծերանային և ոչ կը մեռնէին, նաեւ ամենեւին նեղութիւն և կարօտութիւն չէին ունենար: Թէպէտ քուններնին կուգար, կը ծարւէին, և կանթեւային, բայց մեզի պէս կարօտութիւն և

նեղութիւն չէին քաշեր. ինչպէս կը հաստատեն նր լարդապետը: Ադամ գրախտին մէջ ըլլալով, երբ որ ուզէր, մօտն էր ծառն կենաց, ուտելով ծերութիւն կազատէր: Տղաքը վշտանալով չափտի լային գրախտին մէջ. ոչ թունով կը մեռնէին և ոչ բնական պահասութիւն բուծ կը ծնէին. բաց 'ի փոքր մարմնոյ՝ ուրիշ բանով նման ադամայ կը ծնէին ըստ նր օգոստինոսի:

Հ. Կար ուրիշ ծառ:

Պ. Ուրիշ ծառ մի կար, որ կըսէր գիտութիւն բարւոյ և չարի. այսինքն թէ որ մարդն հնազանդ և հաւատարիմ մնար իւր արարչին, այն կըլլար իրեն ծառ գիտութիւն բարւոյ. զի միայն բարին կը ճանչնար և կը հետևէր. իսկ թէ որ անհնազանդ ըլլար, այն կըլլար իրեն գիտութիւն չարի. զի անկէտու չարը կը հասկընար, և չարիքն իրմէն պակաս չէին ըլլար. ինչպէս որ եղաւ: Ուստի ամենաբարի արարիչն իւր իշխանութիւն մարդուն իմացընելու համար պատուիրեց ադամայ, որ ամէն պտուղներէն ուտէ, միայն գիտութիւն ծառէն չուտէ և չի մօտենայ. նաև ապառնալով ասաց, թէ երբոր ուտէք՝ կը մեռնիք:

Հ. Ի՞նչպէս խաբւեցաւ:

Պ. Չար սատանան հակառակ և թշնամի ըլլալով ջանաց որ մարդն ալ իրեն նման ապստամբ ըլլայ ինչ. ուստի երբոր եւա պտըտելով և զուարճանալով գրախտին մէջ մօտեցաւ արգելած ծառին, ահա սատանան օձին կերպարանքը կամ օձին մարմինը մտած սկսաւ փորձելով եւային հետ խօսիլ, և համոզելով ասել, թէ ինչո՞ւ համար գրախտին ամէն ծառին պտուղը չէք ուտեր. և ի՞նչ է պատճառն որ չէք ուտէր այս ծառէն. կերէք որ ինչ նման ըլլաք: Պատասխան տվաւ եւա թէ ան արգելեց որ չուտենք ու չի մեռնինք: Արկնեց օձը. չէ թէ կը մեռնիք, հապա աչքերնիդ կը բացվի և ինչ նման կըլլաք, անոր համար հրամայեց ան որ չուտէք: Այսպէս համոզելով և լաւ երեցնելով կինը խաբեց. որ

կերաւ և աղամին ալ կերցուց : Երկուքն ալ կերան, և մէկէն ձծային շնորհէն ընկան կորուսին իրենց անմեղութիւն ու փառքը . բացվեցաւ աչքերնին տեսան որ զըրկըվէր են ձծային շնորհէն, և ակտաւոր յօժարութիւն զիրենք շարժելով իմացան որ մարմնով ալ մերկ են . ուստի աւարջնալով թղի տերևով իրենց ամօթալի մերկութիւն ծածկեցին, ըստ այնմ . Եկայք որդիք մարդկան ողբասցուք զհօրն զվտանգ, որ մերկացաւ զփառս առաջին և զգեցաւ զթղենոյն ծածկոյթ փոխանակ անճառ լուսոյն :

Հ. Յետոյ ինչ եղաւ :

Պ. Ագամ և եւա փոխանակ ձծանալու ողորմելի վիճակի մէջ ընկան . տեսան որ ձծային շնորհէն և մեծութեն զըրկըված են, սկսան երկուսն ալ սոսկալ, ափշիլ, մնալ տարակուսեալ : Սակայն ամենաբարի արարիչն կամեցաւ ապաշխարութիւն կանչել զանոնք . ուստի դեռ գրախտին մէջն էին հարցուց աղամայ, Թէ ո՞ւր ես : Ա՞՞՞ կուզէր որ աղամ մեղայ ըսելով թողութիւն խնդրէ սխալանացն . բայց ագամ փոխանակ զղջալու կիներ պատճառ բռնելով սասց՝ Թէ ինձի տված կիներ տվաւ որ կերայ : Ա՞՞՞ Ժամանակ տալով իրենց ապաշխարութե՛ կնկանն ալ հարցուց . անալ օձը պատճառ բռնեց : Ապա երբոր ասոնք չուղեցին ապաշխարել անէծք առին ստեղծողէն, օձն ալ անիծվեցաւ որ գործիք եղաւ սատանայի :

Հ. Ե՞րբ դուրս ելան գրախտէն :

Պ. Ագամ այն անէծքն առնելով պարտաւոր մնաց արգարութե՛ բոլոր զաւակներով, որ պիտի ծնէին իրմէն մինչև աշխարհիս վերջն . որովհետև ինքն էր հայր ամենուն, եթէ արդար մնար՝ զաւակներն ալ պիտի արգարութե՛ մէջ մնային . ինքն անհնազանդ ապստամբ ըլլալով՝ բոլոր մարդիկ ալ պարտաւոր մնացին, և անարժան եղան այն գրախտին հիանալի գեղեցկութիւն վայելելու . ուստի դուրս արտաքսեցաւ աղամ ընդ եւայի, ու գրախտին դիմացը բնակեցաւ . ուր

միշտ լալով և ապաշխարելով անցուց կեանքը : Տարիէն ետե կային եղաւ, յետոյ հաբէլ. որուն նախանձելով կային զարկաւ մեռցուց. որ անհնաւ ըին կսկիծ եղաւ ծնողացն : Անոր տեղն ւած սէթ տվաւ իրեն և կայինն անիծեց, որ երեւեալ տատանեալ եղաւ. իսկ ագամայ յետոյ ուրիշ զաւակներ ալ եղան և քաղաք շինեց : Տէս Հմտ. հտ. 4. 153 :

Հ. ՈՐջափ ապրեցաւ :

Պ. Ագամ ինը հարիւր երսուն տարի ապրեցաւ, և բոլոր կենացը մէջ ապաշխարանք քաշելով կուլար սխալանացն վրա. իսկ մարգասէրն ւած ողորմելով մսիթարեց և խոստացաւ, որ իր զաւակէն պիտի դրկէ մէսիա փրկիչ. որ զինքն ազատէ սատանային դերուծէ :

Հ. Ե՞րբ եղաւ ջրհեղեղ :

Պ. Ագամ մեռնելէն ետե սէթին զաւակները խառնակեցան անիծած կայենին զաւակներուն հետ. որ կերևնայ թէ ւած արգիլէր էր : Ասոր այնչափ անառակութիւն ըրին որ անօրէնութեան չափն լեցվեցաւ. մինչև ւած բարկանալով կամեցաւ բոլոր աշխարհ ջրհեղեղով կորսննել : Ուստի նոյ նահապետը տապան շինեց և տապանին մէջ մտնելէն ետե եղաւ ջրհեղեղն յամի աշխարհի ըստ Ժամանակագրաց 1656 : Եւ միայն տապանին մէջ եղողներն ապրեցան ութ հոգի ամէն տեսակ կենդանիներով : Իսկ տարիէն ետե տապանն հայաստան արարատ լեռան վրան նստաւ և բոլոր ջուրը քաշվեցաւ : Հոն ելաւ նոյ, նախ և առաջ զոհ ընելով ւայ երկրպագութիւն ըրաւ. և ապա այգի տնկեց քաղաք շինելով. շինած քաղաքին անուն դրաւ նախիջևան, այսինքն առաջին իջևան և բնակարան :

Հ. Ո՞ր է բաբելոն :

Պ. Բաբելոն տիգրիս գետին քով ընդարձակ գաշաւէ, որ խառնակութիւն կը նշանակէ. զի նոյ նահապետէն բաղմանալով մարգիկ հայաստանու մէջ, ելան հոն գնացին միաբանած բաղմութեք

և սկսան մեծ աշտարակը շինել, որ անուն թուղուն աշխարհիս մէջ: Այս գործքն այդ դէմ ըլլալով՝ այլալուծի և շփոթութի մի տվաւ շինողներուն՝ նայիս ամենուն լեզուն փոխվեցաւ, չէին կրնար մէկգմէկ հասկընալ. մինչ զի աշտարակն անկատար ձգեցին մէյմէկ դի քաշվեցան՝ ոմանք հեռու, ոմանք մօտ, և եօթանասուններու նահապետութի ազգ և լեզու բաժնրվեցան յամի աշխարհի 1770: Այս աշտարակն հայաստանու ժողովուրդը բաժնրվեցաւ. մէկ մասը մնաց հայաստանն ու նահապետին քով, որ դեռ ողջ էր. և մէկ մասն ալ բարեւոնէն ցրվեցան ասիա, ամերիկէ, եւրոպա, նաև ամերիկա. մինչ զի՝ բոլոր երկիր և կղզիներն մարդով լեցվեցան. իւրաքանչիւր տեղացի ողջ և դիրքը բարեւոնին փոխելով թարբեր ազգեր եղան. զի տաք երկրի ազգերն արագ և խորամանկ եղան. ցուրտ տեղերունը՝ սպող և դանդաղ. իսկ միջակներունը բարեխառն եղան:

Հ. Ո՞վ եղաւ կռապաշտ:

Պ. Նոյ նահապետին իրեք որդիքն բազմանալով՝ աշխարհ լին մարդով, և քիչ քիչ սկսան շին մոռնալ. բայց առջի կռապաշտներն եղան քամայ ցեղէն քանանացիք, որ նախ սկսան աստղերն և մեծամեծ մարդիկ պաշտել: Իսկ բէլ եղաւ առջի կռապաշտ թագաւորն, որ զինքը պաշտել կուտար ժողովրդեան: Տէս ճեմ. 6: Յետոյ ապոր ցեղէն նինոս թագաւորը՝ ծաղկահաս դաւակը մեռնելով արձան շինել տվաւ, և ասկէց կուռք շինելը մտաւ. որ ամէն աշխարհ մեծամեծներուն արձանը շինէին կը պաշտէին: Սա կայն կերենայ թէ մեր ազգին մէջ ետքը մտաւ կռապաշտութի. վասն զի պատմիչները կը հաստատեն, թէ հայի բելայ երկրպագութի չընելու համար պատերազմ ըրաւ՝ զարկաւ բէլը մեռցուց. և ետքի թագաւորները յունաստանէն բերին կուռքերն հայաստան: Տէս հմտ. հտ. 7: Այս մարդուս այս աղերախառնութիւնը տեսնելով դաւիթ

մարգարէն կըսէ. ո՞վ է մարդ զի յիշես դու զնա. բոլոր աշխարհ մարդուն համար ստեղծեցիր այն չափ մեծութիւն տալով. բայց մարդը միայն ապել բախտ ըլլալով թողուց արարիչն ու սկսաւ քարի փայտի ծառայութիւն ընել: Եւ ոմն իմաստուն կըսէ. ամենայն արարածք այդ դրած օրէնքը կը կատարեն. մարդն է միայն, որ ստեղծողն թողուցեր է անօրէնութիւն կը ծառայէ: Արդ՝ չըլլայ թէ մենք ալ նոյն ապերախտներէն ըլլանք. ապա այս շարժ լաւ մտածենք այդ բարիքն ու հաւատարմութիւն ծառայենք ստեղծողին, ինչպէս որ պարտական ենք:

Ե. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞վ էր արբաՀամ:

Պ. Հայր արբաՀամ էր սեմայ ցեղէն և կուս պաշտ թարային օրգին. զի քաղղէացոց կուռքերը թարս կը շիներ կըսեն: Բայց արբաՀամ մտաւոր և բարի ըլլալով կը մտածէր թէ ինչպէս անկրնայ ըլլալ այն, որ մարդուն շինածն է. և քաղղէ փայտէ շինած կուռքն անկրնայ ըլլալ. ուստի գիշերներն երկինքը նայելով աստղերուն՝ կը մտածէր թէ այս սքանչելի լուսեղէն մարմիններուն ստեղծող մի պիտի ըլլայ: Այս գեղեցիկ խորհրդածութեն համար ան ամենաբարին լոյս տվաւ իրեն, ճանչցաւ ստեղծողն ու երկրպագութիւն ըրաւ երկնաւորին. անոր համար զինքն օրհնեց ան, և հանեց քաղղէացոց մէջէն աւետեաց երկիրը տվաւ իրեն և զաւակացն: ԱրբաՀամ հնազանդելով այդ ճայնին երբոր ելաւ հայրենիքէն, նորէն յայտնութիւն եղաւ և խոստացաւ անոր իր զաւակէն փրկիչ պիտի գայ աշխարհ: Եւ այս կըսվի կոչումն արբաՀամու, որ եօթանասու-

նըՀինկ տարւան էր յամի աշխարհի 2083: Իսկ երբոր եղաւ իննսուներինն տարւան՝ իրեք հրեշտակներն երեցան իրեն մարդու կերպարանքով, և գնացին տունն աւետիս տվին, թէ սահակ պիտի ծնի քեզմէ. նոյն ժամանակը երկինքէն կրակ իջաւ երեց սողոմ գոմոր իրենց չար մեղացն համար, միայն արդար զովո ապրեցաւ: Եւ այս ժամանակն էր մէլքիսեգէկ քահանայապետն, որ սողեմայ թագաւորն էր. արբահամու առաջն ելաւ, տասանորդ առաւ. որ էր օրինակ քնի. ինչպէս կը բերէ առաքեալն:

Հ. Որչափ ապրեցաւ:

Պ. Արբահամ հարիւր եօթանասուներՀինգ տարի ապրեցաւ, և միակերպ կենդանի հաւատքով այ ծառայեց. մինչև մէհհատիկ սիրական որդին սահակ այ զոհ պիտի ընէր. անոր համար կրկին օրհնովեցաւ ստեղծողէն: Եւ ապա նոյն օրհնութիւն տվաւ սահակին, անալ տվաւ յակոբին, յաւկոբն ալ տասուերկու որդւոցն, որ են նահապետ տասուերկու ցեղին երբայեցւոց. որոնց մէկն էր յովսէփ գեղեցիկ. որուն նախանձեւով եղբայրները ծախեցին, և գնաց եգիպտոս ծախվեցաւ տասներեթը տարւան. ուր տասուիրեք տարի բանոր մնալէն ետև, փարաւոնին երազը մեկնելով եղաւ իշխան եգիպտոսի. որ երսուն տարւան էր:

Հ. Յակոբ նահապետն ի՞նչ ըրաւ:

Պ. Յակոբ նահապետ սիրական որդուն վրայնչափ լացաւ ողբաց, որ աչքին լոյսը թափելով մաշեցաւ կեանքն: Սակայն ինչպէս որ յովսէփ գեղեցիկ փարաւոնի երազը մեկնէր էր՝ սկսաւ սաստիկ սով այն կողմերն. մինչ զի յակոբ նահապետ գրաւ որդիքը զրկեց եգիպտոս որ ցուրեն բերեն: Իսկ յովսէփ եղբայրները ճանչնալով յայտնեց զինքն ու բերել տվաւ հայրն հարիւրերսուն տարւան, որ միայն իրենք եօթանասուներՀինգ հոգի էին բաց՝ ի ծառաներէն. որոնք մտան եգիպտոս և շատ պատիւ ունեցան թագաւորէն. և այնչափ անուանի էին եգիպտաց.

ւոյ առջին, մինչ զի՝ եգիպտացւոց թագաւորներն ասոնց անուամբն հովիւ կը կոչվէին երկար ժամանակ: Ուր մնացին իսրայէլացիք երկուհարիւր տասնհինգ տարի, և այնչափ բազմացան՝ որ ետքի թագաւորներն սկսան նախանձել, ուստի փարաւոն թագաւորը չարանալով սկսաւ չար չարել հրէաներն դառն ծառայութիւն հարիւր քառասունչորս տարի:

Հ. Ո՞վ էր մովսէս:

Պ. Երբոր այսպիսի ծառայութիւն կը տանջւէին՝ հրաման եղաւ թագաւորէն դայեկներուն որ մեռցնեն հրէաներուն մանչ զաւակներն. որ պէս զի պահսին չի մնան: Այս միջոցս ամրամ իսրայէլացուն զաւակ եղաւ, որ կայտառ տղայ ըլլալով սրտերնին չգիմացաւ մեռցնելու. իրեք ամիս պահելէն ետեւ տեսան որ չըլլար՝ սնտուկի մէջ դրին տղան ծեփեցին ու գետին մէկ կողմը նետեցին: Մտուկը մնաց գետին մէջ, մայրն ալ հոն մօտն էր. ուր փարաւոնի աղջիկը տեսաւ սնտուկը հանել տվաւ տղան մօրը տվաւ մեծցուց, և ապա առաւ պալատը՝ ամէն գիտութիւն կրթելով որդեգիր ըրաւ. որ կոչվեցաւ մովսէս՝ այս, ինքն ջրէն ելած:

Հ. Ի՞նչպէս ազատեց:

Պ. Երբոր մովսէս քառսուն տարւան եղաւ ձգեց ելաւ եգիպտացոց մէջէն. և ութսուն տարւան էր հրեշտակ երևցաւ իրեն քորեք լերան վրա բոցով, և իյ կողմանէ հրամայեց որ երթայ իսրայէլացիներն ազատէ փարաւոնի գերութիւն: Ուստի դնաց ելաւ փարաւոն թագաւորին դիմացն և իյ կողմանէ ասաց, որ թող տայ իսրայէլացիներն. բայց փարաւոնի սիրտը խտանալով չօւղեց լսել իյ հրամանն և սկսաւ աւելի տանջել ժողովուրդը: Անոր համար տասն պատիժ տալով պատուհասեց. և որովհետեւ եգիպտացիք նեղոս գետին ջուրը կը պաշտէին, նախ և առաջ որչափ ջուր կար եգիպտոսի մէջ արիւն դարձուց, և բոլոր ձկներն ապականելով ջարդե-

ցան : Այս բանը տեսնելով փարաւոն չի զղջա-
ցաւ, այլ հոր փորեցին եգիպտացիք որ ջուր գտնեն
խմեն : Երկրորդ պատիժն եղաւ, որ եգիպտոսի ամէն
տեղը գորտով լեցվեցաւ : Այս պատիժն որ տե-
սաւ զղջաց փարաւոն և խոստացաւ Թող տալու .
բայց յետոյ ստեց : Երրորդ պատիժ՝ մուկն (սիւ-
րիսինէկ) տվաւ ւծ : Չորրորդ՝ շանաճանճ՝ տվաւ :
Հինգերորդ՝ անասուններուն ջարդ տվաւ . վասն
զի եգիպտացիք շատ կենդանի կը պաշտէին . Կա-
նոր համար ասանկ պատիժներով զանոնք պա-
տուհասեց : Երբոր ասով ալ չի խրատվեցաւ փա-
րաւոն, սկսաւ ւծ ուրիշ կերպ զանոնք պատժել .
ուստի վեցերորդ՝ չարաչար բորոտեցան ամէնքն :
Եօթներորդ՝ անանկ սաստիկ կարկուտ մի տվաւ,
որ շատ անասուն ջարդեց : Ութերորդ՝ մարախ
տվաւ : Իններորդ՝ Թանձր խաւար չօշափելի :
Տասներորդ՝ եգիպտացոց բոլոր անդրանիկներն
ջարդեց : Ահա ամէն տուն լաց ողբ ըլլալով՝ այլ
չգիմացաւ փարաւոն հրաման տվաւ որ շուտով
ելեն խրայեղացիք եգիպտոսէն :

Հ. Երբ ելան :

Պ. Յամի աշխարհի 2315 զատիկ ըրին խրայե-
լացիք, և գառն ուտելէն ետեւ ճամբայ ելան Ի-
րենց ամէն բաներով գնացին դէպ ՚ի կարմիր
ծովու ճամբան . որ էին բազմութի իբր երկու
միլիոն, և եգիպտացոցմէ ալ շատ գանձ առին
կողոպտելով . որոնք շփոթած կրտսիպէին իս-
րայեղացիներն որ շուտով ելեն իրենց երկրէն .
ուստի երբոր մօտեցան կարմիր ծովուն, փարա-
ւոնի սիրտը նորէն խոստացաւ . ելաւ բազմութի
ետեներէն գնաց, որ ետ գարձընէ : Սակայն մով-
սէս մարգարէն ւծային հրամանաւ գաւաղանը
զարկածին պէս՝ ծովն երկուս բաժնրվելով ճամ-
բայ բացվեցաւ . խրայեղացիք մտան սկսան ծո-
վուն մէջէն անցնիլ գիմաց : Փարաւոն ալ ետե-
ներէն մտաւ . բայց խրայեղացիք անցնելէն ետե-
մովսէս նորէն զարկաւ գաւաղանը . ահա մէկէն
ծովը լեցվեցաւ, և փարաւոն մնաց ծովուն մէջ

խողորվեցաւ այնչափ զօրքով և եգիպտացի իշխաններով :

Հ. Ո՞ւր գնացին :

Պ. Իսկ խորայեւացիք իբր չորս հարիւր տարի եգիպտոս կենալէն ետեւ, և իբր հարիւր տարի այն խիստ ծառայութիւն քաշելէն ետեւ անցան ծովէն այսպիսի հրաշքով, և գնացին անապատ, որ անցնին երթան աւետեաց երկիրն, որ շատ հեռու էր. սակայն ապերախտ և տրտնջող ըլլալնուն համար քառսուն տարի անապատին մէջ մոլորեցան մնացին : Թէպէտ ան մոզէս մարգարէին ձեռք շատ հրաշքներ ըրաւ. մանանայ տվաւ հացի տեղ որ ամէն կերպ համ ունէր. լոբամարդի տվաւ մսի տեղ, և ապառաժէն պատւական ջուր բղխեցուց. բայց միշտ կը տրտնջային. ուստի պատիժն ալ ետեւէն կուտար, չարաչար կը ջարդըվէին, մինչև ամէնքն ալ մեռան միայն յեսու և քաղէր մտան աւետեաց երկիրը :

Հ. Ո՞վ էր յօր երանելին :

Պ. Էր իշխան և թագաւոր եգոմայ՝ Թոռն եռաւայ. որ մարգարէական հոգւով և սքանչելի առաքինութիւն լցեալ ըլլալով զարմանալի համբերութիւն չարչարվեցաւ սատանայէն ու չյուսաւ հատեցաւ. այլ միշտ փառք կուտար անոր համար հարիւր եօթանասուն տարի ալ կեանք տվաւ իրեն ան. առաջինէն աւելի փառաւորեցաւ, որ էր ժամանակակից մովսէսի. իսկ երբոր այն նեղութիւնները քաշեց եօթանասունըութ տարւան էր. որ եղաւ օրինակ անսպաշտութեւ, և համբերութեւ : Արդ՝ յօր երանելին համբերութիւն փառաւորեցաւ. իսկ հրէայք տրտնջալով՝ կորան յանապատին մէջ. հիմա այս շաբթու մտածենք թէ որո՞ւն հետեւինք պիտի. թէ որ հրէից նման փոքր բանի համար թերեհաւատելով տրտնջանք, անոնց նման պատուհասելով յաւիտեան կը կորսըվինք. իսկ եթէ յօր երանելւոյն համբերութեն հետեւինք, անոր նման կը փառաւորինք թէ՛ հոս, և թէ՛ յերկինս. ըստ այնմ. Չհամբե-

ըռւթն յոբայ լուարո՞ւք: Երանեալ է այր, որ
համբերիցէ փորձանաց. զի եթէ ընտիր ևս գտա-
նիցի, առցէ զպսակն կենաց. զոր խոստացան
սիրեւեաց իւրոց:

Զ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Երբ առին պատուիրան:

Պ. Խորայեւացիք իրեք ամիս երթալէն ետև եր-
բոր սինա լեռն հասան, մովսէս լեռն ելաւ՝ հրեշ-
տակն նոյ կողմանէ հետը խօսեցաւ, ուխտ դա-
շինք ըրաւ, եթէ Ժողովուրդն նոյ պատուիրանները
և օրէնքները պահեն՝ կըլան ընտրած ազգ և ա-
մէն ազգաց վրա կը զօրանան: Երբոր մովսէս
վար իջաւ այս պատուիրանները պատմելով Ժա-
ղովուրդին ամէնքն ուրախացան: Ուստի նորէն ե-
լաւ լեռն. Ժողովուրդը տեսաւ որ լեռան դը-
լուխն լուսափայլ ամպերով գոցված էր, ուր սոս-
կալի կայծակներ և սրտոռմներ կըլար: Եւ ա-
հա ամպերուն մէջէն ահաւոր ձայն եկաւ, որ
ածային պատգամները կը պատմէր. ինչպէս ախ-
տի յայտնէնք իր տեղն: Տէս ին. 41ր:

Հ. Մովսէս մարդարէն ի՞նչ ըրաւ:

Պ. Մովսէս ամէն պատգամն լսելէն ետև, ա-
սաւ քարեղէն երկու տախտակներն, որոնց վրա
ած տպաւորեց տասը պատուիրաններն, և բե-
րելու ատենը՝ հեռուէն ձայներ լսեց խռովեցաւ.
զի անհաւան Ժողովուրդք տեսան որ մովսէս ու-
շացաւ չի դար, ոտք կոխեցին ահարոնին, որ
իրենց կուռք շինէ. ահարոն տեսաւ որ ճար չի
կայ, զինքը պիտի մեռցնեն. ասաց որ կնիկնե-
րուն ոսկիէ զարդերը Ժողովն բերեն. կը յուսար,
որ կնիկները դէմ կը կենան չեն տար, ինքն
կազատի այն չարիքէն. բայց կատղած Ժողովուր-
դը չուամը գնաց Ժողովեց զարդերը բերաւ. որ

հալեցին հորթ մի շինեցին և սկսան պաշտել և խաղալ խնդալ հեթանոսներուն պէս : Երբոր մովսէս եկաւ ժողովուրդն ասանկ դտաւ, անանկ բարկացաւ խռովեցաւ, որ այն քարէ տախտակներն դետինը զարկաւ կոտրեց . և շատ մարդ անատենն իրար ջարդեցին մեծապէս պատուհասեցան . և այն հորթը փշրելով մանրեց մովսէս ու ջուրը լեցուց ժողովուրդին խմցուց . որպէս զի ոսկին մանրութն իրենց աղաղղութիւնը մէջ տեսնելով ամբշնան, և հասկընան թէ ինչ էր պաշտածնին : Մովսէս չի կեցաւ նորէն լեռն ելաւ . ինչ ժողովուրդին զըջումն ընդունելով մովսէսի գրել տվաւ նոյն պատուիրաններն զրկեց ժողովուրդին :

Հ. Երբ շինվեցաւ տապանակն :

Պ. Նոյն ժամանակն ինչ հրամայեց մովսէսի որ մեծագործ տապանակ մի շինէ նոյն պատգամներուն տախտակներն մէջը դնելու համար : Ուստի իջաւ լեռնէն և բեսելիէլ ճարտարապետին հասկըցնելով շինել տվաւ թոյ ուղած, ձևովն . բայց նախ շինեց խորանն վկայութե պղտի աղութարանի ձևով . յետոյ տապանակն ալ շինվեցաւ կարծր փայտէ եօթն ամսըւան մէջ՝ սնտուկի ձևով բարձր՝ կանգուն ու կէս . երկայն՝ երկու կանգուն ու կէս, և լայն՝ կանգուն ու կէս . ներսն ու դուրսն էր ոսկիապատ . իսկ վրայի խուփը բոլոր ոսկի էր . վրան ոսկիէ թափած երկու քառաթևեան հրեշտակներ կային . որոնց մէջէն ինչ կը խօսէր : Մէջը դրաւ պատգամին տախտակներն, և թոյ տված օրէնքներն գրած, ոսկի ամանով մանանայն, և ահարոնի դաւադանն որ ծաղկեցաւ հրաշքով : Այս տապանակն էր հրաշալի, որ դրին ներսի կողմն խորանին վաւրագուրով գոցած . ուր միայն քահանայապետը կը մտնէր տարին մէկ անգամ :

Հ. Խորանին մէջ ինչ կար :

Պ. Խորանին մէջն ալ երկու սեղան շինեցին . մէկն էր անփուտ փայտէ ոսկիապատ, և կըսվէր

սեղանն առաջաւորութեւ. ուր միշտ տասներկու քաղարջ կար անուամբ տասներկու խորայէլեան ցեղից, և մէկալը՝ սեղան խնկոց. ուր իրիկունն առաւօտ խունկ կը ծխէին քահանայք. և հոն կը դնէին այ տրված ընծաները: Դուրսն ալ ուրիշ սեղան մի կար, որուն վրա ողջակէզ կը նէին կայրէին. ուր աշտարակներ և շատ կանթեղներ կային: Իսկ առաջաւորութեւ սեղանին առջին ամէն գիշեր եօթը լապտերով կը վառէր մեծ ջահն ոսկի: Այս ամէն զարդերն և տապանակն նր ձէթով օծեց մովսէս և այ ընծայ ըրաւ: Յետոյ ահարոնին ալ քահանայական ըզգեստ շինեց հանգերձ բուրվառով, և այլ սպասներով, որ հագաւ եղաւ քահանայ բոլոր իր ցեղովն. որոնք ղևատացի կըսվէին ղևի նահապետին ցեղէն ըլլալնուն համար. որ որդւոց որդի կը ծառայէին տապանակին:

Հ. Ի՞նչ հրաշք կըլլար:

Պ. Ամէն բան կատարվէն ետեւ ան ծածկեց ամպով խորանն վկայութեան, և եղաւ հրաշքի տեղ: Երբոր ճամբայ պիտի ելլէին՝ այն ամպն վրայէն վեր կը վերնար՝ Ժողովուրդն այս հրաշքը տեսնելով՝ կը միանային կերթային. և երբ տեղ մի բանակ պիտի ընէին և կենային, բանակին մէջ տեղը կը դնէին, նորէն ամպն ծածկելով գիշերը լոյս կերևնար վրան: Երբոր պիտանուի կունենային մովսէս կերթար տապանակին առջին կը հարցընէր. նայիս այ կողմանէ ձայն կուգար, և անպակաս հրաշքներ կըլլար զարմանալի:

Հ. Ի՞նչ եղաւ տապանակն:

Պ. Հեղի քահանայապետին Ժամանակն, երբ անոր որդիքն քահանայք, նաև Ժողովուրդ անկարգութեան հետեւեցան՝ ան բարկացաւ, այլազգիներն յաղթեցին հրէից և գերի ըրին տապանակը տարին պատուով իրենց դադոն չանձին կուտունը դրին. բայց զարմանալի հրաշքներ եղան հոն. ղի կուռքն ընկաւ փշրեցաւ, և կուտալաշներն պատուհասեցան զանազան ցաւերով. ու

րոնք անանկ զարհուրեցան որ տապանակը հան-
դերձ ընծաներով սայլին վրա գրին. եկաւ ինքն-
իրեն զւտացոց քաղաքը կեցաւ սայլը, և տարին
տապանակն ամինագոբայ տունը գրին: Դամա-
նակէն ետեւ երուսաղէմայ առջի կործանման ա-
տենն երեմիա մարգարէն դրաւ տապանակն ան-
ծանօթ այրի մի մէջ և դուռը փակեց՝ հոն [Թու-
ղուց, և մնաց ծածուկ կամ աներեւոյթ. վասն
զի յետոյ գնացին փնտրուեցին, չի գտան տեղը.
ինչպէս կը գրէ մակաբայեցոց գրքին մէջ:

Հ. Խարայեւացիք ինչ եղան:

Պ. Իրենց մեղացն համար քառասուն տարի ա-
նապատին մէջ պտրտեցան, մինչև եգիպտոսէն
ելլօղները մեռան. յետոյ ահարոն ալ մեռաւ.
մնացին մովսէս, յեսու, և քաղէք: Երբոր եկան
յորդանան գետին մօտ, մովսէս ելաւ նաբաւ լե-
րան վրայէն աւետեաց երկիրը տեսաւ: Ուր ա-
մէն բան յեսուին յանձնեւէն ետեւ մեռաւ հա-
րիւրքսան տարւան. բայց գերեզմանն անյայտ ե-
ղաւ. որպէս զի Խարայեւացիք չի պաշտեն: Այս
նք մարգարէս կըսվի ընտանի ինչ, իծամերձ, կամ
իծատես. անոր համար լուսաւորած էր գէմքն,
մարդ երեսը չէր կրնար նայել. երեսը բարակ
շարով գոցէր անանկ կերևնար Ժողովուրդին, և
մինչև մեռաւ՝ վրան ծերութիւն նշան չերեցաւ:

Հ. Երբ մտան աւետեաց երկիրն:

Պ. Յեսու մովսէսի տեղն անցնելով եղաւ ա-
ռաջնորդ Ժողովրդեան և անցուց զանոնք յորդա-
նան գետէն անդին, և տասուերկու ցեղին բաժ-
նեց տվաւ աւետեաց երկիրներն երուսաղէմայ:
Սակայն շատ պատերազմ բրաւ յաղթեց այն կող-
մի ազգերուն, և լաւ կառավարելով տեղաւորեց
Ժողովուրդն մինչև մեռաւ. նաև իւր իշխաններն
ալ մեռան. Ժողովուրդն սկսաւ կռապաշտութիւն
ընել. մինչ զի՝ իծ բարկանալով զիրենք գերի ը-
րաւ այլազգիներուն:

Հ. Ով են դատաւորք:

Պ. Յեսուէն ետեւ Ժողովուրդին գլուխ եղօղ-

ները դատաւոր կոչվեցան. զի կառավարելով կը դատէին ժողովուրդն: Արդ՝ ութ տարի խորայնացիք գերի ըլլալով զղջում ըրին գործած մեղքերուն վրա. Կծ ամենաբարին ողորմելով զիրենք ազատեց գոթոնիէլի ձեռամբ, որ եղաւ առջի դատաւոր երսուներու թ տարի յետուէն ետե: Անկէետե եղան դատաւոր աւուլդ, զեբորա, բարակ, գէդէոն, յեփթայէ, սամսոն ևն. որուն ժամանակակից էր քաջն հերակլէս. և այս միջոցս առնելեցաւ արոյա: Իսկ վերջի դատաւորն եղաւ սամուէլ մարգարէն, որ ամենէն աղէկ կառավարէց ժողովուրդն:

Հ. Ե՛րբ եղաւ Թագաւորութիւն:

Պ. Սամուէլ մարգարէին օրն խորայնացիք Թաղաւոր ուզեցին, որ զիրենք կառավարէ. ուստի այսչի Թագաւոր օծեց իրենց սաւուղ կիսեան, որ հասարակ մարդու զաւակ էր, բայց Թիկնաւէտ զօրաւոր մարդ կերէնար: Եւ այսպէս դատաւորութիւր վերցաւ Թագաւորութիւ եղաւ: Իսկ սաւուղ ժամանակ մի Թագաւորութիւ ընելէն ետե Կայ պատուիրանները մոռնալով անարգվեցաւ. բոլոր յաջողութիւր կորսնցնելով տկար և անպիտան եղաւ. նաեւ չար գործքերով դիւահարեցաւ:

Հ. Ե՛րբ Թագաւորեց դաւիթ:

Պ. Սամուէլ մարգարէն բոլորովին երեսէ ձգեց սաւուղ, և Կայ հրամանաւ Թագաւոր օծեց դաւիթ մարգարէն, որ Կայ պատուիրանացն հետեւելով ոչ միայն հոգւով նբվ լեցվեցաւ և մարգարէանալով սաղմոսն երգեց, այլև շատ զօրացաւ և փառաւորեցաւ: Մարգարէացաւ յնի գալստեան համար, Թէ պիտի դայ իր ցեղէն. իսկ որդին սողոմոն իրմէ ետե նստաւ Թագաւոր տաւրեղու տարւան, և խաղաղասէր ըլլալով լի եղաւ փարթամութեւ և իմաստութեւ. մինչև շինեց երուսաղէմայ տաճարն եօթը տարւան մէջ, չորս հարիւր ութսուն տարի եգիպտոսէ ելլելէն ետե: Այնչափ սքանչելի մեծագործ էր այս տաճարն, որ չէ եղած աշխարհիս վրան ասանկ շէնք. ուր

կային զանազան պայծառ սրահներ և դաւիթ-
ներ, աւազաններ և տաշտեր. բիւրաւոր ոսկի
արծաթ ամաններ և բուրվառներ. միայն քսան
հազար ոսկի աման կար: Ճեմ. 552:

Զ. Սողոմոն ինչ եղաւ:

Պ. Սողոմոնին երկտասարդութե գործքերը շատ
գովելի են. սակայն ետքերը կնիկմարդոց խելք
տալով անկարգ բաներու հետեւեցաւ, և անով ձյ
երեսէն ընկաւ. թէպէտ վարդապետները կը հաս-
տատեն թէ ապաշխարելով մեռաւ: Ռոբովամ
որդին տեղն անցաւ. որ անմիտ ըլլալով և ծերոց
խորհրդին չի հետեւելով արուածին տկարացաւ.
և ձեռային յաջողութիւն իրենցմէ վերցաւ. մինչ
զի՝ տասներկու կտոր բաժնւելեցաւ թագաւո-
րութիւն. տասն մասին խորայելի թագաւորները
կը տիրէին. միայն երկու մասին սողոմոնի ցեղէն
յուդայի թագաւորները կը տիրէին. որոնք միշտ
կուսպաշտութե հետեւելով՝ ձյ պատիժն ալ վրա-
ներէն պակաս չէր միշտ. ինչպէս էր աքաղ, մա-
նասէ, ևն: Սակայն ձեռ ողորմելով անպակաս մար-
գարէ կը զրկէր իրենց որ խրատվին. ինչպէս էր
եղիա, եղիսէ, եսայի, երեմիա, ևն. սակայն ինչ
չա՛հ երբոր լսող չի կայ. փոխանակ խրատվելու
մարգարէները ջարդեցին:

Ահա այսպէս է խտտարտութի մարդոյ. երբ
ձյ խնամքը կը տեսնէ, աւելի կը չարանայ. ա-
նոր համար ասաց մարգարէն. Որդիք մարդկան
մինչև յերբ էք խտտախրտք. ընդէր սիրէք զնան-
րութի: Բայց արդարութիւն ձյ չուտ պատու-
հասեց անոնց անօրէնութիւն. ինչպէս եկած կի-
րակի կը լսէք: Մեծ խրատ է ամենուն՝ նաև սո-
ղոմոնին գործքն որ սիրտն աշխարհի տալով ինչ-
պէս յիմարեցաւ. խրատ ըլլայ ծերոց, որ միշտ
պէտք է զգաստ կենալ, և չի վստահիլ իրենց
վրա. խրատ ըլլայ երկտասարդաց որ եթէ աշ-
խարհի մատնեն զիրենք՝ ողորմելի, և խայտառակ
կըլլան. խրատ ըլլայ տղոց, որ լաւ սորված բա-
ներնին չի ձգեն, միշտ միակերպ բարի ապրին.

զի թէ սողումն խաբւեցաւ, ո՞վ կրնայ ապահով
ըլլալ, եթէ ոչ երկիւղածն Ծյ. երանի անոնց,
որ կը վախնան ստեղծողէն. և երանի անոնց, որ
Ծյ մարգասիրութիւն ճանչնալով վտանգաւոր ա-
ռիթներէն կը փախչին: Արով Ծյ հոգին չի հե-
ռանար իրենցմէ, և շուտով կարգարանան. ըստ
այնմ. Անեղծ հոգիդ քո է յամենեւին. վասն
որոյ զյանցաւորս առ սակաւ սակաւ յանդիմա-
նես, և որովք մեղանչենն յուշ արարեալ խրա-
տես. զի զերծեալք 'ի չարեաց հաւատասցեն 'ի
քեզ տէր. ասաց իմաստունը:

Է. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Իրէայք ե՞րբ գերի եղան:

Պ. Կ ապաշտական բաներէն ետ չի կենալով՝
այնչափ յանդգնեցան, մինչև մարգարէները մե-
ռուցին ու կուռքեր գրին բարձր տեղեր կը պաշ-
տէին. այնչափ որ Ծյ բարկութիւն շարժեցին և
բողոքովն երեսէ ընկան: Աւտի յամի աբրահա-
մու 1426. նաբուգոդոնոսոր քաղաքացոյ թագա-
ւորը գնաց պաշարեց երուսաղէմ առաւ. սեղե-
կիա թագաւորը կուրացուց գերի տարաւ: Իսկ
նաբուգարդան դահճապետն հինգ ամիսէն ետև
այրեց քանդեց սողումնի շինած այն հիւանալի տա-
ճարը չորսհարիւր քառսունւերկու տարի անցնե-
լէն ետև. և հրէաները գերի տարաւ բաբելոն:
Եւ այսպէս վերջացաւ խրայեւացոյ թագաւո-
րութիւն, որ սաւուղէն սկսեալ հինգհարիւր ու-
թը տարի տևեց:

Հ. Ե՞րբ ազատեցան:

Պ. Յամի աշխարհի 3468 Ծյ պատիժը կատա-
րեցաւ, և եօթանասուն տարին լմնցաւ, Ծծ
ամենաբարին հրէից խեղճութիւն տեսնելով կիւ-
րոս թագաւորին սիրտը շարժեց, որ բաբելացոյ

վրա Թագաւորը ըլլալէն ետեւ հրաման հանեց որ հրէաներն իրենց բաներով ելլեն երուսաղէմ երթան. և այն ժամանակն հինգ բիւր հրէայ գնացին երուսաղէմ ու տաճարին հիմն գրին. բայց մօտակայ աղգերը խափանեցին, գործքը մնաց անկատար մինչև դարեհ Թագաւորին օրը. միայն սեղանը կար, ուրիշ բան չի կրցան շինելու: Տաճարը քանդելէն ետեւ մինչև դարեհ Թագաւորին երկրորդ տարին եօթանասուո՛ւն տարի անցաւ. ահա այս ժամանակը զօրաբաբէլ գնաց երուսաղէմ կատարեց տաճարն:

Հ. Ի՞նչ կերպով հրաման առաւ:

Պ. Թագաւորն օր մի կերած խմած կը քնանար. իրեք ծառաները խորհուրդ ըրին, որ մէյ մէկ խելացի բան գրեն՝ Թագաւորին բարձին տակը դնեն, տեսնեն թէ որո՞ւն բանին աւելի կը հաւնի: Առջինը գրեց թէ ամէն բանէն զօրաւոր գինին է: Երկրորդը գրեց թէ ամենէն զօրաւոր Թագաւորն է: Իսկ զօրաբաբէլ գրեց թէ ամենէն զօրաւոր կնիկներն են. և ամէն բանի յաղթող ճշմարտութիւն է: Թագաւորն արթննալէն ետեւ կարգաց այս թուղթը շատ հաւնեցաւ զօրաբաբէլին խօսքին. մինչև ժողով ըրաւ և դիտուններուն առջին հաստատել տվաւ. զօրաբաբէլ դեղեցիկ պատճառներով հաստատելէն ետեւ շատ գանձ առաւ Թագաւորէն, և հրաման եղաւ իրեն որ երթայ երուսաղէմայ տաճարը շինէ. որ և չորս տարւան մէջ կատարեց:

Հ. Հրէայք ունեցան Թագաւոր:

Պ. Գերութիւն գառնալէն ետեւ գլխաւոր Թագաւոր չունեցան. այլ միայն իշխան և քահանայապետ, որ կը կառավարէին աղգը. վասն զի աղեքսանգը Թագաւորէն ետեւ պտղովէոս եգիպտացոց Թագաւորը, կամ սելևկիացոց Թագաւորները հետզհետէ տիրեցին մինչև անտիոքոս եպիփանէս. որ շատ հալածանք և նեղութիւն տվաւ հրէից՝ կռապաշտ ընելու համար. մինչև տաճարին մէջ արամաղգին կուռքը դրաւ և ամէն քա-

ղաք կուռքեր դրաւ որ պաշտեն : Այն ժամանակն յամի արքահամու 1850 մատաթիւս սրբա-
կաց քահանայն էր մովգիիմ քաղաք հինգ որդ-
ւով . մականքէ, շմաւոն, յոհաննէս, եղիազար,
յովնաթան : Օր մի տեսաւ որ ուրացող հրէայ
մի կուռքին առջին զոհ կրնէր . սիրտը չդիմացաւ
զարկաւ ուրացողը մեռցուց ու զաւակներով
լեռը քաշվեցաւ . սկսաւ մարդ ժողվել և թա-
գաւորին հետ ծեծկրվել . որ շատ յաղթութի
ըրաւ մինչև որ մեռաւ :

Հ. Ո՞վ անցաւ իր տեղն :

Պ. Քաջն մականքէ յուրա անցաւ հօրը տեղն,
և աննման քաջութիւն և բարեպաշտութիւն ամէն
պատերազմի մէջ յաղթեց խայտառակ ըրաւ թա-
գաւորը : Նոյն յաջողութիւն առաւ երուսաղէմ
տաճարը սրբեց, որ իրեք տարի պղծեր էին կռա-
պաշտութիւն : Ասոր անուամբ մականբայեցի ըս-
վեցան . որ զարմանալի քաջութիւն ընկաւ պատե-
րազմին մէջ, և իրեն տեղն անցաւ յովնաթան
դուռն և քահանայապետ ազգին, և շատ զօրա-
ցաւ, բայց խաբէութիւն մեռուցին : Ասոր տեղն
անցաւ շմաւոն եղբայրն, և անոր տեղն յոհան-
նէս որդին : Այս արութիւն կրսով մականբայեցոց
իշխանութիւն, որ տեւեց մինչև քնի ժամանակը :

Հ. Ո՞վ էր աղկիմոս :

Պ. Աղկիմոս հրէայն՝ քահանայի ցեղէ չըլլա-
լով քահանայապետ եղաւ կռապաշտներուն բռն-
ութիւնը մականբայեցոց խռովութիւն ատենը, իսկ
ոնիա քահանայապետին որդին ձգեց երուսաղէմ
գնաց եղիպտոսի արեգ քաղաքն ու ոմապօլիս
քաղաքը շինեց, և մէջը տաճար մի կանգնեց
նման երուսաղէմայ տաճարին : Իսկ աղկիմոս
պատուհասեցաւ յնոյ, և քահանայապետութիւն
անցաւ յուրա մականքէի, որ քահանայական ցե-
ղէ էր :

Հ. Ո՞վ էր արիստաբուղոս :

Պ. Էր որդի յոհաննէսին, որ հօրն յաջորդելով
անւանեցաւ քահանայապետ և թագաւոր հրէաս :

տանի, որուն յաջորդեց եղբայրն յանէոս աղէքսանդրոս, և ասոր յաջորդեց իւր կէնն աղէքսանդրա: Անկէեաւ արխատաբուղոս և հիւրկանոս իրեն որդիքն իրարու հեա իյնելով կործանեցին տէրութիւն. որոնք չէին իրենց նախնեացը նման քաջ և արգար. անոր համար հռոմայեցիք առին երուսաղէմ, և օտարները զօրացան իրենց վրա. ուստի հրէաւոտան բաժնելէցաւ չորրորդաւ տուութի. իսկ հիւրկանոս գերի եղաւ հայոց Թագաւորին. և ապա դեղով մեռաւ հերովդէսին չարութիւնը:

Հ. Ո՞վ էր հերովդէս:

Պ. Հերովդէս էր ասկաղոնացի հեթանոս անդիպատրոսի որդին, որ էր աննշան. բայց հռոմայեցոց ուժովն առաջ եկաւ. և մտաւ Խրուսթէ բաներու մէջ. քիչ քիչ խորամանկ խաբէութիւն գալիլիայի կողմին տիրեց հռոմայեցոց իշխանութիւնը. զի անաւանը բոլորովին հռոմայեցիք տիրած էին հրէաստանի. և հերովդէս իշխան ըլլալով զօրացաւ, և հրէից սիրտը շահելով հրէայ ձեացաւ. որպէս զի քահանայապետութիւն ալ յափշտակէ. ահա ասոր ցեղէն տիրեցին մինչև երուսաղէմայ կործանումն:

Հ. Ի՞նչպէս վերջացաւ քահանայապետութիւն:

Պ. Հոկտաւիոս կայսեր Թագաւորութե տասներորդ տարին հերովդէս բռնացեալ յափշտակեց քահանայապետութիւն. բայց ինքն հեթանոս ըլլալով աննշան մարդ մի իր տեղը քահանայապետ կը դնէր առանց օժման, և բոլոր քահանայապետներուն ցեղը ջարդեց: Սակայն անտիգոնոս մակաբայեցին հայոց Խրուսթէ ուժովն եկաւ երուսաղէմ, հալածեց հերովդէս ու ինքն եղաւ քահանայապետ և Թագաւոր. այլ անզգամ հերովդէս նորէն դարձաւ հռոմայեցոց զօրքով բռնեց մեռցուց անտիգոնոս. որ եղաւ վերջի իշխան յամի աշխարհի 3999: Եւ այսպէս վերջացան օժեալ առաջնորդներն և քահանայապետներն, որ գարեհի ժամանակէն սկսան իշխան ըլլալ հրէից, և տեւեց չորս հարիւր իննսուն տա-

րի, ինչպէս մարգարէացեր էր գանիէլ մարգարէն, թէ այսչափ տարիէն ետեւ բարձցի օծումն: Ահա այս հերովդեսի օրը փրկիչն եկաւ աշխարհ քահանայապետ յաւիտենից, ինչպէս մարգարէացէր էր յակոբ նահապետ: Մի պահասեսցէ իշխան յուգայ. մինչև եկեսցէ փրկիչն, որ է ակնկալութի հեթանոսաց: Ահա հոս կատարեցաւ ձծային խօսքը թէ՛ զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից, և ով որ ասերախտ կըլլայ, անարգեսցի. վասն զի ձծ կարօտ չէ մարդու ծառայութե. եթէ ստեղծողն բարիբը ճանչնանք և ծառայենք՝ կը փառաւորինք և կը մեծնանք շնորհօք. թէ չէ՝ անարգ դատապարտելի կըլլանք հրէից նման: Սակայն եթէ ձծ չի խնայեց սիրելի ժողովուրդն այսպէս երեսէ ձգեց. հասլա մենք որ ասերախտ ըլլանք՝ քանի՞ մեծապէս պիտի դատապարտինք: Ուստի բոլոր այս շաբթու պէտք է այս բանիս վրա մտածենք և սարսափինք: Այնչափ հրաշքներ, ձծախօսութիւններ, նահապետներ, և մարգարէներ օգուտ մի չբերին ասերախտ ազգին. այլ բոլորն անօգուտ եղան: Ահա որդին միածին առաքեց՝ ասելով. թերևս ամաչեսցեն յորդույ իմմէ և դարձցին և բժշկեցից զնոսա. բայց անոնք այս անսահման շնորհացն ալ ասերախտ եղան: Անոր համար երեսէ ձգեց զանոնք ու զմեզ ըրաւ իրեն ժողովուրդ. որպէս զի վառվինք ձծային սիրովն ու բարի գործքով փառաւորենք բարեգութ և ողորմած հայրն մեր, որ յերկինս է:

Ը. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. **Ե**րբ ծնաւ փրկիչն:

Պ. Աշխարհիս ստեղծմանէ չորս հազար տարի անցնելէն ետեւ ըստ ժամանակագրաց, նոյ սահ-

մանած ժամանակն հասաւ, մարգարէներուն գրած
 ժամանակն եկաւ կատարեցաւ: Աղամայ և ար-
 րահամու խոստացած մեսիա փրկիչը ծնաւ բանն
 անձ 'ի նք կուսէն անծածնայ 'ի բեթլէհէմ հրէաս-
 տանի հերովդէսի օրն՝ ինչպէս գրած կայ հրէից
 Թալմուտին մէջ. Թէ ուսոյց տունն եղիայի, Թէ
 աշխարհս վեց հազար տարի պիտի մնայ. երկու
 հազարը պիտի ըլլայ բնական օրէնք. երկու հա-
 զարը մովսիսական օրէնք. և երկու հազարը մե-
 սիայի օրէնք: Ահա նոյն չորս հազար տարին կա-
 տարեցաւ, մեսիայն ծնաւ 'ի քառսունւերկուեր-
 ըորդ ամի օգոստոս կայսեր. և երսունւերկուեր-
 ըորդ ամի Թադաւորութե՛ն հերովդէսի. նաև ար-
 րահամէ մինչև քն երկու հազար տասնըհինգ տա-
 րի անցեր էր. և ադամէն ըստ եօթանասնից Թուին
 հինգ հազար հարիւր իննսունընը տարի: Այս
 հաշուով վեցերորդ դարուն եկած կըլլայ քն. ըստ
 այնմ. իսկ նորդ ադամ 'ի վեց դարուն այց արա-
 րէր կորուսելոյն: Հետատանցոց գրեանց մէջ կայ
 այսպիսի աւանդութի. Անուանի օձ մի պահա-
 պան գողով ծառոյն անմահութե՛ն, որ 'ի պարտի-
 զին Շօքան, չարացեալ եհեղ զԹոյնս, և Թու-
 նաւորեաց զամենայն մարդիկ, մինչ զի՝ ոչ ոք կա-
 րաց զերծ լինել. բայց Շիվան անձ՝ զԹացեալ 'ի
 բնութե՛ն մարդոյ երևեցաւ ընդ տեսակաւ մար-
 դոյ, և մաքրեաց զամենայն Թոյնս. որով օձն չար
 ապականեալ էր զաշխարհ:

Հ. Ե՛րբ յայտնեցաւ:

Պ. Ինչպէս հեթանոս պատմիչները կը պատ-
 մեն՝ յնի ծննդեան ժամանակները շատ զարմա-
 նալի ցուցանք կըլլար, երկինքը բաներ կը տես-
 նէին. որպէս էր նաև այն հրաշալի աստղն, որ
 աստեղաբաշխ մոգերուն երևնալով հրաւիրեց զա-
 նոնք, որ եկան արևելքէն երկրպագութի՛ն ըրին
 նորածին Թադաւորին. և անով յայտնի եղաւ
 կամ անձ յայտնեցաւ: Սակայն անօրէն հերովդէս
 լսելով այս հրաշքներն հասկըցաւ որ մեծ բան
 կայ. վախօ՛ւն չարացաւ, և զրկեց բեթլէհէմէ եր-

կու տարիէն վար եղած տղաքը ջարդեց : Այս պատճառաւ յն փախուցին եգիպտոս , և յոհաննէս անապատ . որ վեց ամիս առաջ ծնած էր զաքարիայէն և եղիսաբէթէն :

Հ. Ե՞րբ մկրտեցաւ :

Պ. Տիբերեայ կայսեր տասներէնդերորդ տարին . երբ արդատոս և երկրորդ հերովդէս վերակացու էին հրէաստան հռոմայեցոց կողմանէ , յոհաննէս մկրտիչ անապատէն եկաւ սկսաւ քարոզել և աւետիս տալ ամենուն , թէ օծեալն փրկիչ՝ ձեր մէջն է : Այն ժամանակն յն գնաց յորդանան յոհաննէսին , և մկրտվեցաւ իր ծառայէն ու սատանային գլուխը ջախջախելով մկրտութե՛ն խորհուրդն հաստատեց : Եւ ահա բացվեցաւ երկինքն . հոգին նբ աղաւնիի ձևով երեցաւ . ձայն եկաւ վերէն . Գա է որդի իմ սիրելի : Անկետեւ սկսաւ յն քարոզել հրէաստան կենարար վարդապետութիւն , և անձեղէն հրաշագործութիւն ընելով աշխարհ լուսաւորեց :

Հ. Ե՞րբ ժողվեց առաքեալներն :

Պ. Եկեղեցնայ հիմը դնելու համար տասներկու առաքեալ ժողվեց ու իրենց յայտնեց խորհուրդն արքայութե՛ն , և տվաւ շնորհք հրաշագործութե՛ն , որոնց գլուխ դրաւ պետրոս առաքեալ ասելով . Դու ես վէմ , և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ : Եւ այս քարոզութիւն որ սկսաւ ընել յն էր իբր երսու՛ն տարւան , և միշտ ամենուն բարերարութիւն ընելով հիւանդները կառողջացնէր և մեռելներուն յարութիւն կուտար : Սակայն անօրէն հրէաներն ախտաւոր մոլի ըլլալով չէին ուզեր յնի խրատները լսել . այլ կեղծաւոր փարիսեցիներուն հետ միանալով կուգէին կերպով մի յն դատապարտեն վերջընեն իրենց մէջէն :

Հ. Ե՞րբ խաչեցաւ :

Պ. Աքարիչք սահմաներ էր որ բանն անձ մարդկային մարմնով յաղթէ սատանայի բռնութիւն . թոյլ տվաւ անօրէն հրէաներուն , որ չար կամօք

գնացին պիղատոսի մատնեցին : Եւ գտան իրենց յարմար անօրէն յուգան , որ տասուերիու առաքեալներուն մէկն ըլլալով՝ մատնիչ եղաւ յնի . վասն զի հրէաներէն դրամ առնելով խօսք տվաւ որ գիշերն երթայ միատեղ մատնէ բարերար վարդապետն . որովհետեւ չկատէին թէ ո՛ւր է . և զի նուորները չէին ճանչնար : Ուստի աւագ հինգ շաբթի վերնատան մէջ զատիկ ընելով դառը կերան , և յն խորհուրդ հաղորդութեն հոն հաստատեց . յետոյ դեթսեմանի պարտիզին մէջ քաշվեցաւ երբոր աղօթք կրնէր , յուգա անօրէններուն առաջնորդ ըլլալով գնացին հոն ղէնքերով բռնեցին յն և չարչարելով տարին կայխափայի , և պիղատոսի պալատը . ուր սկսան չարչարել առանց քննութե . նախ ձաղկեցին , ապտակեցին , փուշ պսակ դրին գլուխն . և ապա պիղատոս հրէից հաճոյ ըլլալու համար վճիռ տվաւ , որ տարին գողգոթայ խաչը հանեցին , ինչպէս որ մարգարէք մարգարեացեր էին :

Հ. Ի՞նչպէս աւանդեց հոգին :

Պ. Մեծամեծ հրաշքներով , բարձր ձայնով իբր Խրիստոս զամաւորապէս աւանդեց հոգին խաչին վրա : Երկիրս շարժեցաւ , և վեմք պատառեցան , արեգակը խաւարեցաւ , և բոլոր սաղմոսին մարգարէութիւնը կատարվեցաւ : Եւ ինչպէս եւսեբիոս կը վկայէ թէ գտանք հին գրեանց մէջ յունաց , որ քնի ժամանակին կը պատասխանէ : Բիւթանիա սաստիկ շարժ եղաւ . նիկիոյ մեծ մօսն կործանեցաւ . մեծ խաւարում եղաւ արևու : Յորեկան վեցերորդ ժամուն գիշեր եղաւ՝ աստղերն երեցան : Նոյնպէս կը պատմէ յովսեփոս հրէայն . քահանայք տաճարին մէջ սասանեցան , ձայն եկաւ , որ կըսէր . գնամք աստի , գնամք աստի :

Հ. Ե՞րբ թաղվեցաւ :

Պ. Աւագ ուրբաթ իրիկուն յովսեփ արեմաթացին , որ իշխան էր հրէից և կը հաւատար յնի , գնաց հրաման առաւ պիղատոսէն . յնի

մարմինը խաչէն վար առաւ և մեծ պատուով դերեղման դրաւ։ Իսկ մահուանէ ետև յնի հոգին իջեալ լիմպոս արդարներուն հոգին աղառեց, որ ազամայ մեղաց համար սատանային գերի էին եղեր. վասն զի անոնք թիւ միշտ անբաժանելի էր հոգիէն և մարմինէն։

Աւստի երբորդ օրն յարեաւ ՚ի մեռելոց, և շատ քնք մարմիններն ալ միատեղ յարեան. որոնց գերեզմանները բացվեցան յնի մեռած ատենը։ Նոյն օրն երեցաւ յն տիրամօրն և առաքելոցն, միսի թարեց զամէնը։ Նաև քառսուն օր աշխարհիս վրա կենալով ամէն խորհուրդները սորվեցուց առաքելոց։ Ապա խոստանալով իրենց հոգին նր համբարձաւ երկինքը ձիթենեաց լեռնէն, և նրս տաւ հօր ան աջ կողմն՝ իր գոլով երկնի և երկրի, ինչպէս սաղմոսը մարդարեացեր էր։

Հ. Երբ եկաւ հոգին նր։

Պ. Ջատիկէն յիտուն օր անցնելէն ետև, ինչպէս որ խոստացեր էր փրկիչն առաքեց միսի թարեիչ առաքելոց և ընդհանուր աշխարհի հոգին նր. երբոր վերնատան մէջ նստած աղօթք կրնէին պէնտէկոստէին օրն, յանկարծ սաստիկ հովի նման ձայն եկաւ երկնքէն, և ամէն առաքեալներուն վրա երեցաւ հրեղէն լեզու. որ էր նշան շնորհաց հոգւոյն սրբոյ. որով առաքեալները լեցվեցան, և մէկէն սկսան զանազան լեզուներ խօսիլ զարմանալի անձաբանելով. մինչև ամէնքը զարմանային կը մնային կարծելով թէ գինով են։ Բայց երբոր պետրոս առաքեալ սկսաւ քնի գալստեանը վարդապետութիւն ընելով քարոզել և պատասխանել հրէաներուն այնպէս գեղեցիկ. որ նոյն օրն իրեք հազար հոգի դարձան քրիստոնէայ եղան, և քնի եօթանասունւերկու աշակերտներուն հետ միացան։ Այս քրիստոնէաներուն ամէն բանն էր հասարակաց. այսինքն ով որ ինչ ունէր կը բերէր առաքելոց կուտար, և իրեն ինչ ասորուստ որ պէտք կըլլար՝ առաքեալները կը հօգային. ուստի ամէն քրիստոնէայ էին միասիրտ

և քնի սիրովն իրարու հետ կապված միամիտ
 անպաշտութիւն :

Հ. Երբ սկսան ցրվիլ :

Պ. Քիչ ժամանակի մէջ առաքեալներն այն-
 չափ հրաշքներով քարոզեցին հրէաստան . մինչ
 զի հիւանդները և մեռելները ճամբաներուն վրա
 կը դնէին , որ առաքեալներուն շուքը գալի , և
 անով կառողջանային : Ուստի ինչպէս վկայեցին
 հրէաները՝ բոլոր երուսաղէմ լեցվաւ քնի վարդա-
 պետութիւն : Անկէտեւ ելան առաքեալներն հոգ-
 ւոյն սրբոյ ազգելովն ամէն մէկը մէյմէկ աշխարհ
 գնացին քարոզութիւն լուսաւորեցին . ոմանք մօ-
 տաւոր տեղեր , ոմանք հեռաւոր : Եւ այսպէս
 քիչ ատենի մէջ քնի նք հաւատքը ծաւալեցին և
 տասեւրեկու խաչապաշտները լուսաւորելով եկե-
 ղեցին հաստատեցին : Բայց չարը բարւոյն հա-
 կառակ ըլլալով՝ հրէայք հռոմայեցոյ ձեռքով ե-
 րուսաղէմ հալածանք հանեցին , և աշակերտները
 շատ նեղեցին . նք ստեփաննոս քարկոծեցին յամի
 ան 34 . նաեւ յակոբոս առաքեալը գլխատեցին :
 Սակայն ևս առաւել պայծառացաւ եկեղեցին ա-
 նոնց նք արեամբն , և աւելի ծաղկեցաւ նք հա-
 ւատքն :

Հ. Երբ կործանեցաւ հրէից տաճարն :

Պ. Ինչպէս որ եսայի մարգարէն , և բոլոր
 անաշունչ մարգարեացեր էր , թէ ան իր շնորհքը
 պիտի վերցընէ հրէաներէն , հեթանոսներուն պի-
 տի տայ . և յանուն նորա հեթանոսք յուսասցին :
 Որոնք փրկիչը խաչելով սարսափելի մեղանչեցին
 և բոլորովին երեսէ ընկան . հեթանոս թագա-
 ւորներուն ալ տաւիլ եղան իրենց ապստամբ
 բարբոսն : Ուստի յովսէպոս հրէայ պատմիչ այս-
 պէս կը պատմէ : Հրէայք ապստամբելով վեստա-
 սիանոս հռոմայու թագաւորէն , տիտոս որդին ե-
 կաւ պաշարեց երուսաղէմ . վերջապէս առաւ քան-
 դեց քաղաքը , և տաճարը բոլորովին կործա-
 նեց . վեց բիւր հրէայ սովով ջարդեց , և հարիւր
 վաթսուս բիւր սրով , նաեւ տասն բիւր գերի ը-

բաւ : Որովհետեւ զատիկ էր, ամէն կողմէն հրէա-
նէրն հոն էին ժողված . որոնք ըրածնին դատն
չարաչար պատուհասելով, ուստի յնի քարոզու-
թէն ետեւ քառասուններկու տարի անցեր էր մինչև
այս կործանումն, և սողոմանի շինութէն հազար
հարիւր իրեք տարի . իսկ քսանըհինգ տարի ետեւ
գումեախանոս կայսրը դաւիթ մարգարէին ցեղը
ջարդեց, որ Թագաւորական ցեղէն մարդ չի մնայ .
որով կատարեցաւ այն խօսքն որ ըսինքն համար :
Արիւն գորա 'ի վերայ մեր, և 'ի վերայ որդւոց
մերոց :

Հ. Ո՞վ հանեց հալածոնք :

Պ. Հրէաներէն ետեւ սկսան հեթանոս Թագա-
ւորերն հալածել քնի եկեղեցին . բայց շատ ան-
գամ հրէաներուն և քուրմերուն մատնութեւ կը
հալածվէին աշակերաներն : Սէ եկեղեցնայ առջի
գլխաւոր հալածիչն եղաւ ներոն Թագաւորն հռով-
մայ . անկէտեւ ուրիշ Թագաւորներ անպակաս
կը հալածէին, մինչև որ կոստանդիանոս Թագա-
ւոր հաւատաց : Իսկ հայաստան առջի հալածող-
ներն եղան անանէ աբգար Թագաւորին որդին,
տանատրուկ, նաև խոսրով տրդատ Թագաւորին
հայրն, որ շուտ պատուհասեցաւ : Արդ՝ ինչպէս
որ եկեղեցին վկայից արեամբն աւելի ծաղկե-
ցաւ, այսպէս քրիստոնեայ հոգին հալածանք և
վիշտ քաշելով կը փայլի անձային շնորհօք . բայց
պէտք է համբերութեւ և համակերպութեւ գրկել
այ տված խաչը նման առաքելոց . վասն զի յնի
և սուրբերուն քաշածները մեզի խրատ գրվեցան,
եթէ անմեղներն և սուրբերն այսպէս վիշտ քա-
շեցին մեղաւորաց համար, հապա մեղաւորն իր
յաւիտենական փրկութեւ համար ինչ որ քաշե-
բան չէ, ըստ խրատու ան . ինչ ծառայութի որ
ընէք զուրցեցէք . ծառայք անպիտան եմք . զոր
պարան էաք առնել, արարաք :

Հ. Ո՞վ էն մարգարէք :

Պ. Մարգարէք էն ձայնատգամաւոր . որ քարոզիչ կըլլային ձայն կողմանէ և մարգարէանալով կը քարոզէին հրէից ըլլալիքները . նաև կը խոստանային քնի գալուստը . որ հասարակօրէն քսանը չորս կը համրեն . ոմանք հովիւ էին , այլ հոգւով նըմլ լուսաւորեալ կը մարգարէնային , և ձայն ծածուկ խորհուրդներուն հասու էին : Այն անծանօթ մարգարէներ ալ , որ գրովածք չունին . ինչպէս կը յիշէ նք գիրքը . բայց գլուխ մարգարէից կըսվի մովսէս մարգարէն անծատես և անծամերձ , որ եղաւ առաջին գրող անծաշնչին : Նոյնպէս սա մուկէլ անուանի մարգարէ և դատաւոր . նաև եղիա , որ վերացաւ մարմնով և պիտի գայ վկայէ 'ի կատարածի աշխարհիս . որուն աշխերան էր եղիսէ հրաշագործ , որ եղիայի կրկին հոգին առաւ , այսինքն մարգարէութիւն և հրաշագործութիւն . և դաւիթ թագաւոր մարգարէն շատ երևելի էր : Իսկ մարգարէութիւն գրօղներուն չորսը մեծ կըսվին իրենց մարգարէութիւն երկար ըլլալուն համար . որ էն Եսայի , որ կըսվի աւետարանիչ մարգարէ , Երեմիա , որ քարկոծեցին . Եղեկիէլ , և դանիէլ հրաշագործ : Նաև տասներկու մարգարէք ալ կան . որ փոքր կըսվին իրենց մարգարէութիւն կարճ ըլլալուն համար . զորօրինակ են՝ ովսէէ , յովէլ , ամովս , աբգիսս , յովնան , միքիայ , նաւոււմ , ամբակոււմ , սոփոնիա , անդէաս , զաքարիա , և մաղաքիաս , որ է վերջին մարգարէ :

Հ. Եւ ո՞վ էն առաքեալք :

Պ. Առաքեալներն են քնի ընտրած տասներկու աշխերաներն , որ միշտ փրկչին հետ միատեղ էին : Թէպէտ ազէտ ձկնորսներ էին , այլ հոգւով նըմլ լեցված անծային խորին խորհրդոցն հասու եղան , և անշտի հրաշքով աշխարհ լուսաւորեցին : Գը

Գրքի
Կ
47

լուս առաքեալներուն եղաւ պետրոս, և անքոր
եղբայրն է՝ անդրէաս, յակոբոս զեբեթիայի որ-
դին, և անոր եղբայրն յոհաննէս, փիլիպպոս,
բարթոլղիմէոս, Թովմաս, մատթէոս մաքսաւոր,
յակոբոս աւիեայ, և զէբէոս կամ Թադէոս, սի-
մոն կանանացի, և յուդայ իսկարիովտացի, որ
յնի մասնիչ ըլալէն ետե տեսաւ որ հրէայք պի-
տի խաչեն վարդապետը՝ յուսահատեցաւ, ինքզին-
քը խղզեց. վասն զի առաջ կարծէր Թէ քն կա-
ղատի հրէաներուն ձեռքէն՝ չի խաչվիր. չկտէր
Թէ Ժամանակն հասեր էր մարգարէութիւն պիտի
կատարվէր։ Ասոր տեղն ընտրեցին առաքեալնե-
րը մատաթիա, որ եօթանասունւերկու աշակերտ-
ներէն էր։ Իսկ պօղոս առաքեալ կըսվի երէքտա-
սան առաքեալ՝ քնէ կոչվեցաւ առաքեալ՝ անօթ
ընտրութե, և երուսաղէմայ Ճամբան զարմանա-
լի հրաշքով յափշտակեցաւ մինչև երրորդ երկին-
քը։ Առաքեալներէն ետե աշակերտներն յաջոր-
դեցին. անոնցմէ ետե նք հայրապետները, և վար-
դապետներն հետզհետէ մինչև ցայժմ։

Հ. Որո՞նք եղան աւետարանիչ։

Պ. Մատթէոս և յոհաննէս առաքեալներէն էին.
Իսկ մարկոս և զուկաս աշակերտներուն կար-
գէն. որ եղան չորս աւետարանիչ. բայց նախ
մատթէոս գրեց աւետարանը յնէն ութը տարի
ետե եբրայեցոց լեզուով երուսաղէմ քաղաքին
մէջ, ինչպէս կը գնէ աւետարանին նախադրու-
թեը։ Յետոյ մարկոս գրեց պետրոս առաքեալին
հրամանով տասնըհինգ տարի յնէն ետե աղէք-
սանդրիա քաղաքը եդիպտացոց լեզուով։ Ղուկաս
որ առաջ բժիշկ էր՝ գրեց պօղոս առաքեալին
հրամանաւ տասնըեօթը տարի յնէն ետե ան-
տիոք քաղաքը ասորի լեզուով։ Իսկ յոհաննէս
գրեց աւետարանը յիսուսուիլիք տարի յնէն ետե
եփեսոս քաղաքը յունարէն։ Ահա ասոնք հոգ-
ւով նքվ աւետարանեցին աշխարհի քնի նք վար-
քը և նք վարդապետութին, որ է փրկութի հա-
ւատացեւոց։

Հ. Առաքեալներն ուր քարոզեցին, և ուր կա տարեցան :

Պ. Պետրոս առաքեալ գլուխ փոխանորդ քնի և գլուխ եկեղեցւոյ՝ նախ ինքն սկսաւ քարոզել երուսաղէմ, և գործակցութեամբ առաքելոց շատ լուսաւորեց հաւատացեալներն . յետոյ դուռ երուսաղէմայ աթոռը յակորոս եղբայր ան, որ էր եօթանասուններկու աշակերտներէն : Հրէաստան ամէն քաղաք պտըտեցաւ քարոզեց, և շատ հրաշքներով ծաղկեցուց հինգ տարի : Անկէտեւ գնաց անտիոք եօթը տարի աթոռն հոն հաստատեց, և հովուելով եկեղեցին շրջեցաւ պոնտոս, ասիա, գաղատիա, կապադովկիա, ևն . ամէն տեղ քարոզեց : Եւ նորէն դարձաւ անտիոք . անկէ ելաւ երուսաղէմ . ուր հրէայք զինքը բանտ գրին, հրէշտակ զինքն աղատեց բանտէն երենալով գիշերն . որ անկէ գնաց հռոմ, և հոն լուսաւորելով ժողովուրդն աթոռը հաստատեց, մինչև կղզիոս Թագաւորին ատենն, որ հռոմէն հրէաներն աքսորելով՝ պետրոս ալ նորէն եկաւ երուսաղէմ, ուր առաքելոց ժողովին գլուխը նստաւ : Յետոյ դարձաւ նորէն հռոմ և հաստատեց եկեղեցին շատ տեղ աշակերտներ զրկելով և լուսաւորելով . մինչև ներոն Թագաւոր հալածանք հանեց գլխիւար խաչեց պետրոս առաքեալը՝ քսաւ նրհինգ տարի եկեղեցին կառավարելէն ետեւ : Տեղը նստաւ լինոս աշակերտը :

Հ. Միւս առաքեալներն ինչ գործեցին :

Պ. Անդրէաս առաքեալը քարոզեց բարբարոսաց և մինչև մարդակերաց աշխարհն . ապա շրջեցաւ պոնտոս, և բիւղանդիա . յետոյ խաչվեցաւ արայիա եգէաս դատաւորէն յամի ան 69 : Յակորոս մեծն եղբայր յոհաննու՝ շրջեցաւ սպառնիա, և դարձաւ երուսաղէմ . հրէայք մատնեցին ագրիպաս հերովդէսին . որ սրով նահատակեց յամի ան 42 : Յոհաննէս Թաւաթան աւետարանիչ՝ յետ փոխման տիրամօրն, որուն կը ծառայէր իբրորդի՝ քարոզեց յունաստան և հաստատեց աթոռն

եփեսոս. ուսկից հռոմ տարին կապանօք, և չար
 չարելով եռացեալ ձեթին մէջ ձգեցին, բան չե-
 դաւ. ապա արքորեցին պատմոս կղզին. ուր տե-
 սաւ տեսիլն յայանութէ, և անկէ գնաց եփեսոս
 աւետարանը գրեց. և իննսուհ տարւան ննջեց
 յամի ամ 100. բայց մարմինը գերեզմանին մէջ
 չի գտնելով կարծրվեցաւ թէ յարութի առաւ :
 Փիլիպպոս շրջեցաւ ասիա և սկիւթացոց աշ-
 խարհն, և ապա երապօլիս քաղաքը գլխավար
 կախվելով կատարեցաւ : Բարթողիմէոս շրջե-
 ցաւ հայաստան, պարսկաստան, մինչև հնոստան,
 և եղաւ հայր հոգևոր հայոց. շինեց եկեղեցի,
 և կուսաստան. և դրաւ հոգևոց վանքն հրաշա-
 փործ պատկեր կուսին. սանատրուկ թագաւորը
 նահատակեց զինքն յամի ամ 50: Թովմաս քարոզեց
 արևելք մինչև չինուսացին և հնոստան. ուր նա
 հատակեցաւ տէգով մօտ ՚ի մատրաս : Մատ-
 թէոս աւետարանիչ՝ աւետարանը գրելէն ետև
 քարոզեց մարգակերաց աշխարհն, և ապա ասո-
 րեստան, հերապօլիս քաղաքը կատարեցաւ : Յա-
 կոբոս արփեան եղբայր մատթէոսի՝ յետ քարո-
 ղելոյ հրէից և հեթանոսաց՝ նահատակեցին հրէայք.
 ասորւոց երկիրն : Թագէոս եղբայր Թովմայի՝
 գնաց եգեսիա բժշկեց արգար թագաւորն և
 մկրտեց բոլոր տնովն, նաև սանատրուկ. բայց
 արգարէն ետև թագաւորելով սանատրուկ՝ ու-
 րացաւ հաւատքը և գլխատեց առաքեալը : Սի-
 մոն կանանացի քարոզեց եգիպտոս և ասիրիկէ,
 նաև պարսկաստան. կատարեցաւ հայաստան :
 Մատաթիա շրջեցաւ եթովպիա. և ապա հրէաս-
 տան քարկոծեցաւ : Պօղոս երեքտասան առա-
 քեալ՝ շատ տեղ լուսաւորեց հօր քարոզութիւն.
 գնաց կապանօք հռոմ, և արձակեցաւ. ապա նե-
 րոնին դիմաց վիճաբանեցաւ սիմոն մոգին հետ.
 բայց աղօթիւք առաքեալին սատակեցաւ մոգն՝
 ինչպէս կը պատմեն. ուստի ներոն նահատակեց
 պօղոս սրով, և պետրոս խաչելով նոյն օրն, յա-
 մի ամ 66: Այսպէս և աշակերտներն ալ մէյմէկ

աշխարհ քարոզելով կատարեցան : որոնց յաջորդեցին վարդապետք :

Հ. Ո՞վ են վարդապետք եկեղեցւոյ :

Պ. Վարդապետ եկեղեցւոյ կրսովին հին մը հայրապետներն ամենայն ազգաց . որ աշակերտելով քնի աշակերտացն հետզհետէ՝ անձաբանական գրվածքով ծաղկեցուցին մը եկեղեցին . ինչպէս կըսէ առաքեալն . Եւ զորս եգ ան յեկեղեցւոյ այս են . նախ զառաքեալս . երկրորդ՝ զմարգարէս . երրորդ զվարդապետս :

Հ. Քանի՞ են վարդապետք եկեղեցւոյ :

Պ. Առաքեալներուն թուովն են տասներկու , որ կը տօնենք . այսինքն մը դիօնեսիոս . մը յուլիօս . մը սեղբեսարոս . մը աթանաս . մը կիւրեղ . մը եփրեմ . մը բարսեղ . մը գրիգոր Նիսացին . մը գրիգոր անձաբան . մը եպիփան . մը ոսկեբերան . մը կիւրեղ աղէքսանդրացին : Սակայն ամէն ուղղափառ անձաբանք կրսովին վարդապետք եկեղեցւոյ : Եւսկէ ան չորս աւետարանչաց թուով չը չորս վարդապետք եկեղեցւոյ . որոնք են ամէն ազգաց երևելի հին վարդապետներն՝ որ դրով և վարդապետութիւն ծաղկեցուցին եկեղեցին . զորօրինակ յունացն են՝ աթանաս , ոսկեբերան , բարսեղ , և գրիգոր անձաբան : Լատինացոցն՝ մեծն գրիգոր , օգոստինոս , ամբրոսիոս , և հերոնիմոս : Հայոցն՝ սահակ , մեսրոպ , նարեկացի , և շնորհալին : Իսկ լուսաւորիչ առաջնորդ հաւատոյ ըլլալով է գլուխ այս չորսին , և ընդհանուր վարդապետ :

Հ. Վարդապետք ի՞նչ հեղինակութիւն ունին :

Պ. Երբ միաձայն կը վարդապետեն հաւատքի վրա՝ կը նոյնանայ անոնց վարդապետութիւն հետ . և ով որ կը խոտորի անոնց վարդապետութիւն հարկաւ կը մօլորի . ինչպէս մօլորեցան աղանդաւորները լուսեր և կալովին . որ ուղածնուն պէս մեկնեցին անձաբանչը : Աստի կը մօլորին նաև անոնք , որ կըսեն թէ միայն անձաբանչը կընդունինք , և վարդապետներուն բանը չենք ընդուն :

ներ. վասն զի անձանցին մեկնիչները՝ եկեղեցւոյ
 նը վարդապետներն են, որ հոգւով նըվ լեցված
 գրեցին. ինչպէս կը հաստատէ նը լուսաւորիչ
 ասեւրով. Վարդապետութի հոգւոյն նըլ 'ի ձեռն
 մարգարէից, առաքելոց, և վարդապետաց գրով
 աւանդեցաւ մեզ:

Հ. Ի՞նչ է անձանցին:

Պ. Է պատգամ և բան նոյ գրված. նաև անսը
 խալ կանոն հաւատոյ և վարուց. որ ըստ պօղո
 սի՝ նոյ շնչով կամ հոգւով գրեցին մարգարէք և
 առաքեալք. ինչպէս ասաց մարգարէն. Հոգի նոն
 խօսեցաւ յիս, և բան նորա 'ի լեզուի իմում:
 Եւ կը բաժնըվի հին և նոր կտակարան: Հինն՝
 մարգարէները գրեցին աւետաւորելով քնի գա
 լուստը. նախ մովսէս մարգարէն գրեց անապա
 տին մէջ հինգ գիրքը՝ պատմելով ինչպէս ստեղծ
 վելն աշխարհիս. որ են ծնունդք, եւք, ղևտա
 ցիք, թիւք, և երկրորդ օրէնք. որով կը յայտնէ
 նոյ արարչագործութիւնը, հրէից եգիպտոսէն եւ
 լեւն ու անապատէն անցնիլը, օրէնքը ևն. ուս
 տի կըսկըսի ստեղծմանէ աշխարհի կը պատմէ
 ՅԴՅօ տարւան բան՝ ըստ եօթանասնից: Յե
 սուայ գիրքը յեսու գրեց. և ամէն դատաւորք
 և մարգարէք իրենց գիրքը գրեցին. ամէնքը քառ
 սունըհինգ գիրք են: Իսկ նոր կտակարանը կա
 լետարանէ եկած փրկիչը և կը սորվեցնէ քնի
 օրէնքը. որ են քսանը եօթն. իսկ հին և նոր
 կտակարան ընդ ամենայն են եօթանասունւերկու
 գիրք:

Հ. Ի՞նչ լեզւով գրվեցան:

Պ. Մովսէս մարգարէն երրայեցոյ լեզւով
 գրեց հին գրով, որ ինքն էր հնարեր. և այն
 գիրը մնաց սամարացոյ մէջ. յետոյ՝ գերութի
 դառնալէն վերջն եզր գրիչ՝ քաղդէացոյ գրովը
 գրեց հին կտակարանը. որ երկու հարիւր եօթա
 նասունւիրէք տարի յնէն առաջ պտղոմէոս փի
 ղագեղփոս՝ եգիպտոս գերի եղած հրէաները զըր
 կեց եղիաղար քահանայապետին. և անկէ ուղեց

ընտիր օրինակ ձեռնարկին հանգերձ Եօթանասուն
Թարգմանիչով. որ եկան արկքսանդրիա Թարգ-
մանեցին յոճնարէն շատ գեղեցիկ, որ ըսվեցաւ
Եօթանասնից Թարգմանութիւն: Ապա ասկէ Թարգ-
մանեցին մեր ձեռնարկն շատ գեղեցիկ՝ մեր նք
Թարգմանիչներն յամի տն 431: Այս նաւ ուրիշ
Թարգմանութիւն լատին՝ բուն եբրայեցւոց օրինա-
կէն: Իսկ նոր կտակարանին աւետարաններն այլ-
ևայլ լեզուով գրվեցան, ինչպէս ըսինք: Ղուկաս
գործք առաքելոցը գրեց, որ է վարք. յոհաննէս
իրեք Թուղթ գրեց իր աշակերտներուն, նաւ յայտ-
նութե գիրքն ալ գրեց պատմոս կղզին յոճնարէն:
Պետրոս երկու Թուղթ գրեց կաթողիկեաց, այս-
ինքն ընդհանուր. յակոբոս և իր եղբայրը յու-
դայ մէյմէկ Թուղթ գրեցին համառօտ: Այս
ամէն Թղթերն յոճնարէն գրվեցան:

Հ. Պօղոս առաքեալ ինչ լեզուով գրեց:

Պ. Պօղոս ամէնէն աւելի գրեց՝ տասնընորս
Թուղթ զանազան քաղաքներ. ամէնը յոճնարէն
գրեց, բաց ՚ի եբրայեցոց Թղթէն. որ կըսեն նք
վարդապետները Թէ եբրայեցոց լեզուով գրեց
գերազանց ոճով: Ահա այս ամենայն Թղթոց մէջ
բոլոր քրիստոնէական հաւատքը, և բարոյական
վարդապետութիւն հաստատեցին ձեռնարկին հոգւո-
վը և շնչովը, լի իմաստութիւն և շնորհօք: Նաւ
բոլորն ալ ձեռնարկն ըլլալով՝ հին կտակարանը
նորը կը հաստատէ մարգարէանալով. և նորը
կը հաստատէ հինը՝ յայտնելով կատարումն մար-
գարէութեց. որովհետեւ ամէնն ալ գրել տվօղն
ձեռն էր, ինչպէս ասաց քն. ոչ գուք էք, որք խօ-
սիցիքն, այլ հոգին նք:

Ապա ուրեմն ինչ հոգւով շարժեցան առա-
քեալք և գրվեցան նք գիրք, նոյն հոգւով մենք
ալ պիտի շարժինք, և նոյն հոգւով պիտի կար-
դանք. զի ամենայն գիրք ձեռնարկն և օգտա-
կարք, ասաց առաքեալն: Ահա այսպէս է վար-
դապետութիւն քնի. ահա լրումն օրինաց և մար-
գարէից՝ է ձեռնարկութեմն, որ այս առաջին

տաղաւարին մէջ լսեցինք . բայց՝ միայն լսելն օգուտ չունի , այլ մանաւանդ՝ դատապարտութի կը բերէ , եթէ անպաշտութի չհետեւինք աւետարանին և առաքելոց խրատներուն , նաև ահա նոյն վարուցն : Շատ փիլիսոփաներ այլ մեծութիւն պատմեցին , բայց իրենց գործքը բարի չըլլալուն համար՝ այն իրենց դատապարտութի եղաւ . զի անպաշտը գործքով պիտի յայտնէ իւր անպաշտութին , ինչպէս երանի տվաւ քոն Թոմաս Էրսկին . երանի այնոցիկ , որք լսեն և առնեն ըզբանն այլ . զի բանն այլ հոգի է և կեանք :

ՀԱՄԱՌՕՏԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ժ . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞վ է ստեղծողն երկնի և երկրի :

Պ. Յաւիտենական անձն , հայր որդի և հոգին նա , մի անձն և իրեք անձն . որ արարչագործեց երկինք և երկիր , նաև բոլոր աշխարհ :

Հ. Երբ եղաւ աշխարհս :

Պ. Երբոր կամեցաւ անձն ստեղծեց և վեց օրւան մէջ գեղեցիկ կարգաւորեց . անկէ 'ի վեր 5817 տարի է :

Հ. Մենք ուստի՞ եղանք :

Պ. Մեր առաջին ծնողքն են ադամ եւա . որոնք ծնողք չունին . այլ այլ ձեռքովը և խօսքովն ստեղծվեցաւ ադամ հոգին , եւա ադամայ կողէն :

Հ. Ո՞վ են նախադամեանք :

Պ. Ասոնք են հին հերեփիկոսներ . որ կըսէին թէ միայն խորայեղացիք են ադամայ որդիք , մեկալ աղգերն են ուրիշ մարդէ շատ առաջ ադամէն :

Հ. Ինչո՞ւ անձն կամեցաւ , որ բոլոր մարդիկ մեկ ծնողքէ ըլլան :

Պ. Որպէս զի բոլոր մարդիկ մեկ աղգականու-

Թէ առաջ դաշտով իրար սիրեն և միաբան ըլլան
եղբայրսիրուծք:

Հ. Ի՞նչպէս էին մեր ծնողքը:

Պ. Աճ բարի և նբ ստեղծեց առջի ծնողքնիս.
բայց մեղանչելով կորուսին արդարութիւնը:

Հ. Մեզի ի՞նչ թողուցին:

Պ. Եթէ չի մեղանչէին երջանկուծի և անմա-
հուծի պիտի թողուին. բայց հիմա սկզբնական
մեղք և մահ թողուցին:

Հ. Ինչո՞ւ համար մենք մեղաւոր կը ծնինք:

Պ. Ադամայ մեղաց համար, որ կըսվի սկզբնա-
կան մեղք. որովհետեւ մեր սկիզբէն կամ ադամայ
մեզի մնացած է:

Հ. Ո՞վ ուրացաւ այս մեղքն:

Պ. Պեղագիտոս հին հերեմիկոսն ուրացաւ սկզբ-
նական մեղքն. որուն դէմ նբ վարդապետները
հաստատեցին թէ ամէն տղայ սկզբնական մեղ-
քով կը ծնի, և նբ մկրտութիւն կազատի:

Հ. Ի՞նչ էր ադամայ մեղքն:

Պ. Էր անհնազանդութիւն, որ հպարտանալով
կերաւ արգելած պտղէն:

Հ. Ինչո՞ւ համար նա արգելեց:

Պ. Անոր հնազանդութիւնը փորձելու, և իր
ափութիւնը յայտնելու համար:

Հ. Ինչո՞ւ համար կերաւ:

Պ. Եւա սատանային փորձութիւն խաբվելով
օձին հետեւեցաւ ու կերաւ. ադամ ալ կնկանը
խեղճին չգիմանալով կերաւ:

Հ. Արդեօք ադամ խաբվեցա՞ւ:

Պ. Ադամ շատ իմաստուն ըլլալով սատանային
չի խաբվեցաւ. հապա կնկանը խօսքին հետեւե-
ցաւ, ու նոյն հրամանը կոխեց: Ադամ ոչ խաբե-
ցաւ կինն խաբեցաւ, ասաց առաքեալն:

Հ. Թէ որ ուրիշ ատեն ուտէր կը մեղանչէր:

Պ. Արդեւքը վերնալէն ետեւ ուտէր՝ չէր մե-
ղանչէր կըսէ շնորհալին:

Հ. Կրնա՞ր ադամ դէմ կենալ այս փորձութիւն:

Պ. Աճ իրեն այնչափ շնորհք ավեր էր որ կըր-

նար սատանային յաղթել և չուտել :

Հ. Ո՞վ էն օձեանք :

Պ. Են հին հերետիկոսներ, որ կըսէին թէ եւայ խաբօղ օձն էր քս, որ երկնքէն բերաւ գիտութի բարւոյ և չարի. ուստի կը պատուէին օձը :

Հ. Ագամայ մեղքէն ի՞նչ հետեւեցաւ :

Պ. Զմեղ անանկ թշուառ վիճակի մէջ ձգեց, որ հոգւով և մարմնով տկարացանք :

Հ. Ո՞րն է մարմնաւոր տկարութիւր :

Պ. Ամէն տեսակ ցաւ, վիշտ, և մահ. որով մարդ վերջապէս հող կը դառնայ :

Հ. Եւ որն է հոգեւոր տկարութիւր :

Պ. Հոգեւոր տկարութիւն կը զրկըվի մարդ գերբնական պարզեաց հոգւոյն նըյ. մինչ զի՝ ագիտութիւր կը տիրէ մտացն, տկարութիւն և չարութիւր կամացն, և անկարգութիւն զգայական բաղձանացն :

Հ. Թէ չի մեղանչէր ի՞նչպէս պիտի ըլլայինք :

Պ. Ածային մասնաւոր շնորհօքն անմահ և անկարօտ պիտի մնայինք՝ սկզբնական արդարութիւն և երջանկութիւն դրախտին մէջ :

Հ. Տգիտութիւն ի՞նչ հետեւեցաւ :

Պ. Հետեւեցաւ որ մարդուս միտքը խաւարելով դիւրին կը մոլորի, և կը մոռնայ անգիտութիւն. ինչպէս յայտնի է կռասպոլտութիւն, որ շուտով մտաւ աշխարհ :

Հ. Անկարգ բաղձանքէն ի՞նչ հետեւեցաւ :

Պ. Հետեւեցաւ որ մարդս հոգւոյն մեծութիւն չի ճանչնալով իր երջանկութիւն մարմնաւոր հեշտութիւն վրա կը դնէ անկարգ ցանկութիւն :

Հ. Ի՞նչ է ցանկութիւն :

Պ. Է հակումն առ չարն, որ զգայական հեշտութիւն հետեւելով անպատեւրանք կը մոռնայ, և յաւիտենական դատապարտութիւն պարտական կըլլայ :

Հ. Ե՞րբ եղան ագամայ զաւակներն :

Պ. Դրախտէն դուրս իյնէլէն ետև՝ տարի մի անցաւ եղաւ կային. և ապա հաբէլ :

Հ. Ո՞վ եղաւ առջի մեռնողն աշխարհիս վրա :

Պ. Հաբէլ արդարն. որուն նախանձելով կային զարկաւ մեռցուց անմեղ եղբայրը :

Հ. Ո՞վ էին կայինեանք :

Պ. Էին հին աղանդաւորք, որ կը պատուէին կային իբր գերագոյն զօրութիւն եղած. իսկ հաբէլ կը համարէին տկար ստեղծողէ եղած :

Հ. Ունեցաւ ադամ ուրիշ որդի :

Պ. Հաբէլի տեղն ւծ տվաւ իրեն սէթ. որուն ցեղին մէջ մնաց ւծգիտութիւն. անոր համար ըսվեցան որդիք ւնի. իսկ կայենի անիծած ցեղն կըսվէր որդիք մարդոյ՝ մարմնապաշտ ըլլալներուն համար :

Հ. Ո՞վ էին սէթեանք :

Պ. Էին հին աղանդաւորք, որ կըսէին թէ սէթ քնի տեղն է եկած ու կը պաշտէին. նաև կըսէին թէ կային և հաբէլ ստեղծվեցան հրեշտակներէն :

Հ. Ո՞վ էր նոյ նահապետ :

Պ. Էր սէթայ ցեղէն՝ սիրելի ւնի բոլոր իր ընտանեօքը. զի անատենը բոլոր աշխարհ ապակա ներ էր մարմնապաշտութիւն. նաև սէթայ ցեղը կայենի ցեղին հետ խառնակելով գիշացան, որ ւծ արգելք էր :

Հ. Ի՞նչպէս պատուհասեց ւծ :

Պ. Ջրհեղեղ տալով բոլոր աշխարհ կործանեց չար մեղացնուն համար. միայն տապանին մէջ մնացող ութը հոգին և կենդանիներն աղատեցան. յամի աշխարհի 1656 :

Հ. Ո՞ւր նստաւ տապանը :

Պ. Տարի մի ջրին վրա մնալէն ետև՝ հայաստան արարատայ լեռան վրա նստաւ :

Հ. Ուսկից բազմացան մարդիկ :

Պ. Նոյ նահապետին իրեք որդոցմէն. որ են սէմ, քամ, յաբէթ :

Հ. Ո՞րն էր անգրանիկ որդին :

Պ. Յաբէթ. ուսկից եղան հայք, մոսկովք, և ֆուհիք. սեմայ եղան հրեայք, և քամայ ա-

բաբայիք և այլք :

Հ. Ե՞րբ բաժնը վեցան ազգերը :

Պ. Ջրհեղեղէն հարիւր տասնըւորս տարի ետեւ շատ մարդիկ հայաստանէն ելան բաբելոնի աշտարակը շինելու գնացին . ուր պատժը վեցով լեզունին փոխվեցաւ , և անկէ ցրվեցան եօթանա սունւերկու ազգ և լեզու եղան :

Հ. Եւ ե՞րբ սկսաւ կռապաշտութիւն :

Պ. Աշտարակաշինութեն քիչ ետեւ՝ նախ քան մայ ցեղէն քանանացիք սկսան պաշտել աստղերը և երևելի մարդիկ . յետոյ ուրիշ ազգաց մէջ տարածեցաւ :

Հ. Ո՞վ կը սեպիլի առջի կռապաշտ :

Պ. Բէլ կամ ներբովթ առջի թագաւորն աւորոց , որ հրաման հանեց իրեն երկրպագութիւն ելելու . նաև առջի կուռքը շինեց նինոս : Իսկ կիկրոր թագաւորն աթենայ եղաւ առջի զոհ ընողը կուոց եզ մորթելով :

Հ. Ա՞՞ն որուն հետ ուխտ դաշինք ըրաւ :

Պ. Հայր արբահամու հետ . որ կռապաշտութե չի հետեւելով օրհնը վեցաւ արարչէն . որուն խոստացաւ ան տալ մեսիան իր զաւակէն . և ինքն էր սեմայ ցեղէն :

Հ. Ո՞վ են նահապետք :

Պ. Աբրահամ , իսահակ , յակոբ՝ տասուերկու որդիքներով . որոնցմէ եղան տասուերկու ցեղն իսրայէլացոց :

Հ. Ինչո՞ւ հրէայք իսրայէլացի կըսվին :

Պ. Իսրայէլ անունս կը թարգմանի . զի հրէշ տակ երևնալով յակոբ նահապետին իբր թէ ան տեսնելով անունս ըսվեցաւ , և ազգն անուանաւ :

Հ. Ո՞ր ցեղէն եկաւ քն :

Պ. Յուդայի ցեղէն ինչպէս որ յակոբ մարգարէնալով օրհնեց այս որդին . որուն ցեղէն էր նաև դաւիթ մարգարէն :

Հ. Ո՞ւր գերի եղան իսրայէլացիք :

Պ. Նախ եգիպտոս . ուր գնացին յովսէփ դեղեցիկին օրը՝ սով ըլլալուն համար :

Հ. Ո՞վ տղատեց զանոնք :

Պ. Մովսէս մարգարէն . որ սորվեցուց իրենց
 այ տված օրէնքն ու պատուիրանները :

Հ. Ո՞վ տարաւ զանոնք աւետեաց երկիրը :

Պ. Յեսու նաւեան . որ մովսէսի տէղն անցաւ :

Հ. Ո՞վ շինեց երուսաղէմայ տաճարը :

Պ. Գաւիթ մարգարէին որդին սողոմոն իմաս-
 տուն շինեց շատ գեղեցիկ :

Հ. Ի՞նչ բանի օրինակ էր այս տաճարը :

Պ. Քնի եկեղեցւոյն . որուն մէջ պէտք է պաշ-
 տել Թո՛ւ հոգւով և ճշմարտութիւն :

Հ. Ինչո՞ւ բաժնրվեցաւ հրէից Թագաւորուն :

Պ. Սողոմոնի մեղացն համար , որ կռապաշտ
 կնիկներուն հետեւեցաւ :

Հ. Ե՞րբ բաժնրվեցաւ :

Պ. Սողոմոնի որդուն ռորովամ Թագաւորին
 օրը :

Հ. Ի՞նչպէս բաժնրվեցան հրէայք :

Պ. Շատ անգամ այ տաճարը կը Թողուին
 կռուք կը պաշտէին . յետոյ բարձր տեղեր շինե-
 ցին և կռուքեր դրին կը պաշտէին . անոր հա-
 մար տասներկու կըտոր եղաւ Թագաւորու-
 թիւր , և երկու հերձուած եղան , յուգայ՝ և իս-
 րայէլ :

Հ. Ո՞վ եղաւ սկիզբն այս հերձուածին :

Պ. Յերոբուամ Թագաւորն իսրայէլացոց եփ-
 րեմի ցեղէն . զի Ժողովուրդն երուսաղէմ չերթա-
 լու համար , որ յուգայի Թագաւորներուն ձեռքն
 էր , կռուք դրաւ որ պաշտէն :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէր այս բանը :

Պ. Հերետիկոսութիւններն ու հերձուածներն ,
 որ պիտի ըլլային քնի եկեղեցնայ մէջ :

Հ. Ո՞վ էին սամարացիք :

Պ. Սամարացիք կամ շամրուացիք էին ասորի
 ազգէն . զի սաղմոնաւոր դերի ընելէն ետե՛ւ ով-
 սէէ Թագաւորն իսրայէլի՝ տիրեց սամարիայի և
 զասոնք պահապան զրկեց հրէաստանի . ուստի
 սամարացին պահապան կը Թարգմանի :

Հ. Ի՞նչ կրօն ունէին :

Պ. Առաջ կռապաշտ էին . բայց հրէաստան
կենալով մովսիսական օրինացն հետեցան , և
հինգ գիրքը մովսեսի հին գրով պահեցին , որ ի
բենց մէջ մնաց . զի միայն այն գրոց կը հաւա-
տային . անոր համար հրէայք չէին խառնակեր
անոնց հետ :

Հ. Որո՞նք կրավէին հաւատացեալ :

Պ. Հրէից մէջ հաւատացեալ կը համարէին ա-
նոնք , որ ձօնաշարութեւն մնացին միացեալ յու-
գայի ցեղին հետ . ուսկից մեսիա փրկիչը պիտի
ծնիր :

Հ. Հրէայք կըսպասէին քի :

Պ. Այո՛ , ինչպէս որ նախապատմեր էին ամէն
մարգարէները :

Հ. Ո՞ր ժամանակ եկաւ աշխարհ :

Պ. Ադամէն չորս հազար տարի ետեւ , ինչպէս
դանիէլ մարգարէացեր էր ժամանակը :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի մեսիա :

Պ. Յաւիտենական բանն ի՞ծ մարմին առնելով
փրկեց աշխարհս սատանային բռնութեն . անոր
համար կըսվի մեսիա , որ է փրկիչ , և օծեալ լի :

Հ. Ի՞նչ ըսել է փրկիչ :

Պ. Ըսել է թէ քի մեղի նման մարդ ըլլալով
փրկութի տվաւ արգարոց . զի յն անուճը կը նշա-
նակէ փրկիչ , և քի անուճը օծեալ . ուստի յն քի
ասելով կիմացվի մեսիան :

Հ. Երբ գրվեցաւ անուճը :

Պ. Յն անուճը ծննդէնէ ութ օր ետեւ թլփա-
տութե օրը դրին՝ ինչպէս որ հրէշտակն ըսեր էր
սբ կուսին . իսկ քի անուճն՝ իսկզբանէ հետէ ի՞ծ
յայտներ էր ադամայ՝ նահապետաց՝ և մար-
գարէից :

Հ. Որո՞ւն որդին է :

Պ. Քի է յաւիտենական որդի հօր ինչ , և ժա-
մանակաւոր որդի մարիամու կուսին :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի որդի դաւթի :

Պ. Որովհետեւ սբ ձօնածնայ ծնողքն էին դա-

Լիթ մօրգարէին ցեղէն, հայրը նք յովակիմ կամ հեղի՝ էր նաթանայ ցեղէն, մայրը նք աննա՝ սոլ ղոմոնին ցեղէն, քր նաթանայ եղբայրն էր: Նոյն պէս նք յովսէփ էր սողոմոնէն. որ խնամ տա նեւով մանուկ յնին և ծառայելով կոչվեցաւ ւածահայր:

Հ. Երբ մկրտեցաւ քն:

Պ. Երբոր յոհաննէս անապատէն դարձաւ, յմ երեսնամեայ եկաւ յորդանան մկրտեցաւ մկրտէն:

Հ. Երբ խաչվեցաւ:

Պ. Պիղատոս դատաւորին ատենը չարչարեցաւ և մեռաւ. որ թաղվելէն ետեւ իրեք օր անցաւ յարութի առաւ, քառսուն օրէն համբարձաւ, և տասն օրէն ետեւ զրկեց հոգին նք:

Հ. Որո՞նք ընտրվեցան իշխան եկեղեցւոյ:

Պ. Տասվերկու առաքեալներն. որոնց գլուխն էր պետրոս, որ վէմ ըսել է. իսկ առաքելոց յաջորդներն են բոլոր եպիսկոպոսները և եկեղեցնայ հովիւները:

Հ. Ո՞ր թագաւոր նախ և առաջ հաւատաց քնի:

Պ. Նախ արգար թագաւորն հայոց հաւատաց, և թուղթ գրեց քնի. նաև պատասխան առաւ, և ապա մկրտեցաւ բոլոր տնով: Բայց իրեք հարիւր տարի ետեւ կոստանդիանոս և տրդատ թագաւորներն հաւատալով պայծառացուցին քնի եկեղեցին, և հալածեցին հեթանոսներն ու աղանդաւորները: Ուստի արեւելք և արեւմուտք ուղղափառ հաւատքը ծաւալեցաւ նք սեղբեսարոսի, և նք լուսաւորչայ քարոզութիւն. որոնց մէնք ալ աշակերտելով պէտք է նք վարուք միշտ գովենք զւծ այս երգով. Որ համապատիւ հօր և որդւոյ քարոզեցին զքեզ (նք հոգի) ւածաբանքն եկեղեցւոյ. յոր մկրտիմք և դաւանիմք համագոյ երրորդ դուծն անբաժանելի. օրհնեմք զքեզ ւծ հարցն մերոց:

Բ. Տ Ե Ղ Ե Ի Ե Ր

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Հ Ե Ի Ե Տ Ո Յ

ԺԱ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. **Ք**րիստոնեայ ես դուն :

Պ. Այո՛, շնորհօքն քնի :

Հ. Ինչո՞ւ ըսիր՝ շնորհօքն քնի :

Պ. Վասն զի քրիստոնեայ ըլլալն է մասնաւոր շնորհք և պարգև անոր. ինչպէս նաեւ հաւատացեալ ծնողաց որդի ըլլալը և քրիստոնէից մէջ ծնիլն է շնորհք անոր. այլև քրիստոնէութիւնը յատուկ անձային շնորհօքն կը պահպին :

Հ. Ի՞նչ ըսել է քրիստոնեայ :

Պ. Քնի հետեւող ըսել է, որ առաքեալներն անախօք քաղաքն սկսան քրիստոնեայ անուանել հաւատացեալները :

Հ. Ինչո՞վ կըսվի քրիստոնեայ :

Պ. Մկրտելով և հաւատալով քնի. նաեւ բարի դործքով հետեւելով քրիստոնէական վարդապետութիւն :

Հ. Ի՞նչ է քրիստոնէական վարդապետութիւն :

Պ. Եւ վարդապետութիւն և կրթութիւն հաւատոյ. որ քն անոր մեր սորվեցուց՝ մեզ փրկելու համար :

Հ. Ի՞նչպէս պէտք է սորվիլ :

Պ. Ամէն ծնողք պարտական են, որ տղոցը միտքը բացվածին պէս այս վարդապետութիւնը

սորվեցընեն ամէն բանէն առաջ :

Հ. Ի՞նչ կը սորվեցընէ վարդապետութիւն հաւատոյ :

Պ. Կը սորվեցընէ քնի հաւատքը, և կը յայտնէ թէ ի՞նչ վախճանի համար անո՞ղջ ստեղծեր է :

Հ. Ինչո՞ւ համար ստեղծեր է :

Պ. Հաւատքով ճանչնալ, գործքով սիրել, և ծառայել ստեղծողին . և այնպէս արժանի ըլլալ արքայութիւն վայելելու . ինչպէս կը սորվեցընէ մը լուսաւորիչ յաճախապատումին մէջ :

Հ. Միայն հաւատքը բաւական չէ՞ փրկութե՞ :

Պ. Միայն հաւատքով մարդ փրկութե՞ չի կրընայ հասնիլ թէ որ բարի գործք չունենայ . զի հաւատք առանց գործոց մեռեալ են, և գործք առանց հաւատոյ ոչինչ են, կըսեն առաքեալները :

Հ. Ո՞ր կը պարունակի վարդապետութիւն հաւատոյ :

Պ. Կը պարունակի հին և նոր կտակարանին, և անգիր աւանդութե՞ մէջ . որ յայտնեց անո՞ղջ եկեղեցնայ :

Հ. Ի՞նչ է աւանդութիւն :

Պ. Աւանդութիւն է բան այնպիսի, որ եկեղեցին պահէր և մեզ հասուցեր է . թէպէտ անո՞ղջ չընչին մէջ չի կայ, սակայն անո՞ղջին հաւատար է ճշմարտութիւն :

Հ. Քանի՞ կը բաժնըվի :

Պ. Իրեք, անո՞ղջին, առաքելական, և եկեղեցական :

Հ. Ո՞րն է անո՞ղջինը :

Պ. Է՞ աւանդութիւն միշտ և անփոփոխ մնացած ընդհանուր եկեղեցնայ մէջ . զորօրինակ անո՞ղջինն է միշտ կոյս . խորհուրդք եկեղեցւոյ են եօթն . պատարագին հացը պիտի ըլլայ ցորենէ, ևն . ուրոնք թէպէտ անո՞ղջինն մէջ գրած չեն, սակայն նոյն զօրութիւն ունին :

Հ. Ո՞րն է առաքելականը :

Պ. Է՞ արարողութիւն պահպան ընդհանուր եկեղեցին :

դէցնայ մէջ իբր առաքեալներէն առած . զորօրինակ խաչին և սրբազան պատկերներուն պատիւ ընել . խաչակնքել երեսը . պաք պահել . տօն տօնել , ևն :

Հ. Ո՞րն է եկեղեցականը :

Պ. Է ծէս և սովորութիւն , որ ամէն եկեղեցի ունի և կը պահէ . զորօրինակ զգեստով պատարագ ընել . աղօթք ընել դէպ 'ի արևելք . տօնը և պաքն աւելցնել կամ պակսեցնել . բաղարջով կամ հացով պատարագել , ևն : Որ կրնայ սահմանել և փոխել եկեղեցին , ինչպէս ամէն ազգաց եկեղեցին հին ատենէն 'ի վեր զանազան ծէսեր սահմաներ է , կամ ատենով փոխեր է ըստ տեղւոյն . որպէս հին ատենն արևելք մեծ պաքին շաբաթն ու կիրակին ձուկ և հաւկըծեղէն կուտէին . մեր ազգն ալ բազրատունեաց ժամանակն այսպէս կընէր , յետոյ փոխեց :

Հ. Ե՞րբ յայտնեցաւ հաւատքին ճշմարտունիը :

Պ. Հին օրինաց ատենը անձանցով յայտնեց անհին եկեղեցնայ , որ մինչև քնի ժամանակը պահեց : Իսկ քն առաքելոց յայտնեց ամէն սկզբունքը հաւատքին , և առաքեալք եկեղեցնայ աւանդեցին . որ անարատ կը պահէ մինչև 'ի կատարած աշխարհի :

Հ. Ի՞նչ է հաւատամքը :

Պ. Է հաւաքումն քրիստոնէական հաւատոյ , որով կը հաւատանք գլխաւոր մասանց հաւատոյ 'ինչ որ քն սորվեցուց և յայտնեց :

Հ. Ո՞վ շարագրեց հաւատամքը :

Պ. Քնի տասներկու առաքեալները շարագրեցին , և յետոյ ժողովներով նք հայրապետները բացատրեցին :

Հ. Ի՞նչպէս շարագրեցին :

Պ. Առաքեալները ժողով ըրին երուսաղէմ , և ամենուն հաւանութիւն սկսան գրել և յայտնել հաւատացելոց :

Հ. Ո՞վ սկսաւ նախ զուրցել և գրել :

Պ. Ըստ աւանդութե՛ն նախ պետրոս ասաց .

Հաւատամք 'ի մի անձ հայր ամենակալ, արարիչն երկնի և երկրի: Երկրորդ՝ անգրեաս. Եւ 'ի յս քն որդի նորա միածին 'ի ան մեր: Երրորդ՝ յա հորոս. Որ յղացաւ 'ի հոգւոյն ան: Չորրորդ՝ բարդուղիմէոս. Ճնաւ 'ի մարիամայ կուսէն: Հին դերորդ՝ Թովմաս. Չարչարեցաւ առ պոնտոս պիղատոսիւ: Վեցերորդ՝ Թագէոս. Խաչեցաւ մեռաւ և Թաղեցաւ: Եօթներորդ՝ սիմոն. Եջ 'ի գթոխս: Ութերորդ՝ յովհաննէս. Յերրորդ աւուր յարեաւ 'ի մեռելոց: Իններորդ՝ յակոբոս ալփեայ. Համբարձաւ յերկինս: Տասներորդ՝ փիլիպպոս. Կստի ընդ աջմէ ան հօր ամենակալի: Մեռասաներորդ՝ մատթէոս. Ուստի գալոց է դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Երկոտասաներորդ՝ մատթիա. Հաւատամք 'ի հոգին ան, 'ի ան եկեղեցի կաթողիկէ, 'ի հաղորդութի ան, 'ի Թողութի մեղաց, 'ի յարութի մարմնոց, և 'ի կեանս յաւիտենականս:

Հ. Այս վարդապետութին ինչ խորհուրդ ունի:

Պ. Այս օրւան վարդապետութիւնն է մեծ խորհրդածութի քրիստոնէից. որոնք մտածելով լոյս հաւատքին գերազանցութիւն պէտք է հիանան ան որորմութիւն վրա, և վառվին սիրելով ան ճշմարտութիւն. ոչ միայն ըստ որում հեղինակ ընութի, այլ ըստ որում հեղինակ շնորհաց և հաւատոյ. որով լուսաւորեալ մանկունք եկեղեցւոյ՝ ծանօթ եղան անային խորին խորհրդոց: Ուստի ամէն առտու պարտական ենք, որ հաւատամքն ասելով ներգործութի հաւատոյ ընենք, և աղաղակենք առ երկնաւոր հայրն մեր. Լոյս տուր ան աչաց իմոց, զի մի երբէք անջեցից 'ի մահ: Լոյս երբեակ և մի անբաժանելի ան երրորդութի. զբեզ ընդ երկնայնոց երկրածինքս միշտ փառաւորեմք, 'ի ծագել լուսոյ առաւօտուն ծագեալ 'ի հոգիս մեր զլոյս քո իմանալի:

Հ. **Ի**նչո՞ւ ըսիր թէ նր հայրապետները բացատրելով երկնցուցին հաւատամբը :

Պ. Վասն զի զանազան ժամանակ գլխաւոր հեղեօրհոսներ ելան, որ ուղածնուն պէս կը մեկնէին հաւատամբը. անոր համար պէտք եղաւ որ նր հայրապետները ժողով ընեն ամէն աթոռէ գան հաւաքին՝ ճշմարտութիւն հաստատեն, և մոլորութիւն մերժեն նշովեն :

Հ. Ե՞րբ և ո՞ւր եղաւ առջի ժողովն :

Պ. Եղաւ նիկիա յամի տն 325. ուր ժողովեցան իրեք հարիւր տասնըութ հայրապետ. հոն էր լուսաւորչայ որդին նր արիստակէս, նր յակոբ մծբնայ հայրապետ, նր աթանաս, և այլ մեծաւ մեծ նր հայրապետներ կոստանդինոսի և տրդաւայ ժամանակն :

Հ. Ինչո՞ւ եղաւ :

Պ. Աղէքսանդրիայի երեւելի երէցն արիոս մոլորելով ուրացաւ քնի անուութիւնը. անոր գէմ այս նր ժողովն եղաւ. ուր նշովեցին արիոս, որ պատուհասելով սատակեցաւ : Ուստի հաւատամբը բացատրելով աւելցուցին այսպէս. Էւ 'ի մի տօր յն քն որդին ան ծնեալ 'ի հօրէ միածին, այս ինքն յեութի հօր. ան յայ, լոյս 'ի լուսոյ. ան ճշմարիտ, յայ ճշմարտէ. ծնունդ և ոչ արարած, համագոյակից հօր. որով ամենայն ինչ եղև, ևն :

Հ. Ե՞րբ եղաւ երկրորդ ժողովն :

Պ. Եղաւ 'ի կոստանդինուպօլիս յամի տն 381. ուր հարիւր յիսուն հայրապետ ժողովեցան. հոն էր մեր մեծն ներսէս հայրապետ, և այլ նր հայրապետներ : Ուստի կըսվի կոստանդինուպօլսոյ նր ժողով :

Հ. Որո՞ւն համար եղաւ :

Պ. Արիոսի աշխերաներէն ելաւ մակեդոն հոյ.

հոյիչ հոգւոյն նբյ . որ պատրիարդ էր ստամպոլու , և կուրանար հոգւոյն նբյ Թաթուրն . անոր համար այս նբ ժողովը նշուեց զինքն ու բացատրեց հաւատամքն այսպէս . Եւ 'ի հոգին նբ , Թորն և կենդանարարն , 'ի հօրէ ելօղն , ընդ հօր և ընդ որդւոյ երկրպագակից և փառաւորակից . որ խօսեցաւ մարգարէիւք Լն :

Հ. Որն է լուսաւորչայ հաւատամքն :

Պ. Արիստակէս հայրապետ նիկիոյ ժողովքին հաւատամքն յունարէն , երբոր բերաւ լուսաւորչայ . լուսաւորիչ հայերէն դեղեցիկ թարգմանելով , և աւելի բացատրելով երկնցուց , որն որ ամէն օր կըսվի . և յետոյ ասաց՝ Իսկ մէք փառաւորեսցուքն :

Հ. Եղա՞ւ ուրիշ ժողով :

Պ. Եփեսոսի ժողովն եղաւ նեստոր հերետիկոսին դէմ . որ քնի մարդեղութիւն կուրանար և Թաթուրն մարդածին կըսէր . զոր նշուեցին չարաչար՝ նբ հայրապետներն : Յետոյ եղաւ նբ ժողովն քաղկեդոնի եւտիքէս հերետիկոսին դէմ . որ քնի երկու բնութիւն ուրանալով շփոթեալ կը դնէր . զոր նշուեց նբ ժողովն : Յետոյ զանազան ժողովներ ալ եղան զանազան հերետիկոսներու դէմ . ինչպէս պիտի բացատրենք ամէն նիւթի մէջ :

Հ. Այս ժողովներն ալ աւելցուցին հաւատամքը :

Պ. Որովհետեւ կոստանդնուպօլսոյ ժողովին մէջ գրեթէ ամէն հարկաւոր բացատրութիւն եղած էր , հարկ չեղաւ նոյն ատենն երկնցընելու : Սակայն յետոյ ինը դարուն փոռ պատրիարգն յունաց՝ գլուխ քաշելով ուղեց լատին եկեղեցնայ զատվի՛ սկսաւ քարոզել , թէ հոգին նբ միայն 'ի հօրէ ելանէ : Անոր համար արեւմուտք ժողովներ եղան լուգդոն և Ֆիօրէնցայ . ուր էին յոյն պատրիարգներն եպիսկոպոսներով և թագաւորը . և միաբան հաւանութիւն հաստատեցին բացատրութիւն հաւատամքին մէջ . Որ 'ի հօրէ և յորդւոյ բղին

կամ ելանէ. որ ընդունեցան յոյները, և դաւա-
նեցին պատարագին մէջ:

Նոյնպէս հայաստան վանական վարդապետն ևս
հաստատեց այս ճշմարտութիւնը գեղեցիկ օրինակ
ներով. ինչպէս կիրակոս պատմիչ կը վկայէ թէ
հայք ընդունեցան: Սակայն յոյներն արևելք դա-
ցածնուն պէս նորէն զատվեցան, ու քիչ ատենէն
վերջաւ իրենց թագաւորութիւն ալ, մնացին այն-
պէս: Այս նիւթիս վրա այսպէս կը խօսի եղի-
շէ վարդապետ արարածոց մեկնութե մէջ: Առա-
ջին անձն չէ ծնեալ յումէքէ. երկրորդն ծնունդ
է առաջնոյն. երրորդն՝ երկրորդին և առաջնոյն
է ելումն և բղխումն. իբր արմատ և ծառ և
պտուղ:

Հ. Քանի՞ են մասունք հաւատոյ:

Պ. Են տասներկու. ինչ Միութիւն թնութեւն. Բ
Գործք ինչ, որ է հեղինակ բնութեւն. Դ Երրորդ
գութիւն անձանց. Ե Մարդեղութիւն բանին ինչ. Զ
Չարչարանք և մահ քսի. Է Իջանեւն ի դժոխս.
Ը Յարութիւն. Թ Համբարձումն. թ Երկրորդ դա-
լուստն. Ժ Ածութիւն հոգւոյն նբ, և գործք ինչ,
իբր հեղինակի շնորհաց. որ է սրբութիւն եկեղեց-
ւոյ, հաղորդութիւն նբ, և թողութիւն մեղաց. ԺԱ
Գործք ինչ իբր հեղինակի փառաց, որ է կեանք
յաւիտենից. ԺԲ Գործք ինչ, որ փառաւորէ զմար-
մինս, որ է յարութիւն մեռելոց:

Հ. Քանի՞ են շարժառիթք հաւատալիութե:

Պ. Են ութն, որով կը յայտնի հաւատքին ճշ-
մարտութիւն. ինչ Կատարումն գուշակութեց. զի
հին օրինաց մէջ ինչ գուշակութիւն որ եղաւ, նոր
օրինաց մէջ ամէնը կատարեցան. Բ Աքանչեւա-
գործութեք քսի, առաքելոց, և նբ. Դ Աքան-
չելի եղանակ տարածման հաւատոյ տգէտ և քիչ
մարդով, նաև քիչ ժամանակի մէջ. Է Անստան
տեղութիւն եկեղեցւոյն այնչափ հալածանք քա-
շելով. Ը Հեղումն արեան անթիւ նահատակաց,
որ քսի հաւատքին համար վկայեցին յայտնի
հրաշքներով. Թ Սրբութիւն վարուց քսի և աշա-

կերտացն . Է ՀնուԹի կրօնիս սկսեալ ադամայ
միջև ցայԺմ անայլայլելի . Ը Ճաղկիլ եկեղեցւոյ
այնչափ ճգնաւորներով, և վարդապետներով :

Հ. Ինչո՞ւ շարժաւիԹ կրավին :

Պ. Վասն զի ազացոլցուԹի կը յայտնեն և
կը բռնադատեն միտքն՝ որ հաւանի և հաւատաց
ճշմարիտ հաւատքին . զի սուտ հաւատքը չի կըր-
նար այսչափ լուսաւոր պատճառներ ունենար .
վն զի սուտը շուտ կը յայտնի, և խաբէուԹիը մէ-
կէն կը խայտառակի . Ինչպէս որ եղան այնչափ
աղանգներ . իսկ ուղղափառ հաւատքը միշտ միա-
կերպ կայ, և կը ծաղկի մանաւանդ հալածանաց
ժամանակը : Ահա այս ճշմարտուԹին պիտի դա-
տապարտէ այն քրիստոնեաներն, որ ուղղափառ
հաւատքով կը պարծին, և գործքով կուրանան .
որոնք պէտք է դողան և սարսափին, չըլլայ Թէ
լսենքնէ . Ամէն ասեմ, ոչ գիտեմ զձեզ . զի ուղղա-
փառ և ճշմարիտ հաւատքը, ճշմարիտ ուղղափա-
ռի գործք կը պահանջէ . որպէս զի՝ գործքն հա-
ւատքին համեմատ ըլլալով՝ երկնաւոր փառքն
ալ համեմատ ըլլայ, ուր պիտի երԹայ վայելէ
հաւատացեալը :

ԺԳ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է առաջին մասն հաւատաւմքին :

Պ. Հաւատաւմք 'ի մի անձ հայր ամենակալ, ա-
րարիչն երկնի և երկրի :

Հ. Ի՞նչ կը յայտնէ այս բանս :

Պ. Պէտք է նախ և առաջ դաւանիլ, Թէ անձ
է երկնի և երկրի արարիչ գերագոյն ար և կա-
ռավարիչ աշխարհի . պարզ հոգի անսահման և
յաւիտենական . ամէն բան գիտէ, ամէն բան կը
տեսնէ, և ամենայն բանի կարող է : Թաղէս փիլ-
լիսոփային հարցոլցին, Թէ զինչ ինչ իցէ հին ա-

ւուրց քան զամենայն. պատասխան տվաւ թէ՛ ան-
է. վասն զի անեղ է. միշտ նոյն է գոյական :

Հ. Ինչո՞ւ չասաց հաւատամք ան :

Պ. Հաւատաւ ան՝ է ընդունիլ թէ կայ ան-
ճշմարիտ, որ դէն ու անհաւատն ալ կ'ընդունին.
բայց հաւատամք յանձն առելով կը յայտնէ թէ
քրիստոնէին յոյսը և սէրը առ անձն պիտի ըլլայ.
և անով կ'ըլլայ կենդանի հաւատք, ինչպէս նը-
շխարհորէն կը բացատրէ :

Հ. Ինչո՞ւ կ'ըսվի հաւատամք :

Պ. Հաւատամք կըսենք աշխարհաբառ լեզուով
այսպէս սկսելուն համար. բայց հասարակօրէն
կ'ըսվի հանգանակ, կամ նշանակ, և դաշն հա-
ւատոյ. որովհետեւ հաւատամքն է բովանդակու-
թիւ մասանց հաւատոյ, որ եկեղեցին առաջագ-
րէր է բացայայտ ամենուն :

Հ. Ի՞նչ կ'իմանաս ասելով. ան է հոգի :

Պ. Կըմբռնեմ և կը հաւատամ, թէ ան է ան-
հուն հոգեղէն իմաստութիւն. որուն ոչ երբէք
ստեղծական միտքը կրնայ հասնիլ. զի բնութեմ
է անսահման, կատարելութեմ անչափ, և իմաս-
տութեմ անհուն. և ըստ նորեկացւոյն է՝ Անճառ-
ղօրութիւն, ահեղ մեծութիւն, անբաւ բնութիւն :

Հ. Ա՞ն մարմին ունի :

Պ. Ան՝ ամենապարզ էակ ըլլալով ոչ մարմին
ունի և ոչ ձև, ոչ քանակութիւն և ոչ որակութիւն.
զի է առանց բաղադրութեմ. Հոգի է անձն ասաց
քան : Ապա մոլորեցան մարդակերպեայք, որ ը-
սին թէ անձն մարմին ունի. որոնք մերժեցան հին
Ժամանակը :

Հ. Ինչո՞ւ ձեռք աչք ան կ'ըսվի :

Պ. Աչք ասելով կ'իմացվի թէ անձն բան
կը տեսնէ. ըստ այնմ՝ աչք ան 'ի վերայ արդա-
բոց. ձեռք ասելով կ'իմացվի ամենակարողութիւն
և անչափ մեծութիւն, որ ամէն արարածք իրեն
զօրութեմ տակն են :

Հ. Ի՞նչ ըսել է. անձն տեղ է :

Պ. Ըսել է թէ ան թէ երկինքն է և թէ եր-

կիրս է, նաև ամէն տեղ է. մանաւանդ թէ ամէն տեղ իր մեծութե մէջն է : Ինքն է պատեալ զամենայնիւ, 'ի ներքոյ ամենայնի, 'ի վերոյ ամենայնի, արտաքոյ ամենայնի, և ամենայն 'ի նմանէ, և ամենայն 'ի նա . ասաց լուսաւորիչ :

Հ. Արդեօք մեր մէջն է :

Պ. Այո՛, վասն զի ան է մեզ գոլ և կեանք տւողը. ապա իւր ամենապարզ զօրութե մեր մէջն է, որով էութե մէջ ենք. թէ չէ՝ ոչինչ կը դառնայինք :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի թէ ան էրկինքն է :

Պ. Չի իւր փառքը երկինքն աւելի կը յայտնի, անոր համար երկինքը կըսվի. նաև բնակեալ 'ի նրա շնորհօքն. և 'ի դժոխս կըսվի իբր դատաւոր արդար. սակայն այ տեղ չի կայ : Առապաշտ փիլիսոփաներն ըսին թէ ան ամէն տեղ է, միանգամայն տեղ չունի, թէ կուղես տեղ խնդրել՝ իրեն մէջ խնդրէ ամէն բան. որ է պարառութե և չափ ամենայնի :

Հ. Սէ վարդապետներն ինչպէս կը բացատրեն :

Պ. Եւագր այսպէս կը վկայէ. Հոն կըսվի ան. ուր կը յայտնին իրեն գործքը, և ուր աւելի է փառքը. առաւել մերձ է 'ի զօրս երկնից : Ուստի իբր հեղինակ բնութե ամէն տեղ է :

Հ. Ի՞նչ ըսել է ան ամէն բան կը տեսնէ :

Պ. Ըսել է թէ ամէն բան այ առջին յայտնի է թէ ապառնի գալիքները թէ ներկայն և թէ անցածները. մինչև մեր սրտին ծածուկ խորհուրդներն իրեն յայտնի են. ինչպէս կը հաստատէ առաքեալն : Վասն զի այ գիտնալովը և տեսնելովը կը գոյանայ ամէն բան, առանց այ գիտութե բան չի կրնար ըլլալ. գիտնալովը կը կամի, և կամելովը կը գիտնայ և կը տեսնէ. որովհետև այ գիտելն է կամիլ և կամիլն է գիտել, որ է հրաշափառագոյն՝ կրնէ սարգիս շնորհալին : Ուստի ասաց իմաստունը. Չիարդ կայր ինչ եթէ գու ոչ կամէիր, և կամ որ 'ի քէն չէր կոչեցեալ, զիարդ պահէր :

Հ. Ի՞նչ ըսեւ է Ամենակալ :

Պ. Ըսեւ է թէ Թէ ոչ միայն ինչ որ կամենայ կարող է ստեղծել առանց աշխատանաց, այլև ստեղծածները պահել իրենց էութե մէջ գեղեցիկ կառավարելով ամէն բան : Նաև ինչ որ կը հրամայէ, և թող կուտայ՝ հարկաւ պիտի ըլլայ . զի նովաւ կեամք շարժիմք և եմք :

Հ. Ի՞նչ կիմանաս ասելով՝ Հայր ամենակալ :

Պ. Կիմանամ և կը դաւանիմ, թէ Թէ ոչ միայն է ամենակարող և ամենակալ ունող բոլորին, այլև յաւիտենական Հայր միածին որդւոյն . նաև Հայր և նախախնամող է արարածոց, մանաւանդ մարդկային ազգի :

Հ. Ի՞նչ կիմանաս ասելով. Արարչն երկնի և երկրի :

Պ. Կիմանամ և կը հաւատամ, թէ Թէ ոչ միայն ստեղծեց ոչնչէ երկինք աստղերով և հրեշտակներով, այլև երկիրս բոլոր ամէն բանով, մանր կենդանիներով, և աներևոյթ որդերով :

Հ. Ինչո՞ւ անանկ անպէտ նաև մնասեկար կենդանիներն ստեղծեց :

Պ. Իւր ամենակարող իմաստութիւն աւելի փայլելու համար չնչին կենդանիներն ստեղծեց . ուրոնց վրա անանկ զարմանալի բաներ կան, որ մեծ կենդանիներուն վրա չի կայ . մէկ հաս աւազին վրա ժուռ եկող կենդանիին ներսի մասունքները և շարժող ոգիքն ի՞նչ հանճարով եղեր են . մէկ կաթիլ ջրին մէջ այնչափ կենդանիներն որ տեսանք կը ստրտէին, ի՞նչ իմաստութե ստեղծվեր են : Այն ժժմունքներուն վրայի գոյները, և հիանալի յատկութիւններն ո՞վ կրնար ընել, թէ ոչ ամենակարող ձեռքն ստեղծողին : Իսկ մնասեկար կարծրված կենդանիներն, ինչպէս են օձ, կարիճ, ևն . են առողջարար դեղ և պիտանի աշխարհիս գեղեցկութիւն և հարկաւորութիւն . մինչ զի՝ դաւիթ մարգարէն հիանալով կըսէ . Ո՛րպէս զի մեծ են գործք քո Թէ, զամենայն ինչ իմաստութե արարեր, և լցաւ երկիր ստեղծուածով քով :

Հ. Արդեօք ան ստեղծեց մեղքք :

Պ. Որովհետեւ մեղքն ինքնիրեն իր չէ, հասա խոտորումն շիտակ կարգէն կամ գուրս ելլել ան օրէնքէն. որ պակասութի ըլլալով չի կրնայ ան ստեղծել մեղքը, այլ երբեմն թոյլ կուտայ տկար ստեղծվածոց. որ կը խոտորին և կիյնին իրենց ազատ կամօք : Ան զմահ ոչ արար, և ոչ խնդայ ընդ կորուստ կենդանեաց, ասաց սողումն :

Հ. Ինչո՞ւ համար թոյլ կուտայ :

Պ. Կըսէ լուսաւորիչ թէ, որպէս զի լաւը վատ թարէն որոշվի, և անարգը պատւականէն : Նաև անոր համար ան թոյլ կուտայ, որ բարիք մի հանէ անկէց. ինչպէս կըսէ նր օգոստինոս, թէ լաւ համարեցաւ ան չարիքէն բարի հանել, քան թէ ոչինչ չարի թոյլ տալ :

Հ. Կարելի՞ է որ ուրիշ բանի ալ հաւատանք ինչպէս ան :

Պ. Անկարելի է. զի ան միայն է յաւիտենա կան ճշմարտութի և ծայրագոյն բարի. ծայրագունին հաւասար ոչ բարի կրնայ ըլլալ, և ոչ ճշմարիտ :

Հ. Ի՞նչ է ան անունն :

Պ. Սք վարդապետները կըսեն թէ ան է անանուն և բազմանուն. իբր զի՝ չի կրնար ըլլալ անանկ անուն, որ կարենայ ան էութիւն յայտնել ուստի Ան ասելով՝ անծային բոլորական գերազանցութիւն կիմանանք, և ոչ էութիւն կամ բնութիւն. ինչպէս արեգակն ասելով՝ արեւին բնութիւն չենք կրնար իմանալ, թէ ինչ է. այլ միայն կատարելութիւն կիմանանք. որ է ահագին մարմին ունող լուսոյ և ջերմութիւն : Այսպէս ան որչափ անուն տանք, միայն կատարելութիւն կըմբռնենք, չէ թէ էութիւն. ինչպէս երբայեցիք Եւ ասելով, և արաբացիք Ալլահ ասելով, անծային հզօր զօրութիւն կիմանան. զի այսպէս կը թարգմանի. ինչպէս յունաց բառը թէօս, և լատինացոց Տէոս, տեսուչ և խնամակալ կը թարգմանի : Տես ճեմ. 1 :

Հ. Արդեօք ունի՞ ան յատուկ անուն :

Պ). Մովսէս մարգարէն ուղեց իմանալ, և երբոր հարցուց. պատասխան տվաւ ւած. Ես եմ որ էն. այս անունն աւելի յատուկ ւածավայել է, որ ինքնագոյութիւն կը նշանակէ. ինչպէս մեր մէջ է գիրը. որ է անհաղորդական անուն. ուրիշ բանի չի տրվիր:

Հ. Ո՞վ գրաւ ւայ անունը:

Պ). Կըսէ լուսաւորիչ թէ ւայ անուն զնօն ինքն է միայն, և ինքը միայն գիտէ իւր անունը. սա կայն ագամ ստեղծվածին պէս տեսաւ իմացաւ ւայ ամենակարողութիւն, կանչեց ասք աջ, կամ հաս քէսը զմեզ. որ եղաւ մեր մէջ ւածավայել անունս ւած: Բայց՝ թէ մեր մէջ և թէ այլ ամէն աղ դաց մէջ անբաւ անուն կուտան ւայ յայտնօղ ւածային կատարելութեց. իսկ ւածաշնչին մէջ կայ տասն անուն. զորօրինակ՝ Ել, Ելօհիմ, Ելօհի կամ Ելօհ, Սաբաօթ, Ելիոն, Սատտայի, Ագոնայի, Եահ, Եհհիէհ, Եհհօլահ կամ Եհհ. վերջի իրեքն աւելի սեփական են ւայ. ինչպէս մեր մէջ՝ ւած, որ էն, է:

Այս ւածային անճառելի անուանք կը պարտաւորեն զմեզ, որ ըստ գերազանցութեն՝ գերազանց պաշտօն մատուցանենք ւայ, անգագար փառաբանելով իւր ամենակարող զօրութին: Հրէայք երեսի վրա կիյնէին հին ատենը՝ երբոր տարին անգամ մի քահանայապետն ւայ անճառելի անունը կուտար Էհհ. որ գրած էր քառամանկին վրա: Նոյնպէս կը սոսկային հեթանոսներն ւայ անունէն. Գաղենոս այսպէս կըսէ. Ո՞վ ստեղծօղ յարգեմ զքեզ յաւէտ յայտնելով զգեղեցկութի ստեղծուածոց քոց, քան զոհելով հարիւրաւոր ջուլս պատարագ կամ ծխելով ի տաճարս քո զբաղմագին խունկս:

ԺԴ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Հաւատամբ 'ի մի անձ, ասելով ի՞նչ կի մահաս :

Պ. Հաւատաւով կը դաւանիմ' թէ մի է անձ ա մենակալ, մի է ծայրագոյն բարին, և մի անձ է սկիզբն ամենայն արարածոց. ուստի ոչ երբէք շատ անձ կրնան ըլլալ. ինչպէս մոլորեալ կռաւորացիները կը հաւատային. և ոչ երկու անձ կըրնայ ըլլալ բարի անձ, չար անձ. ինչպէս պարսիկները և մանիքեցի հին հերետիկոսները դրին. ուրոնք իրենց բանովը խայտառակեցան :

Հ. Ինչո՞ւ չի կրնար ըլլալ :

Պ. Վասն զի թէ որ մէկ ստեղծողէն կամ մէկ ծայրագունէն աւելի ըլլար, մէկզմէկ եղծանելով և ոչ մէկը կրնար ըլլալ անձ՝ կամ ստեղծող. ինչպէս կըսէ տերտուղիանոս. Ա՞՞նք եթէ չիցէ մի, ոչ ևս է : Ուրեմն պէտք է ծայրագոյն բարին մի ըլլալ. որպէս զի հնար ըլլայ ամէն բան անկէ ա ուր դալ և գոյանալ : Տ'ի անձ մեր ար մի է : Ես եմ ար անձ, և չեմ այլ ոք :

Հ. Հապա ինչո՞ւ կըսվի՝ անձ աստուծոց. և ար տերանց :

Պ. Նախ կըսվի նկատմամբ նրց, որ անձամերձ և անձանման ըլլալով երբեմն անձ կըսվին. զորօրի նախ աւետարանը կը բերէ. Ես ասացի թէ անձք իցէք : Երկրորդ՝ այս բանը կեղծէ կը մերժէ հեթանոսներուն հնարած չանձները. հաստատելով թէ անոնք ալ արարչին ստեղծվածն ըլլալով՝ մի է անձ :

Հ. Ա՞նք քանի՞ անձն ունի :

Պ. Երեք անձն՝ հայր, որդի, և հոգի սբ. Երեք անձն ալ կատարեալ անձ մէկ բնութիւն, մէկ կարողութիւն, և մէկ իշխանութիւն : Ուստի կը դաւանինք. Երեք անձինք և մի բնութի մի անձութի :

Հ. Ի՞նչպէս կըլայ մէկ անձ :

Պ. Չի երեք անձինք թէպէտ զանազան են անձնաւորութիւնք. բայց մի և նոյն բնութիւն, և նոյն իսկ անութիւն ունին. զորօրինակ արեգակն ունի լոյս և ջերմութիւն որ իր էութեան չեն զատուիր. անոր համար մի է արեգակը: Սակայն այս խորին խորհրդին խելք չի հասնիր, և ոչ օրինակով կրնայ մարդ հասու ըլլալ:

Հ. Աճային անձանց ո՞րը մեծ է:

Պ. Երեքն ալ հաւասար են նոյն անութեան նոյն անութեան իմաստութեան և ամենակարողութեան. ուստի հայր կրնայ անձն անձն. որդի երկրորդ անձն. և հոգի երրորդ անձն:

Հ. Հայր անձ ի՞նչ աւելի բան ունի:

Պ. Բայց ՚ի հայրութեան աւելի բան չունի հայր անձ. որդին որդիութեան ՚ի զատ աւելի բան չունի. իսկ հոգին երրորդութեան ՚ի զատ աւելի բան չունի: Իբր զի՝ հօր անձն կամ իմաստութեան է որդին միածին՝ անձ յայն, լոյս ՚ի լուսոյ: Իսկ հօր և որդւոյ սէրն է հոգին սէր՝ յաւիտենական ելումն կամ բոլորումն:

Հ. Ի՞նչ յատկութիւն ունին:

Պ. Անձնեղբայրութիւն և հայրութիւն յատուկ է հօր անձ. զի չէ ծնած, այլ ծնող որդւոյն. որդիութիւն յատուկ է որդւոյն. զի ծնեալ է ՚ի հօրէ յաւիտենական ծննդեամբ. և երրորդութիւն կամ բոլորումն է հոգւոյն սէր: Ուստի առաջին անձն կոչի հայր՝ անձին և պատճառ. երկրորդ անձն կրնայ որդի՝ բան և պատկեր հօր. երրորդ անձն կրնայ հոգի՝ սէր և սրբագէտ հօր և որդւոյ:

Հ. Կարելի է օրինակով բացատրել:

Պ. Ինչպէս որ մեր հոգին մէկ է, և ունի միտք և կամք որ չեն զատուիր հոգւունմէ, նաեւ մտքէն բան կը ծնի և կամքէն սէր. այսպէս հայր անձ ունի բան և սէր. որ է որդի և հոգի, թէպէտ անութեան մէկ է: Սակայն մեր հոգին ստեղծաւոր ըլլալով միտքն ու կամքը յատկութիւն են. իսկ անձ անստեղծ էակ և հոգի ըլլալով բանն ալ անձ է, սէրն ալ. և այսպէս իրեք անձինք կը

րողվին, և մէկ բնութիւն չէր մնայ յաւիտեան :
 Ինչպէս մահաբերեցին նաև կռապաշտներն . ո-
 րոնց մէջ կար այսպիսի բան . նախ անձ . և ապա
 բան և հոգի ընդ նոսին . . երեքեան ամենևին հա-
 մաբոճիք և միասնականք : Տէս պոնտ . մ . ք :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ երևելեաց և աներևութից :

Պ. Ըսել է թէ անձ է արարիչ ոչ միայն զբաշխ
 եղածներուն , որ կը տեսնենք և կը շօշափենք .
 այլև աներևոյթ և անմարմին էակներուն , որ աչ-
 քի տակ չեն իյնիր . ինչպէս են հրեշտակները և
 մեր հոգին :

Հ. Որո՞նք են աւելի կատարեալ ստեղծվածք :

Պ. Թէպէտ ամէն արարածք բարի և կատա-
 րեալ են, ինչպէս վկայեց . Եւ ետես անձ զի բա-
 րի է . սակայն հրեշտակներն և մեր հոգին ան-
 մարմին ըլլալով աւելի ազնիւ և կատարեալ կըս-
 վին : Անոր համար կարպոկրատէս հին հերետիկ
 կոսը դատապարտեցաւ , զի կըսէր թէ հրեշտակ
 ները մարմին ունին : Նարեկացին հոգիանիւթ
 կը կոչէ հրեշտակները :

Հ. Յորո՞ւմ կը կայանայ մարդուս գերազան-
 ցութիւնը :

Պ. Զի ունի անմահ հոգի իմացական ազատ
 կամեցող և ինքնիշխան . որով և կըսվի պատկեր
 անձ , ըստ այնմ . ըստ պատկերի անձ արար զմարդն :
 Հնոստանցոց հին գրեանքը մէջ այսպէս գրած
 է . Դ՜նենք բիւրաւոր մեծ ամաններ լեցուն ջրով .
 որոնց մէջ արեգակը ծագելով , թէպէտ մէկ է ,
 բայց նոյն կէտին մէջ կը բաղմանայ ամաններուն
 մէջ երևնալով իրարու նման . այս ամաններն են
 մեր մարմիններն . արևն է պատկեր գերագոյն
 էին . պատկերք արևու են մեր հոգիք ստեղծեալք
 ի նմանութի միոյն անձ :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի պատկեր անձ :

Պ. Վասն զի է աննիւթ և անմահ . որ աստի
 կեանս զանձ սիրելով և ծառայելով կը միանայ
 անձ հետ , և կը ժառանգէ յաւիտենական երա-
 նութեամբ :

Հ. Մարդս քանի՞ մեծութիւն ունի :

Պ. Երկու . կարողութիւն ճանաչման, և կարողութիւն կամեցման կամ ընտրութեւն . զի լուսով մտաց ճանչնալով բարին, ազատ կը կամի՝ կրնարէ՛ և կը ժառանգէ բաղձալին :

Հ. Ինչո՞ւ տլաւ ձեռնաց այս կարողութիւնները :

Պ. Անոր համար որ ստեղծվածներէն ստեղծողը ճանչնանք, անցաւոր բաները թողունք ծայրագոյն բարւոյն փափաքինք . բոլոր բաղձանքնիս առ ձեռն ձգելով, ազատ կամօք սիրելով և պաշտելով միանանք արարչին հետ յաւիտեանս յաւիտենից : Այսպէս կը խօսի դադենոս իմաստասէր . ճշմարիտ բարեպաշտութիւն կայանայ ճանաչել զիս ինքն, և ուսուցանել այլոց զմեծութիւն բարութենէն անկարողութեւն և խմաստութեւն . բարութիւնն փայլի՝ ի հաւասար արամբաշխութեւն պարգեւացն, խմաստութիւնն՝ ի գերազանց պարգեւս, և կարողութիւնն՝ ի մեծագործութեւն խորհրդոց իւրոց :

ԺԵ . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞րն է հաւատամքին երկրորդ մասն :

Պ. Եւ ՚ի յս քի՞ որդին իւր միածին արմար :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ :

Պ. Անմիջապէս յսի անունը դնելով կը յայտնէ, թէ քրիստոնեայն ինչպէս որ կը հաւատայ, թէ ձեռն ստեղծեց ոչնչէ աշխարհս, այսպէս ալ պիտի դաւանի, թէ որդին ձեռն փրկիչ եղաւ և ազատեց մարդս սատանային գերութենէն . ինչպէս ասաց իմաստունը . Ո՛չ դեղք և ոչ սպեղանիք բժշկեցին զնոսա, այլ քո արմար բանդ, որ զամենայն բժշկէ . քանզի կենաց և մահու դու ունիս իշխանութիւն :

Հ. Անունս յս քի՞նչ կը նշանակէ :

Պ. Ինչպէս վերն ըսինք յն երրայեցոց լեզուով փրկիչ կը նշանակէ. որ կըսվի եշուա՜հ, կի՛մ յէսու. իսկ քն կամ մաշո՛ւախ և կամ մեսիա, օծեալ ըսել է: Այս անուամբ մարգարէները խոստացեր էին փրկիչը. իսկ դանիէլ մարգարէն օծեալ և առաջնորդ կանուանէ:

Հ. Հրէից գրքերուն մէջ ինչպէս կը հաստատեն:

Պ. Ոչ միայն մարգարէներուն, այլև ռաբբիներուն դրոց մէջ ալ կայ անունս մեսիա: Ուստի ռաբբի մօզէ մայմոնիտը կը գրէ թէ՛ Թագաւորն մեսիա՜հ գալոց է. ով որ չի հաւատոյ ոչ միայն կուրանայ զայլ մարգարէս, այլև զնոյն իսկ զօրէնս և զվարդապետն մեր մովսէս:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի մեսիա կամ օծեալ:

Պ. Որովհետեւ հին օրինաց ժամանակը հրէաները կ'օծէին Թագաւորները, և քահանայապետները. իսկ յն այս ամէն մեծութի՛ն ունենալուն համար օծեալ անուանեցաւ:

Հ. Յն ևս օծվեցա՞ւ մարմնաւոր օծմամբ:

Պ. Ոչ. զի օծումն յնի քնի էր ձծայլին. որ իւր ձծութեամբն էր օծեալ և էր միշտ անբաժանելի:

Հ. Չարչարանաց և մահուան ժամանակը չի բաժնըվեցա՞ւ:

Պ. Ոչ երբէք. զի այս օծումն էր ներքին և էական. որով և ձծութիւն էր միշտ մարմնոյն հետ թէ չարչարանքին ատենը, թէ թաղման, և թէ յարութեան: Ուստի կըսէ շարականը. Չա՛նապական զձծացեալ մարմին պատեալ իբր կտաւօք և եդ ՚ի գերեզմանի:

Հ. Ինչո՞ւ ասաց. Յն քն արն մեր:

Պ. Վասն զի յն քն որդին միածին նոյն բնութիւն և նոյն կատարելութիւն ձծ ըլլալով՝ նաև ար և արարածոց երկնի և երկրի՝ հրեշտակաց և մարդկան:

Հ. Ինչո՞ւ մեր արը կըսվի:

Պ. Ձի փրկիչ ըլլալով իւր յատուկ արեամբը

դնեց, և զմեզ իրեն ժողովուրդ և զաւակ ստացաւ, և արեղաւ մարդկան աղգի: Անոր համար երբոր թովմայ առաքեալ յարուծէ ետև տեսաւ քնի վերքն՝ աղաղակեց. Տը իմ և ան իմ:

Հ. Ո՞րն է երբորդ մասն հաւատամքին:

Պ. Որ յղացաւ 'ի հոգւոյն նբյ. ծնաւ 'ի մարիամայ կուսէն:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի:

Պ. Յաւիտենական բանն անձ՝ սահմանեալ ժամանակն որ եկաւ, խոնարհեցաւ 'ի հայրական ծոցոյ, մարմին առաւ, մարդ եղաւ մեր փրկու թեան համար:

Հ. Ուսկից մարմին առաւ:

Պ. 'ի մարիամայ կուսէն. այսինքն մաքուր արիւնէն անձանայ մարմին յորինեց՝ բանական հոգի տվաւ, և բանն մարմին եղաւ, անձնաւորեց մարմինն, եղաւ անձ և մարդ անձառելի և անհասանելի եղանակաւ:

Հ. Ինչո՞ւ ստաց 'ի հոգւոյն նբյ:

Պ. Չի աւետման օրը երբոր աւետիս տվաւ դարբիէլ հրեշտակ նբ կուսին, և ողջունելով աւսաց. Ուրախ լէր բերկրեալդ, անատենը նբ կոյսն երբ տարակուսեալ զարմացաւ, պատասխան տրվաւ հրեշտակը. Հոգի նբ եկեսցէ 'ի քեզ: Ուստի գործակցութեւ հոգւոյն նբյ փրկիչն եկաւ նոյն կէտին մաքրեալ կուսին նբ արգանտը բնակեցաւ, կամ յղացաւ հոգւով նբւ. զի բնակողն էր որդի նյ և ան:

Հ. Արդեօք եղա՞ւ նյ փոփոխութի կամ այլ այլութիւն:

Պ. Ոչ երբէք փոփոխութի եղաւ մարդանալովն. զի նբ վարդապետներն այսպէս կըսեն. Իշաւ որ ինչ ոչ էր՝ առանց կորուսանելոյ զոր ինչ էր. ինչպէս թագաւորը կրնայ ըլլալ զօրապետ առանց կորսընցնելու թագաւորութիւն և առանց փոխվելու:

Հ. Ի՞նչ ըսել է ծնաւ 'ի մարիամայ կուսէն:

Պ. Ըսել է թէ անձն որդւոյն նյ մնալով միշտ

ինչ որ էր, առաւ մարդկային բնութիւն. ուրով թծուածիւնն միացաւ մարդկութեան հետ անբաժանելի և անշփոթ միաւորութեամբ, և նոյն թծային անձն յղացաւ և ծնաւ 'ի մարիա մայ թծածնէն:

Հ. Ուրեմն մի և նոյն անձն է՞ որդին ից և որդին մարիամու:

Պ. Այո՛, նոյն իսկ անձն է թծային ծնեալն 'ի կուսէն, ճշմարիտ թծ և ճշմարիտ մարդ, կատարեալ թծ, և կատարեալ մարդ, որդի ից և որդի մարդոյ:

Հ. Ուրեմն կոյս մարիամ է՞ մայր ից:

Պ. Այո՛, ամենայն իրօք. ինչպէս ասաց եղի սաբէթ. Եւ ուստի է ինձ այս, զի եկեացէ մայր թն իմոյ առ իս. ուստի եփեսոսի սբ Ժողովն ընդդէմ նեստորի սահմանեց թէ սբ կոյսն է թծածին: Եւ գրիգոր թծաբանն ասաց. եթէ որ ոչ թծածին զմարիամ իմանայցէ, հեռի է յթծութէն: 'Ի քեզ եմք ապաւինեալ քնի մայր ից մերոյ. կրսէ շարականը:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի թծ և մարդ:

Պ. Զի թծային անձն ըլլալով, բոլոր թծութիւն ունէր, և կատարեալ մարդ ըլլալով, կատարեալ մարդկային բնութիւն ունէր. ինչպէս կը վկայէ շարականը. Բանն թանձրանայ 'ի մարմնի մարմնանայ անմարմինն, միացեալ բնութիւն 'ի յերկուց. Ա՞մ մարմնով վասն իմ խաչեալ. մերով բնութիւն մեռանի, թծ անմահ խոստովանի: Սբ վարդապետք կըսեն, թէ քն բանն թծ այնչափ խոնարհեցաւ վն մեր փրկութե մինչև մարդկային բնութիւն առաւ մարդ եղաւ. հասաւ մենք մեր փրկութե համար ո՞րչափ պիտի խոնարհինք. քանի՞ պիտի ամբնանք երբոր մեր արը կը տեսնենք այսպիսի խոնարհութե մէջ: Ուստի պետք է բոլոր այս շաբթու այս սքանչելի խորհրդին վրա մտածենք, և խոնարհինք առաջի ից և դողանք որ քիչ բանով կայլայլինք և կը հպարտանանք. վայ է մեզ եթէ քնի խոնարհութեւ և հեղութեւ

չհետևինք որ ասաց. Ուսարուք յինն, զի հեղ
եմ և խոնարհ սրտիւ:

62. 4 1 1 4 1 :

Հ. Ք^ս Թորն մեր քանի՞ անձն ունէր :

Պ. Մի միայն անձն ունեւր. թէպէտ կատարեալ մարդկային բնութիւն ունեւր, բայց մարդկային անձն չունեւր. այլ անձային անձն չեցուց մարդկային անձին տեղը:

Հ. Կարելի է օրինակով բացատրել:

Պ. Խորհուրդս անճառելի ըլլալով մարդու միտք չի հասնիր, և օրինակ չի յարմարիր։ Սակայն վարդապետներն ասանկ օրինակ կուտան. ինչպէս որ մարդուս հոգին ու մարմինը միանալով մէկ անձն եղած է, այսպէս քնի անձու թին ու մարդկու թինը միանալով մէկ անձային անձն կայ, մարդկային անձն չի կայ։ Անոր համար չարչարանքը մարդկային բնութեւն՝ այ համարեցաւ, ըստ այնմ. Աճ մարմնով վասն իմ խաչեալ յարեալ անձ, համբարձաւ անձ. ևն։

Հ. Այս խորհուրդը կ'ընչ կը կոչվի:

Պ. Խորհուրդ մարդեղութե, կամ խորհուրդ բանին մարմնացելոյ կըսվի. զի բանն ան մարմին առնելով՝ մարմնաւորութիւն, ներմարդութիւն նաեւ տնօրէնութիւն կոչվեցաւ այս խորհուրդ՝ ըստ անոր հարց :

Հ. Ո՞վ ուրացաւ մարդեղութիւնը քսի :

Պ. Նախ և առաջ հեթանոսը կոսապաշտութեան հետ իրար հակադրելով և հրէայի գալթիակներով չընդունեցան. թէպէտ ուղենային կրնային անձնաւոր հաստատել և հաւատալ. այլ անոնք ալ կուրացան. ինչպէս առաքեալն ասաց :

Հ. Ի՞նչպէս կրնային հաստատել:

Պ. Հրէայք Թժառկաշտ ըլլալով շատ դիւրին

կրնային հասու ըլլալ թէ մարդարէներուն գուշակութէն, թէ աւանդութէն, և թէ իրենց պատմիչներէն. ինչպէս յովսէպոս հրէայ պատմիչ քնի գործքերը և հրաշքները կը հաստատէ: Փիլոն հրէայ իմաստասէր նոյնպէս վկայէին ետև կը սէ. առաւել գիւրին է նոյն մարդ ըլլալ, քան թէ մարդու ձեռք ըլլալ:

Հ. Արդեօք կռապաշտներուն մէջ ևս կային գուշակութիւնք:

Պ. Կռապաշտութե հին ժամանակը՝ հելլենացոց և հռոմայեցոց մէջ կուսանք կային Սիբիլայ անուամբ. որ իբր մարդարէանալով գրեցին քնի վրան այսպէս. Բարձրեալն ձեռք իջէ յերկիր, և մարմին զգեցեալ 'ի կուսէն շրջեսցի ընդ մարդկան, առնելով նշանս և արուեստս. չարչարեացի և մեռցի մահուամբ խաչին և յարիցէ երեքօրեայ, ևն: Որ կը բերեն հին վարդապետները. մանաւանդ որոգինէս հեթանոսաց դէմ կը հաստատէ քնի մարդեղութիւն՝ հեթանոսաց խօսքերով:

Հ. Ինչ հերետիկոսութիւն ելաւ մարդեղութե վրայ:

Պ. Հին ատենէն 'ի վեր շատ զանազան հերետիկոսութիւններ ելան. բայց գլխաւորն են նեատորինը և եւտիքէսինը: Նեստորի դէմ եփեսոսի նք ժողովը հաստատեց թէ՛ Բանն մարմին եղև և բնակեցաւ 'ի մեզ ճշմարտապէս: Իսկ եւտիքէսի դէմ քաղկեդոնի նք ժողովը հաստատեց. Որ 'ի կերպարանս նոյն է, զանձն ունայնացոյց զկերպարանս ծառայի առեալ: Արդ՝ կերպարանն նոյն կը յայտնէ ձեռնային բնութիւն, և կերպարան ծառայի՝ մարդկային բնութիւն. ապա մի և նոյն անձն քնի ունէր երկու բնութիւն: Վասն զի նոյն է ձեռք և մարդ ասել քն, և նոյն երկու բնութիւն, կըսեն հայոց հայրապետները:

Հ. Ո՞վ էին այս հերետիկոսներն:

Պ. Նեստոր այր սատանայամիտ աշակերտ մոպսուէստացի աղանդաւորին, խորամանկութե պատրիարդ նստաւ ստամպոլ: Եւ յամի ամի 430.

սկսաւ սորվեցնել թէ մարիամ չէ անծածին, այլ մարդածին և քն երկու անձն ունի, անոր հա մար դատապարտեցաւ նախ՝ հռովմ և աղէքսանդրիա, յետոյ 'ի քբ ժողովն եփեսոսի 431 ին: Իսկ եւտիքէս վանահայր եր ստամպօլ. որ նես տորի դէմ գրել ուղեց. այլ տգէտ ըլլալով ընկաւ ուրիշ մոլորութի. այսինքն գրաւ թէ քն մէկ բնութի ունի շփութեալ: Որ դատապարտեցաւ նախ 'ի ստամպօլ, ապա 'ի քաղկեդոն 451 ին:

Հ. Ո՞վ էր ապողինար հերետիկոս:

Պ. Ապողինար երէցն՝ հակառակելով մարդէ ղութե՝ սորվեցուց, թէ քն բանական հոգի և մարդկային միտք չունի. որ կոստանդինուպոսոյ առջի ժողովին մէջ նշովեցին, և հաստատեցին թէ քն բաց 'ի անութե, որ էր բոլորովին հոգի և բան, ունէր նաև մարդկային հոգի և միտք. բստ այնմ. Տրուում է հոգի իմ մինչև 'ի մահ: Անոր համար կըսէ մեր հաւատամբը. Որով էառ մարմին, հոգի, միտք, և զամենայն որ ինչ է 'ի մարդ:

Հ. Արդեօք ունէր քն մարդկային կամք:

Պ. Այո՛, ինչպէս ասաց. ոչ իմ կամք, այլ քոյդ լիցի: Սակայն ելան միակամեան հերետիկոսներ, որ եւտիքէսի մոլորութեը հետևելով ուրացան քնի մարդկային կամքը. և ինչպէս որ քնի բնութիւնը շփութեալ կը գնէին, ասանկ ալ կամքը: Սբ վարդապետք զանոնք դատապարտելով հաստատեցին ճշմարտութիւնը: Բստ այնմ վա նական վարդապետն կըսէ. Որպէս արեգական լոյսն ընդ իւր միաւորէ զամենայն լոյս անշփութ. այսպէս բնութի կամք և կիրք և ներգործութի ընդ անշփոսն միաւորեալ է 'ի քն ճշմարտութե:

Հ. Ո՞վ են առաջօքեան հերետիկոսք:

Պ. Ապեղէս եղաւ առաջին, որ ասաց թէ քն ճշմարտապէս մարմին չունէր. այլ իր մարմինն աստ ղերէն կազմած էր, որ բերաւ երկնքէն. ուստի առաջօք և առերևոյթ էր. այսինքն աչքի կերևնար, չէ թէ իրօք մարմին էր. որուն հետևեցան

առաջօրեանք յերրորդ դարուն և գատապարտեցան :

Հ. Ո՞վ էր յուլիանէ աղիկառնացին :

Պ. Յուլիանէ առաջօրեանց հետեւելով յամիտն 430 պնդեց՝ թէ քնի մարմինն էր անապական և անմահ. որ նք վարդապետք հերքելով հաստատեցին թէ քնի մարմինը ճշմարտապէս կրեց . հոգնեցաւ, անօթեցաւ, լացաւ, և չարչարեցաւ : Ընորհալին կրսէ . նշովեալ է 'ի մէնջ յուլիանէ և աղանդ նորա : Նոյնպէս յոհան իմաստասէր ժողովով գատապարտեց. և անոնց դէմ գրեց գեղեցիկ ճառը : Թէպէտ մոլորեալ յոհան մայրագոմեցին և սարգիս աշկերտը հետեւեցան այս աղանդին, այլ չուտով հերքեցան մեր վարդապետներէն :

Հ. Ո՞վ էր սևերոս անտիոքացին :

Պ. Սևերոս հակառակ յուլիանէի պնդեց թէ քնի մարմինը ոչ երբէք կրսվի անապական : Այս մոլորութիւնը նախ հայ նք վարդապետներն դատապարտեցին բանիւն . թէ մայր քո ծնցի մարմին անտխեղծ : Ուստի քնի մարմինը կրսվի անապական՝ ըստ որում անօթութիւն միացեալ էր իրեն հետ, և միշտ անփոփոխ պահեց . և կրսվի կրահան, վասն զի չարչարեցաւ և մեռաւ :

Հ. Ո՞վ էր պետրոս կնափոս, այսինքն թափիչ :

Պ. Էր պատրիարդ անտիոքայ, որ հետեւելով եւտիքէսի դրաւ թէ քն անօթութեւն չարչարվեցաւ, որ անապարհար ըսվեցաւ : Ասոր համար կրսեն թէ նք անօթ խաչեցարով երգեց անապարհար մտօք : Հայերը կը նշովեն այս հերետիկոսն . ինչպէս յայտնի է նք վարդապետներուն գրեանքէն . որոնք բոլոր այս հերետիկոսները գատապարտելով մերժեցին :

Հ. Ի՞նչ պատճառով այսքան մոլորութիւնք էր զան մարգեղութիւն խորհրդին վրա :

Պ. Պատճառն է մարդուն իր խելաց հաւնիւն, զի որչափ աւելի հպարտանայ մարդ, այնչափ աւելի մեծ կըլլայ կործանումն, և որչափ հերետի-

կոս եղեր են, բոլորն ալ հպարտութե՛ս սատա-
նային խորխորաան ընկեր են, և այսպիսի զար-
հուրելի գիւական աղանդներ հնարեր են: Անոր
համար կը խրատեն նք վարդապետք, թէ քրիս-
տոնեայն պէտք է միշտ այ երկիւղն ունենայ սըր-
տին մէջ. զի ԹՃ չուզէր վիճաբանութի և հա-
կառակութի, այլ խոնարհ երկրպագութի և ծա-
ռայութի, հնազանդ ըլլալով նք եկեղեցնայ. որ
է անսխալ կանոն հաւատոյ և սիւն հաստատու-
թե՛ւ ըստ առաքելոյն:

ԺԻ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Ո՞րն է չորրորդ մասն հաւատամքին:

Պ. Չարչարեցաւ առ պոնտոս պիղատոսիւ,
խաչեցաւ, մեռաւ, և թաղեցաւ:

Հ. Ի՞նչ բաւէ կուզէ:

Պ. Յայտնի կը դաւանի, թէ քո մեր փրկութե՛հ
համար մարմին առնելով չարչարեցաւ և տանջե-
ցաւ, ինչպէս որ մարգարէները նախագուշակե-
ր էին. բոլոր գուշակութիւնները կատարելէն ետե-
սաց. ամենայն ինչ կատարեալ է: Նաեւ կռա-
պաշտներուն գրքին մէջ ալ կար այս գուշակու-
թիւը, թէ փրկիչ անմահ թագաւոր չարչարեալ
վասն մեր. որպէս չին վարդապետք կը բերեն:

Հ. Ո՞ւր չարչարեցաւ քո:

Պ. Չարչարանաց սկիզբն եղաւ գեթսէմանի
պարտեզին մէջ. ուր առանձնացաւ յո՛ աշակերտ-
ներովն. և մտածելով բոլոր չարչարանքներն այն
չափ վշտացաւ, որ արիւն քրտինք կը թափէին
մարմինէն: Եւ հոն յուգայի մատնութե՛ք թափե-
ցան զօրքը սուսերովք և բրովք, բռնեցին տա-
րին չարագործի նման:

Հ. Այլ ո՞ւր տեղ չարչարեցաւ:

Պ. Երկրորդ կայիափայքահանայապետին տու-

ներ չարչարեցաւ. ուր անիրաւ դատատան ըրին, և երկու սուտ վկայով հրէայք ամբաստանեցին և դատապարտեցին առանց քննութեանմեղ գառն ան. ծեծեցին, ապտակեցին, թքին, նախատեցին, և ամենայն կերպով վշտացուցին. այլ նա բերան չի բացաւ, ըստ մարգարէութեան. Եղէ ես մարդ որ ոչ խօսի:

Հ. Այլ ուր տեղ չարչարեցին:

Պ. Պիղատոս դատաւորին տուան. ուր նորէն ամբաստանեցին հրէայք ասելով՝ թէ հակառակ է կայսեր և հռոմայեցոց փրութեան. ուստի նորէն ձաղկեցին, փուշպսակ գրին գլուխը՝ և դատապարտեցին: Պիղատոս տեսնելով յնի անմեղութիւն ուղեց ազատել. հրէայք աղաղակեցին՝ բարձր մէնջ, վերցուր մեր մէջէն. տուր մեզի բարաբա մարդասպանը, ի խաջ հան զդա: Եւ այսպէս պիղատոս ալ երեսպաշտութիւնէն իջնելով հրէից կամբքը կատարեց, և վճիռ տվաւ որ խաչվի:

Հ. Ինչո՞ւ համար խաչվեցաւ:

Պ. Մարգարէներուն խօսքը կատարելու համար յն կամեցաւ խաչին վրա մեռնիլ: Իսկ հրէայք խնդրեցին պիղատոսէն որ խաչին վրա մեռնի աւ նարդական մահւամբ, որով աւելի նախատի. զի անատենը անարգ էր մահ խաչին:

Հ. Ի՞նչպէս տարին գողգոթա լեռը:

Պ. Խաչը կռնակը տվին, երուսաղէմայ մէջէն անցընելով տարին գողգոթայ լեռը չարաչար տանջանօք խաչեցին:

Հ. Ինչո՞ւ աւազակներուն հետ խաչեցին:

Պ. Անորէն հրէաներն աւելի անարգութիւն տալու համար երկու գող գտան, և անոնց մէջը խաչեցին վեցերորդ ժամուն:

Հ. Ո՞րչափ մնաց խաչին վրա:

Պ. Խաչին վրա դամված ողջ մնաց իբր չորս ժամ. և ապա բարձր ձայնով աւանդեց հոգին:

Հ. Հրէայք ի՞նչ կրնէին:

Պ. Անբաւ բազմութիւն խաչին բոլորը կեցած շարունակ կը նախատէին կծու խօսքերով. մինչև

լեղի խառնած քացախով տվին որ խմէ. զի ծա-
րաւ էր այն՝ որ այսչափ գետեր և ծովեր ստեղ-
ծեր է:

Հ. Քանի՞ բան խօսեցաւ քո խաչին վրա:

Պ. Ութը. աներեւոյթ թշնամիներուն ասաց.
Հայր թող դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն:
Եւ Ասաց բարի աւագակին. Ամէն ասեմ քեզ՝ այ-
սօր ընդիս իցես 'ի դրախտին: Դ՛ր Մայրը մխիթա-
րեւով և յոհաննէս իրեն տալով ասաց. Կին դու
ահա՛ որդի քո: Դ՛ Յոհաննէսին տալով մայրն ա-
սաց. Ահա մայր քո: Եւ Մարգարէութիւն կատա-
րեւով ասաց. Տարաւի եմ: Դ՛ Ամէն բան լմընց-
նելէն ետեւ ասաց. Ամենայն ինչ կատարեալ է:
Եւ Մարգկային բնութե՛ն կիրքը յայանելու համար
ասաց. Է՛լի է՛լի լամա սաբաբթանի, որ է. Ա՛ծ
իմ անծ իմ ընդէր թողեր զիս: Եւ Վերջի բանն ա-
սաց. Հայր 'ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի:

Պ. Այս բանն ութը երանութիւն կը յայանէ
երանելեաց. որոնք աշխարհիս մէջ քո խաչին
վրա մահանալով ներեցին թշնամեաց. փափաքե-
ցան արքայութեւ. անծածնայ զաւակ գրվեցան.
ծարաւեցան և վատացան անծային կամքը կատա-
րելու համար. վերջապէս բարի մահաամբ ան-
ձեռքն յանձնեցին իրենց հոգին: Եւ այսպէս
լսեցին քո ի բերնէն. Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ
Ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ զարքայութիւ:
Այսօր ընդիս իցէք 'ի դրախտին:

Հ. Ինչո՞ւ քո բարձր ձայնով աւանդեց հոգին:

Պ. Վասն զի ինքը ար ըլլալով մահու և կե-
նաց, մահն իշխանութիւն չունէր քո վրա. ուս-
տի երբոր կամեցաւ՝ ազատութե՛ւ և բարձր ձայ-
նով աւանդ տվաւ բանական հոգին՝ հօր ան-
ձեռք: Անոր համար զունկիանոս հարիւրապետն
հասկըցաւ որ հասարակ մարդու մահ չէ, ու-
րեմն ան է ասելով հաւատաց քո. ինչպէս կը
վկայէ աւետարանը:

Հ. Ինչո՞ւ այսչափ չարչարանքով մեռաւ:

Պ. Մարդկային մարմնով ստատանային յաղթելու համար. որովհետեւ անձ վճռեր էր որ ազամայ մեղքն այսպէս քաւէ. յն ալ վասն փրկութեան մարդկան սիրով յանձն էր առեր այս վճիռը. որպէս զի ազամայ պատիժն ինքը քաշէ, և իւր մահաւմբ բոլոր մարդիկ յաւիտենական մահաւանէ ազատէ: Թէ չէ՝ միայն մէկ լոկ հրամանով կարող էր փրկել զմեզ, կըսէ մեծն կիւրեղ:

Հ. Ինչո՞ւ քն կըսվի դառն ան պատարագեալ:

Պ. Որովհետեւ հին օրինաց ատենը եղներն ու ոչխարները մորթելով զոհ կրնէին որ իրենց մեղաց թողութիւն ըլլայ. յն քն իւր անգին արիւնը թափելով սրբեց մեղքէն բոլոր աիեղերս. և իբր դառն ան զոհ, և պատարագ եղաւ հօր ան, ինչպէս ասաց շնորհալին. Չհինն 'ի նորս փոխելով, զստուերն 'ի լոյս ճշմարտելով, փոխան գառին ինքն գողով, դառն ան ան իրելով:

Հ. Ուրեմն քնի մահն էր պատարագ:

Պ. Ճշմարտապէս քն պատարագ եղաւ անչափելի արդեամբք. որով ազամայ և ամեն մեղաց թողութիւն եղաւ, նաեւ արքայութեան դուռը բացվեցաւ արդարներուն. որոնք առաջ դուրի էին ան տեսութեան: Որովհետեւ քնի անձն էր ան, արդիւնքն եղաւ անսահման. ինչպէս կը վկայէ ոսկեբերան. Բազմօք առաւել քան զոր պարտական էաք վճարեաց քն. և այնչափ առաւել, որչափ առ կայլակ փոքրիկ՝ անդունդ անհուն:

Հ. Որչափ է քնի մեր վրա ունեցած սէրը, և մեր փրկութեան գինը:

Պ. Չափ չունի ոչ քնի սէրը, և ոչ մեր գինը. որովհետեւ քնի արեանը գինն էնք, որ անձն էր անսահման և անչափ, վասն անչափ սիրոյն այսպէս չարչարեցաւ. ռատի սք վարդապետներն այսպէս ձկայեցին: Որպէս իւր էր մարմնին՝ իւր էր և ամենայն կիրք մարմնոյն, ապտակն, թուքն, պսակն 'ի փշոց, քացախն, լեղին, բւեռքն, խոցն, խոցումն տիգին: Չի եթէ փառք՝ բանին և մարմնոյն, և եթէ անարդանք՝ բանին և մարմնոյն:

Հ. Քսի մեռնելու ատենն ինչ եղաւ :

Պ. Բոլոր աշխարհ խաւարեցաւ և սասանեցաւ ահագին երկրաշարժութեւն. մինչև ապառաժները պատռեցան և գերեզմանները բացվեցան, նաև տաճարին վարագուրը վերէն 'ի վար պատռեցաւ. որ նշան էր հին օրինաց խափանմանը : Յետոյ զինուոր մի տիգաւ խոցեց քսի կողն. ուսկից բղխեց արիւն և ջուր. որ կը նշանակէր խորհուրդ հաղորդութեւն, և խորհուրդ մկրտութեւն կըսեն հին սբ վարդապետք :

Հ. Արդեօք քսի հոգին երբոր մարմինէն բաժնրվեցաւ՝ հեռն էր ձծուծիւր :

Պ. Եղան ոմանք որ ըսին թէ իրեք օրւան մէջ զատված էր ձծուծիւր. սակայն սբ եկեղեցին հաստատեց, թէ քս մեռնելէն ետև ձծուծին էր միշտ անբաժանելի թէ հոգիէն և թէ մարմինէն. զի ինչ որ առաւ, ոչ երբեք թողուց : Մարեկացին կըսէ թէ՝ Ածուծին 'ի գերեզմանին արթուն էի, և մարմնոյն մեռելուծին 'ի քուն : Նոյնպէս շնորհալին. Ուստի հոգի իւր մարդկային, զոր աւանդեաց առ հայր յերկին. հանդերձ բնութեւն ձծային, էջ 'ի հոգիսն՝ որ 'ի բանտին. էր բովանդակ և 'ի մարմին, մինչ բաժանեալ եղև հոգին :

Հ. Ինչպէս թաղվեցաւ :

Պ. Թէպէտ քսի մահն էր անարգական. բայց թաղումն եղաւ թաղաւորական. ազնիւ կտաւով և անուշահոտ խունկերով պատեցին ձծային մարմինն և դրին վիմափոր գերեզմանին մէջ շատ մեծարանօք. ուր մարդ չէր թաղված :

Հ. Ո՞վ կատարեց յսի թաղումն :

Պ. Յովսէփ արեմաթացին. որուն հեռն էր նիկողեմոս և ուրիշ ազգականները քսի, ինչպէս կը պատմէ սբ աւետարանը :

Հ. Կա՞ր հեթանոսաց մէջ ծանօթութի մահւանը քսի :

Պ. Այո՛, ինչպէս կոստանդիանոս թաղաւորին վարուցը մէջ կը գրէ, թէ Երիթրէա սիբիւ-

լայն, որ կըսէր իրեն համար թէ ջրհեղեղէն ետեւ վեցերորդ ազգէն է. յայտնեց պատմութիւն իջման քսի, և է ստիքածայրն այսպէս. *Իհուս Խրիստոս Բէռ Իիւս սորիւ*. Չի քրանեսցի երկիր. Եւ եկեսցէ երկնից Թագաւոր. Հասեալ 'ի դատել զամենայն մարմին. Եւ տեսցեն զ^ածմարգիկ. Չբարձրեալն հանդերձ ^սբւք. Չմարմնազգեսացն. Եւ եղիցի յայնժամ նշան. Փայտն եղիցի եղջիւր ցանկութե. Արանց բարեպաշտից կեանք. Չրով լուսաւորեալ զհաւատացեալս երկոտասան աղբիւրս. Գաւազան հովուիչ տիրեսցէ. Սա ^ած մեր. Փրկիչ անմահ Թագաւոր չարչարեալ վասն մեր:

Հ. Կայ ուրիշ օրինակ:

Պ. Կան զանազան դուշակութիւք հին հեթանոսաց գրքերուն մէջ. բայց լակտանտիոս կը բերէ յայտնի այս օրինակս. Տացեն ^այ ապտակս. Թուքս Թունաւորս. տաճարին վարագոյր պատուեսցի. գիշեր եղիցի. ղերիս աւուրս ննջեալ, և այլն:

Հ. Քրիստոնեայն ինչպէս պիտի պատուէ քսի չարչարանքն ու Թաղումը:

Պ. Պէտք է քրիստոնէաբար ապրելով կամքն ու ցանկութիւն խաչ հանէ, աշխարհ արհամարհէ և մարմինն անարգէ առաքեալին խրատին պէս իբր գերեզմանին մէջ Թաղվելով. որպէս ղի հոգին յարութիւն առնելով կենդանի մնայ յաւիտեանս յաւիտենից: Ան այս վարդապետութիւնը գրովի ամենուս սրտին մէջ՝ թէ այս շաբթու, և թէ միշտ. որպէս ղի քսի խաչին ճամբայէն դուրս չելլենք. ղի այն ճամբան միայն կը տանի յերկինս, ինչպէս որ եկեղեցին կաղաղակէ. Ճանապարհ և ճամբատութիւն և կեանք քս, առաջնորդեալ հոգւոց մերոց յերկրէ ելանել յերկինս:

Հ. Ո՞րն է հինգերորդ մասն հաւատամքին :
 Պ. ԼՅՂ 'ի դժոխս . յերրորդ աւուր յարեալ
 'ի մեռելոց :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ :

Պ. Որչափ ժամանակ որ քնի մարմինը գերեզ-
 մանին մէջն էր, հոգին էր լիմպոս . ուր դնաց
 որ արդարներուն հոգին ազատէ սատանային գե-
 րուէն, և ձծային տեսութե արժանի ընէ . ըստ
 այնմ . Քրովբէական կառօքն ստորիջեալ 'ի դժոխս,
 կենագործեաց հզօրեղապէս զերամս արդարոց :

Հ. Ի՞նչպիսի տեղ էր լիմպոս :

Պ. Վարդապետները լիմպոս անուամբ կիմա-
 նան խաւար բանտն, ուր արդէլված էին արդա-
 րոց հոգիք զուրկ ձծային տեսութե՝ սատանային
 իշխանութե տակն . անոր համար դժոխք կըսվի :

Հ. Արդեօք արդարներն ու մեղաւորները մեկ
 տեղ էին :

Պ. Ոչ . զի արդարոց տեղն էր դոգն արբահա-
 մու . ուր յուսով ձծային տեսութե միսիթա-
 րեալ էին արդարներն, ինչպէս էր զաղարոս .
 իսկ մեղաւորաց տեղն էր դժոխք տեղի յաւիտե-
 նական տանջանաց . ուր էր մեծատունն որ յա-
 ւիտեան կը տանջի . անոր համար հայր արբա-
 համ ասաց մեծատանը, թէ վիհ մեծ է և ըն-
 դարձակ միջոց է մեր մէջն ու ձեր մէջը :

Հ. Ինչո՞ւ արդարներուն հոգին հոն փակված
 էին :

Պ. Աճ ամենաբարին արդար դատաստանաւ
 վճռեր էր, որ արքայութե գուռը քնի մահաւմբ
 և յարութեբ բացվի, որ ազամայ մեղքը փակեր
 էր . ուստի հոն արդէլված մնացին՝ մինչև քնի
 յարութե և համբարձմամբ բացվեցաւ արքայու-
 թե գուռն . ըստ այնմ . Որում սպասէին արդե-
 լեալքն 'ի մեղսատէր բանտին՝ ազատեցուցիչ յու-
 սոյ դալտեան ևն :

Հ. Արդեօք քն աղատեց նաև մեղաւորաց հոգին :

Պ. Հին ատենը եղան ոմանք որ կարծեցին , թէ քն մեղաւորներն ալ փրկեց . սակայն եկեղեցին հաստատեց թէ միայն արդարներուն հոգին աղատեց , մեղաւորները մնացին դժոխքն յաւիտեան . ինչպէս են կային , սողոմացիք , մեծատունը , յուզայ , և ամենայն մեղաւորք :

Հ. Ի՞նչ է աւերումն դժոխոց :

Պ. Քն դժոխքն աւրեց ասելով պիտի չիմանանք նիւթական տեղը կամ բանտը , այլ բռնութիւն սատանային և մահու աւրեց . որով արդարոց հոգիք աղատելով սատանայէն՝ արքայութեան արժանի եղան . և անկէտեա իշխանութիւն չունեցաւ արդարոց վրան . ըստ այնմ . Նա զդժոխս գերեաց մահուամբն իւրով և զհրդօրն կապեաց :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ յերրորդ աւուր յարեալի մեռելոց :

Պ. Ըսել է թէ կը հաւատանք , թէ քն գերեզման մանեկն ետե երրորդ օրը յարեալ ի մեռելոց . գերեզմանէն ելաւ փառաւորապէս երևեցաւ անձամբնայ և առաքելոց՝ միտմարեց զամենքն , ինչպէս կըսէ շարականը . Ուրախ լեր և բերկրեա մայր և կոյս . քանզի ծնեալն ի կուսեդ այսօր վերստին յարութիւն ծնաւ ի կոյս գերեզմանէն :

Հ. Այս իրեք օրն ինչպէս կը համրեն :

Պ. Որովհետեւ ուրբաթ իրիկուն թաղվեցաւ յն , նոյն ցորեկը օր կը սեպվի . շաբաթ ամբողջ օրն ալ մնաց . իսկ կիրակի առաւուն յարութիւն առնելով կիրակին ալ երրորդ օր կը սեպվի : Անոր համար քն յարութեանը օրինակ բերելով յօնան մարդարէն , որ իրեք օր ձկան փորը մնաց , ասա՝ թէ յօնանու նման իրեք օրէն ետե յարութիւն պիտի առնեմ :

Հ. Ո՞վ էին յարութեան վկայք :

Պ. Առաքեալներն ու աշակերտներն որ ամէն

տեղ հաշակեցին. նաև քն իւղաբեր կանանց և առաքելոց իրեք անգամ երևնալով հաստատեց: Թէպէտ հրէայք կաշառ տվին գերեզմանին քով սպասող զօրականներուն, որ ըսեն թէ աշակերտներն եկան գիշերը գողցան. սակայն յարութէ օրը հրէշտակ և մարդիկ իրար խռնովելով աւետիս տվին աշխարհի, և բերկրեցան. լսայնմ. Այսօր հրէշտակք 'ի բարձունս ուրախանան ընդ մարդկան, որք իջեալ 'ի յերկնից տան զաւետիս աշխարհի, ցնծացէք այսօր քն յարեալ 'ի մեռելոց:

Հ. Ինչպէս հաւատարմացուցին ամմէն ազգաց:

Պ. Ճշմարիտ վկայութե համար ամմէն կերպ չարչարանք քաշելով առաքեալներն՝ ընտրեցին մեռնիլ վն վկայութե քնի. ուստի անբաւ հրաշքներով ճշմարտեցին յնի յարութիւն. զի անձ էր իրենց հետ:

Հ. Քրիստոնեայն ինչպէս պիտի մասնակից ըլլայ քնի յարութեւն:

Պ. Նախ պիտի մահն յանձն առնէ նք յարութեւն վկայելու համար. ինչպէս գարեգին նախարարն ըրաւ: Երկրորդ՝ պիտի մեռնի մեղք չընելու համար. որպէս զի քնի հետ յարութիւն առնելով նոր կեանք սկսի. ինչպէս կաղօթէ եկեղեցին. Տո՛ւր մեզ ար մահու քո նմանիլ մեռելութե մեղաց, զի և կենաց քոց հաղորդիլ արժանասցուք:

Հ. Ո՞րն է նոր կեանքն քրիստոնէին:

Պ. Ե առանց մեղաց քրիստոնէաբար ապրիլ անպաշտութեամբ. վն զի մեղանչելով ապրիլ՝ կեանք չէ. ինչպէս էր սաւուղին կեանքը. իսկ նոր կեանքն է ըստ քնի ապրիլ:

Հ. Ե՞րբ պէտք է այս նոր կեանքս սկսիլ:

Պ. Երբոր տղան կը սորվի վարդապետութիւն հաւատոյ, և ճանչնալով գերազանցութիւն կըսկսի ծառայել ան առանց մեղաց: Նաև երբոր մեղաւորը կատարեալ զղջմամբ յարութիւն կառ-

նէ, ու բրած առաջագրութիւնը պահելով բարեպաշտութիւնը նոր կեանք կրսկրսի, ըստ այնմ. Նորոգեցարձաք նորոգութիւն կենացս այսօր յարութիւն քնի նոր ժողովուրդք :

Հ. Որն է վեցերորդ մասն հաւատամքին :

Պ. Համբարձաւ յերկինս, նստաւ ընդ աջմէ ւնջ հօր ամենակալի :

Հ. Ի՞նչ ըսել է :

Պ. Ըսել է թէ քն յարուէ ետեւ քառսուն օր մնաց աշխարհիս վրա, և առաքելոց ամէն հարկաւոր բաները սորվեցնելէն ետեւ՝ աշակերտներն առաւ ձիթենեաց լեռն ելաւ, և օրհնելով զամէնքն սկսաւ վեր ելլելով համբառնալ յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հօր ւնջ :

Հ. Ինչո՞ւ քառսուն օր մնաց :

Պ. Չի այնչափ ժամանակի մէջ աշակերտները կրթութեցան քնի վարդապետութիւն. և այնպէս զօրացան, որ հաւատքը քարոզելու համար ոչ տանջանքէ կը վախնային, և ոչ մահւանէ՝ հոգեդալստենէ ետեւ :

Հ. Ի՞նչ ըսել է՝ նստաւ ը աջմէ ւնջ հօր :

Պ. Ըսել է թէ քն չարչարվելով ամէն իշխանութի ունեցաւ. ւոր և դատաւոր ըլլալով մարդոյ, հրեշտակաց, և բոլոր աշխարհի՝ նստաւ ը աջմէ ծնողին, խոստանալով առաքել հոգին նք աշխարհ. ինչպէս կերգէ եկեղեցին. Եկայք լուսազգեացք յօրհնութիւն նոր օրհնեացուք զորք քանզի մարմինն որ ՚ի մէնջ էառ ՚ի հրեշտակաց երկրպագութի առնու ՚ի սրովբէից և ՚ի քրովբէից :

Հ. Ի՞նչ կը սորվեցնէ այս խորհուրդը :

Պ. Կը սորվեցնէ թէ մեր գլուխը ւոր և թաղաւոր՝ նստաւ հօր ւնջ աջ կողմն յետ յաղթելոյ սատանայի, և մեզ տեղ պատրաստեց երկինքն. ուր պիտի ըլլայ մեր ամէն փափաքն ու ցանկութիւն. ուստի դարձեալ կերգէ եկեղեցին. Ընդ քեզ յարուցեր յուսով յանմահութի զմահացու ընտելութիւն. որով նստար ընդ աջմէ հօր գլուխդ :

էկեղեցւոյ հրաւիրելով զանգամա քո 'ի նոյն միութիւն:

Հ. Քանի՞ արժանապատուութի ունեցաւ քո:

Պ. Ըստ անձաբանից վեց. ան Գլուխ եկեղեցւոյ. ք թագաւոր. ք Գատաւոր. ք Քաջայ. ք Միջնորդ. ք Բարեխօս, ք այնմ. Մի միջնորդ ան և մարդկան մարդն յո քո: Վն որոյ յանուն յոն քոն ան՝ ծունր կրկնեացի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց. և ամենայն լեզու խոստովան լիցի, թէ ան է յո քո 'ի փառս ան հօր:

Հ. Քրիստոնեայն ինչպէս պիտի պատուէ քոն յարութիւնը:

Պ. Բարի քրիստոնեայն միշտ քոն թափած արիւնը մտածելով, պիտի ջանայ որ հոգին նորէն չի մահանայ, այլ քոն հետ կենդանի մնայ, և փափաքանօք երկինքն ըլլայ իր սիրտն ու հոգին. ուր պիտի թագաւորէ յաւիտեան: Ահա այս մտածութե պիտի պատուենք քոն նք յարութիւնը և համբարձումը. և պիտի աղաղակենք ի եկեղեցնայ. Վենդանարար քո յարութեդ անմահ թագաւոր՝ կենդանացո՞ զմեռեալս մեղօք, կենդանական գործովք բարեաց ըստ լուսաւոր քոյ պատուիրանաց. վասն որոյ դթա՞ 'ի մեզ մարդասէր փրկիչ:

ԺԹ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է եօթներորդ մասն հաւատամքին:

Պ. Ուստի գալոց է դատել զկենդանիս և ըզմեռեալս:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի:

Պ. Ըսել է թէ 'ի կատարածի աշխարհիս երկնքէն պիտի իջնի քո մեծ փառօք և բազում զօրութե. մինչ զի՝ աշխարհ պիտի սասանի և

անցնի, գերեզմանները պիտի բացվին, մեռելներն յարութի պիտի առնեն: Անատենը թագաւորն թագաւորաց, որ այնչափ խոնարհեցաւ առաջ աշխարհիս վրան, ահաւոր տեսեամբ դատաստան պիտի բանայ, և բոլոր ազգ մարդկան դատելով ամէն մէկին արդար հատուցում պիտի ընէ ըստ իւրեանց գործոց:

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ լւ իւրաքանչիւր գործոց:

Պ. Ըսել է թէ արդարներուն բարի գործքը քննելով և դատելով՝ իրենց յաւիտենական հանգիստ պիտի տայ. և չարագործները դատելով յաւիտենական պատիժ պիտի տայ, ինչպէս ասաց քն. Որոց բարիս գործեալ իցէ՝ ՚ի յարութի կենաց, և որոց զչար արարեալ ՚ի յարութիւն դատաստանաց: Ուրեմն արդարներն յարութիւն պիտի առնեն՝ որ փառաւորին. իսկ մեղաւորները պիտի յառնեն՝ որ դատապարտին:

Հ. Երբոր մարդ կը մեռնի՝ կըլլայ դատաստան և հատուցում:

Պ. Այո՛, կըլլայ. բայց հիմաւական դատաստանը կըսվի առանձնական, և հատուցումն մասնական. իսկ վերջի դատաստանին հատուցումն է բոլորական: Իբր զի՝ հիմա արդարները միայն հոգւով կուրախանան երկինքը, և մեղաւորները հոգւով կը տանջին դժոխքը. իսկ բոլորական հատուցման ատենը հոգւով և մարմնով: Ուստի ասաց շնորհալին. Օգնեա՛ և ինձ քն այսօր յառաջին ճանապարհին, այսինքն մեռած ժամանակս, և ՚ի միւսանգամ գալստեանդ քո օգնեա՛ ինձ:

Հ. Ի՞նչ վճիռ պիտի տայ վերջի դատաստանին:

Պ. Արդարոց պիտի ըսէ. Եկա՛յք օրհնեալք հօր իմոյ ժառանգեցէք զարքայութի. զի քաղցած էի՝ զիս կերակրեցէք. հիւանդ էի՝ զիս տեսիք. որովհետեւ աղքատներուն ըրիք այսպիսի աղէկութի, ինձի ըրած եղաք: Իսկ մեղաւորներուն պիտի ըսէ. Երթա՛յք յինէն անիծեալք ՚ի հօւրն յաւիտենական. զի քաղցած էի՝ ինձի կե-

բակուր չի տվիք. հիւանդ էի՝ զիս չի նայեցաք : Անոնք պիտի ըսեն. երբ տեսանք զքեզ անօթի և հիւանդ : Պիտի ըսէ քս. որովհետեւ աղքատ ներուն չըրիք, ինչի չըրած կը սեպվիք : Ուստի և երթիցեն նք 'ի տանջանս յաւիտենականս, և արդարքն 'ի կեանս յաւիտենականս :

Հ. Ո՞վ ուրացաւ առանձնական դատաստանը :

Պ. Նախ ուրացան հազարամեան հերետիկոսներն՝ քսի աշակերտաց ժամանակը, և ապա կայանագիրք ուրացան. որ կըսէին թէ ամէն հոգիք պիտի սպասեն մինչև վերջին դատաստան, և անատենը հազար տարի աշխարհիս վրա պիտի ուրախանան. յետոյ պիտի ըլլայ ընդհանուր դատաստան : Իսկ նբ վարդապետներն այս մոլորութիւնը դատապարտեցին առաքեալին խօսքովը, թէ՛ կայ միայ մարդկան միանգամ մեռանել, և յետ այնորիկ դատաստան : Նաև ասաց շնորհալին. Քեզ միշտ մերձ ծանիր, քուն մահու եկեալ, քննող դատաւոր :

Հ. Հայոց սուրբ վարդապետներն ինչ կարծիք ունէին :

Պ. Աւելի բացայայտ հաստատեցին այս ճշմարտութիւնը. ինչպէս կը վկայէ և լամբրոնացին. Աթոռ դատաստանի և ճշգրիտ իրաւանց է այժմ՝ յերկինս : Եւ շարականը կըսէ. Յանձնաւման հոգւոյս 'ի մարմնոյս, 'ի քակտիլ գեղեցիկ շինուածոյս, զարհուրիմ՝ 'ի սպառնալեաց թագաւորին. զի պահանջէ յինէն զտաղանդ պատուիրանին :

Հ. Առանձնական դատաստան ըլլալով աւելորդ չըլլար ընդհանրականը :

Պ. Ոչ. որովհետեւ բոլոր մարդն է գործողը բարի կամ չար՝ հոգին ու մարմինը միատեղ. պէտք է նախ հոգւով երթայ առանձնական դատաստան. երկրորդ հոգւով և մարմնով երթայ ընդհանրական դատաստան. ինչպէս կը հաստատէ գրեգոր սկեռացին. Հաւատալ և յայս՝ թէ յարութի և դատաստան ոչ հոգւոց միայն է լինե-

լոց՝ ըստ որում ոմանց թուեցաւ, այլև մարմնոց : Սակայն վարդապետները շատ անգամ դատաստան ասելով վերջինը կիմանան . որովհետեւ ընդհանուր և համաշխարհական է, բայց միշտ կենթադրեն և առանձնականն :

Հ. Կայ ուրիշ յայտնի օրինակ այս բանիս վրա :

Պ. Մխիթար կաթողիկոս ժողովով հաստատեց այսպէս . Եկեղեցի հայաստանեայց այսպէս ունի և քարոզէ, թէ յետ չարչարանացն տնանդեղջ մեղաւորք գնան 'ի դժոխս, և արգարք յարքայութի հոգւով . այլ զկնի վերջին դատաստանի գնասցեն հոգւով և մարմնով :

Հ. Ե՞րբ պիտի ըլլայ վերջին դատաստան :

Պ. Առաքեալներն ուպեցին իմանալ քնէն . բայց քն չի յայտնեց ժամանակը . միայն նշան տվաւ թէ աշխարհիս վերջն որ մօտենայ, սէրը պիտի պակսի ու ատելութիւնը տիրելով ամէն տեղ կռիւ սասանութի պիտի ըլլայ . նեւը գալով բոլորովին պիտի գիշանան մարդիկ . անձալ պիտի պատուհասէ աշխարհս՝ մինչև արեգակը պիտի խաւարի, և լուսինը լոյս չպիտի ունենայ, և երկնային զօրութիւնքն պիտի շարժին : Ամէն բան անցնելէն ետեւ քնի նշաննք խաչը պիտի երևնայ երկինքը, և յայտնի պիտի տեսնեն քն, որ երկնային փառօք կուգայ դատել զկենդանիս և զմեռեալս . այսինքն թէ նոր մեռնողները և թէ հինները, կամ հաւատքով կենդանի արգարները, և մեղօք մեռեալները : Ուստի հաւատամքին մէջ աւելցուց կոստանդնուպօլսոյ նը ժողովը . Որոյ թագաւորութեան ոչ եղիցի վախճան :

Հ. Արդեօք ներելի մեղքով մեռած հոգիներն ո՞ւր կերթան, որովհետեւ ծանր մեղաւոր չեն որ դժոխքն երթան . արդար չեն որ արքայութի երթան . հապա ի՞նչ վիճակի մէջ են :

Պ. Սը վարդապետներն հաստատեցին թէ այս պիտի ննջեցեալք կերթան միջական տեղ մի իբր բանտարկեալ . ուր կը կրեն ժամանակաւոր սպա-

տիժ, նաև կընդունին օժանդակութիւն եկեղեցւոյ պատարագով աղօթքով և ողորմութեամբ, մինչև որ պատիժը կատարվի երթան արքայութիւն:

Հ. Հայոց վարդապետքն ինչպէս հաստատեցին:

Պ. Շատ բացայայտ հաստատեցին թէ դրուածով, և թէ սովորութեամբ բոլոր ազգին. որ այնչափ պատարագներով, հոգուհացով, գերեզման օրհնելով, և ողորմութեամբ քաջ կը հաստատեն այս ճշմարտութիւնը:

Հ. Թէ որ այսպէս է ինչո՞ւ ոմանք վէճ կը նեն այս բանիս վրա:

Պ. Այն վէճն է տգիտական. որ կընեն տեղին վրա, չէ թէ իրին վրա. մանաւանդ թէ անուանը վրա. վասն զի չեն ուզեր քաւարան ըսելու. որ է թարգմանութիւն լատին բառին *translatio*. զի քաւարանը մեր մէջ սրբազան տեղ կը նշանակէ: Ուստի անունէն փախչելով, ճշմարտութիւն ալ ուրանալ կերենան:

Հ. Կայ յայտնի օրինակ այս ճշմարտութե:

Պ. Անբաւ օրինակ կայ, բայց երկուքը բաւական ըլլան. լուսաւորիչ կըսէ յաճախապատումին մէջ. Չհաւատացելոց մեղուցելոց, և խոստովանողաց, և հրաժարելոց յաշխարհէ. և նոցա կատարեսցին յիշատակք քնի պատարագաւն, և աղօթիւք, և դժովք տնանկաց. զի հանգուցեալքն նորոգեսցին նորոգութեմ կենացն անվախճանից: Եւ շնորհալին. Ահեղ խորհուրդքահանային՝ բազկատարած կայր 'ի բեմին՝ առաջի սուրբ սեղանոյն. հուր շիջանի, խաւար մերժի, տրամեալ հոգիքն ուրախանան. զի թողուն մեղաց լինի, ողորմած ար ողորմեալ հոգւոցն մեր ննջեցելոց:

Հ. Ինչ կը սորվեցընէ:

Պ. Այս վարդապետութիւն կը սորվեցընէ ամենայն քրիստոնէից, որ խաղաղասէր հոգւով հնազանդին ամենայն ճշմարտութեց հաւատոյ՝ առանց վիճելու բառի վրա, և առանց իրարու հետ հակառակելու. վասն զի հակառակութիւն

է սերմն սատանայի, որ սերմանելով քրիստոնէից մէջ՝ աղգ աղգի հետ կը ձգէ, և հերձուած կը հանէ քնի անդամոց մէջ: Խորատ ըլլա՞մ ամէնու, որ սիրով և ջերմեռանդութե՞ք իրար շահինք և անդադար յիշենք զմեր ննջեցելոց հոգին, յուսալով թէ՛ օր մի ամէնքնիս պիտի երթանք միատեղ վայելենք քնի անձառելի տեսութիւն և անվերջանալի ուրախութիւն երկնից՝ բարեխօսութե՞ք տիրամօրն. ինչպէս եկեղեցին կաղօթէ. Աճածին անարատ մայր ան և կոյս սբ, բարեխօսեա՞մ առ որդիդ քո միածին. զի վրկեսցէ զմեզ 'ի սպառնալեաց գեհէնոյն, և պարգևեսցէ մեզ զերկնից արքայութիւն, և հանդուսցէ զհոգիս մեր ննջեցելոց:

Ի. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Որն է ութերորդ մասն հաւատամքին:

Պ. Հաւատամք 'ի հոգին սբ:

Հ. Ի՞նչ ըսել է:

Պ. Ըսել է թէ անանկ կը դաւանինք հոգին սբ, ինչպէս հայր և որդի. զի է նոյն բնութե՞ք և անութե՞ք հոգի ան և ան, ըստ այնմ. Հոգի ան խօսեցաւ: Հոգին սբ էր միշտ, և է, և եղիցի. ոչ սկսեալ և ոչ դադարեալ, այլ միշտ ընդ հօր և ընդ որդւոյ կարգեալ և թուեալ:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի հոգի սբ:

Պ. Հոգի սբ ասելով կիմացվի ինքիրմէն սբ հոգի. և ոչ թէ անանկ սբ հոգի, ինչպէս են ստեղծական հոգիք, որ շնորհօք սրբացուցեալ են. իսկ հոգին սբ էութե՞ք և իսկութե՞ք սբ է:

Հ. Ո՞վ ուրացաւ անութիւն հոգւոյն սրբոյ:

Պ. Մակեդոնեան և եւնոմեան հերետիկոսներն, որ դատապարտեցան. և սբ հայրապետներն հաստատեցին, թէ հոգին սբ է ան ճշմ.

մարիտ կատարեալ անձնաւորութիւն հաւատարմ հօր
և որդւոյ : Ասանկ հայհոյիչներուն համար ա-
սաց քն, թէ մի թողցին մա. որով յայտնի ըրաւ
անձուծին հոգւոյն սէյ, կըսէ լամբրոնացին :

Հ. Այս հերետիկոսներն ինչո՞ւ կըսվին հո-
գէմարտ :

Պ. Զի հոգւոյն սրբոյ գէմ մարտ զնելով ու-
րացան անձուծիւ, և կըսէին թէ հոգին որդ-
ւոյն արարածն ըլլալով յորդւոյ ելանէ : Որոնց
գէմ նք ժողովն կոստանդինուպօլսոյ աւելցուց
այսպէս . Հաւատամք 'ի հոգին նք արն և կեն-
դանարարն , 'ի հօրէ ելօլն, ընդ հօր և ընդ որդ-
ւոյ երկրպագակից և փառաւորակից : Տէս ժէ կիր :

Հ. Հոգին նք ի՞նչպէս կը սրբէ զմեզ :

Պ. Տալով մեզ նք շնորհքը. որով լուսաւորեալ
կարգարանանք , ըստ այնմ. Առաքեաց ան զհո-
գի որդւոյ իւրոյ 'ի սիրտս մեր :

Հ. Ի՞նչ է շնորհքն :

Պ. Է գերբնական պարգև , որ ձրի կուտայ
անձ արդեամբք քնի. որպէս զի կարենանք անով
փրկուծի հասնիլ :

Հ. Քանի՞ կը բաժնըվի :

Պ. Երկու, շնորհք սրբացւ. յման , և ներգոր-
ծական : Սրբացւցմանը մեզի հետ ըլլալով մեզ-
քէ կը սրբէ զմեզ, արգար և նք կընէ առաջի
նոյ . իսկ ներգործականն է ներքին օգնութիւն . ո-
րով ան զմեզ կը զարթեցնէ և կը նպաստէ, որ
բարեգործութիւն ընենք :

Հ. Ի՞նչպիսի միջոցով ան կուտայ իր շնորհքը :

Պ. Ազօթքով պատարագով և խորհուրդնե-
րով կըստանանք շնորհքն . որով միայն կրնանք
ստանալ յաւիտենական երանութիւն :

Հ. Կա՞յ ուրիշ զանազանութիւն :

Պ. Ածաբանները զանազան կը բաժնեն . զոր-
օրինակ՝ արտաքին և ներքին շնորհք . ներգոր-
ծական և ունակական . ձրիատուր և հաճոյա-
րար : Արտաքինն է գործ նախախնամութիւն նոյ,
որ արտաքուստ կօգնէ փրկուծի . իսկ ներքինն

է նոյն իսկ ներգործական շնորհքն :

Հ. Ո՞րն է ունակական և ձրիատուր :

Պ. Ունակականը կըսվի սրբարար, և շնորհք որդէգորութե հոգւոյն նքյ, նաև օծութի հոգւոյն. որ կը հեղու 'ի հոգին : Իսկ ձրիատուրն է շնորհք գիտութե, հաւատոյ, հրաշագործութե, մարգարէութե, ևն. ինչպէս կը համրէ առաքեալն :

Հ. Այս վարդապետութի ի՞նչ կը սորվեցնէ :

Պ. Նախ՝ կը սորվեցնէ թէ առանց սրբարար շնորհաց և հաւատոյ կրնայ մարդս բնական առաքինութե բարեգործութի մի ընել. ուստի մեղաւորներուն և անհաւատներուն ամէն գործքը մեղք է. թէ է՛ք՝ անոնց ըրած ողորմութիւն ալ, պարտք հատուցանելն ալ մեղք պիտի սեպվէր :

Հ. Մեղաւորը կրնայ առանց շնորհաց մահու չափ մեղքէն հեռանալ :

Պ. Անհարին է. զի առանց շնորհաց տկար է մարդ. սակայն ներելի մեղքէն կրնայ հեռանալ. ուրեմն առանց մասնաւոր շնորհաց ոչ մեղաւորն կրնայ արդարանալ, և ոչ արդարն կըրնայ յարատեւել յարգարութե. ապա միշտ պէտք է շնորհք խնդրել :

Հ. Ի՞նչպէս կարգարանայ մեղաւորն :

Պ. Մեղաւորն ճշմարիտ զղջմամբ կարգարանայ՝ երբ կուտայ ձեռնակական շնորհքը. որով է՛ թէ կը գոցվին մեղքերը, հապա՝ կը ջնջին և կը սրբին. անանկ որ անմբը՝ նք կըլլայ :

Հ. Ինչո՞ւ ըսիր վասն արդեանցն քնի :

Պ. Վասն զի շնորհքն է պտուղ չարչարանացն քնի. որ իբր գլուխ եկեղեցւոյ կը հեղու շնորհքն անդամոց վրա : Զի 'ի լրութե անտի նորա մեք ամենեքին առաք շնորհս փոխանակ շնորհաց. զի օրէնքն 'ի ձեռն մովսիսի տուան. շնորհքն և ճշմարտութի 'ի ձեռն յնի քնի եղեն :

Հ. Հարկ է մեղ գործակից ըլլալ ձեռային շնորհացն :

Պ. Այո՝ հարկաւոր է որ երբ ձեռ աղլումն

կրնէ շնորհօք՝ բարեգործութիւններու, պէտք է որ այն բարի խորհրդին հետեւելով ջանանք աղէկ սկսելու և կատարելու. անկէտեւ այլ շնորհքն առաջ կը տանի բարի գործքը, և կարգիւնաւորինք :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ գործակցութիւն :

Պ. Գործակցութիւն է այն, որ երբ ամ շնորհքով կիմացընէ մարդուն հետեւիլ բարւոյն. մարդը ևս իր կողմանէ ետ չի կենայ՝ կը հետեւի ներքին շարժմանը. գործակից կրլայ ամային շնորհաց առաքինական գործք գործելու :

Հ. Կրնայ մարդ դէմ դնել ամային շնորհացն :

Պ. Մարդուս կամքն ազատ ըլլալով, երբոր միտքն անանկ կը լուսաւորի այլ շնորհօք՝ մինչև կրնայ բարին ճանչնալ և հետեւիլ. անատենը կամքը խոտորելով կրնայ չհետեւիլ. և այսպէս ներքին շարժմանն ընդդիմանալով կը զրկելի առաքինութիւն շատ անգամ՝ կամաւոր կուրուծի : Եւ երբեմն ամ առիթներ կուտայ վարձք առնելու համար, մարդուս կամքն աշխարհային բաներով զբաղած ըլլալով կը կորսնցնէ առիթը, և կը մնայ թափուր ՚ի շնորհաց և ՚ի բարեաց : Ուրեմն պէտք է միշտ ջանալ և հետեւիլ ամային ազդեցութեց. որ չըլլայ թէ ամային շնորհաց զուրկ և խաւար մնանք, և կամաւոր կուրուծի խաւարն արտաքին երթանք՝ բաժին ըլլալով դիւաց. ուր լալ աչաց է և կրճել ատամանց. այլ մանաւանդ լուսով շնորհաց լուսաւորեալ որդիք լուսոյ ըլլանք և մասնակից փառացն անմահից երջանկութիւն՝ աղօթելով այսպէս. Շնորհեա՛ մեզ Խոր զգաստութիւն արթուն լինել ըստ դոնապանին. զի ՚ի բաղնել նք փեսայիդ՝ բացցուք զսիրտս քոց մօից՝ ընդ քեզ և հօր քո և հոգւոյդ լինել օթւան :

Ի Ա . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Լորդեզք կարելի՞ է մարդոյ արդիւնաւորել յաւիտենական երանութիւնը :

Պ. Այո՛, կրնայ արդիւնաւորել գործակից ըլլալով անձային շնորհաց և հետեւելով առաքինական գործոց, ինչպէս ըսինք . վն զի երբոր մարդս անշնար է որ անարդիւն մնայ . զի այն շնորհքն անոր համար կուտայ անձ, որ ժամանակաւոր վաստակովն յաւիտենական վարձ առնէ . ինչպէս ասացք քն հաւատարիմ ծառայողին . Ազնիւ ծառայ բարի և հաւատարիմ . որովհետեւ 'ի սակաւուդ հաւատարիմ եղեր , մեծա յուրախութիւն քո : Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և ծանրաբեռնեալք , և ես հանգուցից զձեզ :

Հ. Յաւիտենական երանութիւն կըսվի՞ շնորհք :

Պ. Է մասնաւոր և գերագոյն շնորհք , նաև անհուն պարգև ան . որ վասն քնի արդեանցն կուտայ անձ ընտրելոց առ 'ի ժառանգել և տեսնել զանձ . որ է յաւիտենական երանութիւն :

Հ. Քրիստոնեայն ի՞նչ պիտի համարի զինքն :

Պ. Պէտք է զինքն համարել ոչինչ առանց անձային շնորհաց . զի ոչինչ բարի ունի , և ոչինչ կարողութիւն և զօրութիւն . սակայն ամէն բանի կարողութիւն կրնայ ունենալ շնորհքն քնի : Այս պատճառաւ ամէն սքե իրենց ոչնչութիւնը ճանչնալով , այնչափ կը խոնարհէին առաջի ան , մինչև զիրենք միայն դատապարտութեւն արժանի կը համարէին . ինչպէս կըսէր առաքեալն , նաև լուսաւորիչ , նորեկացին , և այլք :

Հ. Որովհետեւ անձային շնորհքը սլատրաստ է պմենուն հասնելու , ինչո՞ւ ամէնքը փրկութեան չեն հասնիր :

Պ. Նախ՝ առաքեալն կը սլատրաստէ . Ո՞վ խորք մեծութեւն և իմաստութեւն ան . որպէս զի ա-

ռանց քննելոյ է դատաստան նորա և առանց զննելոյ ճանապարհ նորա : Երկրորդ՝ կը պատասխանէ նր օգոստինոս . Բարի է ԾԺ, արդար է ԾԺ, կարօղ է զոմանա առանց արդեանց բարութեան ազատել, վասն զի բարի է . ոչ զոք կարօղ է առանց արդեանց չարութե դատապարտել, վասն զի արդար է :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ :

Պ. Աճային բարութիւն միայն իւր անհուն ու զորմութիւն կամի և կը նախասահմանէ զանոնք, որ շնորհօք լուսաւորեալ առաքինի ըլլան ու փրկութե հասնին, լսելով քնի բերնէն . Ժառանգեցէք զպատրաստեալն ձեզ զարքայութի ՚ի սկըբանէ աշխարհի : Որ կըսվի գիր կամ դպրութի կենաց, հրաւիրանք, և ընտրութի Խոյ . ինչպէս կըսէ աւետարանը . Բազումք են կոչեցեալք, և սակաւքն են ընտրեալք :

Հ. Ո՞վ են անարգեալք :

Պ. Անարգեալ կըսվին որդիք կորստեան, և անզեղծ մեղաւորք . որ անարժան ըլլալով փառացն Խոյ՝ կըլլան արժանի դատապարտութե իրենց մեղացն համար : Ուստի ԾԺ զիրենք անարգեր է և վճռեր է որ չի խափանէ անոնց մեղքը . այլ թոյլ է տվեր, ինչպէս ասաց . Բարձի թողի զնոսա երթալ զհետ կամաց սրտից նոցա : Սակայն մինչև որ մեղօք արժանի չըլլան դատապարտութե, ԾԺ չի դատապարտեր զանոնք : Արդարութիւն անմահ է, իսկ ամբարիշտք ձեռօք և բանիւք կոչեցին զմահ առ իւրեանս, և դաշինս կռեցին ընդ նմա . ասաց իմաստունն :

Հ. Ո՞վ ուրացաւ այս վարդապետութիւնը :

Պ. Հեթանոսք և աղանդաւորք ուրացան առեւով . Թէ որ նախասահմանութի կայ, ուզեմ՝ չուզեմ՝ կամ պիտի փրկըվիմ, և կամ պիտի դատապարտիմ . ուրեմն ուզածս՝ կընեմ : Պատասխան գրեցին նր վարդապետք թէ՛ Ամիտ և վրտանդաւոր է այն հիւանդն որ կըսէ . կամ պիտի ազատիմ, և կամ պիտի մեռնիմ . Թէ որ պի-

տի աղատիմ, ես զիս չի նայիմ ալ կաղատիմ. թէ որ պիտի մեռնիմ, ինչ որ ընեմ փուճ է. ուրեմն ուզածս ընեմ: Այն ինչպէս որ այն հիւանդը հարկաւ կը մեռնի. նոյնպէս այն ըսողն ալ կը դատապարտի:

Հ. Քրիստոնեայն ինչ պէտք է ընել:

Պ. Որովհետեւ չիյտէ ան յիշուը, թէ ինչպէս պիտի ըլլայ իր վիճակը. ուրեմն պէտք է առաքեալին խօսքին հետեւելով, ահիւ և դողուած զփրկուածի անձանց գործել ծառայելով ան. զի բարեգործութիւն միայն կրնայ փրկիլ անոնց շնորհացն գործակից ըլլալով: Իսկ եթէ անոնց շնորհքը թողու, և իր չար կամացն հետեւի՝ հարկաւ կը կորնչի. ուստի ասաց քո. Թէ որ կամիս մտանել ի կեանս, պահէ պատւիրաններն: Բարի եղիւր կը փրկուիս: Զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից, և որ արհամարհէն զիս՝ անարգեսցի:

Հ. Ո՞րն են նշան նախասահմանութեւ և անարգութեան:

Պ. Անոնք են որոնք նշան կը դնեն: Ինչպէս զոր ըլլալ, և ստէպ ապաշխարելով հաղորդվիլ, նշան է թէ փրկութիւն կը հասնի. իսկ ով որ պաղ է հոգեւորին, առանց խոստովանութեւ տարինելով կը մնայ՝ նշան է անարգութեւ: Եւ Նախանձ ունենալ փառացն ան և փրկութեւ ընկերին, բարի նշան է փրկութեւ. ասոր հակառակն՝ ով որ անձ մտքէն հաներ է, և կատէ ընկերը չար նախանձով՝ գէշ նշան է: Ի՞նչ մտածել անոնցն բարութիւն, և խօսիլ հարցնել ան յորա՞ է բարի նշան. իսկ ով որ զինքն աշխարհի մատներ է, և մարմնաւոր բաներով միտքն ընկղմեր է միշտ գէշ բաներ խօսելով, գէշ նշան է: Ի՞նչ Յաճախել ան տունը, հոգեւոր գրեանք կարդալ, հոգեւոր մարդկանց հետ կենակցիլ, և փափաքելով լսել ան բանն, է բարի նշան. ով որ ասոր հակառակը կընէ՝ նշան է կորստեան: Եւ Արհամարհել սուտ աշխարհս, ան սիրով վառվիլ՝ բարեգործ ոլորման ըլլալով, բարի է վախճանը. ով որ աշխար

հի տվեր է սիրտը, անգուլթ ագահ է, զրկող է, գէշ է վախճանը: Կ Ճշմարիտ խոնարհութիւն ու որ ան երկիւղին մէջ կը պահէ զինքը, բարի նշան է. ու որ հպարտութիւն ան ահը դողը սրտէն հաներ է, գէշ նշան է: Է Ու որ աղէկ տեղեր և բարի ընկերաց հետ կենակցելով ամենուն բարի օրինակ է և աղէկութիւն ընել կուզէ վասն ան, է բարի նշան. իսկ ու որ չար ընկերի հետեւելով լաւը կատէ չար սրտով, անիրաւութիւն և խաբէութիւն կը վարվի, է չար նշան: Ը Ու որ ջերմեռանդ է նրա թծածնայ և նրա, բարի նշան կու նենայ նախասահմանութիւն. իսկ ու որ ասոր հաւատալը հայհոյանք և անէծք է բերանը՝ նշան է անարգութիւն: Ըրդ՝ ահա այս վարդապետութիւն պէտք է գրվիլ ամէն մարդու սրտին մէջ, և ամէն իրիկուն պէտք է քննել, թէ արդեօք այսոր իմ վարքս և գործքս բարի եղաւ, թէ չար. արդեօք ընտրութիւն գործք գործեցի, թէ անարգութիւն. արդեօք բարի է նշանս, թէ չար. որովհետեւ յաւիտենական է կորուստը, և յաւիտենական է երանութիւն. ապա պէտք է աղաղակենք. Ըզբեզ աղաչեմք ամ անասանելի պահեալ զոտս մեր՝ ի քո նրա պատուիրանիդ: Մի զիս անտես առնէր, այլ օգնեալ ինձ մարդասէր:

Ի Բ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Որն է իններորդ մասն հաւատամքին:

Պ. Ի նրա եկեղեցի կաթուղիկէ:

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ:

Պ. Որովհետեւ եկեղեցին է մայր ամենայն ուղղափառ քրիստոնէից, պէտք է նոյն հաւատքով հաւատալ, ինչպէս հաւատացինք հոգւոյն նրա. զի հոգւով նրա կը կառավարի եկեղեցին:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ անունս եկեղեցի:

Պ. Այս բառ յունարէն ըլլալով կը նշանակէ ժողով կամ միաբանութիւն հաւատացեալոց և միտեալոց :

Հ. Ի՞նչ ըսել է կաթուղիկէ :

Պ. Այս ևս է յունարէն, որ կը նշանակէ ընդհանրական. զի կաթուղիկէ եկեղեցին ամէն տեղ և ամէն ժամանակ կայ : Ուստի ամենայն ուղղափառ քրիստոնէայ որ աշխարհ ըլլայ՝ է մասն ընդհանրական եկեղեցւոյ՝ Թէ արդար ըլլայ և Թէ մեղաւոր. Թէպէտ մեղաւորը կըսվի հիւանդ և անօր անդամ կամ մասն. իսկ արդարը՝ օր և առողջ անդամ : Ապա ով որ կըսէ, Թէ ես կաթուղիկէ կամ ընդհանրական եկեղեցւոյ մասն չեմ, արտաքոյ եկեղեցւոյ եմ ըսել է. որով առանց փրկութե կը մնայ :

Հ. Ինչո՞ւ եկեղեցին ըսվեցաւ ընդհանրական :

Պ. Որպէս զի որոշվի հին եկեղեցիէն. որ կըսվի սինագոգոյ, այսինքն հաւաքումն ինչևիցէ բանի. ինչպէս է հրէից ժողովը : Այն սինագոգով կան էր մասնաւոր, հրէից ազգէն միայն ժողովեալ. իսկ եկեղեցին քնի՝ կը ժողվի ամէն ազգէ, և ամէն երկրէ :

Հ. Ե՞րբ խափանեցաւ հին եկեղեցին :

Պ. Մարգարէներն յայտնի գրեր են, Թէ մինչև քնի ժամանակը պիտի տւէր հին եկեղեցին. և անկէ մինչև ՚ի կատարած աշխարհի՝ քնի եկեղեցին կը տւէ : Նոյնպէս տեղէն յայտնի է. զի հրէից եկեղեցին միայն հրէաստան փակված էր. իսկ քնի եկեղեցին ընդ բոլոր աշխարհ ծաւալած է. ապա հին եկեղեցին խափանեցաւ՝ նոր եկեղեցին քնի յաջորդեց. և ՚ի կատարածի աշխարհի կը վերջանայ ՚ի վերին եկեղեցին անգործ կաց, ըստ այնմ. Հինն օրինակ քեզ և նման, գու խորանին գերադրական :

Հ. Ի՞նչ է կաթուղիկէ եկեղեցին :

Պ. Է միաբանութիւն ուղղափառ հաւատացեալոց. որ սփռեալ են ընդ բոլոր աշխարհ, և միացեալ հաւատով և հպատակութիւն ընդ միով գըլ-

խով, որ է փոխանորդ քնի :

Հ. Ի՞նչ ըսել է ընդ միով գլխով :

Պ. Որովհետև եկեղեցին սփռեալ ընդհանուր է, պէտք է մէկ գլուխ ունենայ և մէկ հայրապետի իշխանութե տակն ըլլայ : Որ և է անդամ քնի, ապա աներեւոյթ գլուխն եկեղեցւոյ է քն . իսկ երևելի գլուխն է իւր փոխանորդը :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի առաքելական :

Պ. Զի քն առաքեալներէն կազմեց եկեղեցին, և անոնցմով հաստատուեցաւ. իսկ անոնց յաջորդներն են եպիսկոպոսներն որ կը կառավարեն եկեղեցին՝ առանց միջահատութե : Իբր զի՝ եպիսկոպոսներն առաքեալներէն առին ձեռնադրութիւն, և մէկզմէկ ձեռնադրելով հետզհետէ՝ պիտի հասնին մինչև 'ի կատարած աշխարհի, ըստ այնմ . Որպէս առաքեաց զիս հայր, և ես առաքեմ զձեզ . զնացէք այսուհետև աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն նբլ : Ես ընդ ձեզ եմ՝ մինչև 'ի կատարած աշխարհի :

Հ. Ո՞վ եղաւ հիմն եկեղեցւոյ :

Պ. Ընդհանրապէս ամէն առաքեալք կըսվին հիմունք եկեղեցւոյն քնի . բայց մասնաւորապէս քն պետրոս առաքեալին վրա շինեց իւր եկեղեցին, գլուխ դնելով միւս առաքեալներուն վրա . ըստ որում ասաց պետրոսի . Գուր ես վէմ, և 'ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ : Նոյն պէս կը հաստատէ շարականն ասելով . Որ գերագոյն ընտրելոց առաքելոցն դասուց անուանեցեր լինել զերանելին զպետրոս, գլուխ նբ հաւատոյ հիմն եկեղեցւոյ : Վէմ անվանելի 'ի դրանց գոխոց :

Հ. Ուրեմն պէտք է հաւատալ ընդհանրական և առաքելական եկեղեցւոյ :

Պ. Այո՛, ամենայն իրօք, և ամենայն հաւատոյ բանի մէջ հնազանդելով պիտի հաւատանք եկեղեցւոյ, որ կառավարեալ հոգւով նբ կը սորվեցնէ հաւատացելոց զճշմարիտ հաւատքը քնի .

ուստի ճշմարիտ եկեղեցին քնի է սք, մի, ընդ-
հանրական, և առաքելական:

Հ. Ճշմարիտ եկեղեցւոյ նշանները քանի են:

Պ. Չորս են. Միութիւն, Սրբութիւն, Ընդ-
հանրականութիւն, և Առաքելականութիւն. ա-
նոր համար աւելցուցին կոստանդնուպօլսոյ հա-
ւատամքին մէջ. Հաւատամք 'ի մի, սք, կաթու-
ղիկէ, և առաքելական եկեղեցի: Եւ մեր ժա-
մագիրքը կրսէ. Աղաչեսցուք զամենակալն ան-
վասն միայնոյ՝ սք՝ կաթուղիկէ՝ և առաքելական
եկեղեցւոյ:

Հ. Ո՞ր եկեղեցին ունի այս նշաններս:

Պ. Միայն հռոմէական եկեղեցւոյ վրա կերև-
նան այս նշաններս. որ է մի՛ ընդ ծայրագոյն
քահանայապետաւ, սք՝ վարդապետութեւ, կա-
թուղիկէ կամ ընդհանրական՝ ըստ որում ամէն
աշխարհ ծաւալած է արևելք արևմուտք, հիւսիս
հարաւ, վարի աշխարհ, վերի աշխարհ. և առա-
քելական՝ անընդհատ յաջորդութեւ պետրոսէն
սկսեալ մինչև ներկայ քահանայապետն:

Հ. Ուրեմն գլուխ է ամենայն եկեղեցեաց:

Պ. Այո՛, առանց արտաքսելու ուրիշ ուղղա-
փառ եկեղեցիները. որչափ որ իրեն հետ միա-
ցեալ են՝ անոնք ալ ունին այս նշաններս. զի ա-
նոր մասն են: Անոր համար հայոց սք վարդա-
պետները կանուանեն հռովմէական եկեղեցին,
Առաջին, մայր, և գլուխ ամենայն եկեղեցեաց.
ինչպէս ասաց շնորհալին. և կը հաստատէ ժո-
ղովն միութար կաթուղիկոսին. Եկեղեցին հռով-
մայ գլուխ է ամենայն եկեղեցեաց. որոյ գլուխ
է պապն. նմին իրի կաթուղիկոսն հայոց, և այլ
պատրիարքունք են 'ի ներքոյ իշխանութե նորա:
Այսպէս հաստատեցին առաջին և երկրորդ ժո-
ղովքն նիկիոյ:

Հ. Եկեղեցին քանի՞ յատկութիւն ունի:

Պ. Երեք. Երևելիութիւն, Անպակասելիութիւն,
և Անսխալութիւն: Երևելիութեամբ յայննի է
լեառն ան. առ որ պիտի գան արևելից և ա-

րեմտից հեթանոսք՝ ասաց մարգարէն: Ապա ծա-
ծուկ միաբանութիւնն է դատապարտելի. զորօրի
նակ են աղանդաւորք, և ֆռամասոնք. որոնք խա-
ւար կը սիրեն. զի ով որ չար կը գործէ՝ խա-
ւար կը սիրէ և կատէ լոյսն, որ չարութիւնը չի
յայտնուի՝ ասաց արք:

Հ. Ի՞նչ է անպակասելիութիւն:

Պ. Եկեղեցին քնի ոչ երբէք պակասեցաւ՝ի սկըզ-
բանէ հետէ, և ոչ պիտի պակսի. ապա ետքէն
ելած աղանդաւորներուն՝ լուտերականներուն և
կալվինականներուն միաբանութիւնը ոչ է ճշմ-
մարիտ եկեղեցի, վասն զի նոր հնարած է:

Հ. Ո՞րն է անսխալութիւն:

Պ. Եկեղեցին քնի է անսխալ կանոն հաւատոյ
և բարի վարուց. ինքն է օրէնք դնող և մեկնող
անձանցին. մինչ զի՝ դրունք դժոխոց չեն կարող
յաղթելու, ինչպէս ասաց քն պետրոսի. կապող
է և արձակող յերկինս և յերկրի. նաև արա-
ծող և կառավարող ոչխարացն քնի, ըստ այնմ.
Կեցո՛ զորդի ծառայի քո, զոր ՚ի հռովմայ գա-
հիցն վերապատուեցեր. ուր եդին զվէմն հաւա-
տոյ հիման սք եկեղեցւոյ: Արդ՝ ով որ ճշմա-
րիտ զաւակ է եկեղեցնայ՝ պիտի ջանայ սք և
արդար ըլլալու ապաշխարութք. որպէս զի մե-
ռած և փթտած անդամ չըլլայ մեղօք, որ ապա-
կանեալ պիտի կտրի և անվախճան գեհէնին ար-
ժանի պիտի ըլլայ. ըստ այնմ. Ամենայն ծառ,
որ ոչ առնէ զպտուղ բարի՝ հատանի և ՚ի հուր
արկանի, ասաց յոհաննէս մկրտիչ: Նաև միշտ
պիտի աղօթէ սք եկեղեցնայ պայծառութե հա-
մար ասելով. Բարեխօսութք սք անձնին պա-
հեսցէ զեկեղեցի իւր սք, և ՚ի միւսանգամ գալս-
տեան իւրոյ նորոգեսցէ ՚ի փառս:

ԻԳ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞րն է տասներորդ մասն հաւատամբին :

Պ. 'Ի հաղորդութիւն սբց :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի :

Պ. Երկու խորհուրդ կը սորվեցնէ. նախ՝ քնդլուիս ըլլալով երկնային և երկրային եկեղեցեաց՝ քրիստոնեայն պիտի հաւատայ թէ հաղորդութի ունի սբց, որ են երկինքը. այսինքն մասն և բաժին ունի սբց արդեանցն և փառացն, երբոր կարգարանայ. որովհետև վերին յաղթական եկեղեցին է արքայութի և թագաւորութի սբց և հրեշտակաց. բարի քրիստոնեայն հաղորդակից ըլլալով՝ կը յուսայ յետ մահուանն երթալ մասնակցիլ և միանալ ընդ քնի և ընդ սբց յաւիտեանս յաւիտենից :

Հ. Ո՞րն է երկրորդ խորհուրդը :

Պ. Երկրորդ՝ ամէն ուղղափառ քրիստոնեայ մէկ եկեղեցնայ զաւակ ըլլալով իրարու հաղորդութիւն ունին, ինչպէս կըսէ յոհաննէս. հաղորդութի ունիմք ընդ միմեանս. զի մկրտութի մեղաւորը հաղորդութի ունի սբց. վասն որոյ եկեղեցնայ աղօթքն ամենուն վրա կը տարածի. զի են զաւակ քնի և եղբայր միմեանց. բոլորը ժողովեալ 'ի ծոց սբ եկեղեցնայ. որ է արգարոց հանգիստ, մեղաւորաց քաւարան, սբց ժողովարան, և տուն ան :

Հ. Ո՞րն է մետասաներորդ մասն :

Պ. 'Ի թողութի մեղաց, 'ի յարութի մարմնոց :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի :

Պ. Այս մասն կը յայտնէ, թէ քրիստոնեայն պէտք է հաստատութի հաւատայ և հաւանի ճշմարտութի, թէ մեղաւորը խոստովանելով և ապաշխարելով կը դառնէ թողութի մեղաց. որովհետև ճշմարտութին յայտներ է, թէ ով որ կապաշխարէ՝ փրկութի կը հասնի. ինչպէս որ խոր

հրդոց մէջ կը բացատրենք յետոյ :

Հ. Միայն ապաշխարելով կրըսայ թողութիւն :

Պ. Այո. սակայն ճշմարիտ ապաշխարութիւն պիտի ըլլայ հաւատով յուսով և սիրով. որով արդարացեալ մեղաւորն փրկութիւն կը հասնի, և յաւիտենական կենաց ժառանգ կրըսայ. որ խոստացաւ ձեռն սիրելեաց իւրոց, ըստ այնմ. Ողորմիս ամենեցուն, զի յամենայնի կարող ես, և անտես առնես զմեզս մարդկան ապաշխարութեամբ :

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ 'ի յարութիւն մարմնոց :

Պ. Ըսել է թէ կը դաւանինք որ վերջի դատաստանին օրը նոյն հրանմանաւ 'ի սկզբանէ հետէ բոլոր մեռնողներն յարութիւն պիտի առնեն նոյն մարմնով, որով ապրեցան աշխարհիս վրա. և դատաստան պիտի երթան պատասխան տալու. ինչպէս կըսէ գանիէլ մարգարէն. Յարիցեն մեռեալք ոմանք 'ի կեանս, և ոմանք 'ի նախատինս :

Հ. Ո՞վ ուրացաւ այս ճշմարտութիւնը :

Պ. Հին ատենէն 'ի վեր շատ աղանդաւորներ, մանաւանդ մարմնապաշտ անհաւատներն ուրացան, որ ամէն ազգ գործքով կը դաւանի թէ և կռապաշտ ըլլայ : Ահռան մարդիկ իրենց նախնեաց համար հոգուհաց կրնեն և կաղօթեն : Տես պոնտ. մ. Դ. Սակայն մասնաւորապէս հակառակող եղան սաղութեցիք, որ ոչ յարութիւն կրն դուռնէին, ոչ հոգի, և ոչ հրեշտակ կայ կըսէին : Արոնք ուղեցին քնի հետ հակաճառել. այլ քն մէկ խօսքով զանոնք պապանձեցուց ձեռն շէն օրինակ բերելով. Ես եմ ասէ ձեռն արահամու. թէ որ արահամու հոգին չըլլար ու օր մի յարութիւն չառնէր՝ ձեռն պիտի ըլլար մեռած գացածներուն ձեռն, կամ արահամու փթած մարմինին միայն ձեռն պիտի ըսվէր. որ ինքն է կենդանեաց ձեռն և տէր : Իսկ յարութիւն որ ըլլայ, ոչ էրիկմարդ կը փնտրովի և ոչ կնիկմարդ, այլ ամէնքն են յարութե օրդիք հրեշտակաց նման : Աւստի այս ճշմարտութիւնն ուրացողները ոչ զգիրս գիտեն, և ոչ զգօրութիւնն նոյն. ասաց քն :

Հ. Այս աղանդաւորներն ինչո՞ւ սագուկեցի ըսվեցան :

Պ. Ասոնք հրէայ էին, որ սագովկ անուամբ աղանդաւորին հետեւելով գրին թէ ոչ դատաստան կայ, և ոչ հատուցումն, ոչ հրեշտակ և ոչ հոգի . որպէս զի առանց խիղձմտանաց իրենց ցանկութիւնը կատարեն, ինչպէս հիմակվան ան ձծներն ալ կըսեն : Սակայն քի յայտնի հաստատեց թէ դատաստանին օրը պիտի ելլեն գերեզմանէն . որոնք որ բարի գործեր են, յարութե կեանքը պիտի մտնեն . և որոնք որ չար են գործեր՝ ի յարութիւն դատաստանաց . և դատապարտութե տեղը մտնելով յաւիտեանս յաւիտենից պիտի տանջուին . ուր լալ աչաց է և կըրճտել ատամանց . ուր որդն ոչ մեռանի, և հուրն ոչ շիջանի :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի յարութիւն առնեն ծովը խղղովածները . զի ոմանց մարմինը ձկները կերան, և ոմանց՝ դաղանները :

Պ. Յակոբ մօթնայ հայրապետը պատասխան կուտայ, թէ անմիտ՝ դուն թէ որ ամբիգ մէջ հող ունենաս՝ կրնաս մէջի մանր բաներն որոշեր զատեր . ապա ձծ չի՞ կրնար աշխարհիս մէջէն գտնել հանել մարմիններն, ու յարութիւն տալ . վասն զի այս աշխարհ որ մեզի մեծ կերենայ, այս առջին կէտի չափ է . ի՞նչ դժւարութիւն կայ ամենակարօղ զօրութե հրամայել հրեշտակաց գըտնել տալ, նաև ձկանց կենդանեաց մարմինէն մարդուն մարմինը ժողվել յարութիւն տալ : Եթէ եղեկիէլ մարդարէն գերեզմաննոցին մէջ ձգած ոսկորները կըցաւ այս հրամանաւ մէկ տեղ բերելու և շունչ տալով յարուցանելու, ի՞նչ դժւարութիւն կրնայ ըլլալ այս, որ ար է կենաց և մահու . ըստ այնմ . Եւ զմեզ ընդ յմի յարուսցէ և յանդիման կացուսցէ :

Հ. Ի՞նչ օրինակ կրնայ տրվիլ :

Պ. Պողոս առաքեալ ցարենը կը բերէ օրինակ . որ եթէ անտնկ մաքուր տեղ պահվէր որ չի

փթախը, ամենևին չէր բռնաներ և կը մնար լինչպէս որ էր. բայց հողին մէջ ցանկելով կապահանքի. այսինքն ցորենի բնութիւնը փոխվելով իբր կը մեռնի. և անով կըսկըսի ծլիլ և խոտի բնութիւն փոխվելով նորոգիլ և յարութիւն առնել: Այսպէս մարդս մեռնելով և թաղվելով կապահանքի և հող կը դառնայ. բայց նոյն հողը յարութիւն առնելով և հողուն հետ միանալով կը փառաւորի յաւիտենական կենդանութիւն: Սերմանի ապահանութիւն մարդս հողին մէջ, և յառնէ փառք անոր հրամանաւ. ըստ առաքելոյն:

Հ. Այս վարդապետութիւն կայ օտար ազգաց մէջ:

Պ. Գրեթէ ամէն ազգաց մէջ կայ. ինչպէս տեսնեմք հին կռապաշտներուն դրքին մէջ. եգիպտացիք հաւատալով յարութիւն մեռելոց՝ մեռելները դեղերով կը պահէին, որ մինչև հիմա կան. նոր կռապաշտները տեսնեմք որ մեռելնին շատ պատուելով կը թաղեն: Նոյնպէս հին բանաստեղծներն յայտնի կը գրեն յարութեան վրա. զորօրինակ:

Գործ է անգութ անօրինի,
ցրուել զնշխար մահկանացուի.
զի հող ոսկերք մահացելոց,
դարձցին 'ի լոյս նման վերնոց:

Հ. Այս վարդապետութիւն ինչ պիտի սորվենք:

Պ. Քրիստոնեայն մեծաւ յուսով պիտի զօրանայ, թէ այս թշուառ ողորմելի մարմինս օր մի պիտի փառաւորի և պայծառանայ անոյն լուսովն, եթէ աշխարհիս վրա մահացեր է. եթէ անցաւոր սուտ բաներով չէ խաբվեր. եթէ առաքիւնի և պարկեշտ է ապրեր. եթէ հոգեսէր և անձապաշտ եղեր է: Ուստի վայ այն մարմնապաշտներուն, որ փտելի մարմնոյն պատիւ տալով այնչափ կը սիրեն. չիտեն թէ քիչ ատենէն հող պիտի ըլլայ, և յարութիւն օրը սև գարշելի պիտի երևնայ ահաւոր բեմին քնի: Ահա մեծ խրատ քրիստոնէին, և մեծ խրատ ամենուս. որ ոչ երբէք

պիտք է մտքէ հանել թէ այս շարժութիւն, և թէ բոլոր մեր կենացը մէջ: Յիշեա՛ զվախճանքս, և յաւիտեան ոչ մեղիցես. ասաց իմաստունն:

ԻՂ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Ո՞րն է վերջին մասն հաւատամքին:

Պ. Եւ 'ի կեանս յաւիտենականս:

Հ. Ի՞նչ ըսել է:

Պ. Ըսել է թէ քրիստոնէայն ինչ դաւանութեւ որ հաւատաց տասնըմէկ մասն հաւատամքին, նոյն դաւանութեւ պիտի հաւատայ այս վերջի մասն ալ. ի՞նչ է թէ քրիստոնէաբար ապրի և չաւա պաշտ մեռնի՝ արժանի կըլլայ յաւիտենական կենաց, ի՞նչ է թէ միանալով և ժառանգելով անձառ բարին միշտ և անպակաս. 'ի ժամանակի այցելութեան իւրեանց պայծառասցին, և թագաւորեսցէ նոցա տէր յաւիտեան. ասաց իմաստունն:

Հ. Ի՞նչպիսի պիտի ըլլայ այն յաւիտենական կեանքը:

Պ. Ամենայն երջանկութեւ և փառօք լի. միշտ չաւապաշտութեւ մէջ զմայլած կը մնայ հոգին առանց կորսնցնելու բնաւ. զոր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ, և 'ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ: Բայց վայ անարգեալ մեղաւորներուն, որ չաւային տեսութենէն զուրկ պիտի մնան յաւիտեանս յաւիտենից:

Հ. Ի՞նչ խնդիրներ ելան այս նիւթիս վրա:

Պ. Հին ժամանակը մարգակերպեան հերետիկոսները դրին թէ աշխարհիս մէջ բնական զօրութեւ կրնանք չաւ տեսնել. որ է անհնարին, ինչպէս կը հաստատէ առաքեալը. Բնականալ 'ի լոյս անմատոյց. զոր ոչ ոք ետես 'ի մարդկանէ, և ոչ տեսանել կարող է: Ուրեմն մարգարէնէն ըսն երեցողը հրեշտակ էր ինչ կողմանէ, որ մարմ

նաւոր կերեւնար . զի հոգին չերևնար :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի մովսէս անձառեալ :

Պ. Մովսէս մարգարէն շատ փափաքեցաւ տեսնելու անձը , որ էր անհնարին . սակայն քարին ետեւէն փառքը տեսաւ՝ ոչ բնական զօրութիւն , այլ անձային զօրութիւն՝ որչափ որ կրնար բնուել զօրել . անոր համար կերպարանքն անանկ լուսաւորեցան , որ մարդ երեսը չէր կրնար նայիլ :

Հ. Արդեօք պողոս առաքեալ տեսաւ անձը :

Պ. Պողոս ինքն կը յայտնէ , թէ յափշտակեցաւ մինչև երրորդ երկինքը . տեսաւ և լսեց այն պիսի անձառեւիս , որ ակն ոչ ետես , և ունին ոչ լուաւ , և 'ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ . ուստի հոգւով և անձային զօրութիւն միայն կրցաւ անձ տեսնել , որչափ որ հնար էր ստեղծականին : սակայն չի կրցաւ պատմել :

Հ. Ի՞նչ կարծիք կայ ենովքայ և եղիային վրայ :

Պ. Այս սբերը մարմնով վերացան երկինքը , ինչպէս կըսեն ոմանք նաև յոհաննէս աւետարանչին համար ևս . որ վերջի աշխարհիս պիտի գան . ենովք պիտի վկայէ բնական օրինաց վրա , եղիս՝ մովսիսական օրինաց վրա , և յոհաննէս՝ քրիստոսական օրինաց վրա , ինչպէս կարծիք է վարդապետաց : Սակայն ասոնք անձառեւութիւն երանելի չեն , այլ միջական վիճակի մէջ են անձանց թե՛ տեղ՝ և չեն անմիջական . որ ոմանք հրեշտակաց մօտ կը դնեն . ըստ այնմ՝ շնոր . 'ի վերինն երուսաղէմ՝ 'ի բնակարանս հրեշտակաց , ուր ենովք և եղիսս կան ծերացեալք աղանակերս 'ի դրախտին եղեմական պայծառացեալ արժաւնալէս :

Հ. Ի՞նչ մտքով կըսվի անձ տեսանելի :

Պ. Տեսանելի կըսվի աչօք հոգւոյ . և այն մէկ մը՝ հաւատքով , մէկմա՛լ լուսով փառայն ինչ . ըստ այնմ . Լուսով երեսաց քոյ տեսանեմք զոյս : Երանի՛ որ նը են սրտիւք . զի նոքա զանձ տեսչեն : Իսկ ոսկերերան կըսէ թէ՛ հոս ոչ որ կըրցաւ անձ տեսանել , հոն մօտ եղօղները կը տես

նեն, որչափ կարելի է:

Հ. Ի՞նչ մտքով կրավի ձեռնատեսանելի:

Պ. Սբ վարդապետք կը կոչեն՝ ձեռնատեսանելի, անիմանալի, անհասանելի, բնական զօրութիւն. կմ նաև ինչպէս ձեռ իւր էութիւն կը տեսնէ՝ անհնարին է որ ստեղծվածը կարենայ այն պէս տեսնել, թէ չէ՝ ձեռ պիտի ըլլայ. Չձեռ ոչոք երբեք ետես, ասաց յոհաննէս: Սակայն միջնորդութիւն լուսոյ փառաց դէմ յանգիման կը տեսնեն ձեռ՝ ներքը և հրեշտակներն, ինչպէս ըսինք. և այս մտքով ասաց շնորհալին. Չի լոյսն անտես իմանալի մաքուր հոգեոց տեսանելի:

Հ. Ի՞նչ հերետիկոսութիւն ելաւ:

Պ. Անովմեան հերետիկոսներն ըսին թէ մենք այլ էութիւնը կրնանք տեսնել և հասու ըլլալ. որոնց դէմ սբ վարդապետները գրեցին և հաստատեցին, թէ ձեռ է անտեսանելի, անիմանալի, և անհասանելի: Իսկ պաղամեան հերետիկոսներն ըսին թէ ի հանդերձեալն ձեռ չենք կրնար տեսնել. միայն ձեռային լոյս մի կը տեսնենք: Ասոնց դէմ ևս գրեցին սբ վարդապետները, թէ տեսանի սբ երրորդութիւն մաքրեցելոցն մտօք: Այս պէս կը հաստատէ լուսաւորիչ:

Հ. Ո՞վ են հաղարամեայք:

Պ. Ասոնք կըսվին յունարէն Իիւստէ. որոնց գլուխն էր կերինդոս աղանդապետն, որուն դէմ գրեց աւետարանը յոհաննէս աւետարանիչ: Ասոնք կըսեին թէ վերջի յարութեան ատենը արդարներն հաղար տարի պիտի թագաւորեն աշխարհիս վրա ամէն մարմնաւոր հեշտութիւն: Այս հերետիկոսին համար ժողով ըրին առաքեալներն յերուսաղէմ, և դատապարտեցին:

Հ. Ո՞վ ասոնց հետևեցաւ:

Պ. Պապիաս անուամբ սրբակաց եպիսկոպոսն, որ միամտութիւն կարծեց թէ՛ չէ թէ մարմնաւոր հեշտութիւն պիտի ուրախանան արգարները. այլ հոգեւոր ուրախութիւն պիտի թագաւորեն հաղար տարի աշխարհիս վրան: Այս կարծիք ևս մեր

Ժեցաւ նը վարդապետներէն :

Հ. Ո՞վ հետեցաւ ասոր կարծեացը :

Պ. Սէ կալիստորատոս վկայն . որ դրաւ թէ նբերն հիմա չեն տեսներ ձծ արքայութե մէջ , և մեղաւորները չեն տանջուիիր . հապա կը մնան կայանքին մէջ հանգիստ մինչև վերջին դատաստանը . ուր կըլլայ հատուցումն հոգւով և մարմնով . ինչպէս կը պատմէ յայսմաւուրքին մէջ : Եւ ասոր հետեւողները կոչվեցան կայանադիրք :

Հ. Եկեղեցին ի՞նչ որոշեց :

Պ. Սուրբ եկեղեցին ժողովքով մերժեց այս վարդապետութիւնը . և նը վարդապետները հաստատեցին քնի խօսքովն որ ասաց . Այսօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին . և լուսաւորիչ ասաց . Փութամ ելանել 'ի մարմնոյս և առնուլ ըզ կեանսն յաւիտենից : Այսպէս վկայեցին ամեն նբերը . զորօրինակ՝ Պտակեցար 'ի քնէ զանթառամ զպսակն : Ելին 'ի կամարն երկնից խառնեցան 'ի գունդ զուարթնոց : Դառանգեցիք պատրաստեալ ձեզ զարքայութին . համարձակութի ունիք բարեխօսել առ ար վասն անձանց մերոց : Ապա ո՞վ մարգ՝ փոխանակ սուրբերուն վիճակին վրա հակաճառելու , ջանա՞ որ դուն նը ապրիս , ու նոյն երջանկութե արժանի ըլլաս . միշտ միտքդ բեր որ ձծ պիտի ժառանգես , եթէ բարի ըլլաս . և ձծ պիտի կորսընցնես , եթէ չար ըլլաս . որուն անհաճոյ է այսպիսի հակառակութի . քանի՞ հակառակասե՞րք այսպիսի հոգւով իրար տտելով հիմա դժոխքը կը տանջին : Ուրեմն մեզի ևս խրատ ըլլայ որ այս բանս միշտ մտածելով ուղղինք , և արքայութե փափաքով վառվինք հանապաղ և աղաղակենք . Զողորմութե քո զդուռն բաց մեզ ար , և արժանի արա՞ զմեզ լուսեղէն յարկաց քոց ընդ սքա քո :

ԻԵ՛. Կ Ի Ր Ա Կ Ի ՝

Հ. Լ. յս հաւատամքին խօսքերէն ի՞նչ հասկըցար:

Պ. Այսչափ հասկըցայ որ արարիչն անձաշնչին մէջ ինչ խորհուրդներ որ յայտներ է, բոլորը համառօտ կը պարունակի հաւատամքին մէջ. անոր համար ամէն պատարագի մէջ ասելով կը դաւանինք արարիչն երկնի և երկրի, խորհուրդքն երբորդուածէ, և մարգեղուածեան՝ այլ լովքն հանդերձ:

Հ. Ո՞րն է հօր նոյ գործքը:

Պ. Հասարակօրէն արարչագործութիւն հօր նոյ կրնծայի, թէպէտ հասարակ է երկոյ անձանց:

Հ. Ո՞րն է որդւոյն նոյ գործքը:

Պ. Էփրկագործութիւն, որ իւր չարչարանքով փրկեց զաշխարհս սատանային գերութէն:

Հ. Ո՞րն է հոգւոյն սրբոյ գործքը:

Պ. Սրբացուցումն և արգարացուցումն շնորհօք. զի իւր շնորհօքն սրբեց զաշխարհս, և արգարացուց:

Հ. Հաւատամքին վերջն ի՞նչ դաւանուի կայ:

Պ. Նիկիոյ նք ժողովը հերետիկոսներուն նըզովք տալով՝ նք հայրապետք յաւելլած ըրին հաւատամքին ետքն, որ լուսաւորիչ բացատրելով թարգմանեց հայերէն. և կըսվի հաւատամքէն ետև պատարագին մէջ:

Հ. Ի՞նչպէս կըսկըսի:

Պ. Իսկ որ ասենն էր երբեմն. այսինքն անոնք որ կըսեն թէ ժամանակ կար որ որդին չի կար. և երբեմն հոգին չիկար՝ կամ թէ ոչնչէ՛ կամ այլ գոյութենէ եղան որդին նոյ և կամ նք հոգին, ինչպէս ըսին արիօս և մակեդոն, և անոնք որ փոփոխական կը դնեն. բոլոր այս հայհոյիչները կը նզովէ կաթուղիկէ և առաքելական նք եկեղեցին:

Հ. Ի՞նչպէս պիտի հաւատանք խորհրդոյ երբորդութեան :

Պ. Ճշմարիտ հաւատով, աներկբայ յուսով, և ծայրագոյն սիրով. վասն զի յայտնօղն Թժ է. և կը պարտաւորէ զմեզ որ խելքէ վեր եղած բաները չի քննենք, այլ խոնարհ հնազանդութիւն հաւատանք ինչ որ կը սորվեցնէ եկեղեցին. յուսանք ողորմութեւ, և սիրենք :

Հ. Հաւատքն ի՞նչ կը պահանջէ մեզմէ :

Պ. Կը պահանջէ որ փափաքինք տեսնելու արքայութե մէջ զայն ճշմարտութիւններն, որ հաւատացինք ճշմարտութե. ինչպէս կը փափաքէր առաքեալը. Յանկամ ելանել 'ի մարմնոյս, և լինել ընդ քնի :

Հ. Ի՞նչ ըսելու է անոնց, որ կուզեն այդաղտնեացը խելք հասցընել :

Պ. Ասանկ մարդիկ կամ խելաց պակսութի ունին, և կամ հաւատքի. որ ախտաւոր և մոլի բլլալով չեն ճանչնար իրենց տկարութիւնն ու կուրութիւն. նաեւ կամին այ բանը գիտնալ խելքով : Ուստի ասաց սողոմոն. եթէ ոտքերնուս տակն եղած բաները չենք կրնար քննել, և հասկընալ. հապա որ ինչ յերկինս է Թժային խորհուրդներն ո՞վ կրնայ քննել. ո՞վ է մարդ, որ գիտիցէ զխորհուրդս Թժ : Ուրեմն բարի քրիստոնեայն պէտք է որ խոնարհի և հնազանդի :

Հ. Ո՞րն է քրիստոնէին առաջին պարտքը :

Պ. Առջի պարտքն է ոչ միայն Թժ ծառայութեւ, այլև իւր քրիստոնէութեւ նշանով յայտնել, և գործքով խոստովանիլ :

Հ. Ի՞նչ նշանով կրնայ քրիստոնեայ երևնալ :

Պ. Սե խաչին նշանով, խաչակնքելով զմեզ յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սԹժ. որ է հին աւանդութիւ. ըստ այնմ. Սե զխաչ քո շնորհեցեր զէն եկեղեցւոյ քում Թժ :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ կը յայտնէ :

Պ. Խաչակնքելով երկու գլխաւոր խորհուրդ կը դաւանինք. խորհուրդ սբ երրորդութե, և

խորհուրդ մարդեղութիւն : Վն զի նախ իրեք ան-
ձանց անունը տալով կը դաւանինք . երկրորդ՝
խաչին նշանով կը դաւանինք , թէ քնի խաչովը
փրկեցանք .

Հ. Երբ պէտք է երեսնիս խաչակներէ :

Պ. Առաւօտուն ելած ատեննիս , և իրիկւան
պառկելու ժամանակը . նաև գլխաւոր բանի մէջ .
մանաւանդ վտանգաւոր ատեն , և մեղանչական
առիթներու մէջ . ըստ այնմ . Սք խաչիւս աղա-
չեսցուք զոր , զի սովաւ փրկեսցէ զմեզ 'ի մեղաց .
և սովաւ յաղթեսցուք անօրէն թշնամւոյն :

Հ. Ինչո՞ւ համար ասանկ ատեն պէտք է խա-
չակներէ :

Պ. Զի հաւատով և սրտանց կարգալով զա-
նուն նք երրորդութիւն կը հալածի դէն , կը վեր-
նայ փորձութիւն , և կուգայ անձային օրհնութիւն
ու յաջողութիւն : Ասե պէտք է ստեպ հոգեւոր
բաներ մտածել , անշունչ և հոգեւոր գրեանք
կարգալ հարկաւոր ժամանակ :

Հ. Ինչպէս պէտք է կարգալ անշունչը :

Պ. Անանկ ուշադրութիւն որ շահ ելլէ հոգւոյդ ,
այ սէրը վառի սրտիդ մէջ , ու հաւատքդ յոյսդ
զօրանայ անձային սքանչելիքը մտածելով :

Հ. Ինչո՞ւ հաւատարմութիւն մէջ բան չի խօսեցաւ
անշունչին համար :

Պ. Բաւական է որ եկեղեցին կը յիշէ . զի
եկեղեցին կը պահէ և կը մեկնէ անշունչն հա-
ւատարմութիւն 'ի սկզբանէ հետէ :

Հ. Ո՞րն է քու դաւանանքդ :

Պ. Հաւատամ բոլորով սրտով միոյ այ հօր և
որդւոյ և հոգւոյն սք . հաւատամ փրկագործու-
թիւն մարդկան մահուամբ և շնորհօքն քնի . հա-
ւատամ առաքելական նք եկեղեցւոյ , և ինչ որ
յայտներ է կրնորունիմ . յուսամ թէ այս հա-
ւատքիս մէջ ապրելով արքայութիւն արժանի կըլ-
լամ . ամէն :

Հ. Ինչ ըսել է բառս ամէն :

Պ. Երբայական բառս Ամէն , այսպէս եղեցի ըսել է :

ԻԶ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ի՞նչ է աղօթքն :

Պ. Է ամբարձումն մտաց առ ան. և է ամենահարկաւոր հաւատացելոց : Վն զի աղօթքն է միջոց, որով անձ կը հաղորդէ մեզ իր շնորհքն. անոր համար քն պատուիրեց որ աղօթք ընենք. որպէս զի փորձութիւն ազատինք :

Հ. Ե՞րբ պէտք է աղօթել :

Պ. Ամէն հարկաւոր ժամանակ, մանաւանդ առտու իրիկուն :

Հ. Աղօթքի ատեն ի՞նչ պէտք է ընել :

Պ. Պէտք է ըլլալ ՚ի ներկայութեն ան, իբր ան առջին ելած. հաւատալով թէ ան ամէն տեղ է, և կը լսէ աղօթքը. և երկրպագութիւն ընելու է ան որ կը տեսնէ մեր սրտին ծածուկը : Անոր համար սքեռն աղօթք ըրած ատեննին կըսէին. ան սրտագէտ ան, ողորմեա :

Հ. Արդեօք ինչ որ խնդրենք կուտայ ան :

Պ. Աղօթքն ըստ կարգի ըլլալէն ետեւ անհնաբին է որ չի կատարէ ան. վասն զի ինքն է խոստացեր, թէ խնդրեցէք և առնուցուք :

Հ. Աղօթքն ի՞նչ բանի կը նմանի :

Պ. Լամբրոնացին ռսկիէ լարի կը նմանցնէ աղօթքը. որուն մէկ ծայրն ան փակած է. որչափ որ կը ջանանք աղօթքով ան դէպ ՚ի մեզ ձգել, այնչափ մենք դէպ ՚ի ան վեր կելենք :

Հ. Քանի՞ բան պէտք է աղէկ աղօթք ընելու :

Պ. Գլխաւորն են չորս. ուշադրութիւն, վստահութիւն, մաքուր դիտաւորութիւն, և յարատեւութիւն :

Հ. Ո՞րն է ուշադրութիւն :

Պ. Է խորհել և մտածել ինչ որ կը խօսի ան ձեռ. և բերնով աղօթածը՝ սրտով պէտք է առնած ուղղել եռանդեամբ :

Հ. Կրնայ աղօթել առանց տոկունքը շար. թելու :

Պ. Թէ որ սրտանց աղօթէ սլանալով և ամբառնալով միտքը, կրլայ սլաքական աղօթք. որ շատ ընդունելի է այ. ինչպէս աննա կաղօթէր տաճարին մէջ, որով խնդիրքն առաւ այմէ. իսկ որոնք ծուլուածք կրնեն ցնդած միտքով առանց իմանալու՝ անվարձ կը մնան, և շատ անգամ կը պատժուին:

Հ. Ի՞նչ է աղօթել վստահութեւ:

Պ. Հաստատ յուսով պէտք է վստահ ըլլալ, թէ ան կը լսէ և կը կատարէ մեր խնդիրքը:

Հ. Որն է մաքուր դիտաւորութիւն:

Պ. Է կարգել և վերաբերել աղօթքն 'ի փառս այ վասն յաւիտենական փրկութե մերոյ. նաև պատշաճ է երբեմն խնդրել ժամանակաւոր բարիս:

Հ. Ի՞նչ է յարատեւութիւն:

Պ. Է աղօթել միակերպ առանց ձանձրանալու, և առանց ասդին անդին նայելու, անկատար չի ձգելով աղօթքը. նաև պէտք չէ շատախօս ըլլալ երկար խօսքերով կամ այլոց առջին կեղծաւորելով. այլ առանձին տեղ ծածուկ սրբախն մէջ պէտք է աղօթել առ հայր, որ կը հատուցանէ յայնապէս. ինչպէս սորվեցուց քն:

Հ. Որո՞ւն անուամբ պէտք է աղօթել:

Պ. Անուամբ յսի քսի ան մերոյ. զի միայն քսի արդեամբ կրնանք ընդունիլ խնդիրքնիս. ինչպէս որ սքերը կաղօթէին միշտ յսի անունն յիշելով:

Հ. Սքերն ի՞նչ կերպ աղօթք կրնէին:

Պ. Ո՛չ միայն մտադրութեւ և յարատեւութեւ կաղօթէին, այլև շատ անգամ սլաքական աղօթքով կը վերանային այ առջին, և այնպէս վստահութեւ կը յիշէին անային մեծամեծ բարիքն. նաև մտածելով մարդուն ապերախաութիւն կը պաղատէին ջերմեռանդութեւ, և մեղայ գոչելով. որով այ ընդունելի կըլլար աղօթքը. ինչպէս կը նէր սք գրիգոր նարեկացին:

Հ. Աղօթքներուն գլխաւորը ո՞րն է:

Պ. Հայր մերն է, որ անունական կըսվի. զի

քննութիւնը սորվեցուց :

Հ. Ինչո՞ւ հայր մեր կըսվի :

Պ. Վն՞ զի հօր անհատը խօսելով և ողորմութեն ասուանելով իրեն կը գիտենք և կը կարգանք ստեղծողն . որ ոչ միայն ստեղծեց մեզ, այլև հայր եղաւ մեզ : Նաև անճառելի անուներն կոչելով եօթը խնդիրք կընենք ասելով . Հայր մեր որ յերկինս . սուրբ եղիցի անուան քո . ե կեսցէ արքայութիւն քո . եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի . զհաց մեր հանապազորդ տուր մեզ այսօր . և թող մեզ զպարտիս մեր , որպէս և մեր թողումք մերոց պարտապանաց . և մի տանիք զմեզ 'ի փորձութի . այլ փրկեա՛ զմեզ 'ի չարէ . զի քո է արքայութի և զօրութի և փառք յաւիտեանս ամէն :

Հ. Ի՞նչ պիտի մտածենք հայր մերն սկսած ատեննիս :

Պ. Եղիչէ վարդապետը կը սորվեցնէ ասելով . ո՞վ մարդ մտածէ թէ ինչ մեծ բան է , որ անքեզի հայր կը կոչես , և իրեն զաւակ ըլլալով կը համարձակիս խնդիրք ընելու . բայց լաւ գիտնաս որ իրեն մեծութիւնը յարմար ծառայութի և զաւակութի պիտի ընես . որպէս զի վերինք և ստորինք գիտնան , թէ ան զաւակն ես :

Հ. Ա՞նչ ինչպէս զմեզ իրեն զաւակ ըրաւ :

Պ. Անհուն ողորմութեն և բարի կամօքն ընտրեց զմեզ , և արքայութիւն տալով մասնակից ըրաւ ժողանդութե սբանչելի փառացն . ուստի ինչպէս կըսէ առաքեալը՝ մասնակցութի ունինք յմի հետ . որ զմեզ իրեն եղբայր անուանեց , և հօրն երկնաւորին զաւակ :

Հ. Ի՞նչ մոքով ըսիր . Հայր մեր որ յերկինս . միթէ ան ամէն տեղ չէ :

Պ. Այո՛ , իւր անհնութիւն ամէն տեղ ներկայ է և ամէն բան կը տեսնէ . սակայն երկինքն աւելի իւր փառքն յայտնելու համար յերկինս կըսվի . ուր պիտի երևնայ ան իւր սիրելեացն այն փառքերուն մէջ :

Հ. Ինչո՞ւ հայր մեր կըսենք. և չենք ըսեք հայր իմ:

Պ. Որովհետեւ ամէն քրիստոնեայք շնորհօք որդի ինչ եղած են, և մէկ հօր զաւակ ըլլալով ամէնքն եղբայր են. բոլորը մէկ արքայութիւն պիտի ժառանգեն, և մէկ սիրով կապված պիտի ըլլան թէ հոս, և թէ հանդերձեայն. անոր հաւմար հայր մեր կըսենք: Ապա վայ է մեզ, թէ որ մէկզմէկ ատելով ձեռն հայրն մեր խաբենք, և ինչ ատելի ըլլանք. վասն զի ատելութիւն սիրող մարդը չի հաւատար թէ ձեռն մէկ է և արքայութիւն կայ. զի ինչպէս կրնան մէկ ինչ զաւակ ըլլալ, և մէկ արքայութիւն ժառանգել երկու հաւառակ մարդիկ. ուրեմն ջանանք ըլլալ որդի ինչ միաբան սիրով, և շնորհակալ ըլլանք ձեռնային ողորմութեն ասելով: Որ անմարմնոց հոգեղինաց դասակցեցեր քսն նք զեկեղեցի. որք ընդ նոսին համաձայնեալ փառաւորեմք նք զերբորդութիւնդ սրովբէական սրբապաշտութեմ, երգելով զփառս ի բարձունս:

Ի Է. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Ինչ է առաջին մեր խնդիրը:

Պ. Սք եղիցի անուն քո: Ահա այս է մեր առաջին խնդիրքն, որով կը փափաքինք ինչ անձառելի անունը նք պահելու սիրելով և ծառայելով բարեգործութեմ. որպէս զի քրիստոնէից ձեռնաշտութիւնը տեսնելով ամէն ազգ և ժողովուրդ փառաւորելով զձեռն նք առնեն անունը. և ամէն աշխարհ ծունր կրկնեացէ ինչ անուանն, ըստ այնմ. Չի տեսցեն զգործս ձեր բարիս, և փառաւորեցեն զհայր ձեր, որ յերկինս է. ասաց քսն: Ուրեմն չարագործաց անօրէնութեամբն ինչ անունը կը հայհոյի. ինչպէս կը տրանջայ ձեռն

շունչը, թէ ձեզի համար իմ անունս կը հայհոյի հեթանոսաց մէջ. իսկ բարեգործաց առաքինու թիւն կը փառաւորի. որովհետեւ ամենուն հայրն է :

Հ. Եկեսցէ արքայութիւն քո՝ ասելով ի՞նչ կը խնդրենք :

Պ. Երկրորդ՝ կը խնդրենք ստեղծողէն, որ Թագաւորէ շնորհօք մեր սրտին մէջ. որպէս զի ըլլայ թէ անառակութիւն զառակութիւն ելլենք, և սատանան տիրէ մեր վրա. անոր համար պէտք է ահով գողով խնդրենք, որ որչափ տկար մարմնոյս մէջն ենք անձային նախախնամութիւն ու Թագաւորութիւն ըլլայ մեր վրա, և մեռնելէն ետեւ Թագաւորենք արքայութիւն մէջ :

Հ. Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի՝ ասելով ի՞նչ կը խնդրենք :

Պ. Երրորդ՝ կը խնդրենք անձնտուութիւն. որպէս զի ամէն գործքերնուս մէջ ան կամքը կատարենք այնպիսի պատրաստութեամբ. ինչպէս հրեշտակները և անոնք կը կատարեն ան կամքը փառաւորելով զանձ : Ուրեմն պէտք է հնազանդել իրեն պատուիրանացն. համբերել ամենայն վշտացն, որ կուտայ. և ուրանալով զմեր կամքն՝ միայն անձային կամացն համակերպիլ :

Հ. Ո՞րն է անձային կամքն :

Պ. Անձային յատուկ կամքը կըսվի կամք բարեհաճութեւ. որ ըստ առաքելոյն, է բարի՝ հաճոյ՝ և կատարեալ. ահա այս մտքով կըսենք. Եղիցին կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի :

Հ. Քանի՞ նշան կայ անձային կամացն.

Պ. Հինգ արտաքին նշան կը գնեն. ան հարաման. քի խորհուրդ կամ խրատ. քի Արդեւորամիտ. քի Թոյլտուութիւն. քի Գործողութիւն : Ուստի առաջին նշանով կամացն՝ իբր ան կը հրամայէ մեզ բարի ըլլալ, և չարէն հեռանալ. երկրորդ՝ խորհուրդ և խրատ տալով կուզէ որ հետեւինք բարւոյն. երրորդ՝ կարգիլէ որ չարութիւն չընենք. չորրորդ՝ երբեմն Թոյլ կուտայ երկրորդ կամքն վասն բարի վախճանի. հինգերորդ՝ գործողութիւն

կամի և կրնէ բարին . ըստ այնմ . Ետեա Թժ զա-
մենայն զոր արար , և ահա բարի են յոյժ :

Հ. Ինչպէս պիտի հետեւինք Թժային կամացն :

Պ. Բարի քրիստոնեայն երբոր կը տեսնէ և
կիմանայ վերի նշաններով , Թէ Թժ հրամանն է
ինչեւիցէ գործք՝ մէկէն պիտի ջանայ կատարե-
լու . կամ Թէ այն բանն որ Թժ արգելէր է , պի-
տի չընէ . և երբոր Թոյլ կուտայ նեղութիւն կմ-
վիշտ գալու , պիտի սիրով ընդունի ասելով .
Արդար է Թժ և զարդարութիւն սիրէ . Թէ որ
արժանի չըլլայի , կամ՝ Թէ որ ինձի օգուտ չըլ-
լար՝ չէր զրկեր Թժ այս վիշտս . վասն զի ա-
ռանց Թժային կամացն տերև չի շարժի . և
ինչ որ կրնէ Թժ՝ է բարի և շահ փրկութեան
մերոյ :

Հ. Զհաց մեր հանապազորդ տո՛ւր մեզ այսօր՝
ասելով Ինչ կը խնդրենք :

Պ. Չորրորդ՝ կը խնդրենք ստեղծողէն մեր
ամէն օրւան հացը հոգւոյ և մարմնոյ . որպէս զի
մարմնաւոր հացով մարմիննիս սնունդ առնու .
և կենդանի մնալով օրհնէ զԹժ , ըստ այնմ . Կեց-
ցէ անձն իմ օրհնեսցէ զքեզ . նաև հոգեւոր հա-
ցով առողջ մնայ հոգինիս , որ է բանն Թժ և
մարմին քնի . ուստի այնպէս պիտի նք ապրի
քրիստոնեայն , որ ամէն օր արժանի ըլլայ Թժայ-
ին հացին . ինչպէս էին առջի քրիստոնեաներն :

Հ. Եւ Թոյ մեզ զպարտիս մեր , որպէս և մէք
Թողումք մերոց պարտապանաց՝ ասելով Ինչ կը
խնդրենք :

Պ. Հինգերորդ՝ կը խնդրենք ողորմածէն նե-
րումն մեր սխալանաց . որովհետև մարդկային
բնութիւն միշտ պակասաւոր ըլլալով՝ միշտ գէտ
ի չարը կերթայ և կը մեղանչէ . պէտք է անդա-
դար ոչ միայն ներում խնդրել , այլև ներել ըն-
կերին սխալանացն : Ահա այս է պայմանն , որ
եթէ մենք ներենք մեր ընկերին , Թժ ալ մեզի կը
ներէ . եթէ մենք չի ներենք ուրիշին պարտուցն ,
Թժ ալ մեզի չի ներէ , կը մնանք պարտական յա-

Լիտենական դատապարտութիւն : Այն այն քրիստոնէին, որ ամէն օր հայր մեր ասելով նախօրեկուտայ թէ կը ներեմ պարտապանացս, և գործքով չի ներելով ձեռք կը խաբէ : Անոր համար կըսեն սուրբերը, թէ ով որ ռիս ունի ընդ ընկերին, դաշնակից է սատանայի . զի այնպիսին ինքզինքը կը դատապարտէ, որչափ անգամ որ հայր մեր կըսէ :

Հ. Եւ մի տանիւր զմեզ 'ի փորձութի' ասելով ինչ կը խնդրենք :

Պ. Աեցերորդ՝ կը խնդրենք ձեռքի՝ նախախնամութեն, որ ազատէ զմեզ ամէն փորձութիւն . որովհետեւ անգաղար սատանան՝ աշխարհ՝ և մեր մարմինը մեզի փորձութիւններ կը լարեն . որպէս զի ապականեն մեր հոգին, պէտք է ոչ միայն աղօթել, որ ձեռք թոյլ չի տայ . այլև արթուն և զգաստ կենալ միշտ պատերազմելով թշնամեաց հետ . ուստի ասաց քն առաքելոց . Արթուն կացէք, և աղօթս արարէք . զի մի անկանիցիք 'ի փորձութիւն :

Հ. Այլ փրկեալ զմեզ 'ի չարէ' ասելով ինչ կը խնդրենք :

Պ. Եւթներորդ՝ կը խնդրենք, որ ամէն չարէ պահէ զմեզ ձեռք . այսինքն նախ՝ մեղքէ, որ է ամենէն մեծ չար . երկրորդ՝ չար ընկերէ, չար սովորութիւն, չար կենակցութենէ, և այլ ամենայն անկարգութեց, որ կը հակառակին ձեռքին օրինաց և բարի վարուց . որպէս զի ազատ ըլլալով արժանի ըլլանք երանական տեսութե . ուր կատարեալ ազատութիւն է չարէն :

Հ. Զի քո է արքայութի և զօրութի և փառք յաւիտեանս ամէն՝ ասելով ինչ կը մաղթենք :

Պ. Մաղթելով կը փառաւորենք ձեռքին մեծ վայելութիւն . զի ինքն է միայն իմ արքայութիւն, և զօրութեան . և իրեն միայն կը վայելէ փառք յաւիտեանս . որուն զմեզ արժանի ընելու համար խնդրեցինք, և այս խօսքով կը վերջացնենք . որ միայն մատթէոսի աւետարանին մէջ կայ

այս վերջին մասն ըստ մեր Թարգմանութեան , ղուկասու մէջ չի կայ . զի այլևայլ ժամանակ սորվեցուց քն այս աղօթքը :

Հ. Հայրմերէն ետե ինչ աղօթք պէտք է ընել :

Պ. Շատ սուրբեր զանազան աղօթքներ շիներ են այլևայլ ժամանակի համար . ինչպէս սուրբ դրիգոր նարեկացին գրեթէ ամէն բանի համար զօրաւոր աղօթքներ շիներ է . նոյնպէս շնորհալին քսանըջորս ժամու վրա շարադրեց Հաւատով խոստովանիմը . սակայն հասարակօրէն հայրմերէն ետե Ողջոյնը կըսենք խնդրելով անձնայ միջ նորդութիւնն . որպէս զի ներկայացնէ ան մեր խնդիրքը , և օգնական ըլլայ մեզ :

Հ. Ո՞վ շարադրեց ողջոյնը :

Պ. Այս աղօթք իրեք մասն կը բաժնուի . նախ՝ դաբրիէլ հրեշտակն ուրախակցելով անձնայ ասաց . Ուրախ լեր բերկրեալդ ան ընդ քեզ . կամ որ նոյն է , Ողջոյն քեզ մարիամ լի շնորհօք ան ընդ քեզ : Երկրորդ մասն ասաց եղիսաբէթայցելութե օրն . Օրհնեալ ես դու ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Իսկ քնացեալ մասն ան եկեղեցին յօրինեց ասելով . Սրբուհի մարիամ մայր ան , բարեխօսեա՛ վասն մեր մեղաւորացս այժմ և ի ժամու մահուան մերոյ , ամէն : Սակայն մեր հին վարդապետներն այսպէս Թարգմանեցին ողջոյնը . Ուրախ լեր բերկրեալդ ան ընդ քեզ . օրհնեալ ես դու ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո յն . սրբուհի կոյս մարիամ մայր քնի՛ բարեխօսեա՛ անդադար վասն մերոյ փրկութեան . ամէն :

Հ. Ի՞նչ պիտի խորհինք այս աղօթքն ասելով :

Պ. Նախ պիտի խորհինք անձառելի խորհուրդ մարդեղութեն քնի . երկրորդ՝ խորին խոնարհութի և սքանչելի մաքրութի տիրամօրն . երրորդ՝ անդառնալի բարեխօսութի ան կուսին , որ պիտի ընդունինք . ինչպէս նարեկացին այսպէս խորհելով կը շարադրէր անձնայ աղօթքներն :

Հ. Արդեօք պէտք է յաճախ աղօթել :

Պ. Մի աւետարանէն սորվեցանք, որ կրսէ. պարտ է յամենայն ժամ կալ յաղօթս առանց ձանձրանալու. և ժամերգութե մէջ կրսենք՝ ի գիշերի և ի տունջեան և յամենայն ժամուան զադար փառաւորեմք. զի որչափ շատ աղօթենք, նոյն չի ձանձրանար. և ամէն աղօթք իրեն ընդունելի են, թէ հրապարակական աղօթք կամ ժամերգութի, թէ առանձնական, և թէ սըսքա կան՝ երբ բարի հոգին նոյն հետ կը խօսակցի եւ ռանդեամբք: Սակայն եղան միամիտներ՝ որ ըսին, թէ յաճախ ողջունել նոյն կոյսն՝ անպատուութի է. որ է խօսք տգիտական. զի ինչպէս որ մէկ րոպէին մէջ անբաւ Տր ողորմեա՛ կրսեն ամէն ազգ և ժողովուրդ՝ նոյն չի ձանձրանար, այլ կը փառաւորի. այսպէս հրեշտակային ողջունով նոյնն ստէպ մեծարելով, և կուսական ծնունդն յիշելով կը փառաւորի տիրամայրն. զի հրեշտակային ողջոյն է մարդեղութե բանին նոյն, և ոչ հասարակ մարդկային ողջոյն: Ուրեմն և մեր բերանն ալ միշտ պիտի սովորի կարգալ հայրն երկնաւոր՝ խնդրելով անպակաս իւր անհուն ողորմութիւն. նաև ողջունելով մեծարանօք նոյն կոյսն՝ խնդրել անգառնալի բարեխօսութիւն. Ընկալ նոյն զաղաչանս մեր բարեխօսութե նոյն նոյն ձեռնովն: Փառաւորեալ և օրհնեալ միշտ նոյն կոյս նոյն մարիամ մայր քնի, մատո՛ զաղաչանս մեր որդւոյ քո և նոյն մերոյ:

Ի Ը. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Զ. Ինչ է պաշտօնը:

Պ. Պաշտօնն է արժանաւոր մեծարանք և երկրպագութի, որ կընծայենք նոյն իւր ծայրագոյն գերազանցութեը համար, և մեր իրեն հպատակ ըլլալնու համար. ըստ այնմ. Եթէ նոյն եմ՝ ուր

է փառք իմ, և եթէ հայր եմ՝ ո՞ւր է պատիւ իմ ասէ Թոր ամենակալ:

Հ. Քանի՞ բան կը պահանջվի:

Պ. Իրեք. նախ՝ պիտի ըմբռնենք մտքով Թորային գերազանցութիւն. երկրորդ՝ պիտի հաւատակինք յօժար կամօք և խոնարհութիւն իշխանութեան բարձրելոյն. երրորդ՝ արտաքին շարժմամբ խոնարհելով գլուխնիս և ծունը գնելով Թոր՝ գետինը պիտի պաղնենք. ուսկից ելած է բառս երկիրպագութիւն. որ յոյնը կըսէ *Φαναρί* «ֆանարի», և լատինն *Luminaire*:

Հ. Քանի՞ կերպով կըլլայ երկրպագութիւն:

Պ. Իրեք. ինչպէս հայր արահամն՝ այլ կերպով երկրպագութիւն ըրաւ Թոր, այլ կերպով հրեշտակաց, և այլ կերպով մարգկան. ուստի հոգեւորական երկրպագութիւն իրեք կը բաժնրվի. նախ՝ յարգութեամբ՝ երկիրպագելով կը պատուենք հրեշտակներն ու սուրբերը. երկրորդ՝ գեղարդութեամբ կամ մեծ յարգութեամբ երկրպագութիւն կը նենք Թորայ. երրորդ՝ պաշտօնով, կամ գերազանց յարգութեամբ երկրպագութիւն կընենք միայն Թոր ասելով՝ փառք և երկրպագութիւն հօր և որդւոյ և սէր հոգւոյն այժմ և միշտ:

Հ. Ինչպէս պիտի պատուենք Թորին և ինչպէս սքերը:

Պ. Գեղարդութեամբ պիտի պատուենք, ինչպէս ամենայն քրիստոնեայք միշտ կը պատուեն տիրամայրն կատարելով տօնախմբութիւններն, և ջերմեռանդ երկրպագութեամբ աղօթելով և վերապատուելով ինչպէս ըրին սուրբերը. և ինչպէս շարականը Մեծացուցէնելով կը պատուէ ամէն օր սք կոյտը: Իսկ սուրբերը կը յարգենք ամէն օր իրենց յիշատակը կատարելով, և բարեխօս ունելով առ Թոր:

Հ. Ո՞վ ուրացաւ այս ճշմարտութիւն:

Պ. Նախ՝ նեստոր հերետիկոսն, և ապա լուսէր ազանդապետն. որոնք ուրանալով ուղեցին վերջընէլ Թորայ պատիւը. նոյնպէս կալմի

նական հերետիկոսներն գրին թէ անարգանք է քնի՝ բարեխօս բռնել սուրբերը և աղօթել. բայց նրա ժողովները նշովելով այս աղանդաւորներն հաստատեցին թէ պէտք է երկրպագութիւն ընելով գերյարգել անձանց, և յարգելով սուրբերը բարեխօս ունիլ առ անձ. ըստ այնմ. Ապաւի նիմք ՚ի քո բարեխօսութիւնդ անձանց մարիամ. Աղաչանք անձանց, և յոհաննու կարապետին: Ուստի փառք են քնի, որ սուրբերը բարեխօս ըլլան, և օգնեն մեզ. ինչպէս հին ատենէն ՚ի վեր ամէն եկեղեցի աւանդութիւն կը պահէ այս սովորութիւնն:

Հ. Ի՞նչ է յարգութիւն պատկերաց:

Պ. Որովհետեւ պատկերն է, որ կերեցընէ իր նախատիպը կամ տէրը, ուստի որչափ գերազանց է պատկերին արքայն՝ նոյնչափ յարգելի է պատկերը վերբերական պատուով, և երկրպագութիւն. ուստի յնի պատկերն է յարգելի ծայրագոյն երկրպագութեամբ, անձանց պատկերը գերյարգութիւն, և սրբոցն յարգութիւն. զի են սրբազան պատկերք: Անոր համար երբ յուլիսնոս ուրացողն իր անարժան պատկերը հայտատան զրկեց որ ժամը գնեն պաշտեն, նրա յուսիկ ոտքին տակն առաւ պատուեց. զի էր ուրացողի պատկեր, և կռապաշտական գործք, և ոչ սրբազան պատկեր:

Հ. Ո՞վ էին պատկերամարտք:

Պ. Ութերորդ դարուն հերետիկոսներ ելան, որ պատկերաց թշնամի ըլլալով յոյն թագաւորները մոլորեցուն, և հալածանք հանեցին այրելով նրա պատկերներն, որ դատապարտեց ք ժողովն նիկիոյ 787ին. և հաստատեցին սք վարդապետները թէ սրբազան պատկերներն արժան է պատուել օրինաւոր երկրպագութիւն, ինչպէս կըսէ նրա բարսեղ. Զպատկերս յայտնի պաշտեմք, որպէս ուսաք ՚ի սքց առաքելոց:

Հ. Ինչո՞ւ արգելած էր հրէից:

Պ. Անոր համար հրէից արգելք գրաւ, որ

հեթանոսաց նման կուռքեր չշինեն ու պաշտեն, ինչպէս սորված էին եգիպտացոցմէ. որոնք անսպասին մէջ ոսկիէ հորթ շինեցին պաշտեցին ասելով. ահա անք քո խորայէլ: Քրիստոնեայն նախատպին կրնէ երկրպագութիւն. չէ թէ փայտին կամ կտաւին հրէից պէս: Ուստի բոլորովին արգելած էր հրէից. զի հրամայեց անմոխսի, որ տապանակին վրա երկու քերոբէ շինեց, և իբր անոյին նշան կը յարգէին զանոնք. ուրեմն ևս առաւել քրիստոնեայք օրինաւոր կարգաւ կը յարգեն նը պատկերները: Սակայն արեւելեան ազգաց մէջ այնչափ յաճախութիւն չի կայ պատկերաց, թէպէտ շատ կը յարգեն, եւրոպացոց մէջ աւելի է:

Հ. Ինչպէս պիտի պատուենք քնի խաչափայտը:

Պ. Խաչափայտն երկու նշանակութիւն ունի. մէյմը իբր պատկեր քնի կը համարի, և անատենը պէտք է երկրպագութիւն ընել ինչպէս քնի. ըստ այնմ. Եկայք երկրպագեսցուք անոյին նը նշանիս. խաչի քո քն երկրպագեն արարածք աւանան: Երկրորդ՝ բուն խաչափայտին մասն ըլլալով՝ նոյնպէս պէտք է երկրպագանել ըստ որում քնի արեամբն ներկած. ըստ այնմ. Սա է զէն յաղթութեւ սրեալ արեամբ որդւոյն նոյ. սա է սեղան սրբութեւ, և ՚ի սմա է պատարագեալ քն գառն նոյ:

Հ. Ինչպէս պիտի պատուենք սուրբերուն նշխարքը:

Պ. Սուրբերուն նշխարքը սրբազան յարգութեւ պէտք է պատուել ուխտ երթալով և բարեխօս ունելով, ինչպէս կըսէ շարականը. Երկրպագեմք առաջի տեղական նշխարաց ճգնաւորին քնի և պատուական վկային: Իսկ քնի մարմինը կը պաշտենք անոյին երկրպագութեւ. ըստ այնմ. Եկայք հաւատացեալք երկրպագեսցուք քնի նոյ:

Հ. Ո՞վ ուրացաւ այս ճշմարտութիւն:

Պ. Նախ անօրէն պատկերամարտներն անարգեւել զրին թէ հարկ չէ պատուել սուրբերուն նշխարքը . յետոյ լուտերական և կալվինական հերետիկոսներն . բայց սք եկեղեցին զամէնքն ալ դատապարտեց հաստատելով այս ճշմարտութիւն բանիւ մարգարէին . Պատուական է առաջի ան մահ սք իւրոց . պահէ զամենայն ոսկերս նոցա, և մի 'ի նոցանէ ոչ կորիցէ : Եւ լուսաւորիչ կըսէ . Նշխարք ոսկերաց սք՝ փրկութիւն ընծայէն 'ի Ժողովս հաւատացելոց : Անոր հա մար մովսէս մարգարէն յովսէփ գեղեցիկին մար մինը պատուով հանեց եգիպտոսէն հետը տալաւ . և եղիսէի մարմինը մեռելին մօտենալով ողջացուց :

Հ. Արդեօք կայ թաժանայ նշխարքը :

Պ. Ածածին մարմնով վերափոխեցաւ երկինքը . ուստի ուրիշ նշխարք չի կայ, բայց եթէ մազերը, գօտին և լաջակը թողուց եկեղեցնայ . ինչպէս գտան իր տուփը հրաշքով, և տօնը կը կատարվի . նաև սք տունը լուծթօ քաղաքն ըլլալով մեծ ուխտատեղի է եւրոպիա . ուր շատ հրաշք կըլլայ : Արդ՝ թէ այս սք բաներն թաժանայ, և թէ պատկերը գեղյարգութք պատուելով երկրպագութի կընենք, ըստ նարեկացւոյն՝ ծունր կրկնեսցի արժանապատիւ քումդ պատկերի :

Հ. Քրիստոնեայն ինչպէս պիտի կատարէ իր ջերմեռանդութիւնը :

Պ. Նախ՝ պիտի մաքուր ըլլայ մեղքէ՝ խոստովանելով և զղջալով . երկրորդ՝ հոգին պիտի զարդարած ըլլայ թաժաբանական առաքինութք . այսինքն հաւատով յուսով և սիրով :

Հ. Ինչո՞ւ ըսիր թաժաբանական :

Պ. Զի այս առաքինութեց անմիջական առարկայն թաժ է . ուստի բարի քրիստոնեայն պիտի հաւատայ յաժ կենդանի հաւատքով, պիտի յուսայ տեսնել և վայելել զաժ, և պիտի սիրէ և զմայլի յաւիտեանս յաւիտենից : Ահա այս է

հիմն քրիստոնէութիւն և սկիզբն ձեռնադրութիւն ,
 և առանց այս առաքինութեան ոչ ճշմարիտ քրիս-
 տոնէութիւն կրլայ, և ոչ ձեռնադրութիւն :

Հ. Ինչպէս պիտի ըլլայ ճշմարիտ հաւատա-
 ցեալն :

Պ. Որչափ դժւար պարագայի մէջ ըլլայ՝ պի-
 տի հաստատութիւն հաւատայ, թէ ձեռն իրեն մօտն
 է չի թողուր զինքը . և ամենակարող ըլլալով կրը-
 նայ ամէն չար 'ի բարին դարձնել : Ինչպէս ար-
 քահամ երբոր մէկ հատիկ զաւակը պիտի զոհէր՝
 հաւատաց թէ ձեռն կարող է յարուծի տալ, կմ-
 նակ մեռելէն զաւակ տալ, ինչպէս որ խոստա-
 ցեր էր : Քրիստոնէին աղօթքը և ջերմեռանդու-
 թիւնը պիտի այսպիսի կենդանի հաւատքով ըլ-
 լայ, որ է միշտ անփոփոխ, և կարող է լեռները
 փոփոխելու, ըստ ասելոյ մը աւետարանին : Իսկ
 յոյսը նման ըլլալով նաւու խարսխի՝ անփոփոխ
 էր մնայ աշխարհիս ալէկոծութեց մէջ և ապա,
 հով. նաև իւր սէրն է միշտ վառած թէ յաջո-
 ղութիւն և թէ ձախորդութիւն մէջ . թէ տրամու-
 թեան, և թէ ուրախութիւն մէջ . ուստի չի կայ
 բան որ կարենայ թուլցնել անոր սիրտն ձեռնադ-
 րութեան. զի միշտ կապված և միացեալ է այ հետ,
 ինչպէս կը հաստատէ իմաստունն . Աճ փորձեաց
 զնոսա, և եգիտ արժանիս իբրև զոսկի 'ի բովս .
 քննեաց զնոսա, և իբրև զողջակեզ զոհի ընկա-
 լաւ զնոսա :

Հ. Ինչպէս է թոյլ քրիստոնէին հաւատքը :

Պ. Թոյլ քրիստոնէին հաւատքն ալ տկար ու մե-
 ռած է . և փոփոխական ըլլալով ալէկոծեալ ծո-
 վու կը նմանի՝ ինչպէս կըսէ յակոբոս առա-
 քեալ . քիչ մի բանով կը շփոթի, և երկմուե-
 լով կը յուսահատի, մինչև զինքը կըստաննէ :
 Ոմանք այսպիսեաց կը ջանան հաւատքն իրենց
 խելքին յարմարցնել, և ձեռնադրութեան գաղտնեացն
 խելք հասցնել, որոնք չիտեն՝ իրենց տունն ինչ
 կայ, ինչպէս կըսէ սողոմոն : Ոմանք ալ ուզած
 բաներնուն կը հաւատան չուզածնուն չեն հա-

ւատար. Հոգևոր բաներնին սովորութիւն պէս ընկելով ջերմեռանդ քրիստոնեաները ծաղր կընեն միամախ տեղ դնելով. չիյտեն թէ իրենք սատանային ծաղր են եղած. և մեռեալ հաւատքով ինչ գործք և աղօթք ընեն՝ այլ ընդունելի չէ, ինչպէս կայէնինը. անուամբ միայն քրիստոնեայ են և գործքով ուրացող, որպէս ասաց սողմոն. Ուրանան գիտել զքեզ ամբարիշտք. բայց զօրութիւն բազկի քո տանջեցան:

Հ. Որն է բարի քրիստոնէին ներգործութիւն հաւատոյ, որ ամէն անգամ պիտի ընէ առջի այ:

Պ. Ա՛ճ իմ և ամենայն ինչ, հաւատամ բոլորով սրտիւ ւամի, զոր ինչ միանգամ յայտնեալ էս, և պատրաստ եմ մեռանիլ քան երկբայիլ. զի անսխալ ճշմարտութիւնդ յայտնեցեր զամենայն. որ ոչ կարես խաբել, և խաբիլ: Դաւանիմ և հաւատամ թէ միշտ էիր, և էս, և լինիցիս յաւիտեան. գոյով մի միայն ւած յերիս անձինս զանազանեալ հաւասար մի բնութիւն և մի ւածութեամբ, հայր որդի և հոգի նքանփոփոխ և անայլ լայլելի ինքնագոյ և համագոյ: Հաւատամ թէ էս արդար վարձահատոյց՝ արդարոց արքայութիւն տալով, և մեղաւորաց դատապարտութիւն յաւիտենական: Հաւատամ և դաւանիմ, թէ որդին ւած վասն փրկութեան մերոյ մարդացաւ, և ծնաւ յանարատ կուսէն մարիամայ. չարչարեցաւ և մեռաւ վասն մեր և յերրորդ աւուր յարեաւ: Հաւատամ ամենայն ճշմարտութիւն, զոր դաւանի և քարոզէ ընդհանրական կաթողիկէ և առաքելական նք եկեղեցի: Ահա փափաքիմ կեալ և մեռանիլ ՚ի սոյն ճշմարտութիւն:

Հ. Որն է ներգործութիւն յուսոյ բարի քրիստոնէին:

Պ. Ա՛ճ իմ յոյս իմ առ քեզ դիմեմ, ո՞վ ծայրագոյն բարի և յաւիտենական երանութիւն. վստահացեալ յանհուն ողորմութիւն և յանսուտ խոստմունչս քո յուսամ հաստատութիւն, թէ վն

Բայց Սաղմոս 138-րդ
Յիսուս եղբայր
ասը եղբայրս

տորդեանց ան մերոյ յնի քնի շնորհելոց ես թողուլովն ամենայն մեղաց իմոց, և շնորհս յարատեւութե 'ի բարին մինչև ցմահ՝ փրկելով զիս 'ի յաւիտենական մահուանէ։ Ահա առաջագրեմ հաւատարմութե՝ ծառայել արարչիդ զամենայն աւուրս կենաց իմոց վասն փրկութեան իմոյ։

Հ. Ինչպէս է ներգործութիւն սիրոյ անձաւսիս։

Պ. Ա՛հ իմ, սէր իմ, բարերար և մարդասէր, սիրեմ զքեզ յամենայն անձնէ իմմէ 'ի վեր քան զամենայն՝ ոչ միայն վասն անչափ բարերարութեանց, զոր արարեր և զոր առնես հանապաղ. այլև՝ զի ես ազբիւր սիրոյ, գլխովին սէր, և արժանի անհուն սիրոյ։ Սիրեմ զքեզ և երկիր պապանեմ բոլորով սրտիւ իմով. տենչամ զի տիեզերք ամենայն ընդ իս սիրեսցեն և ծառայեսցեն քեզ. սիրեմ վասն սիրոյ քո զընկերս իմ իբրեւ զիս, և կարեկցիմ ամենեցուն. զի են ստեղծուածք անարատ ձեռաց քոց և պատկեր արարչիդ։ Սիրեմ վասն սիրոյ քո և զայնոսիկ, որ զիս վշտացուցին, և ներեմ ամենեցուն ճշմարիտ սրբտիւ՝ որպէս ցանկամ ընդունիլ յողորմութենէ քոմմէ ներումն սխալանաց իմոց, մաղթելով 'ի քէն անձր բարի առնել բարերարաց իմոց և աւտելաց։ Ո՛վ ազբիւր անսպառ սիրոյ տո՛ւր ինձ բաց 'ի քէն ոչինչ սէր խնդրել. այլ 'ի քեզ լուր զի և մնալ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից։

Գ. Տ Ե Ղ Ե Ի Ե Ր

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Ի Ե Ր Ո Յ Ե Կ Ե Ն

ԻԹ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ս իայն հաւատքով և աղօթքով կրնանք փրկուիլ հասնիլ :

Պ. Հաւատքը և ջերմեռանդութիւնը քրիստոնէին՝ բաւական չեն առանց բարեգործութե. զի հաւատք առանց գործոց մեռեալ են՝ ասաց յապոբոս առաքեալ. ուստի հարկաւոր է որ բարի քրիստոնեայն ձծային պատուիրանները գիտնայ և պահէ . որպէս զի չխոտորի և չմոլորի ձյ ճամբայէն . որովհետեւ հաւատքը կը լուսաւորէ միտքը, իսկ պատուիրանը գնացքը և վարքը շրտկելով շիտակ կը տանի՝ ձծային ճամբայէն չհանելով : Անոր համար կըսվի բարոյական . զի մարդուս բարքը և վարքը կուղղէ . ըստ այնմ . Ճրագ են բանք քո ոտից իմոց , և լոյս տան շաւղաց ի մոց : Պատուիրանք ձն լոյս են և լոյս տան աչաց . երկիւղ ձն նք է և մնայ յաւիտեան :

Հ. Ի՞նչ է պատուիրանը :

Պ. Է օրէնք ձյ կամ կանոն . որ կը պարտաւորէ գործել բարին , և կարգելու գործել չարն . ուստի կայ ստորասական պատուիրան , որ կը պարտաւորէ բարի գործել և բարի ըլլալ . և կայ

բացասական պատուիրան, որ կարգիլէ չարութիւնը :

Հ. Ամէն մարդ կը պարտաւորի՞ պահելու :

Պ. Ամէն խելահաս մարդ պարտական է պահելու և կատարելու ձեռնարկները և ովոր զանցառութիւն կը պակասի, պարտական կը մնայ ձեռնարկն օրինաց դէմ. և թէ որ ամէն պատուիրանները պահէ, մէկը միայն չի պահէ, ամէն օրինաց պարտական կը մնայ՝ ըստ յակոբայ առաքելոյն :

Հ. Ամէն ազգ ունի՞ պատուիրան :

Պ. Ինչպէս առջի կիրակին յայտնեցինք, թէ ստեղծօղն ամէն մարդու սրտին մէջ բնական օրէնք և պատուիրան գրեր է. նաև նոյն իսկ իրիշմասները բնական օրէնք ըլլալով կանոն կուտայ մարդուն, որ բարւոյն մտենայ և չարէն հեռանայ : Ասկէց շարժեցան ամէն ազգաց գիտուններն ու քուրմերը՝ իրենց ժողովուրդին օրէնք և պատուիրան գրին, որ շիտակ կանոնէն չի խոտորելով բարի ըլլան :

Հ. Ինչպէս են արդեօք կռապաշտներուն պատուիրանները :

Պ. Չարմանալի պատուիրաններ կան հին հեթանոս գիտուններուն գրեանց մէջ. որոնք բնական լուսով ձեռնարկն դրած օրէնքներն որոշելով պատուիրեցին ժողովուրդին : Գտանք հեթանոսաց մէջ այսպիսի օրէնքներ. Մեռցի զաւակն, որ երիցս անհնազանդ գտաւ ծնողացն. Անարգեսցի ստախօսն. Ի սկիզբն տարւոյն պահեսցին տօնք զաւուրս տասն. ևն : Հնոստանցոց մէջ կայ այսպիսի հին օրէնք. Հոգի է ձեռն. Սիրեմ զառաքինութիւն վասն իւր. Մահկանացու լեր իմաստուն, ևն : Եգիպտացոցն է այսպէս. Պատուեա զծնողս բո. Մի յայտներ զխորհուրդ, ևն : Մինոսի պատուիրանն է. Մի երգնուր յաճ մանուկ գու. մի քններ զօրէնս. Օրէնքն յայտնէ անանուն զայն, որ չունի բարեկամ, ևն : Սողոմոն է. Օրինադանցն մեռցի. Հարսն առաջնորդ

դէպէ կոյր փեսային ևն : Պիւթագորասին է .
Գործեալ զայն , որ ոչ տանջէ զսիղճ քո . Մի
ննջեր յառաջքան զքննել երկոյս զգործս քո ա
ւուրն . Հարց ցքեզ . ո՞ւր էի . զի՞նչ արարի . և
զի՞նչ ունիմ առնել . Եթէ զայսոսիկ պահես ,
յետ բարձման կենաց քոց՝ երբ մարմին քո դառ
նայ ՚ի տարերս , դու մնաս անմահ անապական
և չկարիցես այլևս մեռանիլ : Ահա ասկէց յայտ
նի է ձեռագիր օրինաց գերազանցութիւնն , որ է
աղբիւր և սկիզբն ամենայն պատուիրանաց . մինչ
զի կոյր հեթանոսներն ալ ճանչցան և հրամայեցին
ամենայն զգուշութիւն . անանկ որ օրինազանցը մե
կէն կը դատապարտվէր , ինչպէս կը բերեն հը
նախօսներն :

Հ . Քանի՞ են ձեռային պատուիրաններն :

Պ . Ինչպէս առաջ ըսինք , ձեռ ամենաբարին
հրէից համար տասը պատուիրան տվաւ մովսէս
մարգարէին՝ քարէ տախտակի վրա գրած սինայ
լեռը . որ ըսվեցան տասնաբանեայ պատուիրան ,
և պատգամ ձյ :

Հ . Ասա՛ կարգաւ :

Պ . Եւ եմ օր ձեռ քո . մի ունիցիս զայլ
ձեռ առաջի իմ :

Բ . Մի առնուցուս զանուն ձյ քո ընդունայն :

Գ . Յիշեա՛ սրբել զօր շաբաթուն :

Դ . Պատուեա՛ զհայր քո և զմայր :

Ե . Մի սպանաներ :

Զ . Մի շնար :

Է . Մի գողանար :

Ը . Մի սուտ վկայեր :

Թ . Մի ցանկար կնոջ ընկերի քո :

Ժ . Մի ցանկար ընչից այլոց :

Հ . Ի՞նչ կերպով տվաւ ձեռ այս պատուիրան
ներն :

Պ . Գերազանցութիւնն յայտնելու համար ,
և անփոփոխ ձեռային պատգամ ըլլալն իմացնե
լու համար՝ իր ձեռքովը գրեց երկու կողմն ալ
երկու քարէ տախտակներուն . նաև սոսկալի ձայ

ներով, և ահագին երևութներով տվաւ նոյն պատճառին համար. ուստի նր գիշերը կը վկայէ թէ՛ խողովուրդն տեսանէր զձայնն և զճառադայթան և զբարբառ փողոյն և զլեառն ծխեալ, զահի հարաւ:

Հ. Մովսէս մարգարէն ինչ ըրաւ:

Պ. Ածաշունչը կը պատմէ թէ այս սարսափելի ձայներն ու հրաշալի փայլատակներն ըլլալէն ետե՛կ էջ օր 'ի լեառն սինա հրով. ուր ձծային ահաւորափայլ փառքը կերեւնար լեռաւոր վրա. իսկ մովսէս ժողովուրդը լեռան տաւ կը շարեց և ինքն ձծային հրամանովն ելաւ լեռան վրա. Մովսէս կը խօսէր և հրեշտակն անկողմանէ պատասխան կուտար: Ուստի խորայն լացիք այս պատուիրանները ոչ միայն քարէ տախտակին վրա գրած տեսան, այլև ահանջովին լսեցին. և այնչափ խռովեցան, մինչ զի՛ ըսին մովսէսի թէ, Դու խօսեաց ընդ մեզ՝ և լուիցուք. և մի խօսեացի ընդ մեզ ձեռք, գուցէ մեռանիցիմք:

Հ. Բուն ձծաշնչին մէջ ինչ կարգով կը գնէ պատուիրանները:

Պ. Մեր ձծաշնչին մէջ այս կարգով կը գնէ. 1. Ես եմ օր ձեռք որ հանի զքեզ յերկրէն եգիպտացւոց 'ի տանէ ծառայութեան. մի եղիցին քեզ այլ աստուածք բաց յինէն: Բ. Մի աբացես դու քեզ կուռս ըստ ամենայն նմանութեան. որ ինչ յերկինս 'ի վեր, և որ ինչ յերկիր 'ի խոնարհ, և որ ինչ 'ի ջուրս 'ի ներքոյ երկրի. մի երկիրպագանիցես նոցա, և մի պաշտեսցես զնս ... Դ. Մի՛ առնուցուս զանուն ան անայ քո 'ի վր սնոտեաց ... Ե. Յիշեալիք զօրն շաբաթուոց սրբել զնա ... մի գործեացես 'ի նմա զամենայն գործ քո դու և ուստր քո և գուստր քո, ծառայ քո, և աղախին քո ... Զ. Պատուեա՛ զհայր քո և զմայր քո. զի քեզ բարի լինիցի, և զի երկայնակեաց լինիցիս 'ի վերայ երկրին բարութեան, զոր օր ձեռք տացէ քեզ: Է. Մի՛

Handwritten signature or initials, possibly "Ս. Ս. Ս."

Handwritten signature or initials, possibly "Գ. Գ. Գ."

սպանաներ: Է. Մի շնար: Ե. Մի գողանար: Թ. Մի սուտ վկայեր զընկերէ քուժմէ: Ժ. Մի ցանկանար տան ընկերի քո, և մի անգոյ նորա: մի ցանկանար կնոջ ընկերի քո, և մի ծառայի նորա, և մի աղախնոյ նորա, և մի եղին նորա ... և մի ամի զինչ ընկերի քոյ իցէ:

Հ. Որն է լրումն պատուիրանաց:

Պ. Ըստ նք աւետարանին բոլոր պատուիրանն ներուն լրումն է երկու բան. Սիրել զձեժ, և զընկերն. վասն զի անասէր մարդը ամէն պատուիրաններն անթերի կը կատարէ, և ինքզինքը չար գործքերէն հեռու կընէ: Նոյնպէս եղբայրասէր մարդը ոչ ատելութի կընէ, ոչ գողութիւն, ոչ ստութիւն և ոչ ուրիշ չարութիւն, որ կը հակառակի ընկերսիրութե: Անոր համար ասաց առաքեալը թէ լրումն օրինաց սէր է:

Հ. Ինչպէս կը վկայէ աւետարանը:

Պ. Սիրեսցես զ՞որ ձեժ քո յամենայն սրտէ քուժմէ՝ և յամենայն անձնէ քուժմէ՝ և յամենայն մտաց քոց: Այս է մեծն և առաջին պատուիրան: Երկրորդն նման սմին. սիրեսցես զընկեր քո իբրև զանձն քո: Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարդարէք կախեալ կան: Ահա այս է մեր գլխաւոր պարտքն, որ ունինք առ ձեժ. պիտի սիրենք ձեժ ամէն բանէն վեր, և պիտի սիրենք ընկերը մեզի պէս. ջանանք լաւ պահելու այս երկու պատուիրաններն. որով ամէն պատուիրանները պահած կըլլանք և ձյ սիրելի, նաև աշխարհիս մէջ պանծալի. որ այս շաբթու պէտք է սկըսինք զմեզ կըթելու, և կատարելու հետևելու, ինչպէս քո խրատ կուտայ. Եղերո՞ւք կատարեալ, որպէս և հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է:

Լ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է առաջին պատուիրան , և ի՞նչ կը պարտաւորէ :

Պ. Ես եմ՝ Թո՛ւ Թո՛ւ քո , մի ունիցիս զայլ Թո՛ւ առաջի իմ : Այս պատուիրան կը պարտաւորէ ամէն մարդ և ամէն ազգ , նաև անհաւատ մարդ , որ ճանչնայ իւր ստեղծողն , և արժանաւոր պաշտօն մատուցանելով ծառայէ և երկիրպագանէ բոլոր սրտով : Նաև սիրէ զընկերն իբրև զանձն :

Հ. Եւ ի՞նչ բան կարգիլէ :

Պ. Ամենայն կերպ կռապաշտութիւն կարգիլէ . որ չըլլայ թէ հին հեթանոսներուն նման ձեռագործ բաները պաշտենք , կախարդական բաներու հաւատանք . հերետիկոսութեանց հետևինք . աշխարհի և աշխարհային բաներու սէր տանք : Ուստի սուրբ վարդապետներն աշխարհասէր և արծաթասէր մարդը կռապաշտի կարգ կը դնեն .

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ սիրել զԹո՛ւ յամենայն անձնէ և յամենայն զօրութենէ :

Պ. Որովհետև արարիչն է վերջին վախճան և ծայրագոյն բարի , մարդս բոլոր անձին և մտացն զօրութիւն պիտի ճգնի ջանայ սիրել զԹո՛ւ 'ի վերջան զամենայն . ամենևին բան մի պիտի չուենայ սիրելի հաւասար Թո՛ւ . կամ մէկ բանի համար չպիտի անանկ ջանայ , ինչպէս Թո՛ւ ծառայելու յամենայն սրտէ , և ամենայն հոգւով . երբոր Թո՛ւ միտքը բերէ՝ ամէն բան ոչինչ պիտի երևնայ աչքին , և ամենայն բան նաև իւր կամքը և անձը զոհ պիտի ընէ Թո՛ւ . ինչպէս հայրաբարհամ զոհ ըրաւ մէկ հատիկ սիրական զաւակն , որ շատ կը սիրէր . և Թո՛ւ սիրոյն համար ծնողական սէրը և գութը մոռցաւ , իբրև դահիճ եղածի պէս իւր զաւակին . թէպէտ սիրտը կը կտրուէր :

Հ. Ա՜մսիրութիւն օրէնքն ի՞նչ կը պարտաւորէ :

Պ. Այս պատուիրանին մէջ կը պարունակի կրօնն հանդերձ թծաբանական առաքինութիւնը . զի թծասէրը պիտի ըլլայ կրօնասէր, հոգեսէր, և ժամասէր. նաև պիտի ունենայ կենդանի հաւատք, հաստատուն յոյս, և վառեալ սէր, ինչպէս էին նր մարտիրոսներն. որ զարհուրելի տանջանքներուն մէջ անանկ վառված էին թծային սիրով, որ բոլոր աշխարհ ոչինչ կերևնար իրենց. նաև իրենց մարմինը կարհամարհէին այս սիրոյն համար:

Հ. Ի՞նչ կը հակառակի այս պատուիրանին:

Պ. Ածսիրութիւն կամ թծապաշտութիւն կը հակառակի կռապաշտութիւն կամ մարմնապաշտութիւն, անհաւատութիւն, աւելորդապաշտութիւն, մոգութիւն, հմայութիւն, կախարդութիւն, և սնոտիապաշտութիւն, նաև փորձել զթծ, և սիմոնականութիւն, երբոր հոգևոր բանը ստրկով կրնեն: Ահա ասոնք ամէնը կը հակառակին այս թծային պատուիրանին:

Հ. Ի՞նչ է աւելորդապաշտութիւն:

Պ. Է այնպիսի գործողութիւն, որ պատշաճ եղանակաւ այս պաշտօն չընծայելով՝ կըլլայ սուտ կրօն կամ սուտ թծապաշտութիւն. զի աւելորդապաշտք սուտ բաներու և պարագ գործողութեանց հաւատալով բան կը գուշակեն. աչքի շարժելուն, և կենդանեաց ձայնին զօրութիւն տալով կը հաւատան, կամ ասանկ աւելորդ բաներէն շարժելով ջերմեռանդութիւն կրնեն. բարի ժամ՝ չար ժամ կը նային ու անանկ կըսկըսին գործքը. ուստի կը մեղանչեն: Ահա այսպիսի բաներն են աւելորդապաշտութիւն և սնոտիապաշտութիւն. որոնց երբեմն կը զուգրնթանան կռապաշտական և կախարդական բաներ, որ շատ մեծ մեղք են:

Հ. Ի՞նչ է կախարդութիւն:

Պ. Է դիւական գործք, որ սատանային անուամբ կերպ կերպ խաբէական գործքեր կրնեն. երբեմն կը քանան հրաշք գործել կամ հիւանդ

առողջացնել խաբէութիւն, որ կըսվի մոգութիւն . երբեմն կըջանան գուշակել գաղտնիք կամ կորսըված բան գտնել, որ կըսվի հմայութիւն . իսկ երբոր ուրիշը կը կապեն փնաս տալով, կըսվի կախարդութիւն : Ասոնք ամէնն են մեղք ընդդէմ անպաշտութեան . ոչ միայն ընօղները կը մեղանչեն, այլև ընել տվողներն և հաւատացողներն . ինչպէս որ նր վարդապետները կը դատապարտեն :

Հ. Թէ որ հոգեւոր բան խօսելով կամ սաղմոսելով գուշակութիւն կամ մոգութիւն ընեն մեղք կըլլայ :

Պ. Ինչ բան որ ընեն ոչ պէտք է հաւատալ և ոչ պէտք է մօտենալ . զի կամ խաբէութիւն է ըրածնին, և կամ սատանայութիւն . ինչպէս պատմեցին՝ մէկը աղօթք ընելով կախարդութիւն կընէր . ետքը ետեւէն եղան հասկըցան որ յնին անուանը տված ատենը՝ ոտքը դեմնին զարնելով կանարգէ եղեր նր անուան : Ուստի մինչև հիմա ոմանց մէջ ալ կայ աղօթել, որ շունչ տալով կը թքենն ցաւած տեղն . որ է աւելորդապաշտութիւն . վասն զի թէ որ ըրածն աղօթք է՝ ինչպէս կըսեն, ինչ պէտք է շունչ տալ կամ թքնել, միթէ թուքը աւետարանին խօսքէն և աղօթքէն աւելի զօրաւոր է, քաւ լիցի . և ինչ հարկ կայ ծածուկ ընել : Այսպիսի բաներն, որ անոնք անփնաս կը սեպեն, մէնք կը գտնենք, որ կռապաշտութիւն մնացած բաներ են :

Հ. Ինչո՞ւ կըսեն թէ այս արուեստը սողոմոնէն ելած է :

Պ. Այդ է ռամկական խօսք . զի սողոմոն ի մաստուն էր, բայց չի կայ գրած, թէ կախարդ էր : Ապա կախարդութիւնը հին եգիպտացիներէն ելած է, որ սատանայական զօրութեամբ զարմանալի բաներ կընէին իբր հրաշք . ինչպէս փարաւոնի առջին իրենց գաւազաններն վիշապ երևցուցին . անոնցմէ հրէաներուն մէջ ալ մտաւ . ուր վճուկ (Ճատի) կնիկը սաւուղին երևցուց

կախարդութիւն սամուէլի մարմինը . որով բոլորովին անարգեցաւ սաւուղ , և պատուհասելով սպանվեցաւ . զի այսպիսի բաներու ետեւէ եղօղը շուտով կը պատուհասի :

Հ. Արդեօք մեղք է կորսրված բանը հարցը , նեւ , և դեղի համար Նուսխա կամ Համայնի գրեւտալ , և վրան պահել :

Պ. Սաւուղ թագաւորը դուշակութիւն ընել տալու համար գնաց վհուկին . սակայն չի զինքը շուտով պատուհասեց . ուստի անհաւատ կը սեպվի այն քրիստոնեայն , որ հաւատալով սաւտանային զօրութեւն՝ կերթայ կը հարցնէ որ ըլլալիքներն իմանայ . թէպէտ կախարդին ըրածն է խաբէութի : Նոյնպէս անհաւատ կը սեպվի այն , որ քնի աւետարանը , նք խաչը , և նք նշխարները կը թողու կերթայ կախարդներուն : Անոր համար երբոր յուզայ մակաբէ իր զօրքին վրա դտաւ այսպիսի խաբէական նուսխաներ , շատ նեղացաւ , և ողորմութիւններ տվաւ , որ մեղքերնուն թողութիւն ըլլայ :

Հ. Արդեօք այս պատուիրան կարգիլէ՞ , որ պատկերները և նք նշխարքը չի պատուենք :

Պ. Ոչ երբեք կարգիլէ , ինչպէս առաջ ըսինք . զի այսպիսի պատիւ և ջերմեռանդութիւն այ կերթայ՝ չէ թէ դիւին . վն զի պատկերքն են սրբազան և սուրբերն են բարեկամք քնի և սիրելիք . անոր համար նք եկեղեցին դրաւ , և պատուիրեց քրիստոնէից , որ փոխանակ կախարդական բաներու , քնի խաչին՝ աւետարանին՝ և հրաշագործ պաւկերաց՝ նաև նշխարաց ուխտ երթան ջերմեռանդութիւն ընեն . որոնք թէ որ աներկբայ հաւատով յուսով և սիրով երթան՝ անհնարին է թէ չառնուն . ինչպէս կը հաստատէ նք լուսաւորիչ : Ուստի աչքով տեսած ենք , որ ոչ միայն քրիստոնեայն , այլև այլազգիք քրիստոնէին հաւատքով և փափաքանք ուխտ գնացին՝ հրաշք տեսն . անոր համար շատ անգամ հիւանդներնուն վրաւ աւետարան կարդալ կուտան , և նք նշան բանալ կուտան :

Հ. Եղբայրսիրութեան պատուիրանն ինչ կը պարտաւորէ :

Պ. Յոհաննէս աւետարանին ձեռնարկին սիրոյն նշան դրաւ Եղբայրսիրութիւնը. թէ որ մէկը եղբայրսիրութիւն չունենայ՝ ձեռնարկութիւն ալ չունենար. զի Եղբայրն որ կը տեսնէ՝ չի սիրէ, այլ հատէ ձոյ պատուիրանացը դէմ. հապա ձեռնարկէս կրնայ սիրել, որ չի տեսնէ. անոր համար այս երկուսն իբր մէկ պատուիրան դրաւ ձեռնարկ. որ սկզբնաբար կը վերաբերի առ ձեռն, և երկրորդ դարբար առ ընկերն. որով կը պարտաւորինք թէ ներքին ներգործութիւն սիրենք զընկերս, և թէ արտաքին ներգործութիւն կարեկցելով ցաւակից ըլլանք այլոց, օգնելով իրենց հոգւոր և մարմնաւոր կարօտութեցն :

Հ. Ինչպէս սիրելու է թշնամին :

Պ. Ածապաշտը կը պարտաւորի սիրել նաև թշնամին՝ միշտ ազէկ խօսելով, նշան մարգասիրութեան ցցընելով, ողորմութիւն տալով, և ցաւակից ըլլալով նեղութեան, և պակասութեան, որով թշնամացաւ. նաև աղաչելով զձեռն, որ զինքը շտկէ և շնորհք տայ. որպէս զի բարի ըլլայ : Այսպէս պատուիրեց քննարկ մեր. բարի արարէք ատելեաց ձերոց, և աղօթաւ արարէք ի վերայ նոցա :

Հ. Ինչ կը հակառակի Եղբայրսիրութեան :

Պ. Անողորմութիւն, անգթութիւն, ատելութիւն, և դայթակղութիւն. զի ձեռնարկ և Եղբայրասէր մարդն ողորմած պիտի ըլլայ՝ ուրիշին կարօտութիւնը հասնելով, գութ սիրտի ունենայ հեռաւորաց և մերձաւորաց՝ խրատելով, բաներնուն գրաւնրվելով, անոնց օգտին համար աշխատելով, ևն : Նաև ամենեւին ատելութիւն պիտի չընէ. թշնամին տեսնէ բարեւելով և անուշ խօսելով պիտի չահի. որով կըլլայ նման հօրն երկնաւորին, որ արեւ կը ծագէ և անձրեւ կուտայ արդարոց և մեղաւորաց, կըսէ Թոմաս :

Հ. Ինչ է դայթակղութիւն :

Պ. Գայթակղուծին է չար մեղք հակառակ եղբայրսիրուծէ. զի փոխանակ ընկերը շահելու՝ կը ձգէ, և մեղացը պատճառ կըլլայ. մանաւանդ թէ՝ նոյն ձեռքէն կը հանէ սատանային կը մատնէ. անոր համար վայ տվաւ քո այսպիսինէրուն. որոնք կամ ուրիշին պատճառ տալով, համարձակուծին ընելով՝ կը կորսնցնեն. կամ չար օրինակ տալով և գլխէ հանելով կապականեն. և կամ չար ընկեր ըլլալով գէշ բաներու և գէշ տեղերու կը սորվեցնեն խեղճ անմիտ տղաքը։ Այսպիսիններուն կըսէ քո, թէ շատ աղէկ էր որ վզերնին քար կապէին ծովն լինէին, քան թէ մէկ պղտիկին գայթակղուծին տային. Եթէ ոտն քո գայթակղեցուսցէ զքեզ, հատ ընկեա՛ զնա՛ ի քէն. լաւ իցէ քեզ կաղ մտանել ի կեանսն յաւիտենից, քան երկուս ոտս ունել՝ և անկանել ի գեհէն ի հուրն անշէջ. ուր որդն նոցա ոչ մեռանի, և հուրն ոչ շիջանի։ Ահա այս սոսկալի վճիռը քոն՝ ըլլայ մեղի խրատ և կրթութի՛ն ոչ միայն այս շաբթուան համար, այլ և միշտ, որչափ կապրինք աշխարհիս վրան, ամէն իրիկուն այսպէս աղաղակելով. Եւ մի տար սասանուծի՛ն զոտս մեր փրկիչ, այլ ամբացո՛ հաստաւ տուն հաւատով յանձինս մեր զոյս զսէր և զհաւատս մինչև յաւիտեան։

ԼԱ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՛րն է երկրորդ պատուիրանն նոյն։

Պ. Մի առնուցուս զանունն նոյն քո ընդունայն։ Այս պատուիրան կը պարտաւորէ, որ ամենեւին նոյն անձառելի անունը սուտ խօսքի մէջ, պարտապտեղը, և անշահ զրուցներու մէջ չյիշվի. նաև ով որ նոյն անունը վրա օրինաւոր երգում ըրեր է, պէտք է որ սրահէ. և ով որ նոյն ուխտ ըրեր

խոստացեր է, պարտական է որ կատարէ:

Հ. Ի՞նչ կը հակառակի այս պատուիրանին:

Պ. Հայհոյութի, սուտ երգումն, և ուխտադանցութի: Իբր զի՝ չէ թէ միայն կը պատուիրէ՝ որ ձոյ անունը պէտք չեղած տեղը և հասարակ խօսակցութեց մէջ բերան չառնէ, այլև թէ որ հարկաւոր և պատշաճ տեղը բերանն առաւ երգում ըրաւ, պէտք է կատարէ բարեպաշտ եղանակաւ. զի այսպիսի տեղը, և ճշմարտութե համար երգում ընելն արգելած չէ. Երգնուցու, եթէ կենդանի է Խոր ճշմարտութե, և իրաւամբք, և արդարութե. ասաց մարգարէն:

Հ. Ի՞նչ է հայհոյութիւն:

Պ. Է նախատինք անուանն ձոյ և սբց. որոնք որ չար սովորութե լեզունին սորվեցուցեր են գէշ խօսքերու մէջ և անէծքի մէջ ձոյ անունը տալու, որ են հայհոյիչ. վասն զի ով որ ըսէ թէ կուգեմ այս բանն ընել ընդդէմ կամացն ձոյ, կամ ով որ ձոյ անունը մարդու տայ՝ է հայհոյիչ և թշնամի ձոյ: Թէ որ անձնայ գէմ բան խօսի, հայհոյիչ է անձնայ. և թէ որ սուրբերուն անունն յիշելով ըսէ թէ իմ սուրբս այն ինչ մարդն է՝ հայհոյիչ է սբերուն. և թէ որ չսիրած մարդիկը ծաղրելով և երեսնին թքնելով թշնամանէ, հայհոյիչ է արարածոցն ձոյ. իսկ եթէ սբ տեղերն և սրբազան բաներն անարգելով անհաւատ խօսքեր խօսի, հայհոյիչ է սրբազան բաներուն: Ահա այս ամէն հայհոյութի առանձ կերթայ, և այնպիսի հայհոյիչք տարագիր են արքայութեն ձոյ, ըստ առաքելական վճռին:

Հ. Ի՞նչ է սուտ երգումն:

Պ. Որովհետեւ երգումն է վկայ կոչել զանձ. և ինչպէս որ անձ ճշմարիտ է, իր սբ անունն ալ ճշմարիտ տեղը միայն պիտի յիշվի, և միայն ճշմարտութե վրա երգում պիտի ըլլովի. ուստի ով որ սուտ տեղը սովորութի ընելով երգում կընէ, կը մեղանչէ ձոյ պատուիրանին գէմ. և ով որ երգում կընէ որ այս ինչ բարի կամ անփառ

բան ընէ, թէ որ չընէ՝ պարտական կը մնայ, և ուխտազանց կըլլայ: Սակայն թէ որ գէշ բան ընելու համար երգում ըրաւ, պէտք չէ կատարել, այլ զղջալ երգումին համար, որ մեղանչեց:

Հ. Ի՞նչ է ուխտազանցութիւն:

Պ. Ուխտն է խոստումն առ ձեռք. իսկ ուխտազանցութիւն է պակասիլ խոստմունքէն. որ է խաբել ձեռք, և ստել ձեռք. ուստի շատ տեղ ձեռք վայ կուտայ հրէից, որ թողուցին իրենց ուխտը, և ինչ խօսք որ տվին մարգարէներուն՝ չկատարեցին. անոր համար անարգվեցան և ձեռք աչքէն ելան: Ապա ևս առաւել քրիստոնեայն պարտական է ամենայն զգուշութեւ պահել ուխտը, և կատարել խոստմունքը. զի երբոր միանգամ խոստացաւ՝ ինք զինքը պարտական ըրաւ. կամ պէտք չէր թեթեւութեւ ուխտել, և կամ թէ որ ըրաւ, պիտի կատարէ, թէ չէ ուխտազանց կըլլայ: Ուստի ով որ նեղութեւ մէջ կը խոստանայ կամ ողորմութեւ տալու, կամ հոգեւոր գործք կատարելու, և կամ ուխտ երթալու, պէտք է որ չուշացնէ՝ յարմար ատեն կատարէ, թէ չէ ուխտազանց կըլլայ կը մեղանչէ: Վայ այն կրօնաւորաց և կուսանաց, որ ձեռք առնին ուխտ ըրեր խոստացեր են նրա պարելու, և գործքով անառակութեւ կը հեռակին: Վայ և այն քրիստոնէին, որ մկրդ տութեւ ուխտ է ըրեր ձեռք հաւատարիմ մնալու, և չար գործքով ձեռք անուշը կը հայհոյէ. ինչպէս կըսէ ձեռք առնէն. զի այնպիսին կըսվի ուրացող. ուստի թէ խօսքով, և թէ գործքով ուրացութիւն առաջին պատուիրանին դէմ ըլլալով է անհաւատութիւն:

Հ. Ո՞րն է երրորդ պատուիրանն ձեռք:

Պ. Յիշեա՛ սրբել զօր շաբաթուն: Այս պատուիրան կը պարտաւորէ ամէն քրիստոնեայ, որ կիրակին և տոն օրերը նրա անցընէ. ոչ միայն մարմնաւոր գործքի հետ չըլլայ, այլև առանց մեղաց և հոգեւոր բաներով անցընէ ժամանակն. ինչպէս եկեղեցական պատուիրանը կը հրամայէ՝ պատա-

բաղ տեսնել, հոգևոր գրեանք կարդալ, խրատ
լսել, ևն :

Հ. Արդեօք գիր գրելը փաստ ունի :

Պ. Ըստ ինքեան գրել կարդալ շարագրել, և
ուրիշ մտաւոր գործոց պարապելը չաւրէր կիրա-
կին . սակայն քրիստոնեայն պէտք է հոգևոր բա-
ներու հետ ալ ըլլալ, և հոգին մտածելով այ բա-
րիքն յիշել . որ է ասել, թէ կիրակի օրւան ժա-
մանակն այ համար ծախէ, և ստեղծողին ընծայէ .
որովհետեւ այս պատուիրանը տվաւ ամ, որ մար-
դիկ վեց օր աշխատէին ետեւ եօթներորդ օրն
հանգիստ կենալով յիշեն, թէ առաջ ոչ աշխարհք
կար և ոչ մենք կայինք . արարիչն իւր բարու-
թիւն յայտնելով վեց օրւան մէջ ստեղծեց աշ-
խարհս, և եօթներորդ օրն հանդեաւ . և այս
պէս նոյն օրն այ բարիքն յիշելով շնորհակալու-
թիւն անցընեն :

Հ. Արդեօք վաճառականութիւն ընեն արգի-
լած է :

Պ. Սք եկեղեցին զօրութիւն այս պատուիրանին
արգիլեց ամէն տեսակ վաճառականութիւն, և տօ-
նաւաճառ (Փաղար) . ուստի քրիստոնեայն ոչ
պէտք է խանութ բանալ, և ոչ բան ծախել .
բայց եթէ բռնի կամ մեծ հարկմ' ըլլայ, և կամ
քիչ ժամանակի համար թոյլտուութիւն կըլլայ
բարի վախճանաւ : Քննարկ մեր շաբաթ օր բժշ-
կութիւն ընելուն համար կեղծաւոր հրէաները զին-
քը կը բամբասէին . անոր համար յանդիմանեց
դանոնք, թէ դուք հարկաւոր տեղը խիղճ չէք
ընէր՝ շաբաթ օրը ձեր անասուններուն համար
կաշխատիք, ևս առաւել պէտք է մարդ բժշկել
և բարեգործութիւն ընել վասն այ :

Հ. Կերևնայ թէ մարդս դատարի բաներու հետ
ըլլալու տեղը՝ ալ աղէկ է որ խանութը նստի բա-
նի կիրակի օրն :

Պ. Կան հաւատքի թոյլ մարդիկ որ այսպէս
կըսեն . բայց մեծապէս կը սխալին, և կրկին կը
մեղանչեն այս պատուիրանին դէմ՝ չար օբիւսակ

տալով իրենց դաւաճաց և ծառայից, փոխանակ անոնց բարի օրինակ տալով՝ պատարագի և խրատի տանելով, որ միշտ պարտական են. իրենք կրլւան անոնց մեղացն ալ պատճառ: Այսպիսի ներուճն կրսէ սարգիս շնորհալին. դուն որ ծնողքէդ չտեսածդ կրնես, հապա զաւակդ քեզմէ տեսնելով այդպիսի չար գործք ինչ չընէր: Անոր համար պատուիրեց անձ, թէ ոչ դուն, ոչ զաւակդ, ոչ ծառագ, և ոչ օտարականդ թող տաս որ աշխատի: Ապա կը մեղանչեն անոնք, որ իրենց կամքը կատարելու համար բանւորները բանեցնել կուտան կիրակի օրը, երբոր հարկ և բռնութիւն չի կայ. զի միայն հարկն երբեմն օրէնքը կը լուծանէ, և ոչ կամակորութիւն:

Հ. Արգելած է կիրակին ուրախութիւն անցընելու:

Պ. Որովհետեւ պատուիրանը կը հրամայէ նք պահել և հանգիստ կենալ, պէտք է որ հոգևոր ուարտքը կատարելէն ետեւ ուրախութիւն անցընեն օրը, կամ ընտանեացն հետ, և կամ բարեկամաց. բայց չէ թէ բոլոր օրն ուտելու խմելու հետ ըլլալ. որ նք օրն որկրամոլութիւն և արբեցութիւն անցընելով կրկին կը մեղանչեն անոնք: Ապա վայ է անոնց, որ գինէտան մէջ արբեցութիւն և անշահ խօսքերով կանցընեն կիրակին. և անոր համար ան պատուհասին կը հանգիպին: Այսպիսիներուն խրատ կուտայ առաքեալը, թէ չէք գիտեր որ դուք տաճար էք հոգւոյն նք. արդ մի խանդարէք հոգւոյն նք տաճարը արբեցութիւն և անառակութիւն:

Հ. Ինչ խորհուրդ ունի այս պատուիրանը:

Պ. Այս է խորհուրդն՝ որ ամէն աշխատանքին վերջն հանգիստ է. մանաւանդ հոգևոր աշխատանքին. զի հոս է տեղի աշխատանաց առաքինական գործքերով, և երկինքն է տեղի հանդըստեան ընդ անոնց. ինչպէս քն չարչարանքէն ետեւ մտաւ իրեն փառացը մէջ: Շնորհալին կրսէ թէ անձ այս պատուիրանը տալով յոյս տվաւ մեզի

Թէ պիտի հանգչինք Էրկինքը, ըստ այնմ. Ուստի ետ մեզ յոյս հաստատուն յետ հանգստեանն չաբաթուն, Թէ աստ գործել գործ ւոյ, անդ է հանգչիլ ընդ ւոյ :

Լ Բ . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է չորրորդ պատուիրանն ւոյ :

Պ. Պատուեալ զհայր քո և զմայր : Այս պատուիրան կը պարտաւորէ ամէն զաւակ, որ պատուէ և մեծարէ իրեն հայրն ու մայրը . սիրէ զանոնք սրտանց, և հնազանդի անոնց կամայն . նաև օգնէ հարկաւորութե՛ ժամանակն :

Հ. Ինչո՞ւ համար կը պարտաւորինք մեծարել և պատուել մեր ծնողքն :

Պ. Որովհետև յետ ւոյ անոնք են պատճառ մեր աշխարհ գալուն, և մեր կենացը ւոր կը սեպ վին . պէտք է մեզմէ ընդունին մեծարանք պատիւ և հնազանդութիւն . ինչպէս որ ամէն ազգաց մէջ օրէնք կար ծնողքը պատուելու . և ով որ ան պատուութիւն կընէր կըսպաննէին . իսկ ւծ հրէից պատուիրեց, Թէ ով որ կը բամբասէ իր ծնողքը մահու վախճանեացի :

Հ. Ինչպիսի մեծարանք պիտի ընենք :

Պ. Պէտք է ներքին պատուով սրտանց մեծարել խոնարհ հնազանդութե՛ և սիրով . չէ Թէ աւամայ իբր սովորութիւն կամ մարդկային նկատման համար . զի այս կերպով ւծային օրէնքը չի կատարէր . վասն զի բարի զաւակը միշտ յիշելով ծնողացն երախտիքը և աշխատանքը՝ զինքն պարտական կը ճանչնայ, և ինչ որ ընէ՝ քիչ կերևնայ իրեն . անոր համար ամօթով և ակնածութե՛ կը խօսի ծնողացն հետ, ինչպէս որ կը վայլէ . զի ծնողաց երախտիքն անչափ է զաւակաց վրան, մինչ զի՝ ինչ որ ընէ զաւակը ծնողքին՝ քիչ է, և

միշտ պարտական կը մնայ :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի օգնուածիւն հասնինք մեր ծնողացն :

Պ. Պէտք է որ ամէն կերպ օգնուածի ընենք . մէզմէ առաջ զանոնք հոգանք թէ ապրուստի կողմանէ, թէ հագուստի կողմանէ, և թէ հոգևոր հարկաւորութիւն կողմանէ :

Հ. Ո՞վ որ չի կատարէ այս պատուիրանն ի՞նչ պատիժ կառնէ :

Պ. Անէծք կընդունի ստեղծողէն . զի պատուիրեց անձ, թէ պատուեա՞ զհայր քո և զմայր, որ քեզ բարի ըլլայ, և երկայնակեաց ըլլաս աշխարհիս վրան . ուրեմն ով որ չընէ՝ կարճարեւ կըլլայ, աղէկութիւն չի տեսներ, և անէծքով չարաչար կը կորսըվի թէ ինքն, և թէ բոլոր զաւակները կամ՝ տունը :

Հ. Թէ որ զաւակն ուրանայ իր ծնողքն ուրիշին առջին՝ կը մեղանչէ :

Պ. Մեծապէս կը մեղանչէ պատուիրանին դէմ՝ թէ որ հարկաւոր պատճառ մի չունենայ . կամ ով որ ծուռ կը նայի ծնողքին, և պաղ սրտով կը խօսի՝ կը մեղանչէ . ևս առաւել՝ թէ որ խընդայ ծնողաց մահուանը վրան ժառանգութիւնն առնելու համար . և այսպիսի անառակ զաւակներն աղէկութիւն չեն տեսներ, այլ չարաչար կը կորսըվին . ինչպէս շատերը տեսանք :

Հ. Ծնողաց անհնազանդ զաւակն ի՞նչ կըլլայ :

Պ. Անհնազանդ զաւակն, որ չար կամքով կը հակառակի ծնողացն և չի հնազանդիր, նոյնպէս անէծք կառնէ ստեղծողէն, և աղէկութիւն չի տեսներ . մանաւանդ՝ երբոր ծնողացն անէծքն ալ կառնէ՝ մօխիր կըլլայ, կը դատապարտի . ուստի բարի զաւակը չէ թէ միայն ծնողացն հրամանը պիտի կատարէ, այլև թէ և հրամայած չըլլայ, բայց դիմանայ թէ անոնց կամքին դէմ է՝ պէտք չէ որ ընէ . մանաւանդ՝ աղջիկ տղաք գիտեն որ ծնողաց կամքին դէմ է օտարի երկնալ և համար ձակութիւն ընել, կամ չափազանց զարգարանքի

եաւէ ըլլալ, ամենեւին պէտք չէ որ ընեն. թէ չէ անէծքի տակ կիյնին, և աղէկութի չեն տեսներ. զի անք է պատուիրօղը, և անք է վրէժխընդիր, որ շուտով կը պատուհասէ:

Հ. Միայն զաւակները կը պարտաւորին:

Պ. Այս պատուիրանն ոչ միայն զաւակները կը պարտաւորէ, այլև աշկերտները, հպատակները, ծառաները, և աղախինները կը պարտաւորէ իրենց գլխաւորին հնազանդ ըլլալու, և պատուելու:

Հ. Գլխաւոր ասելով ի՞նչ կիմանաս:

Պ. Գլխաւոր անոնք են, որ անք մեծ գրեր է. ինչպէս Ժողովուրդը պարտական է պատուելու և հնազանդելու Թագաւորին, Եպիսկոպոսին, և քահանային. աշկերտը պարտական է հնազանդելու և պատուելու վարդապետը, և ծառայն պարտական է հնազանդելու իր տիրոջը, ևն:

Հ. Ինչու պարտական ենք վարդապետները պատուելու:

Պ. Զի վարդապետը, և վարպետը երկրորդ ծնողք կը սեպվին. որ այնչափ հոգ քաշելով կըր, թեր մեծցուցեր և բան սորվեցուցեր են. անոր համար պղտուն փիլիսոփան կըսէր, թէ ծնողքիս պարտական եմ, զի իմ ըլլալուս պատճառն է. իսկ վարպետիս կրկին պարտական եմ, զի աղէկ ըլլալուս պատճառն է:

Հ. Ի՞նչպէս պարտական ենք պատուելու մեծաւորներն:

Պ. Որովհետև անք գրեր է զանոնք մեր վրա՝ պէտք է որ կոյր հնազանդինք բարի և անմիաս բաներուն, մանաւանդ հոգեւոր մեծաւորաց. ուրոնք են փոխանորդ քսի, կը կառավարեն ըզմեզ և կը ջանան մեր փրկութե համար. ուստի ասաց քսի. Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ. և որ զձեզ ահարգէ, զիս անարգէ: Ուրեմն պէտք է քաղցրութե լսենք, և խոնարհութե հնազանդինք մեր մեծաւորաց:

Հ. Ի՞նչպէս պարտական ենք օգնելու:

Պ. Մեծաւորներն են մեր գլուխը, պարտա կան ենք ոչ միայն զանոնք սիրելու և պատուելու, այլև օգնութի հասնելու անոնց կարօտութիւն որպիսի կերպով որ ըլլայ. զի ինչպէս որ մենք անոնցմէ կընդունինք օգտակար խրատ, ուսումն, և հոգևոր բաները, իրաւունք է որ մենք ալ անոնց ժամանակաւոր բաներով երախտագէտ ըլլանք. ինչպէս որ հին բարեպաշտներն առաքեալներուն կընէին :

Հ. Ի՞նչպէս հպատակը տիրոջը պիտի հնազանդի :

Պ. Ամենայն քրիստոնեայն պարտական է հնազանդիլ մարմնաւոր իշխանին, որ զինքը կը կառավարէ. և երբեմն աղօթք ընել պէտք է անոնց համար, ինչպէս կը պատուիրէ առաքեալն: Վասն զի ինչ կարգադրութիւն իշխան գրված են, և կը հոգան ժողովուրդը. անոր համար քն իմն մեր հրամայեց, թէ տո՛ւք զկայսերն կայսեր. և ինքն ալ հնազանդ եղաւ մեզի օրինակ տալու համար:

Հ. Ի՞նչպէս պիտի հնազանդի ծառայն տիրոջը:

Պ. Ծառայն կամ գերին պէտք է անանկ հնազանդիլ և պատուել իր տէրն, ինչպէս ինչ հրամանը զինքն է պարտաւորեր, ըստ որում կը սորվեցընէ առաքեալը, թէ մի ահամայ, այլ յօժարութե իբրև ինչ հնազանդելով. որպէս զի պատուիրանը կատարելով վարձք առնու ստեղծողէն. նոյնպէս աղախինը պարտական է տիկնոջն ամէն խօսքին հնազանդելու առանց վշտացնելու, թէ չէ՝ պարտական կը մնայ օրինացն ինչ:

Հ. Այս պատուիրան կը պարտաւորէ՞ նաև ծնողքն :

Պ. Ինչպէս որ զաւակը պարտական է ծնողքը և մեծը պատուելու. այսպէս ծնողքն ալ պարտական են խնամ՝ ունենալու և հոգալու զաւակը, քահանայն զժողովուրդը, վարպետը զաշակերտը, և իմն իր ծառայն :

Հ. Ծնողքն ի՞նչ խնամ պիտի ընէ զաւակին :

Պ. Նախ և առաջ միտքը բացվածին պէս՝ պար

տական է որ քրիստոնէական վարդապետութիւն
 և հոգեւոր բաներ սորվեցնելով միշտ բարի կրք
 թուծի տայ, և բարի մեծցնէ զաւակը. անկէ-
 ետեւ կարգաւ դրել սորվեցնէ. նաև կրթել տայ
 զինքը վարպետին՝ արուեստ և խելք սորվեցնէ-
 լով. մինչ զի՝ ամէն բանէն աւելի պիտի ջանան
 ծնողքն որ զաւակն ըլլայ մարդ կատարեալ ամե-
 նայն հարկաւոր ուսմամբ, և բարի քրիստոնէայ :
 Որ ծնողք որ այս ջանքս չունենար՝ կը մեղանչէ
 այս անձային պատուիրանին դէմ : Նաև անոնք
 որ իրենց զաւակը կը ծախեն, կամ մարդ զմարդ
 կը ծախէ, այս պատուիրանին դէմ կը մեղան-
 չեն : Տես պոնտոս . 155 :

Հ. Այլ որոնք կը պարտաւորին :

Պ. Այս պատուիրանը կը պարտաւորէ նաև
 եղբայր և քոյր . իբր զի՝ փոքր եղբայրը պարտա-
 կան է հնազանդ և հլու ըլլալ մեծ եղբորն, և
 փոքրիկ քոյրն մեծ քրոջն . մանաւանդ՝ երբ ծնող-
 քը մեռած կամ ծերացած են : Նոյնպէս մեծ եղ-
 բայրն պարտական է եղբայրները և քոյրերը պա-
 հէ և խնամէ. և մեծ քոյրը սղոթիկները հոգայ
 և բարի կրթութիւն մեծցնէ. վասն զի մեծ եղ-
 բայրը հօր տեղ կանցնի, և կը պարտաւորի բո-
 լոր ընտանիքն հոգալու. և մեծ քոյրը մայր սեպ-
 վելով՝ պարտական է բոլոր տունը հոգալու, և
 ամենուն աղէկութիւնը ջանալու . ուստի ով որ
 պակասի՝ կը մեղանչէ այս պատուիրանին դէմ :
 Իսկ եթէ ասոնք ալ չըլլան, մերձաւոր ազգա-
 կանները ծնողաց տեղ կանցնին, և նոյն պար-
 տաւորութիւն տակ կրլլան :

Հ. Արդեօք այր և կին կը պարտաւորին :

Պ. Որովհետեւ ամուսնացեալք առաջի անգամ
 նադրելով իրարու խօսք կուտան . այրը կըսէ Թո-
 եմ, և կինը՝ Հնազանդ եմ. նոյն կէտին այս օրի
 նաց տակը կիւնին . ուստի կինը որչափ որ կեն-
 դանի է՝ պիտի հնազանդ և հպատակ ըլլայ եր-
 կանը՝ երբոր իրեն մեղանչական բան չի հրամայէր,
 թէպէտ այրը ծեր և անկար ըլլայ . նոյնպէս այ-

ըր պարտական է կնիկը պահելու և հոգալու, թէպէտ կնիկն հիւանդ և անպիտան ըլլայ. ուստի ասոնք թէ որ պահասին, կրկին կը մեղանշեն. մէյմը նոյն պատուիրանին դէմ, մէյմ՝ ալ ամուսնական իրաւանց դէմ, որ իբր ուխտ դաշինք են ըրած իրար չի ձգելու: Անոր համար առաքելը մեծ խորհուրդ կոչելով քնի և եկեղեցնայ օրինակ բերաւ. ապա վայ անոնց որ առնաւորութեայ այս սք օրէնքը կեղծանեն: Մանաւանդ՝ վայ այն տղոցն որ անհնազանդ կըլլան իրենց ծնողացը և վարպետին. ապա պիտի ջանանք որ այս վայերուն արժանի չըլլանք. այլ բարի և հնազանդ ըլլալով մեծերուն օրհնէնքն առնենք, և անով նոյն օրհնութե և շնորհացն արժանի ըլլանք, որ ասաց. լաւ է հնազանդութե քան զզոհ, և զպատարագ:

ԼԳ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Որն է հինգերորդ պատուիրանն նոյն:

Պ. Մի սպանաներ: Այս պատուիրան կը պարտաւորէ ամէն մարդ, որ ամենեւին մարդ չըսպաննէ, ոչ վիրաւորէ, և ոչ զարնէ. զի ինչպէս որ նոյն է միայն արարիչ, որ ստեղծեց մարդը. նոյնպէս իրեն ձեռքն է միայն կեանք մարդոյ. երբոր կամի, կառնու իր ուլած հոգին. և որչափ կամի՝ այնչափ կեանք կուտայ. ըստ այնմ՝ նոյն մեռուցանէ, և նոյն կեցուցանէ:

Հ. Մարդս իրեն նոյն ըլլալով կրնայ զինքն սպաննել:

Պ. Կան անհաւատներ, որ օրինաւոր կը համարին անձնասպանութիւն, և շատ անգամ յուսահատեալ զիրենք կըսպաննեն. որով իրենք զիրենք կը պատուհասեն. սակայն մարդս իրեն նոյն չէ, ոչ էք անձանց նոյն՝ ասաց նք գիրքը: Այն

Ժամանակը կըլլար իրեն նոր, թէ որ կարենար մէկ մասն ստեղծել. ուրեմն իր նորը զինքն ստեղծողն է. ապա չի կրնայ ոչ միայն զինքն ստաննել, հապա և ոչ իսկ մէկ մասը կրնայ կտրել:

Հ. Արդեօք անառողջանալի հիւանդն որ կը տանջուի օրէն է մեռցընել:

Պ. Ոչ որ կարող է մարդու գպչիլ, թէ և հոգեվարք ըլլայ. զի ան է տվեր այն շունչը, և ան պիտի առնէ: Տեսանք աղք, որ Թանձրա մոռութի գործք ողորմութի կը համարին այնպիսի հիւանդը մեռցընել. սակայն այ գեմ կը մեղանչէ: Տես պոստ. 153:

Հ. Թէ որ մէկը գիտնայ թէ զինքը պիտի մեռցընեն, կրնայ գեղ առնէ ու մեռնի:

Պ. Ոչ երբեք կրնայ իրեն կամ ուրիշին մահունը պատճառ ըլլալ. ուստի թէ որ գիտնայ թէ սովամահ պիտի զինքն սպաննեն. եթէ կերակուր չուտէ, կը մեղանչէ այ պատուիրանին գէմ: Կան անոնք, որ բժշկին տված գեղը չեն առներ, և արգելած բանը կրնեն ու կը մեռնին՝ անձնասպան կըլլան, և կը դատապարտին:

Հ. Թէ որ գիտնայ թէ Թշնամին զինքը պիտի բռնէ մեռցընէ, կրնայ կրակ տալ եղած տեղին:

Պ. Թէ որ նաւին մէջ գտվի, ուր որ փախչելու ճար չի կայ, և գիտէ որ պիտի բռնըվի՝ ոչ երբեք կրնայ նաւին կրակ տալ, և ոչ կրնայ նմանապէս պատերազմին տեղը վառօդով իր վրան տրել. զի ինքն իրեն կամ այլոց մահունն պատճառ ըլլալով այ գեմ կը գործէ: Ուրեմն պէտք չէ ինք զինքը վտանգի մէջ ձգել. և միշտ պարտաւան է իր կեանքը պահելու, որչափ որ կրնայ. զի ան աւանդ տվեր է մարդուս անվնաս պահելու թէ հոգին և թէ կեանքը:

Հ. Մարդս զինքն պաշտպանելու համար կրընայ զուրիշ սպաննել:

Պ. Որովհետեւ մարդս պարտական է զինքը պաշտպանելու ամէն վտանգէ. թէ որ անանկ պարագայի մէջ գտնըվի որ ուրիշ ճար չի կայ՝

աւագակը զինքը պիտի մեռցընէ, անատենը միայն կրնայ զինքը պաշտպանել սպաննելով Թշնամին, որպէս զի իր կեանքն ազատի. բայց Թէ որ ապրանքը տալով կամ ուրիշ միջոցով կրնայ ազատելու, եթէ սպաննէ, կը մեղանէ այս պատուիրանին դէմ:

Հ. Այլ ինչ կը պարտաւորէ այս պատուիրանը:

Պ. Կը պարտաւորէ քրիստոնեայն, որ անիրաւ չարախօսութիւն և զրպարտութիւն ուրիշին անունը չի մեռցընէ, և ընկերը չվիրաւորէ, կամ թմեհնին չար չի կամենայ. վասն զի այնպիսի անիրաւ մարդիկ մարգասպանաց կարգէն են, և բոտառաքելական վճռին՝ զրկւած են արքայութեն: Ուրեմն չարախօսը և զրպարտողը մինչև որ ընկերոջն անունը չի շտկէ և սիրաւ չի շահի, այս պատուհասէն չազատիր:

Հ. Ո՞րն է վեցերորդ պատուիրանն այ:

Պ. Մի չնար: Այս պատուիրան կարգիլէ ամենայն անկարգ ցանկութիւն և մարմնաւոր մեղքերն՝ ո՛չ գործքով և ո՛չ մտքով գործել. նաև կը պարտաւորէ հեռու փախչիլ ամէն առիթներէն Թէ կենսակցութիւն, Թէ հայեցողածով, և Թէ չար խորհրդով:

Հ. Ի՞նչ է զեղխութիւն:

Պ. Է անկարգ հեշտութիւն, որ կը զրգռէ մարդն հեռեւիլ շնութիւն, պոռնկութիւն, անառակութիւն, և այլ ամենայն մարմնական ամօթալի մեղաց, որ կը հակադրին ընդդէմ ողջախոհութեան, և մարդն անասնոց անբանից կարգը կը դասեն. ինչպէս կրսէն նք վարդապետք:

Հ. Ի՞նչպէս պիտի զգուշանանք:

Պ. Ոչ միայն անկարգ տեսութիւն և խօսակցութիւն պէտք է հեռանալ, այլև այնպիսի բաներէն, որ չար խորհուրդ կը բերեն, և կը սղոտորեն մարդու միտքը. ինչպէս են՝ գարշելի պատկերներ, գէշ գրվածներ, մարմնական երգեր, և անկարգ խաղեր՝ պարելով և դաչելով անզգուշութիւն և

հէշտուծբ. ահա այսպիսի բաներով սատանան
կը մտնէ մարդուն սիրտն ու գերի կընէ զինքն
ցանկուծբ: Ուրեմն այսպիսի առիթներէն անանկ
պէտք է փախչիլ, ինչպէս օձէն և վիշապէն. ա-
նոր համար ասաց քն, թէ որ աչքդ կամ ձեռքդ
քեզ կը դայթակղեցնէ նայելովդ կամ շօշափե-
լովդ՝ հանէ աչքդ, և կտրէ ձեռքդ. այսինքն հէ-
ռացոր նոյն անկարգ բաներէն. զի լաւ է մէկ
աչքով կամ մէկ ձեռքով արքայուծի երթաս,
քան երկուս ունենաս ու դժոխքն երթաս տան
ջիս յաւիտեան:

Հ. Այս պատուիրանը լաւ պահելու համար
ինչ պէտք է ընել:

Պ. Պէտք է ըլլալ պարկեշտ՝ խօսքով, նայված-
քով, հագուստով, և ամենայն շարժումներով.
պէտք է ըլլալ զգուշաւոր՝ ամէն տեղ չերթալ և
ամենուն հետ անտարբեր չտեսնուիլ, ծածուկ
չխօսակցիլ և չյաճախել աղբականաց և բարե-
կամաց տները. պէտք է ըլլալ արթուն՝ անուշ
խօսքերով չի խաբւիլ և չի մեղմանալ. այլ քա-
ջարտուծբ յաղծել մարմնոյ և ցանկուծեան.
նոս պէտք է ըլլալ չափաւոր ուտելու և խմե-
լու. զի շատ մարդիկ ուտել խմելով կորեր են.
անոր համար ըսին քերք, թէ այն մարդն որ գի-
նին ու կինը չի կրցան խաբել, և ոչ տատանան
կրնայ խաբելու:

Հ. Ինչպէս պէտք է պարկեշտ ըլլալ:

Պ. Վարդապետները կըսեն, թէ պարկեշտ
մարդն ինքնիրմէն կամըչնայ. թէ և քովը մարդ
չըլլայ՝ ինչ ահլը և իր մարդկուծին իրեն ամօթ
կը բերեն որ մեղանչական բան չընէ, թէ ինքն
իրեն դպչելով, և թէ ուրիշին. զի մարմին մար-
դոյ տաճար է հոգւոյն. ահա տաճարն ինչ կա-
պականի չար ցանկուծբ, և անարատ կը մնայ
պարկեշտուծբ ու ամօթխածուծբ. ուրեմն ա-
մենայն մարդ այր և կին, երիտասարդ և կոյս՝
պիտի ջանայ այս ձեռքին պատուիրանը լաւ պա-
հելու, ամենայն տեսակ անկարգութեանց հեռու

կենալով, ոչ ինքնիրեն պատճառ տալով և ոչ տարին . որպէս զի ինչպէս որ տաճար եղեր է հոգւոյն նբյ, նոյն տաճարը զարդարէ առաքելնութիւն և շնորհօք հոգւոյն նբյ :

Հ. Ի՞նչ է ողջախոհութիւն :

Պ. Է այնպիսի առաքելնութիւն, որ կը հակառակի մարմնական մեղաց, և անտրատ կը պահէ հոգին ամենայն դարշէլի մեղքերէն, և գործքերէն . վասն զի ողջախոհ մարդուն սիրտը մաքուր ըլլալով գէշ մտքով ուրիշին չի նայիր և չի խօսակցիր . անկարգ մարդիքներէն և անկարգ տեղերէն հեռու կը փախչի . և այնպիսի պարկեշտ շարժմունք ունի՝ որ որչափ անպարկեշտ մարդ ըլլայ դիմացինը՝ կամընայ իրմէն . և այս առաքելնութիւն այնչափ ազնուական կընէ մարդը, մանաւանդ մանուկ տղան և կոյսն, որ հրեշտակի նման կերևնան ամենուն . և են իբր երանեալ հոգի, ինչպէս որ նմանցուց քն ողջախոհ հոգին : Սբ ամբոստիոս այսպէս կըսէ . Ամթխածութիւն գունաւորեալ զերեսս՝ առնէ զձեզ գեղեցիկ յոյժ հեռի լինելով ի տեսութենէ մարդկան, որպէս վարդ առանձնացեալ . գեղեցկութիւն ձեր չեն բնաւ ներքոյ անկեալ սուտ դատողութիւն մարդոյ, գեղեցկութիւն ասեմ՝ առաքելնութիւն . զոր ոչ հիւանդութիւն կարէ եղծել, ոչ հասակ գիտէ խամբել, և ոչ խսկ մահ զօրէ յափշտակել . կոյսն պաւտարագ է նոյ, որում ընծայի ձեռամբ մօրն :

ԼԴ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞րն է եօթներորդ պատուիրանն նոյ :

Պ. Մի գողանար : Այս պատուիրան կը պարտաւորէ՝ ամենեւին այլոց բանին չի դպչիլ, ոչ գողնալ և ոչ պահել ընդդէմ կամաց տիրոջ :

խիկ թէ որ գողցած և գտած ըլլայ, պէտք է տիրոջն հատուցանել:

Հ. Ի՞նչ կը պարտաւորէ դարձեալ:

Պ. Կը պարտաւորէ առուտուրին մէջ խաբէութիւն չընել, զրկանք չընել, և վաշխառութեամբ անիրաւութիւն չընել. ուստի կը մեղանչեն այս պատուիրանին գէմ՝ նախ՝ անոնք որ կը դողնան ուրիշին բանը, և մինչև որ տեղը չի գնեն՝ թողութիւն չեն կրնար գտնել. երկրորդ՝ կը մեղանչեն անոնք, որ խաբէութեամբ ուրիշին բանը կը յափշտակեն, իրենց գէշն աղէկի տեղ կ'ուտան, և ուրիշին աղէկ բանը՝ ցած գընով գէշի տեղ կ'առնեն. ծսոնք ալ մինչև հատուցում չընեն չեն կրնար թողութիւն գտնել. երրորդ՝ կը մեղանչեն անոնք, որ աղքատը կամ տկարը կը զրկեն, ուրիշին ընելու վաստակը՝ քաշեն իրենք կրնեն, և թող չեն տար որ ուրիշն ալ առաջ գայ. չորրորդ՝ կը մեղանչեն անոնք, որ չարաչար շահ առնելով ուրիշին ապրանքը կը փթտեցնեն, և աղքատին արիւնը քաշելով կը կողոպտեն. այսպիսիք շատ մեծ պարտաւորութեան տակ ըլլալով՝ շուտով կը շարժեն ինչ արդար պատուհասն իրենց վրա, ինչպէս կըսէ նր գիրքը, և ինչպէս շատ օրինակներ եղած կան:

Հ. Կայ՞ ուրիշ պարտաւորութիւն:

Պ. Դարձեալ կը պարտաւորէ այս պատուիրանին, որ ամէն մարդու վարձքը արդարութիւն տան ժամանակով և առանց վնասու՝ թէ աշխատաւորի, և թէ ծառայի: Ասկա կը մեղանչեն, որոնք որ բանւորին և ծառային վարձքը կը կրտրեն, կուշացնեն, և գէշ ստակ կ'ուտան: Նոյն պէս կը պարտաւորին ամէն ծառայ և բանւոր, որ միամտութեամբ և աղէկ սրտով աշխատին, չէ ահամայ և ծուլութիւն. այլ՝ իբր թէ իրենց գործքն է այնպէս պիտի սրտանց աշխատին. որպէս զի ինչ պատուիրանը կատարելով առաձնին արդար վաստակ ըլլայ, ու իրենց և զաւակացն օգուտ բերէ:

Հ. Թէ որ մէկն երթայ դատաւորին մօտնէ անիրաւ տեղն ընկերն ու ստըկէ հանէ, կը պարտաւորի հատուցանելու :

Պ. Որովհետեւ պատճառ եղաւ անոր փնասին և զրկանացը, կը պարտաւորի հատուցանել, և մինչև որ հատուցում չընէ՝ չի կրնար արդարաւնալ. զի գողն և գողակիցն, զրկողն և պատճառեզողն միասկէս կը պարտաւորին. և եթէ հատուցում չընեն՝ կը դատապարտին :

Հ. Թէ որ վաճառականները խօսք զնեն իրարու հետ որ ծանր գնով ծախեն իրենց ապրանքը կը մեղանչեն :

Պ. Թէ որ ամէնքը միաբանին աւելի արժողութիւն ծախելու, անանկ որ ժողովուրդը նեղը կիյնի կերթայ կառնէ. այս կըլլայ զրկանք և մեղք ընդդէմ արդարութեան. նոյնպէս թէ որ ամէն արուեստաւոր խօսք զնեն, որ շատ գնով բանին բանը, կը մեղանչեն. զի է զրկանք ընդդէմ արդարութեան, և այսպիսի անարդար վաստակն արդար վաստակն ալ կը փճացնէ, և ոչ զորմելի կրնէ ընօղն : Աւերեսցէ զամենայն երկիր անօրէնութիւն. և խարդախութիւն կործանեսցէ զսթուս թագաւորաց. ասաց սողոմոն :

Հ. Թէ որ շատ մարդիկ մոռնեն այգին, և ամէնքը քիչ քիչ բան գողնան կը մեղանչեն :

Պ. Գողութիւնը միշտ գողութիւն է. սակայն նիւթը քիչ ըլլալով թեթեւ կըլլայ. իսկ թէ որ ամենուն գողցածը մեկտեղ բերելով երևելի բան ըլլայ, ամէնն ալ կը մեղանչեն այս պատուիրանին դէմ. և մինչև որ հատուցում չընեն, չեն կրնար արդարանալ :

Հ. Թէ որ մէկը չգիտնալով գողունի բանը դնէ՝ ինչ պիտի ընէ :

Պ. Թէ որ գիտնալով գնէ, կը մեղանչէ արդարութեան դէմ, որչափ որ քովը կը պահէ. իսկ թէ չգիտնալով գնէ, յետոյ անոր իմանայ, պէտք է տալ տիրոջը. բայց հարկ է որ անոր ալ բոլոր փնասն անոր քաշել չի տայ :

Հ. Էրբոր քանի մի անձինք միաբանեալ ցած գնով կը գնեն ծանրագին բանը կը մեղանչեն :

Պ. Մեծ անիրաւութիւն է միաբանիլ ուրիշին փնտս տալու համար՝ ծանրագին բանն աժան գը նկելով. ուստի ոչ միայն ամէն միաբանողներն ալ կը մեղանչեն, այլև որոնք որ պատշառ եղան այսպիսի անիրաւութիւն. պէտք է որ հատուցանեն, թէ չէ պարտական կը մնան այ պատուի բանին :

Հ. Ո՞րն է ութերորդ պատուիրանն այ :

Պ. Մի սուտ վկայեր : Այս պատուիրան կարգիլէ, որ սուտ խօսքերով վկայութիւն չի տայ և յանդուգն դատողութիւն սուտ բան ընկերին վրա յարմարելով չի զրպարտէ. զի քի՞ արեւմտ պարտաւորեց, թէ եղիցի ձեր բանն այո՞ն այո՞ և ոչն ոչ. նաև ձեր բերանը միշտ ճշմարտութիւն խօսելու սորված ըլլայ :

Հ. Ի՞նչ կը հակառակի այս պատուիրանին :

Պ. Առանձնական դատողութիւն և հրապարակական դատողութիւն. որ է խոտորնակ և ստուծիք դատաստան կտրել ուրիշին վրա : Առանձնականը կը պարունակէ ստուծիւն, յայտնութիւն դադանեաց, քսութիւն, բամբասանք, նախատինք, և ծաղր : Իսկ հրապարակականը կը պարունակէ ամբաստանութիւն, և սուտ վկայութիւն. ասոնք ամէնն են այ պատուիրանին դէմ :

Հ. Ի՞նչ է ստուծիւն :

Պ. Է խաբէութիւն, երբ ստախօսը եղծանելով ճշմարտութիւնը կը ջանայ հանգերձ դիտմամբ խաբել զընկերը, և ծուռը ճշմարտի տեղ հաւատացնել, որ է մեծ մեղք. մանաւանդ ծանր նիւթերու մէջ. զի ոչ միայն կը հակառակի ճշմարտութեան, այլև ընկերութեան մէջ հաւատարմութիւնը կեղծանէ. Բերան ստախօս ստանանէ զանձն՝ ասաց իմաստունն : Եւս առաւել մեծ մեղք կըլլայ եթէ երգումով ըլլայ սուտը, նաև այլոց փնտս բերէ :

Հ. Ի՞նչ է յայտնութիւն գաղտնեաց :

Պ. Է յայտնել ուրիշին ծածուկ խօսքը կամ գործքը . որ է անհաւատարմութիւն և մատնութիւն , երբ անկէց փնաս կուգայ ընկերին . ուստի պարտական է ուրիշին խորհուրդը ծածուկ պահելու . թէև հարցընեն , պէտք է լռել և երկգիծի պատասխան տալ :

Հ. Ծածուկ բան մօտիկ ընելը մեղք է :

Պ. Աստուծոյ պատուիրանին դէմ կը մեղանչեն , որոնք ուրիշին ծածուկ խօսքը ականջգրութեամբ մօտիկ կընեն , ու կելլեն ուրիշին ալ կը յայտնեն . ուսկից շատ չարիք կը ծագի , որոնց պարտական կը փնայ ականջ դնողը : Նոյնպէս կը մեղանչէ ով որ ուրիշին սնտուկը կը բանայ , թղթերը կը կարգայ . նաև ծածուկ բաները դուրս կը հանէ : Այսպիսի անիրաւներն ի՞նչ պատճառ որ տան՝ չեն կրնար արդարանալ . զի միշտ չար է գործքը , և չարաչար հետեանք կելլեն . ինչպէս ամէն մարդ գիտէ , և ամէն ազգի մէջ արգելած է :

Հ. Ի՞նչ է քսութիւն :

Պ. Է չարախօսութիւն , երբ քսուն չար խօսքերով կը ջանայ տարաձայնութիւն և պաղուծի ձգել բարեկամաց և ազգականաց մէջ . որ սառտանայական գործք ըլլալով՝ բանսարկութիւն կըսվի . թէպէտ և ճշմարիտ խօսքը պատմէ և ճշմարիտ պակասութիւնը յայտնէ , միշտ է մեղք . զի կը քակէ բարեկամութիւնը . մօնաւանդ երբոր այսպիսի քսութիւն կըլլայ մեծամեծաց առջին ուրիշին անունն աւրելով՝ անոր դէմ կը մեղանչէ . և մինչև որ չարգարացնէ նոյն անձը , և անունը չչինէ՝ չի կրնայ ազատիլ պարտաւորութենէ :

Հ. Ի՞նչ է բամբասանքը :

Պ. Է անիրաւ բռնաբարութիւն տլոց համբաւին . որ է ծանր մեղք ընդդէմ անոր համար ասաց առաքեալը , թէ բամբասողք զարբայութիւնն անոր ժառանգեն .

զի ընկերին անուանն աւրելով մարդասպան կըլլան. թէ և իրենց թէթե մեղք երենայ, և հասարակ խօսակցութեան տեղ գնելով խօսին, կը մեղանչեն: Ոմանք անցած գացած բան է ասելով կըսկըսին ուրիշին բանը պատմել. երբեմն մեռածներու վրայով իբր անջնաս բանի տեղ գնելով կը բամբասեն. բայց ինչ որ ըսեն՝ փուճ է. միշտ այ պատուիրանին դէմ կը մեղանչեն, և արքայութեն տարագիր կըլլան. պէտք է որ խօսքը ետ առնուն և աւրածնին շինեն: 'Ի բամբասանաց խնայեցէք զլեզու, զի շոտնջ գաղտնի՝ դատարկ ոչ անցցէ. ասաց սողոմոն:

Հ. Թէ որ իր անձը բամբասէ կը մեղանչէ:

Պ. Ինչպէս որ պարտական է մարդ իր անձն ողջ պահելու, այսպէս ալ պարտական է իր անունը չաւրելու թէ խօսքով, և թէ գործքով. ուստի կը մեղանչէ ով որ իւր անունը կաւրէ ուրիշին առջին: Բայց թէ որ խոնարհութեան համար իր պակասութիւնը վրա խօսի՝ չի մեղանչէր. զի այնպիսի խօսքը չէ թէ անունը կաւրէ, այլ կը շինէ:

Հ. Միայն բամբասողը կը մեղանչէ:

Պ. Ոչ միայն բամբասողը կը մեղանչէ այլ պատուիրանին դէմ, այլև ով որ պատճառ կըլլայ բամբասանաց. և ով որ մօտիկ կընէ բամբասանքը. մանաւանդ որ հաճելով մօտիկ կընէ ու կը խնդայ, և չի խափանէր՝ երբոր կընայ. թէ որ չի կընայ՝ պէտք է հեռանալ անկէ և չհաճիլ. զի կանոն էր սուրբերուն՝ որ երբ ուրիշին պակասութիւնը կը լսէին՝ իրենք իրենց կըսէին, թէ դուն մի ընէր: Դարձեալ կը մեղանչէ ընդդէմ արդարութեան ով որ լսած բամբասանքը կելլէ չգիտցողին կը պատմէ, և մեծապէս կը պարտաւորի առաջի այ. իսկ թէ որ գիտցողի պատմէ՝ կը մեղանչէ ընդդէմ սիրոյ: Ուստի նր վարդապետներն ըսին թէ բամբասողը, լսողը, և պատմողը միապէս դատապարտութե արժանի են:

Հ. Ինչ կըլլայ նախատինք և ծաղր ընողը:

Պ. Ով որ նախատինք տալով կը վշտացնէ ընկերը, կամ պակասութիւն առաջ բերելով ծաղր կընէ, կը մեղանչէ ւայ պատուիրանին դէմ. զի քս վճռեց, թէ ով որ անարգելով մօրոս և յիւ մար ըսէ ընկերին, պարտաւոր կըլլայ գեհնն հրոյն:

Հ. Ի՞նչ է ամբաստանութիւն և սուտ վկայութիւն:

Պ. Էջնասել ընկերին զրպարտելով և պակասութիւնը առաջ բերելով հաստատել ատենի մէջ. ով որ սուտ կը վկայէ պարտական կըլլայ ամէն վնասին, պէտք է հատուցանել, և պէտք է յետս կոչել բրած վկայութիւնն. որպէս զի ազատի պարտքէն: Ահա այս վարդապետութիւն պիտի սորվինք արդար ապրիլ առանց մարդու վնաս տալու. ինչպէս քս օրէնք տվաւ, թէ այն բանն որ չես ուզեր ուրիշները քեզի ընեն, դուն ուրիշին ամենևին չընես: Վատաւոր արդար, որ հաստատեցեր 'ի մեզ դատօղ բնութիւն զմիտս մեր. շնորհեա՛ սմա դատել զանձինս իրաւամբք և արդարութիւն. խնայեա՛ 'ի մեզ ւոր ողորմութիւն:

ԼԵ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Որն է իններորդ պատուիրանն ւայ:

Պ. Մի ցանկար կնոջ ընկերի քո: Այս պատուիրան կը դատապարտէ զանոնք, որ ներքին հաւանութիւն կը ցանկան այլոց կանանց, և չար մտքով կը տեսնելին և կը խօսակցին. զի այս ոչ միայն է չար ցանկութիւն և մտաւոր շնութիւն, այլև է անիրաւութիւն և անարդարութիւն ընդդէմ ընկերին, և խանգարիչ օրինաց բնութիւն:

Հ. Ի՞նչպէս պիտի զգուշանան:

Պ. Որովհետև ամէն մարդ մէկ բնութեան վիճակելով և մարդկային ընկերութիւն կապված ըլլալով իրարու հետ, չար սիրտ և գէշ խոր-

հուրդ պիտի չունենան իրարու վրա. ևս առաւել քրիստոնեայն, որ նք մկրտութիւն եղբայր են իրարու և որդէգիր այ: Ապա ինչպէս որ այրը եղբայր կը համարի ընկերին և բարեկամին, այսպէս կ'ինն աւքոյր կը համարի, և զաւակը՝ զաւակ. թէ չէ՝ դազան կըլլայ մարդ, և դազանի նման որոշումն և ընտրութիւն չունենար: Ուրեմն պէտք է բարի և մաքուր սրտով խօսակցիլ այլոց ընկերին հետ, և ողջախոհ նայել ամենայն պարկեշտութիւն. ինչպէս կը վայլէ բարի մարդու և բարի քրիստոնէին: Եղերուք սքզի ես նք եմ, ասաց Թոմ:

Հ. Միայն մարդիկ կը պարտաւորին:

Պ. Ոչ միայն մարդիկ, այլև կանայք. որոնք կրկին պարտաւորած են՝ մէյմը չերձնալ զարգարված օտար մարդկանց, մէյմ՝ ալ չի նայել անզգուշութիւն և չի ցանկալ. որ դիւրափոփոխ և տկար բնութեան վիճակած ըլլալով դիւրաւ կը խորտակին. պէտք է միշտ ահով դողով և աղօթքով ապրիլ. որպէս զի սատանայական փորձութեան մէջ չիյնին: Շատ մարդիկ միայն մտածելով այս բանս թէ՛ կորած պարկեշտութիւն ետ չի դառնար, մեծամեծ փորձութիւններէ ազատեցան և առաքինի պարկեշտ եղան:

Հ. Այլ որոնք կը պարտաւորին:

Պ. Այս պատուիրան կը պարտաւորէ դարձեալ մանկամարդերն՝ թէ արու և թէ էգ, որ ուրիշի զաւակաց ետեւէն ըլլալով չի ցանկան, և չի նային իրարու չար խորհրդով. զի ցանկութիւնը պատրաստական կրակ է. եթէ զգուշութիւն չըլլայ, մէկէն կը բռնկի, և չարաչար կայրէ թէ սիրտը, և թէ հոգին. նաև շատ անգամ փոքրիկ պատճառով մի կամ սակաւ տեսութիւն և խօսքով մեծամեծ չարիք և խայտառակութիւնք եղած են:

Հ. Միայն մանկամարդիք կը պարտաւորին զգուշանալ:

Պ. Ճանկութիւնն այնպիսի կրակ է, որ ոչ

միայն երիտասարդը և մանկամարդը կայրէ, այլ և սուրբերը, և ծերերը՝ թէ որ չըզգուշանան. ինչպէս դաւիթ մարգարէն ընկաւ անդդոյշ նայելով մի. և սողոմոն ծերութեան ժամանակն առիթներէն ետ չի կենալով վտանգեցաւ. իսկ երկու չար ծերերն հետաքրքրութիւն շուշանը տեսնելով չարաչար խայտառակեցան, և դատապարտեցան մանուկ դանիէլէն. որ պարկեշտութիւն զարգարված ըլլալով խայտառակեց շուն ծերերը. որուն վրա այսպէս կը խօսի սարգիս շնորհալին. Թէ որ տարիքով մանուկ ես և միտքդ արթուն է և պարկեշտ, մանկութիւնդ քեզ մնաս չի կրնայ բերել, ինչպէս էր դանիէլ, նա և յովսէփ գեղեցիկն. որոնց պարկեշտութիւն չի կրցաւ յաղթելու չար ցանկութիւնն. իսկ թէ որ տարիքով ծեր ես, և միտքդ արթուն է անպարկեշտութիւն, ծերութիւնդ քեզ օգուտ չընէր. ինչպէս էին չար ծերերն, որ չարաչար կորան, և պարտական մնալով այս պատուիրանին դատապարտեցան:

Հ. Ո՞րն է տասներորդ պատուիրանն այս:

Պ. Մի ցանկար ընչից ընկերի քո: Այս պատուիրան կը պարտաւորէ ամէն մարդ, որ ամենեւին չի ցանկան ուրիշին բանին՝ ոչ ներքին հաւանութիւն, և ոչ արտաքուստ աչք գնելով:

Հ. Ի՞նչպէս կը պատուիրէ բուն պատգամը:

Պ. Աճառունչն այսպէս կը գրէ. Մի ցանկանար տան ընկերի քո, և մի անդդոյ նորա. մի ցանկանար կնոջ ընկերի քո, և մի ծառայի նորա, և մի աղախնոյ նորա, և մի եղին նորա, և մի իշոյ նորա, և մի ամի զինչ ընկերի քո իցէ: Ուրեմն ընկերոջը բանին վրա պէտք է ուրախանալ որպէս թէ իւրն է, և ոչ թէ ցանկաւ. որ է այս գէմ մեղք:

Հ. Ի՞նչ կը պարտաւորէ:

Պ. Կը պարտաւորէ ոչ միայն չի ցանկալ և չի ջանալ ուրիշին լաւ բանն իրեն քաշել՝ սչ գործքով և ոչ մտքով. այլ և կը պարտաւորէ, որ ա-

մէն մարդ ինչ վիճակ և ինչ բան որ ունի գոհ
 ըլլայ. ամենեկին չի տրանջայ ոչ աղքատութեանը
 վրա, և ոչ նեղութեւր. զի ան է կարգադրողը.
 ինչ բան որ մեր փրկութեւր յարմար և մեզի օգ-
 տակար տեսնէ, զայն կուտայ. անոր համար և
 այս պատուիրանը գրաւ որ իւր սուրբ կամայն
 հնազանդ ըլլանք:

Հ. Ինչ կը հակառակի այս պատուիրանին:

Պ. Յանկութիւն, նախանձ, և տրտմութիւն
 այլոց բարեացը վրան. ուստի ոչ միայն ցանկա-
 ցողները կը պարտաւորին, այլև նախանձօղներն
 ուրիշին մեծութեանը և փառացը վրան. և ա-
 նոնք՝ որ կը ջանան ուրիշին փառքը պղտիկցը-
 նելու, և այլոց աղէկ բանը վար զարնելու. որ
 է չարամտութիւն և չարսրտութիւն, հակա-
 ռակ կը գործեն անոնցին կամայն և պատուի-
 րանացն:

Հ. Ինչո՞ւ համար տրտմօղն ալ կը մեղանչէ:

Պ. Վի՛ զի այս տրտմութիւն չար կամաց ա-
 ռաջ կուգայ. ինչպէս վաճառականը կը տրտմի
 այլոց վաստակին վրա. և արուեստաւորը չու-
 զէր որ ուրիշը բան ծախէ, միայն իրեն համար
 կը ցանկայ. որոնք հակառակ գործելով անոնցին
 պատուիրանաց կը մեղանչեն. Յոյս անշնորհա-
 կալին իբրև զսառն ձմերայնոյ հալեսցի, և ծո-
 րեսցի իբրև զջուր անպիտան. ասաց իմաստունն:

Հ. Արդեօք մեղաւորին բարութեանը վրա
 տրտմիլը մեղք է:

Պ. Թէ որ մեղաւորին և անարժանին բարեա-
 ցը վրա տրտմի և ցանկայ չար մտօք ըստ որում
 ինքը չունի, կը մեղանչէ. կամ թէ չար կուզէ
 անոնց՝ ընդդէմ կը գործէ այս պատուիրանին.
 զի տվօղն ան է. ինչպէս կամի, որուն կամի, և
 երբ կամի կուտայ: Սակայն եթէ տրտմի թէ մե-
 ղաւորն ան ապերախտ ըլլալով աւելի չարութի
 պիտի ընէ այն մեծութեւր, անատենը պէտք է
 անոյ յանձնել սրտցաւութիւն: Այլև ամէն մարդ
 պիտի ջանայ բարի գործքով ժառանգ ըլլալ ան

բարեացը՝ չէ անցողականին, այլ անանց բարեացն
և երկնաւոր շնորհացն. Զի ամենայն տուրք բա-
րեք և ամենայն պարգևք կատարեալք 'ի վե-
րուստ են իջեալ:

Հ. Այս անշարին պատուիրանները պահօղն
լինջ պարգև կառնէ:

Պ. Ինչպէս որ չի պահօղը, և պատուիրանա-
ղանցը կը գատապարտի յաւիտենական պատ-
ժով. այսպէս և պատուիրանապահը կը պսակի
յաւիտենական երանութիւն և անանց բարեօք,
որպէս վճռեց քս: Եթէ կամիս մտանել 'ի կեանս,
պահեա՛ զպատուիրանս:

Հ. Պատուիրանապահն ինչ կրսվի:

Պ. Ճամարիտ պատուիրանապահ քրիստոնեայն՝
է երանելի և երջանիկ. ամենևին տեղէ մի ել
կիւղ չունենար, ոչ մարմին կը նայի՝ ոչ փառք
և ոչ մեծութիւն. միայն այս սիրով վառված ուրիշ
հոգ չունի, բայց եթէ այս ծառայել, և ստեղծո-
ղին ընդունելի գործք գործել, ամենայն ժամ
միտքը բերելով այս ըրած բարիքը և խոստացած
երանութիւնը՝ գոհ և ուրախ կապրի որպէս է
բանեալ հոգի. նաև անդադար փառք տալով կը
խնդրէ ստեղծողէն յարատեւել 'ի բարին ասելով.
Յաւել 'ի մեզ ար ամենակալ զհաւատ, զյոյս,
զսէր, և զամենայն գործս առաքինութիւն. նաև
միշտ և հանապազ հաստատ մնալով 'ի պատուի-
րանապահութե քո՝ լինել արժանի խոստացեալ
բարեաց, և երկնից արքայութեան:

ԼՁ. ԿՒՐԱԿՒՒ:

Հ. Ինչ է խիղճմտանքը:

Պ. Է դատումս մտաց, որ կորույն է թէ այս
բան է բարի, պէտք է ընել. և այս բան է չար,
պէտք չէ ընել. ահա այս է բնական օրէնք և

որդ մտաց, որ ազդարարութիւն կընէ պահէլու ինչ պատուիրանները, և հեռու կենալու չարագործութիւն. որ է մեղք ընդդէմ ուղիղ կանոնաց և օրինացն ինչ:

Հ. Ունի՞ ամէն մարդ:

Պ. Ամենայն մարդու սրտին մէջ ատեան գրեր է ձեռք. ուր ինքն իրեն դատաստան կընէ, ու միտքը կամ բանը կորուսէ դատը. որ ըստ փիլիսոփայից է յայտնի նշան անմահութեան հոգւոյն. և ուրացողն այս ճշմարտութեան, է ուրացող գոյութեանն ինչ. ուստի կըսէ կիկերոն փիլիսոփան, թէ՛ Գոյ 'ի մարդն այնպիսի կարողութիւն, որով գիմէ 'ի բարին և խորշի 'ի չարէն:

Հ. Քանի՞ է խիղճը:

Պ. Խիղճը թէպէտ մէկ է, բայց չորս կերպ կընայ փոխվել. որ կըսվի ինչ Ուղիղ, երբ միտքը բարին՝ բարի կը դատէ, և չարը չար. ԲՄ լար, երբ միտքը բարին չար կը դատէ, և չարը բարի. ԴՄ Երկբայ, երբ միտքը կախ կը մնայ չի կընայ որոշելու. ԵՄ Խղճահար, երբ միտքը մոլորելով ընդունայն երկիւղէ՝ մեղք չեղած բանը մեղք կը համարի:

Հ. Ի՞նչ կանոն ունին:

Պ. Եթէ խիղճն է ուղիղ՝ անհնար է գործել հակառակ. զորօրինակ թէ որ դատէ, թէ զուրտեղն ընկերն յանդիմանել է մեղք. ընդդէմ խղճին կը մեղանչէ՝ եթէ յանդիմանէ: Եթէ խիղճն է մոլար՝ նոյնպէս չի կընայ խղճին դէմ գործել. զորօրինակ թէ որ դատէ թէ բարի վախճանի համար ընկերն յանդիմանել որ ուղղի մեղք է, կը մեղանչէ եթէ յանդիմանէ. թէպէտ ըստ ինքեան մեղք չէ: Եթէ խիղճն է երկբայ, պէտք է անդհով կողմին հետեւիլ. զորօրինակ թէ որ երկբայի ուրբաթ գիշեր, թէ արդեօք կէսգիշեր անցած է, թէ չէ. կը մեղանչէ եթէ միս ուտէ. զի ասպհով է չուտելը: Եթէ խղճահար է, պէտք է խոստովանահօրն հետեւիլ. և ինքն իրեն

բան չընէլ. որպէս զի չի մոլորի. ըստ այնմ. ունկնդիր լերուք առաջնորդաց ձերոց:

Հ. Կա՞ն անխիղճ մարդիկ:

Պ. Ամէն կատարեալ մարդ բնականապէս ունի խիղճ, և առանց խիղճմտանաց մարդ չի կայ. բայց կան անօրէն մարդիկ որ մեղօք բնաւ կան լոյսը խաւարեր են. և մեկգի գրեր են խիղճը. որպէս զի համարձակ մեղանչէն առանց խղճի. այսպիսիները կըսվին անօրէն, և անւժ. որոնց յաւիտենական հօւրը չպիտի մարի, և որոն՝ որ է խիղճը, չպիտի մեռնի: Ասաց անգղաւմս 'ի սրտի իւրում, [Թէ ոչ գոյ ւժ. ապա կանեցան և սղծեցան, ըստ մարգարէին:

Հ. Ի՞նչ է մեղքը:

Պ. Է անհնազանդութիւն ւժային պատուիրանաց, երբ կամբը կը խոտորի յուղիղ կանոնէն ընդդէմ խիղճմտանաց գործելով. որ կը բաժնրվի սկզբնական, և ներգործական:

Հ. Ո՞րն է սկզբնականը:

Պ. Սկզբնական մեղքն՝ ազամայ կանցնի մեղ. և ամէն տղայ սկզբնական մեղքով կը ծնի. վասն զի եթէ ազամ մնար սկզբնական արդարութե մէջ, նոյն արդարութիւնը կանցնէր որդւոց որդի, և ամէն տղայ նոյն արդարութիւնը կը ծնիր. իսկ ազամ մեղանչելով, մեղքն ալ իբր հիւանդութիւն մեղի կանցնի. և մինչև որ նոր ազամայ քնի նը աւազանը չի մկրտվի, չի կրնար նոյն մեղքէն ազատելու:

Հ. Ո՞րն է ներգործականը:

Պ. Ներգործական մեղքը կամօք և ներգործութիւն կը գործեն մարդիկ երբոր չափահաս կըլլան. որ կըլլայ չորս կերպով. այսինքն խորհրդով, խօսքով, գործքով, և զանցառութիւն:

Հ. Ներգործական մեղքը քանի՞ կը բաժնրվի:

Պ. Երկու. մահացու, և ներելի. մահացուն կամ մահուչափն է հակառակ օրինաց, որ մահահանելով հոգին կը զրկէ 'ի շնորհէն կենաց. իսկ ներելին է պակասութիւն բարութեան:

Հ. Ե՛րբ կը մեղանչէ մահացօրէն :

Պ. Երբոր մարդս կամակար մտօք այս պատ-
ժախտանք կը խորտակէ ծանր պարագայով, անոր
համար յաւիտենական պատժոց արժանի կըլլայ
մահուցափ մեղանչօղն :

Հ. Ի՞նչ է գործք ներելի մեղաց :

Պ. Ներելի մեղքը թէպէտ չի բառնար շնորհ-
քը. բայց կը տկարացնէ և կը տրամադրէ կամքն
առ մահացու մեղքը. անոր համար իբր մեծ չար
պէտք է սոսկալով հեռանալ փոքրէն, որպէս զի
աղատ մնայ մեծ մեղքէն. ինչպէս կը խրատեն
իբր վարդապետք :

Հ. Ի՞նչ պատիժ կը բերէ ներելին :

Պ. Ներելի մեղքին պատիժն է ժամանակա-
ւոր. բայց ժամանակաւոր ըլլալուն համար պէտք
է յաճախել, և սովորութիւն ընել. զի սովո-
րութիւն ներելին շուտ կը փոխվի՝ մահացու կըլ-
լայ ու յաւիտենական դատապարտութեան ար-
ժանի կընէ հոգին. զորօրինակ փոքր գողութիւն
չառ մեծ աւաղակներ եղած են. և թեթիւ սուտ
փի յաճախելով կամ փոքրիկ ատելութիւն ընե-
լով մեծամեծ չարութիւնք հետևեր են : Անոր
համար կըսէ իմաստունը թէ՛ որ անարդէ զփոքրն,
փոքր փոքր կործանեսցի :

Հ. Ո՞րն է վտանգաւոր մեղքն :

Պ. Վտանգաւոր և փնասակար մեղք կըսվին
անոնք, որ ծուլութիւն և զանցառութիւն կը գոր-
ծըվին, իբր թեթիւ բանի տեղ զնելով զանց կառ-
նունք. որով կամքը ուղիղ կարգէն խոտորեալ
կը մնայ, և քիչ քիչ ապականելով անողջանալի
կըլլայ :

Հ. Ո՞րն են զանցառութիւն գլխաւոր մեղքերն :

Պ. Են հոգեւոր զանցառութիւնք. ինչպէս ծու-
լութիւն պատարագ տեսնել, աղօթքը ձգել, մտա-
ծական չընել, ձանձրանալ այս պատուիրանները
կատարելու. և այլ այսպիսի չար սովորութիւններ,
որ հոգին այս սիրոյն պաղեցնելով անպիտան կը
նեն, և այնպիսին ոչ տոք և ոչ պաղ, այլ դաղջ

անուանեց յովհաննէս աւետարանիչն, և դատաւարտութիւն արժանի դատեց:

Հ. Մահացու մեղքն ինչո՞ւ համար կը զրկէ հոգին 'ի շնորհաց:

Պ. Վասն զի հակառակ ըլլալով անորին օրինաց՝ կարհամարհէ անորին պատուիրանը, և կեղծանէ սէրն ընկերին. անոր համար մի միայն մահացու մեղք բաւական է դատաւարտելու հոգին: Ան հասարակ ատելի են անոր ամբարշտեալն և ամբարշտութիւն իւր, ըստ սողմոսնի:

Հ. Ուսկից կառնըվի մեծութիւն մեղաց:

Պ. Մեղաց մեծութիւնը կը չափվի դերազանցութիւն օրէնսդրին. ուստի օրէնք դնողը որչափ աւելի դերազանց ըլլայ, այնչափ աւելի կը պարտաւորի օրինազանցը. զի թէ թագաւորին դրած օրէնքը ով որ զանց առնէ դատաւարտութիւն արժանի կըլլայ. հապա երկնի և երկրի թագաւորին օրէնքն անարգողը, և իւր բարեսէր կամացն հակառակօրէն իրաւիսի մեծ դատաւարտութիւն արժանի չըլլար. և քանի՞ դժոխք պէտք է որ զայն պիտին դատաւարտէ յաւիտեանս յաւիտենից. ինչպէս կըսեն նք վարդապետք: Ահա այս պէտք է ըլլալ ամենուս մեծ խրատ միշտ մտածելով անոր մեծութիւնը և մեր անարգութիւն. անոր անհուն բարութիւնը, մեր ապերախտ չարութիւն. որպէս զի խոնարհեալ ցաւինք և ողբանք առաջի անոր. և արտասուօք խնդրենք զողորմութիւն. զի հոգի խոնարհ անոր ոչ արհամարհէ: Ընդ իւղաբերիցն արտասուս զմարդկան բարձօղն արտասուաց, պաղատեսցո՛ւք արտասուօք, մաքրել զմեզ 'ի մեղաց:

ԼՁ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Պիտաւոր մեղքերն ինչ են:

Պ. Են գլուխ և աղբիւր ամենայն մեղաց. զի անոնցմէ կը ծնին ամէն մեղքերը, և դատաւար-

տուութե արժանի կրնեն միրտեալ հոգին, որ պիտի ժառանգէր յաւիտենական երանութիւնն :

Հ. Եւ քանի՞ են :

Պ. Եօթն են . հպարտութի, ագահութիւն, բռնախոհութի, նախանձ, բարկութի, որկրամոլութի, և ծուլութի :

Հ. Հպարտութի ինչ մեղք կը ծագին :

Պ. Փառասիրութի, սնախառութի, յանդգնութի, և պարծանք . որովհետեւ հպարտ մարդը փառք կը սիրէ, պատիւ կը փնտրուէ, սնոտի բաներով զինքը կը մեծցընէ, և կը պարծի գոռողնալով . նաև յանդգնութի և մեծ մեծ խօսելով մարդու չի հաւնիր, և միտքը կը դնէ թէ իրեն նման մարդ չէ եկած աշխարհ . սակայն շուտով կը կործանի և խայտառակ կը լլայ . զի անձամբարտաւանից հակառակ կայ, տայ շնորհս խոնարհաց :

Հ. Ինչ է հպարտութիւն :

Պ. Է անկարգ բաղձանք գերազանց ըլլալու ամենէն վեր . որով մարդը մեծամտելով չուզէր մեծին հնազանդիլ . նաև կարհամարհէ զուրիշն ու միայն զինքը մեծ, իմաստուն, և արժանաւոր կը ճանչնայ . որ է մեծ խելագարութիւն եղծիչ սիրոյ ընկերին, ուստի և հակառակ ան :

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի ծնող ամենայն մեղաց :

Պ. Զի գրեթէ ամէն մեղք հպարտութի առաջ կուգայ . հպարտ մարդն ագահ և անգութ կը լլայ, կը նախանձի ուրիշին և կատէ չուզէր այլոց վրա աղէկ լսել, շուտ կը բարկանայ, և ամենայն անկարգութի կրնէ չար կամքը կատարելու համար . որ այնչափ գերազանց գրեթէ է, և իբր կուռք կը պաշտէ . ուստի կըսվի կամապաշտ : Այսպէս էր նաև սագայէն, որ մտացը վրան հպարտանալով ասաց թէ ես ալ կը դնեմ իմ տութե ամպերէն վեր ու կըլլամ նման բարձրելուն . անոր համար նոյն կետին պատուհասելով Ժողովարամետական եղաւ, և դատաւարտեցաւ դժոխքը :

Հ. Ի՞նչպէս կրնանք աղատիլ այս դիւական
ախտէն :

Պ. Խոնարհելով և աղքատանալով, այսինքն
ամէն գործքի մէջ խոնարհ ըլլալով ո՛չ զինքը և
ո՛չ գործքը մեծցընելով, աղքատ և օտարական
համարելով զինքն աշխարհիս վրա. ամենուն առ-
ջին ցածասիրտ և պարկեշտ երևնալով: Եթէ
լաւ գործք ալ ընէ, և զինքը գովեն, պէտք է
այ ընծայել, և ոչնչութիւն խոստովանիլ. ըստ ա-
ռաքելոյն, Թէ ի՞նչ ունիս որ չես առած. զի
ամէն բան ան է տվեր. եթէ առեր ինչո՞ւ կը
պարծիս իբրև չառած, կամ Թէ իբրև քեզմէ
ստեղծած: Անոր համար մեծամեծ նբերն որ ի-
մաստուութի լեցված էին, միշտ մարգկային ոչըն-
չութիւն մտածելով կը խոնարհէին առաջի այ. Թէ
որ նեղութիւն և աղքատութիւն ունենային,
զիրենք արժանի համարելով կըսէին դաւիթ մար-
գարէին նման. բարի է զի խոնարհ արարեր զիս.
քեզ միայն վայելեն փառք և ոչ մարդոյ: Չի
ամենայն տուրք բարիք և ամենայն պարգև կա-
տարեալ ՚ի վերուստ են իջեալ:

Հ. Ի՞նչ է ագահութիւն:

Պ. Ըստ առաքելոյն՝ է երկրորդ կռապաշտու-
թիւն. զի չարաչար զօրանալով անկարգ բաղձան-
քը մեծութե՛ւ իբր կուռք կը պաշտէ արծաթն
ու ոսկին. անոր համար դատապարտութե՛ւ ար-
ժանի կըլլայ. նաև հոս իբր դատապարտեալ հո-
գի գիշեր ցորեկ կաշխատի արծաթսիրութեան
համար, ոչ կը վայելէ, և ոչ կը հանգչի, որ է
նշան յաւիտենական դատապարտութեան. վասն
զի ագահին սիրտն ոսկիի սիրով վառած և կապ-
ված ըլլալով՝ ուրիշ բան չի կրնար սիրել ու ա-
նով ուրախանալ, միայն նոյն ախտով կը պարա-
րի, և կը քարանայ սիրտը. ոչ բարեգործութիւն
կրնայ ընել, և ոչ ողորմութիւն. որով այ ողոր-
մութենէն ալ զուրկ կը մնայ:

Հ. Ի՞նչպէս կրնանք աղատիլ այս չարութիւն:

Պ. Ողորմած և գթած ըլլալով, ուրիշն բա-

նին գտնելով, մխիթարութիւն և բարի խրատ տալով, կարօտութիւնը հոգալով, և այլ բարեպաշտական գործքեր ընելով, որպէս զի չըլլայ թէ սէր արծաթին և աշխարհիս խանդարէ մեր սիրտն ու հոգին. և թշնամի ընելով այլ յաւիտենական գաղապարտութիւն կորսըմինք. զի սէր աշխարհիս թշնամութիւն է առ ձեռք, ըստ առաքելոյն :

Հ. Ի՞նչ է բղջարահոսութիւն :

Պ. Էն անկարգ բաղձանք մարմնաւոր հեշտութեց՝ գէշ մեղքերու գէշ խօսքերու և գործքերու ետեւէն ըլլալով. որով հոգին կապականի չար մեղքով և անառողջանալի կըլլայ. որ կը հակառակի վեցերորդ պատուիրանին այլ. տէս հոն : Այս մեղքն այնչափ դարձելի և ամօթալի է, որ սուրբերը կամըջնային յիշելու քրիստոնէից. զի քրիստոնէական մաքուր և նր հաւատքին չի վայլէր որ այսպիսի դարձելի մեղք գրվի կամ յիշվի իրենց մէջ, ինչպէս կըսէ առաքեալն : Եւս առաւել՝ այն ամենապիղծ դարձելի մեղքը սոգոմական էրբ կը գործեն անհաւատութիւն արու ընդ արու խայտառակելով, որ երկինքը կը բողոքէ, և ձեռային բարկութիւն յերկիր կիջեցնէ, ինչպէս իջեցուց կրակ և այրեց սոգոմ գոմոր. ուր արուագէտք հոգւով և մարմնով դատապարտեցան. ըստ այնմ. Որպէս սոգոմ և գոմոր պոռնկեցան զհեա ընկերացն մարմնոց, կան առաջի օրինակ՝ զյաւիտենական հրոյն ընկալեալ զդատաստան :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի ազատինք այս դարձելի մեղքերէն :

Պ. Մահացուցմամբ, որ կըլլայ մեր զգայութիւնն ու մարմնաւոր ակորժակը մահացընելով, չար պատճառներէն և առարկաներէն հեռու փախչելով. նաև պահօք և աղօթիւք խնդրելով ստեղծողէն ըստ դաւթի. Զսիրտ նր հաստա տեա՛ յիս ձեռք և զհոգի ուղիղ նորոգեա՛ ի փորի խմում : Մի ընկենուր զիս նր յերեսաց քոց, և զհոգի քո նր մի հաներ յինէն : Ահա այսպիսի

կըթուլթի Զանանք նր մնալու չար ախտերէն , որ ապականելով հոգին դժոխային կընեն . ապա ինչպէս մաքրեցանք քնի արեամբն , նոյն մաքրուլթի պիտի պահենք և իրեն յանձնենք մեր հոգին . որպէս զի փառաւորէ երանական տեսութի յաւիտեան : Փառաւորեալք փառօք երրորդուն նր, փառաց արժանի արա՛ զծնեալս աւագանաւն երկնային քո ժառանգութեդ :

ԼԻ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ի՞նչ է նախանձն :

Պ. Ի տրտմութի ուրիշին բարեացը վրա . որ նախ իր անձն այրելով կը ցաւի , և չարութի չուղէր ընկերին լաւութիւր , բարի անունը , վաստակը , և մեծութիւր տեսնելու , համարելով թէ այն է իրեն նուազութի . անոր համար երբոր չար և ձախորդութի կը պատահի այլոց՝ կուրախանայ . չէ թէ իրեն օգուտ կըլլայ անկէ . այլ միայն իր չար կամքը կը հանդէս :

Հ. Ի՞նչ բանի կը նմանի :

Պ. Սուրբ վարդապետներն սատանայի կը նմանցընեն . որ նախանձելով աղամայ փառացն , որ իրեն մնաս չունէր , դրախտէն դուրս իյնելուն պատճառ եղաւ . նոյնպէս մեր երջանկութիւր նախանձելով միշտ կը Զանայ զրկելու չար մեղօք : Այսպէս եղաւ նաև կային . որ անմեղ եղբայրը մինչև որ չըսպաննեց՝ սիրտը չի հանդէսեցաւ : Ապա ամէն նախանձոտ նման ըլլալով սատանայի և կայենի , դատապարտութի արժանի են . ինչպէս անոնք դատապարտեցան՝ նախանձոտն ալ պիտի դատապարտի :

Հ. Ի՞նչ մեղք կը ծնի նախանձէն :

Պ. Նախանձին ծնունդքն են՝ ատելութիւն , տրտունջ , չարախօսութի , զրպարտութի , ուրա

խուլթի 'ի չարն, և տրամուլթի 'ի բարին այլոց։
Ահա ասոնք ամէնն էն ընդդէմ Թոյ և Եղծիչ սի-
րոյ ընկերին։

Հ. Ի՞նչ է պատճառն։

Պ. Վասն զի նախանձոտ մարդը ցաւելով ու-
րիշին բարեացը վրա՝ նախ կըսկըսի տրանջալ,
և անարժան համարելով ընկերն՝ միայն զինքն
արժանի կը տեսնէ ամէն բարեաց. և ասլա ա-
նօրէնուլթի Թոյ դէմ հայհոյելով կըսէ, թէ ինչո՞ւ
Թո՞ւ մեղի չիտար ու այնպիսիներուն կուտայ բա-
րիքը. և այսպէս կըլլայ տրանջող և հայհոյիչ
նման սաղայէլին։

Հ. Ի՞նչ է չարախօսութիւն։

Պ. Էջար խօսել և նուաստեցընելով աւրել-
ընկերին անունը. ձուտի չարախօսը շատ ան-
գամ սուտ խօսքերով չար կը խօսի, և կը զրպար-
տէ անմեղն զուր տեղը պարտաւոր երեցնելով.
և երբ փնաս կուգայ անոր, կըսկըսի ուրախա-
նալ. իսկ թէ որ բարի ըլլայ՝ նորէն կը տրամի։
Ահա ասով նախանձոտը կըլլայ մարմնաւոր սա-
տանայ. զի այսպիսի գործք միայն սատանային
կը վայէ. ըստ այնմ. Նախանձու բանսարկուին
եմուտ մահ յաշխարհ։

Հ. Ի՞նչպէս պիտի ազատինք այս չար ատէն։

Պ. Եղբայրսիրութիւն ընելով, և բարի սիրտ
ունենալով ամենուն վրա. այնպէս պէտք է ու-
րախանալ այլոց բարեացը վրան. որպէս թէ յա-
տուկ մերն ըլլար. և այնպէս պիտի տրամինք
վշտացը վրան, որպէս մեր անձին պատահած ըլ-
լար. եթէ յայտնի պակասութիւնք տեսնենք ըն-
կերին, պէտք է բարին մեկնելով աղէկ խօսինք,
և անունը մեծցընենք. թէ որ տեսնենք որ կը
զրպարտեն, պէտք է պաշտպանենք և արդարաց-
նենք, ինչպէս քրիստոնէական օրէնքը կը պա-
հանջէ։

Հ. Ի՞նչ է բարկութիւն։

Պ. Էջանկարգ բաղձանք և բորբոք վրէժխնդ-
րութի վասն տեսած փնասին։ Այս չար բաղ-

Ճանք վրէժխնդրութե՛ն երբոր սաստիկ կըլլայ՝ ոչ միայն դատապարտելի կընէ մարդն, այլև գիււհարի և դաղանի նման կընէ. անանկ որ մարդկութիւնը կը մոռնայ դաղանի պէս կըսկըսի խածնէ և վշտացնէ ընկերն:

Հ. Ի՞նչ է պատճառն:

Պ. Վասն զի բարկասիրան ունի ծածուկ հպարտութիւն և դուռդուծի. երբոր փոքրիկ անարգանք մի կըղգայ ուրիշէն, մէկէն սիրտը կը բորբոքէ, փքանալով վրէժխնդիր կըլլայ չարաչար, և կը մեղանչէ. որուն տունը դժօխքի նման կուր և հայհոյանքն անպակաս են. մանաւանդ երբ յիշոցատուութի կըլլայ:

Հ. Ի՞նչ է յիշոցատուութիւն (Քիւֆիւր):

Պ. Է հայհոյանք ընդդէմ ւայ և ընկերին. զի բարկացողն դադանացեալ կը մոռնայ զինքն, ու կըսկըսի բարկութե՛ մէջ գէշ խօսքեր բերնէն հանել. որ երբեմն ւայ անունն ալ յիշելով կը հայհոյէ. և երբեմն ընկերին դարձրնելով գէշ խօսքը կը նախառէ յիշոցատուութե՛, որ է դատապարտելի չար մեղք. ինչպէս կըսէ շնորհալին:

Հ. Ի՞նչ է գեղը:

Պ. Այս չար ատիւն գեղն է հեղութիւն և քաղցրութիւն, ինչպէս խրատ կուտայ աւաքեալը, թէ մէկմէկու հետ քաղցր և հեղ եղիք ներելով և շնորհելով իրերաց պակասութե՛: Ասե խորհելով, թէ մենք ալ շատ անգամ ւայ գէմ կը մեղանչենք, չի բարկանար, կը ներէ. շատ անգամ մենք ալ ուրիշին սիրտը կը վիրաւորենք, համբերութե՛ կը տանին՝ չեն բարկանար. պէտք է մենք ալ համբերենք անոնց պակասունն, որ շատ անգամ մեզի աղէկութիւն և բարեկամութիւն ըրեր են. ուրեմն մէկ պակասութե՛ համար չի վայլէր որ այսչափ տարւան բարեկամութիւնիս աւերենք ւայ գէմ գործելով. որուն կըսենք ամէն օր. Թող մեզ զպարտիս մեր, որպէս և մեք թողումք մերոց պարտապանաց:

Հ. Ի՞նչ է համբերութիւն:

Պ. Է ծնունդ հեղուծէ և խոնարհութիւն. զի հեղ և խոնարհ մարդը միշտ համբերելով՝ առաքինութիւն համ կը բերէ թէ իր անձին, և թէ ընկերին. որով և սիրելի կըլլայ անոր և մարդոյ. զի քն զինքն օրինակ տալու բարի քրիստոնէից աւելով. հեղ եմ և խոնարհ սրտիւ. երանի անոր որ քնի նման ըլլալով երջանիկ կապրի, և երջանիկ կը մեռնի՝ արժանի ըլլալով երանութեանն քնի, որ ասաց. երանի հեղոց, զի նոքա ժառանգեսցեն զերկիր:

Հ. Սուրբերը չէին բարկանար:

Պ. Սուրբերուն բարկութիւն էր նախանձայութիւն փառացն անոր, և ոչ թէ ախտաւոր բարկութիւն. որոնք ան սիրով վառված ըլլալով երբոր կը տեսնէին մարդիկ չարութիւն ետեւէ եղած՝ սաստիկ կը վերաւորէին. ինչպէս էր մովսէս, որ տեսնելով թէ խարայեւացիք հորթը կը պաշտէին, պատգամաց տախտակը զարկաւ գետինը կոտրեց, եղիա կրակ իջեցուց երկնքէն երեց յիսուս մարդը աքայաբու, և մատաթիւս կուռքին երկրը պագութիւն ընօղ հրէայն ոտքին տակն առաւ սատկեցուց: Նոյնպէս բարի քրիստոնէայն երբոր կը տեսնէ չարագործը՝ կը ցաւի և կը բարկանայ, որ ան զէմ կրնէ. և թէ իրեն գէշութիւն ընեն, կը ցաւի բարկանալով անոնց չարութեանը վրա, չէ թէ վրէժխնդիր ըլլալով. զի կանոն կուտայ քն. թէ այն բանն որ չես ուզեր որ քեզի ընեն՝ դուն ուրիշին մընէր. և այն բարի բանն որ կուզես քեզի ընեն, դուն ջանայ այլոց ընելու:

Հ. Ի՞նչ է որկրամոլութիւնն:

Պ. Է անկարգ բաղձանք ուտելու խմելու, և մարմնաւոր ուրախութիւն. որ հակադրելով բարեխառնութիւն, մարմնապաշտ կրնէ որկրամոլը. վասն զի թէպէտ սկիզբն այնչափ փաստակար չէր ընար այս ախտը. սակայն երբոր կը տիրէ՝ բոլորովին մարդկութիւն կը հանէ՝ նման խոզի շատ կերութիւն, և արբեցութիւն: Այնպիսի մարդը

ծառայ անգահանութե կը կոչէ պետրոս առաքեալ. զի որով իւրից յաղթի ոք, նորին և ծառայ է: Իբր շուն գառնայ 'ի փսխած իւր, և իբր խոզ լուացեալ՝ ընդ տիղմ թաւալեալ:

Հ. Ինչպէս կը լլայ մահուչափ ծանր մեղք:

Պ. Երբոր որկրամոլն այնչափ ուտելու խմելու կ'իյնի, որ փնաս կը բերէ մարմնոյն և մտայր. այսինքն երբոր առողջութիւն կը կորսնցընէ, կամ մտքին ուժը կը տկարանայ ուտելով խմելովն, ու այդ դէմ մեղանչելով կը դատապարտուի: Եւ ով որ մարդու արիւն, և միս կուտէ անդ թուութեամբ և առանց պատճառի, մեծապէս կը մեղանչէ որպէս որկրամոլ:

Հ. Երբ կրկին կը մեղանչէ:

Պ. Որկրամոլը կրկին կը մեղանչէ, երբոր չափազանց կուտէ կը խմէ արդէւած օր. այսինքն ծով և պաք օր. զի ոչ միայն բարեխառնութե դէմ կը մեղանչէ, այլև եկեղեցական պատուիրանաց դէմ: Այլ ինչ է եթէ հիւանդութե համար քիչ մի բանով աւրէ պաքն, որ բժիշկն այնպէս պատուիրէր է. զի բժշկաց հրամանին դէմ պէտք չէ ընել: Սակայն շատ մարդ կայ, որ սուտ և փուճ հիւանդութիւնն պատճառ բռնելով կը խորտակէ եկեղեցական պատուիրանը գայթակղութիւն տալով, և չարաչար մեղանչելով. զի եկեղեցնայ անհնազանդն է՝ այն անհնազանդ: Եթէ եկեղեցւոյն ոչ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրև զհեթանոս և զմաքսաւոր. ասաց արն մեր:

Հ. Ինչ է արբեցութիւն:

Պ. Է որկրամոլութիւն, և անկարգ սէր խմելու. որ աւելի փնտսակար և ողբալի չար մեղք է. անոր համար ասաց առաքեալը, թէ արբեցողք զարբայութիւնն այն ոչ ժառանգէն. վասն զի մարդուն մարդկութիւնը և խելքը կը հանէ իրմէն ու անբան անասուն կ'ընէ: Ո՛չ ամօթ գիտէ արբեցողը և ոչ երկիւղն այն բոլորովին կը խանդարի միտքը. չիմանար ուր պառկեր է, և ինչ կ'ընէ. շատ անգամ ճամբուն վրա կ'իյնի, և

շներուն հետ կը պառկի, ու կը խօսի այն մարդն, որ երբ մարդու մէջ կը մտնէր, ամէնքը ոտք կելլէին, ինչպէս տեսանք:

Հ. Ի՞նչ է դեղը:

Պ. Կրնամ ըսել թէ այս չար ախտն է անբժշկելի և անդեղ, երբոր արեւցողն սովորութիւն ըրեր է երկար ժամանակով, որ 'ի սկզբան դիւրին էր դեղը, կրնար ղինքը մահացնելով, և կամ քը կոտրելով չի խմել, և իրեն առիթ չտալով հեռու կենալ. սակայն երբոր գազանն այնչափ աճեցաւ դժւար է ազատիլ. մեծ վտանգի մէջ է հոգեւոր և մարմնաւոր. ուրեմն պետք է ամէն մարդ զգոյշ կենալով 'ի սկզբան, այսպիսի չար սովորութեց չի հետեւի. այլ հեռու փախչի ոչ միայն արեւցութէ, այլև որկրամուտութէ, և անկարգ ուրախութեց, և բաղձանաց. ուսկից կը ծագի մուտութիւն և մեղք ընդդէմ անձային սրտաւիրանաց. ղի ամէն բան փոքրէն կրնկըսի. եթէ փոքր սակասութիւնը զանց առնես, սովորութիւն ըլլալով կը մեծնայ, և կապահանէ անդարման. ոչ ոք եղև յանկարծ յոռեգոյն՝ ասաց փլիստփան:

Հ. Ի՞նչ է ծուլութիւն:

Պ. Է անկարգ գաղջութի և ձանձրութի աշխատելու. որով կը բաղձայ ծոյն անգործ մնալ առանց կատարելու պարտքը: Այս ախտ մարդն անպիտան և ատելի կրնէ. թէպէտ ծոյն ուրիշին փնաս չունի. բայց իր անձին մեծասպէս փնասելով մահուչափ կը մեղանչէ. մանաւանդ երբոր հոգեւորին ծուլութի ընելով կը ձանձրանայ սրահք պահելու, և պատարագ տեսնելու, տաղտկանալով այ բարերարութեցն վրա, և խորհուրդներուն վրա՝ ասելով. երանի թէ չըլլային. և չուղելով լեցնել անձային և եկեղեցական սրտաւիրաններն: Վայ որ գործէ զգործ ան հեղգութեամբ, ասաց իմաստունն:

Հ. Ո՞րն է ծուլութի ծնունդը:

Պ. Այս ախտէն կը ծագի տատանումն մտաց,

կը մոլորի չիյտէ թէ ինչ ընէ. թմրութիւն, որով չուզէր տեղէն շարժիլ. վատատրտութիւն, որով ամէն գործքի մէջ զինքն անպիտան և վատ կերեցնէ. և յուսահատութիւն, որով բոլորովին զօրութիւն ու ուժը կը կորսնցնէ. հոգւով մարմնով կապականի, ան և մարդոյ ատելի կրլայ։ Այսպիսիներուն կըսէ սողումոն՝ երթ առ մըրջիւնն ո՛վ վատ. գնա՛ մըջունէն օրինակ առ ո՛վ անպիտան ծոյլ, տես թէ ի՞նչպէս կաշխատի ան դադար՝ բոլոր ամառը կը ջանայ ապրուստ և ձմեռվան պաշար ճարել. որպէս զի կեանքը պահէ ձմեռն անօթի չի մեռնի։

Հ. Ի՞նչպէս պիտի ազատինք այս ախտէն։

Պ. Գիշեր ցորեկ աշխատելով, և ջանալով թէ մարմնաւոր հարկաւորութե համար, և թէ հոգեւորին առանց ձանձրանալու. զի թէ բնութիւն երբեմն հանգիստ ուղէ, պէտք է կրթել, որ դատարկութե չի սորվի. որ է մայր ամենայն չաբեաց, և միշտ մնասակար հոգւոյ և մարմնոյ։ Ժրաջան և աշխատաւոր մարդն է պանծալի և սիրելի ամենուն. գոյով հոգեւոր՝ դատարկութիւն չսիրէր, որկրամոլութե և ուրիշ ախտերուն չհետեւիր. ամէն ախտից ազատ ըլլալով բարի առաքինի և անսէր կրլայ. նաև օրինակ բարի ամենուն և նման քնի, որ մեզ օրինակ տալու համար այնչափ վշտացաւ և չարչարեցաւ. որպէս զի մահացընէնք զմեզ և բարոյական կատարելութեամբ պսակվինք։ Ուրեմն ասկէտե մասնաւորապէս զմեզ կրթելով՝ այս չար ախտերէն հեռու փախչինք, որ են եօթնգլխեան վիշապ. որուն մէկ գլուխն ալ բաւական է մեզ կորսնցնելու. հետեւինք քնի սքանչելի նը վարուցն, ան դադար պահելով և ապաշխարելով. Ընդ քնի պահելով յաղթող լեցուք փորձողին, և ընդ հրէշ տակս երգեսցո՛ւք փառք ՚ի բարձունս ան։

Գ. Տ Ե Ղ Ե Ի Ը Ր

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Խ Ո Ր Հ Ր Դ Ո Յ

ԼԸ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ի՞նչ միջոցով պիտի արդարանայ մարդն սկզբնական և ներգործական մեղքերէն :

Պ. Որովհետեւ մարդս պարտաւոր եղաւ սկըզբնական մեղք ազամայ. նաեւ տկար ըլլալով անհնարին է որ միշտ միակերպ արդար մնայ. այլ շատ անգամ կէյնի և կը պարտաւորի ներգործական մեղք, կամ պատուիրանազանցութիւն: ուստի թէ սկզբնական և թէ ներգործական մեղքերէն ազատելու համար քն արն մեր դեղ և միջնորդ տվաւ մարդուս, որ են եկեղեցնայ խորհուրդներն:

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ:

Պ. Խորհուրդն է նշան խորհրդական. և այն պիտի նշան քնէ դրված, որ ունի գաղտնի զօրութիւն, որ է շնորհք. որով կարդարանայ մեղաւորը, և կը զօրանայ տկարը. ազքատը կը փար թամանայ, և մեռած հոգին մեղք՝ յարութիւն կառնէ շնորհք:

Հ. Ի՞նչ կըսվին:

Պ. Խորհուրդք քրիստոնէական կրօնի կըսվին՝ որ կը բերեն շնորհքն ան: Թէպէտ գրեթէ ամէն ազգի մէջ կան խորհրդական նշաններ. բայց չեն

Ճշմարիտ խորհուրդ. ինչպէս հրէայք ունէին մկրտութի որ կը լվացվէին գետը, և կը խոստովանէին իրարու իրենց մեղքը. նմանապէս հին կռապաշտից օրէնքներուն մէջ գտանք, որ բնական խելքով հասկըցեր էին, թէ առանց խորհրդոյ կրօն չըլլար, զանազան խորհրդական նշաններ սահմաներ էին. ոմանք լվացվելով կը համարէին արդարանալ. ինչպէս հնոստանցիք մինչև հիմա գանգէս գետը կը մտնեն որ արդարանան իրենց մեղքէն. ասոնք ունին հին օրէնք որ կըսէ՝ խոստովանեա՛ զյանցանս քո որդւոց քոց արևու և մարգկան, և մաքրեա՛ զքեզ ՚ի գետն գանգէս: Ոմանք կուռքին ընծայած հացը կուտէին և մեռելին պաշար կուտային: ինչպէս հին եգիպտացիք. որոնց չորս հազար տարւան մեռելը տեսանք. ամբողջ կեցած՝ որուն գոգը հաց գրեր էին. բայց ասոնք ամէնն էն ստուեր ճշմարիտ խորհրդոց քրիստոնէական կրօնի:

Հ. Ի՞նչ ըսել կուզէ խորհուրդն է նշան:

Պ. Վասն զի խորհուրդը կը բերէ շնորհք, որ չէրևնար. միայն հաւատքը կը տեսնէ. ապա այն նշանն որ աչքով կը տեսնենք կամ մկրտվելով և կամ օծվելով՝ ունի ներքին խորհուրդ, կամ նշանակութի. որ է սրբացուցումն, կամ շնորհք. որ նոյն գործողութեամբ կը պատճառի: Ուստի նշանը կրնանք ըմբռնել զգայութիւն. զի այնպիսի բանէ բաղադրած է, որ կը տեսնենք և կը շօշափենք, նաև խօսքերը կը լսենք, որ կըսվին նիւթ, և ձև խորհրդոց:

Հ. Քանի՞ են գործք խորհրդոց:

Պ. Երկու են գործք խորհրդոց, մասնաւոր և հոստարակ. մասնաւորն է կնիքն, որ ենթակայն կրնդունի կամ կը տպաւորի հոգին, և ոչ երբէք կեղծանի և կը կրկնի. որ կըլլայ մկրտութիւն, դրոշմով, և քահանայական կարգով. վասն զի մէկալ խորհուրդները կրնան կրկնրվիլ, և կրնան նորոգվիլ. զորօրինակ ապաշխարող արդարը մեղօք կը կորսնցընէ արդարութիւն, և մինչև որ չի

նորոգվի չի կրնայ արդարանալ. բայց միրտեալը, նաև քահանայն թէ և մեղանչէն և ուրանան, միշտ են միրտեալ և քահանայ. զի կնիքը տալաւորած է իրենց հոգին. ուստի չի կրկնիր:

Հ. Ի՞նչ է հասարակ գործքը:

Պ. Հասարակն է շնորհն, որ ամէն խորհուրդ կարտադրէ, և կատարեալ քրիստոնեայ կրնէ զայն՝ որ վաւերաբար և օրինապէս կրնգունի, և կրլայ արդար. ինչպէս նր ավետարանը այլևայլ տեղ կը վարդապետէ. և քն գործքով յայտնեց մկրտութիւն՝ մկրտվելովք, դրոշմը՝ տալով հոգին նր. հաղորդութիւն՝ վերնատան մէջ, ապաշխարութիւն և թողութի մեղաց, վերջին օծումն, ինչպէս պատուիրեց առաքելոց, որ իւղով կօծանէին հիւանդը, կարգը՝ ձեռնադրելով առաքեալները. և պսակն, որ արդէն նա զրբեր էր քնական օրէնքով:

Հ. Քանի են խորհուրդք:

Պ. Խորհուրդք եկեղեցւոյ են եօթն. մկրտութիւն, դրոշմ, հաղորդութի, ապաշխարութի, վերջին օծումն, կարգ, և պսակ. ուր մկրտութիւն ու ապաշխարութիւնը միայն կըսվին խորհուրդ մեռելոց. զի չի մկրտվողը չունի շնորհք, և կը համարի մեռած. նոյնպէս մահուցաւի մեղանչողը, թէպէտ միրտեալ է, մեռած է մեղօք. ուստի այս երկու խորհուրդն ընդունելով կը կենդանանան. ըստ այնմ. Որ մկրտեսցի՝ կեցցէ. ապաշխարեսցէք և հաւատացէք յաւետարանն:

Հ. Որո՞նք են խորհուրդ կենդանեաց:

Պ. Մնացեալ հինգ խորհուրդները կըսվին խորհուրդ կենդանեաց, որովհետև կրնգունին անոնք որ սրբարար շնորհքով կենդանի են. և նոյն կենդանութեամբ երբոր կրնգունին դրոշմ, կամ հաղորդութի, կամ վերջին, կամ քահանայութի և կամ պսակ օրինաւոր տրամադրութեամբ՝ կրնգունին դաճումն շնորհաց:

Հ. Ինչո՞ւ համար եօթն են միայն խորհուրդք եկեղեցւոյ:

Պ. Եթե խորհուրդ ունին համեմատութիւն մարդուս կենացն հետ. զի որպէս մարդը կը ծնանի, կը զարգանայ, կը սնանի, կը բժշկի, կը զօրանայ, կը կառավարի, և կաճի. այսպէս եթե ըլլալով խորհուրդներն՝ մկրտութեամբ կը ծնանի նոր մարդ, դրոշմով կը զարգանայ, հաղորդութե կը սնանի, ապաշխարութե կը բժշկի, վերջին օժմամբ կը զօրանայ, կարգով կամ քահանայութե կը կառավարի, և պսակով կաճի կը շահանայ:

Հ. Ո՞րն է առաջին խորհուրդն եկեղեցւոյ:

Պ. Է մկրտութի, որ կրնէ զմարդը քրիստոնէայ, որդի ւնայ և եկեղեցւոյ. ուստի երբոր երեսայն կը մտնէ աւագանին ջուրը և քահանայն վրան ջուր լեցնելով ամենաւերջ երրորդութե աւսուամբը կը մկրտէ, նոյն կէտին կը մաքրի սկզբնական մեղաց. թէ որ չափահաս մեղաւոր է, կազատի նաև նոյն ներգործական մեղաց. իբր զի՝ որպէս ջուրը մարմինը կը լվայ, նոյնպէս հոգին ալ զհոգի մկրտելովն կը մաքրէ. անոր համար կըսվի խորհուրդ հարկաւոր. և առանց աւոր՝ մարդ չի կրնայ վրկիլ. ըստ այնմ. Եթէ ոչ դք ծնցի 'ի ջրոյ և 'ի հոգւոյ, ոչ կարէ մտաւնէլ յարքայութիւնն ւնայ:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի երկրորդ ծնունդ:

Պ. Վասն զի ջնջելով սկզբնական մեղքը՝ նոր կէանք կառնէ և հոգեւորապէս կը ծնանի որդի եկեղեցւոյ և որդի ւնայ. մինչ զի՝ մկրտեալն իրաւամբ կըլլայ ժառանգ երկնային թագաւորութեան. զի այս վախճանին համար քի սահմանեց այս խորհուրդը երբոր մկրտելովն յորդանան սրբեց ջուրը, և հրամայեց որ ամէն հաւատացեալ մկրտվի, և սրբի ամենայն մեղաց. ըստ այնմ. Գնացէք այսուհետև աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք զնոսա յանուն հոր և որդւոյ և հոգւոյն նւայ:

Հ. Երբ չեն կրնար մկրտվիլ ինչ պէտք է ընել:

Պ. Եղան միամիտներ որ ըսին, եթէ ջուր

չըլլայ, թող լայ ու արտասուենքովը մկրտվի. որ է ազխտական խօսք. զի մկրտութեան ջուրը պիտի ըլլայ բնական ջուր աղբիւրի կամ գետի, և կամ ծովու, ևն: Ապա իրեք կերպ մկրտութիւն կայ. այսինքն մկրտութիւն ջրոյ, և այս միայն խորհուրդ կըսվի. մկրտութիւն սրոյ, որ կըլլայ մօրտիրոսութիւն. և մկրտութիւն սիրոյ, որ բաւա կան է ունենալ կատարեալ սէր և փափաք մկրտ վելու: Ուստի եթէ երեսայն վասն քնի սպան վի, կը համարի մկրտեալ. ինչպէս եղան ման կունք բէթղէհէմի. իսկ չափահասը չի կրնալով մկրտիլ՝ թէ որ հաւատալով ընէ ներգործութի զղջման և սիրոյ՝ կը մկրտի բաղձանօք:

Հ. Ի՞նչ կը պարտաւորէ մկրտութեան խորհուրդը:

Պ. Կը պարտաւորէ հաւատալ և խոստովա նիլ վարդապետութին յնի քնի. նաև հրաժարիլ ի սատանայէ, յամենայն խաբէութի նորա, և ի չար գործոց նորա. որ եթէ մկրտվողն չափա հաս է՝ նախ պիտի սորվի և զուրցէ. իսկ եթէ անոն է՝ կնքահայրը պիտի խոստանայ մկրտութին առաջ եկեղեցնայ դուռն ըստ ծիսի եկեղեցւոյ, և այնպէս կը մտնէ ներս:

Հ. Ի՞նչ կը պարտաւորի կնքահայրը:

Պ. Որովհետև հոգևոր ազգականութի կըստա նայ թէ տղուն և թէ ծնողացն հետ, կը պարտաւորի որ հոգ ունենայ սանին վրա կրթելու և քրիստոնէական վարդապետութի սորվեցնելու. վասն զի երաշխաւոր է տղուն կողմանէ, և խօսք տվեր է նոյ, որ հրաժարի սատանայէ, և ամենայն խաբէութի նորա. հրաժարի աշխարհային ունայնութի և ապականութի մեղաց, որ է գործք սատանայի. ուստի թէ որ կնքահօրն անհոգ ըլլալով տղան անկիրթ և գէշ մեծնայ, ինքը կըլլայ պարտական նոյ:

Հ. Ո՞վ է պաշտօնեայն մկրտութեան:

Պ. Կարգաւորեալ պաշտօնեայն է քահանայն. որ եթէ պապի, սարկաւազն ալ կրնայ մկրտ

տել. բայց հարկաւոր ասենք երբ կարելի չէ գտնել քահանայ ամէն մարդ թէ այր ըլլայ, և թէ կին՝ կրնայ մկրտել, միայն ամփոլը ջուր լեցնելով վեան և տակելով, մկրտի ծառայս յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն նոյն :

Հ. Բոլոր մարմինը պէտք է լուացվի :

Պ. Ըստ արեւելեան ծիսի տղան ջրին մէջ պիտի մտնէ, և քահանայն ամփոլը պիտի իրէք անգամ վրան լեցնէ. բայց հարկաւորութե ժամանակը միայն բաց գլխուն վրա լեցնէ ջուրը՝ բաւական է. սակայն բաւական չէ՝ թէ որ միայն մազը լվայ, կամ լաթին վրա լեցնէ, և կամ միայն ձեռքը և ոտքը մկրտէ. զի մարդը չի մկրտվիր ըստ հրամանին քնի :

Հ. Քանի՞ են գործք մկրտութեան :

Պ. Չորս են. նախ՝ հեղումն շնորհաց. որով մեղքերը կը թողվին. երկրորդ՝ հեղումն հաւատոյ, յուսոյ, սիրոյ, և բարոյական առաքինութեց. երրորդ՝ տպաւորութի կնքոյ, որով կը լայ եկեղեցնայ իշխանութե տակը, և չորրորդ՝ բարձումն անկանոնականութեան, որով կրնայ մտնել եկեղեցական վիճակ : Ահա այսպէս է գերազանցութի քրիստոնէական կրօնին, և զօրութի այս նը խորհրդին. որով մարդը 'ի փառս կը բարձրանայ այսչափ շնորհօք : Ուստի ճանչնալով գերազանցութիը մեր նը հաւատքին ոչ միայն կեանքերնիս պիտի տանք անոր համար, ինչպէս մարտիրոսները տանջուելով չուրացան նը հաւատքը և պսակեցան փառօք. այլև պիտի ջանանք առաքինական գործքով զօրացնել մեր հաւատքը յոյսը և սէրը. այնպէս որ՝ քնի նշանը վրանիս երեւնայ քրիստոնէական կատարելութե և նոյն շնորհօք. ըստ այնմ. Աղբերացուցես 'ի մեզ զշնորհ քո զողորմութե, ինչ թոյն խոստովանեսցուք հաւատով նը զերրորդութիւն, զհայր և զորդի և զնր հոգիդ յաւիտեանս ամէն :

ԼԹ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է երկրորդ խորհուրդն եկեղեցւոյ :
Պ. Ինչպէս որ մարգս ծնանելէն ետեւ կը զարգանայ, այսպէս մկրտութիւն ետեւ զարգանալով հոգեւորապէս կը հաստատի նր հաւատքին մէջ ընդունելով երկրորդ խորհուրդն, որ է գրոշմը :

Հ. Ի՞նչ է գրոշմը :

Պ. Է խորհուրդ եկեղեցւոյ, որ մկրտեալը զարգելով անձային շնորհօք կրնէ կատարեալ քրիստոնեայ, այսինքն օծեալ. վասն զի ինչպէս որ քնի աշակերաները մկրտեալ էին. բայց հոգեւորապէս օրը հոգին նր առին, և շնորհազարգեցան. այսպէս և քրիստոնեայ մկրտեալը գրոշմ առնելով, կամ նր մեռնով օծվելով՝ կառնու հոգին նր, ինչպէս կըսէ. գնէին ձեռս 'ի վերայ նոցա, և առնուին հոգի նր :

Հ. Մի՞թէ մկրտութիւն միայն չէ՞նք առնել հոգին նր :

Պ. Այո՛, մկրտութեան ժամանակն ալ կառնունք հոգին նր, և անով կըլլանք քրիստոնեայ. ինչպէս քնի մկրտութեւն ժամանակն երեցաւ հոգին նր աղաւնակերպ, այսպէս կուգայ ամէն մկրտեցոյ. սակայն գրոշմը նոյն շնորհքն աւելցնելով՝ հոգւով նր կը զարգարէ և կը զօրացնէ. այնպէս որ՝ երբ նախնի քրիստոնեայք կընդունէին հոգին նր գրոշմով, կըսկըսէին մարգարէա՛նալ, չգիտցած լեզուները խօսիլ, և հրաշքները գործել. ինչպէս կը պատմէ զուկաս աւետարա՛նիչը գործոց մէջ :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ :

Պ. Գրոշմը կը նշանակէ կնիք և զօրութիւն. ինչպէս մէկ աման մի երբոր կնքած կըլլայ թա՛գաւորական կնքով, թշնամի չի կրնար գպչելու. այսպէս երբ քրիստոնեայ հոգին կը գրոշմի կամ կը կնքովի հոգւով սրբով՝ կը զօրանայ անհաւա-

տից դէմ, նաև սատանային դէմ. մինչ զի՝ համարձակ կրնայ խոստովանիլ իւր նք հաւատքը առանց երկիւղի. ինչպէս մանուկ տղաք նոյն զօրութե՛ք շատ անգամ յաղթեցին բռնաւորաց :

Հ. Ե՞րբ կը տրվի :

Պ. Որովհետև մկրտեալը զարգանալովն՝ աւելի կը հաստատովի հաւատքը, անոր համար արեւմուտք եօթը տարւան ետև կուտան գրոշմն. ոնչ զի խորհրդին զօրութե՛ն հասկընալով և լաւ տրամագրելով զինքն՝ ընդունի հոգին նք. իսկ արեւելեան եկեղեցեաց արարողութե՛ն է, որ մկրտելէն ետև անմիջապէս կուտան. որպէս զի տղայութե՛ք ատենէն զօրանայ շնորհօք և զինուոր գրքովի քնի :

Հ. Ո՞վ կուտայ գրոշմը :

Պ. Դրոշմին պաշտօնեայն եպիսկոպոսն է միայն. զի առաքեալներուն պաշտօնն ըլլալով, որոնց տվաւ քն, մկրտութենէ ետև կուտային հոգին նք. իսկ աշակերտները միայն կը մկրտէին, յետոյ առաքեալները կը գրոշմէին. ինչպէս յայտնի է գործք առաքելոցէն. սակայն արեւելեան եկեղեցիք ունին հին աւանդութի, որ պարզօք հանայն կը գրոշմէ :

Հ. Ի՞նչպէս կը գրոշմէ :

Պ. Սք մեռոնով մկրտվածին նախ ճակատն, և ապա ուրիշ զգայութե՛ներն օծելով կաղօթէ և կը կոչէ հոգին նք, որ կիջնի իւր շնորհաց պարգևօքն. եթէ ճակատը չօծվի՝ գրոշմ չըլլար. զի մարդուն գլխաւոր մասն է գլուխը, և մասնաւորապէս ճակատին վրա կերևնայ ամօթ, երկիւղ, և արիութիւն. որ ըսել է թէ հաւատքի համար ոչ երկիւղ պէտք է ունենալ, և ոչ ամօթ :

Հ. Ի՞նչ է մեռոնը :

Պ. Սք մեռոնին նիւթն է ձէթ և բալասան, որուն ծառը կըսվի մեռոնի ծառ. մեր ազգը, ինչպէս յունացն ալ սովորութիւն ունի որ ուրիշ զանազան անուշահոտ ծաղիկներ ալ կը խառնէ նք մեռոնին սրտիւր ըլլալու համար :

Հ. Ո՞վ կօրհնէ :

Պ. Ամէն ազգաց եպիսկոպոսները կօրհնեն .
 իսկ մեր ազգին մէջ կաթողիկոսները կօրհնեն
 շատ մեծ հանգէսով . որպէս զի աւելի յարգու-
 թիւն ըլլայ խորհրդին , և մեծ ջերմեռանդութի
 ժողովրդին : Նաև սբ լուսաւորչայ աջովը կօրհ-
 նեն , և սրբոց մասուկները մէջը կը ձգեն նոյն
 պատճառին համար :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ խառնումը նիւթերուն :

Պ. Ձեթը կը նշանակէ առատ շնորհն հոգ-
 ւոյն սբջ որ կիջնի . բաւասանը կը նշանակէ զօ-
 րութիւնն , որով քրիստոնեայն պատրաստ կըլ-
 լայ խոստովանիլ և դաւանիլ սբ հաւատքը . իսկ
 ծաղիկը կը նշանակէ անուշահոտ վարքը քրիս-
 տոնէին . որ ըստ առաքելոյն հոտ անոյշ ըլլայ
 քնի զանազան առաքինութիւն և եղբայրսիրութիւն :

Հ. Ի՞նչպիսի տրամագրութիւն պէտք է ընդու-
 նիլ գրոշմը :

Պ. Թէ որ չափահաս է՝ պէտք է ոչ միայն
 մկրտած ըլլայ , այլև կատարեալ ապաշխարութիւն
 շնորհաց մէջն ըլլայ . որպէս զի աւելնայ շնորհ-
 քը գրոշմով . իսկ եթէ տղայ է , պէտք է նախ
 մկրտիլ , և կնքահայրը , նաև իւր մերձաւորքը
 ներկայ ըլլան աւագանին քով , որոնք փոխանակ
 տղուն պիտի բանան սրտերնին ճշմարիտ և հաւ-
 տատ հաւատով յուսով և սիրով . որպէս զի՝ ա-
 նոնց հաւատքովը տղան ընդունի հոգին սուրբ :

Հ. Այս խորհուրդն հարկաւոր է մեր փըր-
 կութեան համար :

Պ. Այնպիսի հարկաւոր չէ , որ առանց ա-
 սոր չի կարենանք փրկըվելու , ինչպէս է միըր-
 տութիւնը . սակայն մեծ մեղք կըլլայ՝ թէ որ
 մէկը զանց առնէ չի գրոշմի . որ գիւրին կիյնի
 թէ սատանայի փորձութե մէջ , և թէ աշխար-
 հի փորձութե մէջ :

Հ. Քանի՞ են գործք գրոշմին :

Պ. Երեք . նախ՝ աճումն շնորհաց . զի կընդու-
 նի լրումն հոգւոյն սբջ . երկրորդ՝ առանձին զօ-

րեղութիւն. որով կը հաստատուի հաւատքին մէջ առ 'ի համարձակ խոստովանիլ առաջի բռնաւորաց, և անխախտ պահել. երբորդ՝ կնիք, որով կը կնքի իբր զինուոր քնի առ 'ի պատերազմի ընդդէմ թշնամեաց և դիւաց :

Հ. Ինչպէս կրնանք պահել գրոշմին շնորհքը :

Պ. Պէտք է հաստատ հաւատքով և բարի վարքով միշտ ազաչել հոգին նր, որ բնակելով 'ի մեղ՝ միշտ մեր սրտէն պակաս չըլայ. և տայ մեզ հոգի խմաստութե, զօրութեան, երկիւղի, և անձաշտութե. ինչպէս շարականին մէջ կը խնդրենք, որ Եօթնարփեան շնորհք զարդարէ զմեզ. և պահէ կատարեալ քրիստոնեայ և ճշմարիտ անձաշտ :

Հ. Ո՞վ եղաւ այս խորհրդին դէմ :

Պ. Ինչպէս որ հին ատենն ելան կրկնակնունք հերետիկոսներ, որ միրատութե խորհուրդը կրկնելով կուզէին եղծանել առաքելոյն խօսքին հաւառակելով, որոնք դատապարտեցան. այսպէս այս խորհրդին հակառակօղ եղաւ կրսէն յակօր ծանծաղոս ասորի աղանդաւորն, որ տաք երկաթով կը գրոշմէր միրտեալներուն ճակատը, ծուռ մեկնելով աւետարանին խօսքը, թէ նա միրտեսցէ զձեզ և հրով. որուն հետևօղներն յակօրիկ ըսվեցան, բայց մեր նր վարդապետները հերքեցին և կը հերքեն թէ այս մոլորութիւնը և թէ աղանդաւորը :

Հ. Որո՞նք կը հակառակին այս խորհրդին :

Պ. Այն քրիստոնեաներն որ կամ կեղծաւորութեամբ անհաւատներուն առջին այլակերպ և անհաւատ կը ձևանան, կամ ամբշնալով քրիստոնէական կրօնն իրենց ամօթ կը սեպեն. և կամ չար վարքով քրիստոնէութե անունը կաւրեն. այսպիսի մարդիկ ոչ միայն այս նր խորհրդին դէմ կը մեղանչեն, այլև նոյն օրինաց դէմ մեղանչելով անհաւատ և ուրացօղ կը սեպվին. զի ըստ նր վարդապետաց թերեհաւատ է ով որ հաւատքը ծածկելով կը կեղծաւորի. այնպիսին պիտի

լսէ քնի ահաւոր վճիռը թէ՛ Ամէն ասեմ ձեզ,
եթէ ոչ գիտեմ զձեզ, 'ի բաց կացէք յինէն ա-
մենեքեան, ոչք գործէիք զանօրէնութիւն: Եւ այս
վճիռն ըլլայ մեզ խրատ զգուշութեւն. որպէս զի
արիանանք հաւատքով և զօրանանք գործով յաղ-
թեմք սատանայի, աշխարհի, և մարմնոյ. և այն-
պէս կոխելով աշխարհս երթանք մեր զօրագըլ-
խուն քով պսակվինք: Աղաչանք անձամբնին ա-
նապական քում ծնողին՝ զիմանալի աչս սրտից
մերոց բացցես ողորմութեւն հալիլ 'ի լոյս քո քն:

Խ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է երրորդ խորհուրդն Էկեղեցւոյ:

Պ. Ինչպէս որ մանուկը մեծնալով սննդեան
կը կարօտի. այսպէս քրիստոնեայ հոգին յետ
մկրտութեան, և յետ գրոշմով զօրանալոյն՝ պէտք
է որ հոգեւորապէս սնանի անմահական հացով
և բաժակաւ. որ է հաղորդութիւն և երրորդ
խորհուրդ Էկեղեցւոյ, և հաստատեալ քնէ աւագ
հինգշաբաթի վերնատան մէջ, երբոր ասաց աշ-
կերտներուն՝ Առէք կերէք այս է մարմին իմ:
Արբէք 'ի սմանէ, այս է արիւն իմ:

Հ. Ի՞նչ է հաղորդութիւն:

Պ. Է խորհուրդ, որ կը պարունակէ իսկա-
պէս և գոյացապէս մարմին և արիւն հոգի և
անձութիւն տն մերոյ յն քնի ընդ տեսակաւ և
երեւմամբ հացի և գինւոյ: Ուստի քահանայն
մաղղմանին վրա դնելով հացը կամ բաղարջը,
և սկիհին մէջ դնելով գինին, երբոր կըսէ էա-
կան խօսքը քնի, Առէք կերէք, և Արբէք. նոյն
ատենը հացը կը փոխարկի կըլլայ յն մարմինը,
և գինին կըլլայ արիւնը. միայն տեսակը մնա-
լով հացին և գինւոյն, այսինքն գոյնը՝ ձեւը և
համը:

Հ. Երեւցած նշխարքը միայն մարմինն է քնի :

Պ. Քնի մարմինը կենդանի ըլլալով ունի աշխարհն՝ հոգի՝ և անոթութիւն, որ են անբաժանելի. նոյնպէս է բաժակն. զի քն ան մեր կատարելապէս կայ թէ նշխարքին և թէ բաժակին մէջ, և ոչ երբէք կը բաժնրվի. նաև փոքրիկ մասին մէջն ալ քն ամբողջ կայ ճշմարտապէս, ըստ այնմ. Այսօր վերստին նորոգեցաք ՚ի յանիծից նախահօրն ճաշակելով զմարմին և զարիւն որդւոյն աստուծոյ :

Հ. Ինչպէս քն անոթութեամբն ներկայ է խորանին վրա :

Պ. Քն թէպէտ աջակողմն է հօր ան. ուստի ալիտի գայ մեծաւ փառօք դատել զկենդանիս և զմեռեալս, ինչպէս ասաց քահանայապետին. բայց որովհետև ամենակարող և ամենակալ ան է, և ամէն տեղ ինքն է լեցուցեր. անոր համար ճշմարտապէս երկինքն է և ճշմարտապէս հաղորդութեան մէջն է. ըստ այնմ. Ես եմ հացն կենաց, որ յերկնից իջեալ : Եւ հացն, զոր ես տաց՝ մարմին իմ է. զոր ես տաց վասն կենաց աշխարհի :

Հ. Ո՞վ է այս մեծ խորհրդիս կատարողն :

Պ. Սկզբնաբար քն է կատարողը. բայց քահանայն կը կատարէ քնի խօսքովը և կը սրբագործէ իբր պաշտօնեայ քնի. նաև պատարագելով կը ներկայացնէ խաչելութիւնն քնի, որ գողգոթային վրա զոհ և պատարագ եղաւ հօր ան :

Հ. Ինչո՞ւ համար քն ան մեր կը ներկայանայ ընդ տեսակաւ հացի և գինւոյ :

Պ. Մեզի յայանելու համար, թէ ինքն է մեր հոգեւոր կերակուրն, որ հաղորդութիւն կընդունինք. որպէս զի՝ ինչպէս որ ինքը մեզի կընծայի, մենք ալ իրեն հետ միանալով ընծայ ըլլանք ան հաւատքով. և այսպէս իւր անծային շնորհքը կանցնի մեր հոգւոյն վրա : Ահա ասով յայանեց իւր անհուն ողորմութիւնը, և անչափ սէրը պարգևելով մեզ այս գերազանց շնորհքը. ուստի ջեր

մեռանդ հաղորդվողը կը մեանայ քնի հետ, կը զօրանայ շնորհօք, և դրաւ կընդունի երանուն :

Հ. Քանի՞ են գործք հաղորդութիւն :

Պ. Երեք. նախ՝ աճումն շնորհաց. երկրորդ՝ թողութիւն ներելի մեղաց. երրորդ՝ միաւորիւ ընդ քնի. ըստ այնմ. Որ ուտէ զմարմին իմ, յիս բընակեսցի և ես 'ի նմա :

Հ. Ո՞վ կընդունի հաղորդութիւնն :

Պ. Ամենայն մարդ մկրտեալ. բայց նախ պիտի արդար ըլլայ խոստովանութիւն. երկրորդ՝ ծոմ կէսգիշերէն ետեւ. իսկ թէ որ ծանր հիւանդ ըլլայ, ծոմ չի նայվիր. նաեւ թէ որ խոստովանահայր չըլլայ՝ ծանր հիւանդը կատարեալ զըղջում ընելով կրնայ հաղորդվիլ սարկաւագին ձեռքովը :

Հ. Ե՞րբ պէտք է հաղորդվիլ :

Պ. Որովհետեւ հաղորդութիւնն է հոգեւոր կէրակուր՝ հարկաւոր է բարի հոգւոյն յաճախ հոգեւոր սնունդ առնել, ինչպէս հին քրիստոնեաներն այնպիսի նը վարք ունէին, որ ամէն օր կը հաղորդվէին. բայց հիմա նոյն ջերմեռանդութիւնը պակսելով նը եկեղեցին կը փափաքի, որ հաւատացեալք ամէն մեծ տօներու, և տաղաւարներու հաղորդվին, և պատուիրեր է որ դէթ տարին անգամ մի զատկին հաղորդվին. թէ չէ՝ նզովեալ և արտաքոյ եկեղեցնայ կը սեպվին : Եւս թռաւէլ՝ պարտական ենք հաղորդվիլ հիւանդութեան և մահուան ժամանակը. որպէս զի հոգեւոր և մարմնաւոր առողջութիւն գտնենք. ըստ այնմ. Եթէ որ ուտիցէ 'ի հացէ յայսմանէ, կեցցէ 'ի յաւիտեան :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի պատրաստվինք :

Պ. Ամենայն երկիրադաժութիւն պատրաստ պիտի ըլլանք, ոչ միայն ծոմ կենալով և խոստովանելով ապաշխարելով, այլև հաշտ ըլլալով նոյն հետ և ընկերոջ հետ. այսինքն 'ի վիճակ շնորհաց ըլլալով և նոյն սիրովը վառվելով պիտի ներենք այլոց պակասութիւնը. ամենեւին խեղճ և խիղճ չու-

նենալով անանկ պիտի մօտենանք ահաւոր խորհրդին. ինչպէս արդ կը խրատէ, թէ պատարագին քովն ըլլաս, ու միտքդ գայ թէ ընկերդ խէթ ունի և չես հաշտուլած, ձգէ պատարագդ նախ զնա հետն հաշտուլէ, յետոյ դարձիւր պատարագդ կատարէ :

Հ. Ո՞վ որ անպատրաստ կը հաղորդվի ինչ կըսվի :

Պ. Անպատրաստ և խիղճմտանքով հաղորդվողն սրբապղծութիւն կը գործէ. որ է սարսափելի մեծ մեղք. մանաւանդ անոնք որ կամ չարութիւն մեղք կը պահեն, և կամ ամբշնալով, որոնք յուրայի նման սատանայի բաժին կըլլան. զի ըստ առաքելոյն՝ ով որ անարժանութիւն կը հաղորդվի՝ դատաբեռան անձին իւրում և դատապարտութիւն կընդունի. ես եմ հացն կենաց ասաց քն. ապա քնի մարմնոյ և արեան պարտական կը մնայ :

Հ. Նախ քան զհաղորդութիւն ինչ զգուշուի պէտք է ընել :

Պ. Պէտք է զգաստութիւն լուռ կենալ, շատ չի խօսիլ. մէկին մէկալին վրա բան չի զուրցել, և ոչ ծաղրաբանութիւն ընել. նաև օրինաւոր հեշտութեանց հեռու կենալ և մաքուր հագուստով մօտենալ սեղանին՝ ջերմեռանդ պատարագ տեսնելէն և աղօթքներն ընելէն ետև. որպէս զի մաքուր հոգեով և մաքուր մարմնով միանայ անհրաժեշտ, և վառէ սիրտը սիրովն ան :

Հ. Ի՞նչ պիտի մտածենք :

Պ. Նախ՝ քնի չարչարանքն ու մահը պիտի մտածենք մեր փրկութե համար. երկրորդ՝ անբաւ սէրն, որ նք չարչարանացն յիշատակը մնալու համար, և զմեզ իրեն միացնելու համար այս մեծ սքանչելի խորհուրդն հաստատեց ասելով. Չայս արարէք առ իմոյ յիշատակի : Եւ այսպէս մտածելէն ետև ջերմեռանդ սրտով պիտի ընենք ներգործութիւն հաւատոյ, յուսոյ, սիրոյ, զղջման, խոնարհութե, երկրպագութե, և փափաքանաց, այսինքն բոլորով սրտով հաւատալ

քնի բանիցն, յուսալ ողորմութեանը, և սիրել, խոնարհելով և գողալով զզջալ, և երկիրպագա նեւ փափաքելով միանալ ընդ նմա :

Հ. Հաղորդութե ատենն ինչպէս կենալու է :

Պ. Մօտենալով թագաւորաց թագաւորին՝ պէտք է աւելի ահով և ջերմեռանդութե արօթել սրտանց, և մտքով վերանալով առաջի անց, և առանց ուրիշ տեղ նայելու ընդունիլ լեզուին վրա նր հաղորդութիւնն զգաստութե. և քիչ մի ատեն անշարժ կենալով պէտք է ճաշակել առանց ուշացնելու բերնին մէջ. և շնորհակալ ըլլալով երթալ իր տեղն արօթք ընել՝ այն մեծ պարգևին արժանի ըլլալուն համար :

Հ. Յետոյ ինչ պէտք է ընել :

Պ. Շնորհակալութե արօթքները կատարելէն ետեւ, պէտք է արօթել ծնողաց, ընկերաց, և ննջեցելոց համար, նաեւ աշխարհիս խաղաղութեանը համար. հոգևոր գրեանք կարդալով, թէ նոյն օրը, և թէ յետոյ բարեգործութե և երկիւղածութե անցընելով, և միշտ մտածելով, թէ ինչ մեծ պարգևաց արժանի եղաւ :

Հ. Ո՛ր հակառակեցաւ այս նր խորհրդին :

Պ. Հաղորդութե խորհրդին հակառակեցան նախ՝ հին աղանդաւորներն. երկրորդ՝ լուսերաւ կան և կալվինական հերետիկոսներն. երրորդ՝ անանձ չարամիտներն. սակայն նր եկեղեցին հանդերձ ընդհանուր նր հայրապետներով նղովեց զամենն ալ, և հաստատեց ճշմարտութիւնը քնի խօսքով թէ՛ Հացն զոր ես տաց՝ մարմին իմ է, զոր ես տաց վառն կենաց աշխարհի : Եւ շարաւանն ասէ. Որ կազմեցեր սեղան խորհրդոյ, և արբուցեր յանմահական բաժակէն սեց քոց առաքելոց այսօր 'ի նր վերնատունն : Բայց զարմանալին այն է, որ նոյն իսկ վաթեռ գլուխն անանձից բռնադատեալ ճշմարտութենէն այսպէս կրսէ. Հաղորդութին որոշէ յամենայն երկրաւոր բարեաց, և տայ միանալ մարդոյ ընդ անց. որ կայ 'ի մարմնի և յարեանք մերում. յետ միան

դամ և եթ հաղորդութեան ո՞վ համարձակեցի մեղանչել, անհնարին է արգարև 'ի խորհիւն զայս պիտի խորհուրդ, որ պահէ ամենայն զօրութիւն զմարդիկ յառաքինութե: Երանի՛ թէ ինչպէս որ ճանաչեց այս ճամարտութիւնը, այնպէս ալ գործքով հետևէր. բայց մեզի բաւական խրատ ըլլայ այս շարթու՝ որ ճանչցածնիս գործքով ալ պահենք: Յանձային կայծակունան 'ի սրով բէից անհպելին անմաքրապէս մերձեցաք գոլ պարտապան քում խորհրդոյն. շնորհեա՛ զնոյն մաքրութիւն 'ի թողութի մեղաց մերոց:

ԽԱ • Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ի՞նչ է պատարագը:

Պ. Է զո՛հ մարմնոյ և արեան յնի՛ քնի՛ ընծայած սեղանին վրա ընդ տեսակաւ հացի և գինւոյ: Իբր զի՛ ինչպէս հին օրինաց մէջ՝ անասունները զո՛հ կընէին իւր, և անով իրենց մեղացը թողութի կըլլար, որ էր օրինակ նք պատարագին. նոյնպէս քն զո՛հ կամ պատարագ ըլլալով հօր իւր՝ հին զոհը վերուց, ինքն եղաւ քաւիչ մեղաց պատարագաւն, որ թողուց յիշատակ իրեն չարչարանացն. ուստի ամէն արարողութի պատարագին՝ է կենդանի ներկայութիւն խաչելութեանն քնի:

Հ. Ի՞նչպէս կը տարբերին պատարագը և հաղորդութեան խորհուրդը:

Պ. Երկու բանով կը տարբերին. մէկմը որ պատարագ ըլլալու պէտք է սրբագործել հացն ուլ, գինին ալ: Բայց հաղորդութե բաւական է սրբագործել և ճաշակել մէկը միայն, այսինքն կամ հացն, կամ բաժակը: Երկրորդ՝ պատարագը գործողութիւն կըկատարվի և կը վերջանայ.

բայց հաղորդութիւն կրմնայ քանի որ հացին կամ գինւոյն տեսակքը անարատ կան. ուստի մագնատութիւն կամ բաժակին մէջ պահածը կըսվի հաղորդութիւն, բայց չըսվիր պատարագ:

Հ. Ո՞ր բանով կը ներկայանայ քն պատարագին մէջ:

Պ. Սրբացուցմամբ. զի երբ կըսէ քահանայն, Այս է մարմին իմ. Այս է արիւն իմ. Ճշմարտապէս կը ներկայանայ քն. և ինչպէս ընծայեցաւ խաչին վրա, նոյնպէս կըլլայ պատարագին մէջ. բայց այս տարբերութեւ, որ խաչին վրա թափելով արիւնն ինք զինքն ընծայեց հօր նոյն մեռնելով մեզի համար. իսկ խորանին վրա՝ կրնծայէ հօր նոյն մահն որ կրեց, և արիւնն որ թափեց: Ուրեմն քրիստոնեայն պատարագին մէջ պէտք է մտածելով յո՞ր չարչարանքն ելլել մըտքով գողգոթայ լեռը և ցաւակցիլ մահուանը վրա. նաեւ ձեռամբ քահանային ընծայել զքն հօրն երկնաւորի:

Հ. Ինչո՞ւ համար հաց ու գինի կընծային պատարագին:

Պ. Չի հացն ու գինին է երկրիս ազնիւ բերքը. ինչպէս հին ազգերուն մէջն ալ սովորութիւն կար, որ քահանաներուն տանելով հացն ու գինին ընծայ կընէին նոյն. նմանապէս քն նոյն մեր կամեցաւ, որ իւր մարմինին տեղը հացը կամ նշխարքն ըլլայ ընծայ. և արիւնին տեղը գինին ըլլայ ընծայ կամ պատարագ նոյն հօր. որ քահանայն ճաշակելով կը կատարի խորհուրդն: Եւ ինչպէս որ քնի մարմինէն և արիւնէն անձութիւն է անբաժանելի. նոյնպէս անբաժանելի է հաղորդութենէն կամ բաժակէն. ուստի են երկըր պագելի: Չի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է, և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է: Որ ուտէ ըզմարմին իմ, և ըմպէ զարիւն իմ, ունի զկեանսն յաւիտեանական:

Հ. Քանի՞ բան կը նկատվի պատարագին մէջ:

Պ. 'Նախ' նուիրումն և սրբացուցումն. երկ-

բորդ՝ զոհ, որոյ պատկեր էր զոհն և կոչումն
աբրահամու. նաև առաջին դաշնագրութիւնն ւն
ընդ մարդոյ. երրորդ՝ ներկայութիւնն ւն. չորրորդ՝
միաւորութիւն մարդոյ ընդ ւն. հաղորդակեալ ի նբ
սեղանոյ պատարագին քնի: Իսկ քնի չարչարան
քը եօթը խորհրդով կը նկարվի. ւն Աղօթեւն քա
հանային աւանդատան մէջ՝ քնի սլարտեզին մէջ
աղօթելը կերեցընէ. և գալով խորանին առջին
բազկատարած աղօթելը՝ կը յայտնէ զօրանալն
քնի հրեշտակէն. ք Սպաս դնելը՝ կը նշանակէ
քնի մատնութիւնն ու չարչարանքը. ք Գիրք աւե
տարան և հաւատամքը՝ կը յայտնեն քնի վարդա
պետութիւնն, որ չարչարանքովն յայտնեց և լու
սաւորեց աշխարհ. ք Ողջոյն տալն՝ կը նշանակէ
քնի ներելը թշնամեաց. ք Սրբացուցումն՝ քնի
իրական կենդանի մարմին և արիւնը կը ներկայ
ացնէ, որ եղաւ փրկութիւն աշխարհի. ք Բարձրա
ցուցումն՝ կերեցնէ քնի խաչին վրա բարձրանա
լը. ք Ճաշակումը՝ կը նշանակէ քնի թաղումը:
Իսկ ք պատարագին օրինակն էր տօն քաւու
թեանն, որ հրէայք կը կատարէին քիփուռ ան
ուամբ թշրին ամսուն. և քահանայապետը պա
տարագ կընէր կարմիր և անարատ երինջ մի, ո
րուն արեամբը կը սրբէին. որ էր օրինակ քնի
լստ առաքելոյն. քն միանգամ մատուցեալ պա
տարագ առ ի բառնալոյ զմեզս բաղմաց:

Հ. Ինչ վախճանաւ եկեղեցին կը մատուցա
նէ պատարագը:

Պ. Առ ի պաշտել արարիչն և հաճել խնդ
րելով շնորհք, և շնորհակալ ըլլալով բարերա
րութեցն. ուստի պատարագին հետ եկեղեցին
կընծայէ ւն նաև աղօթք և ուխտ ամենայն քրիս
տոնէից. որ միանալով ընդ պատարագին շատ
ընդունելի է ւն. նաև նոյն իսկ հաւատացեալ
ժողովուրդը կընծայէ ւն. որ է եկեղեցի միա
ցեալ ընդ գլուխն քն. անոր համար պատարա
գին մէջ կը յիշվին սուրբերն, որ պատարագով
սրբեցան և ընծայեցան ւն:

Հ. Ինչո՞ւ կը խնդրենք որ սուրբերուն աղօթքն ալ ընդունի :

Պ. Որպէս զի այս մեր պատարագին կցորդ ըլլան՝ վերի եկեղեցնայ սուրբերուն ուխտը, և վարի եկեղեցնայ ուխտը. նաև յիշելով մեռելներուն հոգին որ չեն հասած, ամենը միանան նը պատարագին մէջ. զի քն հաւասարապէս կը պատարագի ամենուն համար. ինչպէս կը հաստատեն լուսաւորիչ, ոսկեքերան, և այլ նը վարդապետքն :

Հ. Քանի մասն կը բաժնրվի պատարագը :

Պ. Հասարակօրէն իրեք. նուիրումն, սրբացուցումն, և ճաշակումն, ուստի բարի քրիստոնէայն պէտք է իրեք մասին ալ ներկայ գտվիլ, քահանային հետ միատեղ նուիրելով պատարագը, և հոգևորապէս ճաշակելով հաղորդ ըլլայ քնի պատարագին և զարգարվի շնորհք. ըստ այնմ. ճաշակեցէք և տեսէք, զի քաղցր է Երկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և ծանրաբեռնեալք, և ես հանգուցից զձեզ : Այս քնի բանն ըլլայ մեղի կրթութի. ասկէց ետև փափաքելով տեսնենք և հաղորդ ըլլանք նը պատարագին օրհնելով և շնորհակալ ըլլալով բարերարութեցն ան, որ այսպիսի մեծամեծ շնորհաց զմեզ արժանացուց : Որ բաշխամաք կենդանաբար խորհրդոյ անապական ճաշակմամբն հրաւիրեաց զմեզ յերկնից արքայութեն զնա ամենայն աղինք օրհնեցէք հոգևոր երգով :

ԽԲ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ո՞րն է չորրորդ խորհուրդն եկեղեցւոյ :

Պ. Ի՞նչ ապաշխարութիւն, որ բժշկելով տկար հոգին յարդութի կուտայ. վասն զի ինչպէս որ ախտացեալ մարմինը դեղով կը բժշկի. այսպէս

մեղաւոր հոգին, որ մկրտութիւն ետև տկարացաւ՝ ապաշխարութիւն կառողմանայ. և այս վախճանիս համար քն դրաւ այս խորհուրդն յարութիւն ետև, երբ ասաց առաքելոց. Առէք հոգի նր. եթէ ումէք թողուցուք զմեզս՝ թողեալ լիցի. եթէ զուրուք ունիցիք՝ կալեալ լիցի:

Հ. Ի՞նչ է ապաշխարութիւն:

Պ. Ապաշխարութիւն ըստ որում բարոյական առաքինութիւն է ապա աշխարել. կամ ցաւիլ գործած մեղացը վրան վնայ՝ հանդերձ առաջադրութիւն այլ չմեղանչելոյ. իսկ ըստ որում խորհուրդ՝ կը մաքրէ մեղքն ու շնորհք կը բերէ ապաշխարողին. վն զի ան կուզէ մեր փրկութիւնը. Ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին. այլ զգառնալ նորա և զկեանքն:

Հ. Ո՞րն է զգալի նշանն աներևոյթ շնորհացն:

Պ. Գլխաւորն է զզմամբ խոստովանութիւն, և արձակումն, որ քահանայն կուտայ ասելով՝ Արձակեմ զքեզ յամենայն մասնակցութենէ մեղաց քոց, յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբ. որ է նշանակ և պատճառ ներքին արձակման, և թողութիւն մեղաց ապաշխարողին:

Հ. Քանի՞ մասն ունի այս խորհուրդ:

Պ. Չորս. զըջում, խոստովանութիւն, արձակում, և ապաշխարանք, որ է վճարումն. վասն զի առ ՚ի ճշմարտապէս ապաշխարել, պէտք է նախ սաստիկ զըջալ գործած մեղացը վրան. երկրորդ՝ խոստովանիլ բոլոր մեղքերը. երրորդ՝ արձակվիլ քահանայէն. և չորրորդ՝ վճարել հետզհետէ քահանային դրած ապաշխարանքն:

Հ. Ի՞նչ է զըջումն:

Պ. Է ցաւ սրտի մեղացն համար, որով անարգեց զանձ, հաստատ առաջագրելով այլ ոչ մեղանչել բնաւ. որ եթէ առաջ դայ ՚ի սիրոյն նայ, կրկայ կատարեալ և խորտակման զըջում. իսկ եթէ յերկիւղէ դատաստանին և գոխոց յառաջ դայ՝ կըսվի անկատար և բեկման զըջում: Ապա ցաւ զըջման պէտք է ըլլալ ներգործա-

կան, ճշմարիտ, վասն նոյ, և կարգեալ առ այս
խորհուրդ յառաջ քան զարձակումն :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի ըլլայ :

Պ. Կատարեալ զղջումը պիտի ըլլայ շարժեալ
ի հոգւոյն սբոյ, և ամբողջ հանգերձ անկեղծ ա-
ռաջագրութեւ. յուսալով թողութի գտանել,
և սիրելով զնո՞ իբր աղբիւր ամենայն արդա-
րութեւ. որ ձրի կարգարացնէ պարզ վասն իւր
անհուն բարութեւ: Ուրեմն եթէ ապաշխարողն
այսպիսի զղջում՝ չունենայ՝ անկատար է և կա-
րօտ արձակման. և եթէ շատ մահացու մեղք
ունենայ՝ ամենուն վրա զղջայ, ու մէկին վրա
միայն չի զղջայ կամօք, անօգուտ է: Այնպէս
եթէ միայն բնական զղջմամբ առանց հաւատոյ
ցաւի մեղքերուն վրա, անօգուտ է, չի կրնար
արդարանալ և հաշտիլ նոյ հետ:

Հ. Ի՞նչ է խոստովանութիւն :

Պ. Է ամբաստանութի բոլոր մեղացն, որ կը
խոստովանի քահանային. որպէս զի արձակվի
մեղքերէն. որ կատարեալ և վաւեր ըլլալու հա-
մար նախ՝ պէտք է լաւ քննել և առանձին
մտածելով զղջալ. երկրորդ՝ պէտք է քահանային
առջին որոշ պարզ և անկեղծ զուրցել բացատ-
րել բոլորն առանց պահելու, կամ առանց դոյ
անցնելու հանգերձ գլխաւոր պարագայով, թէ
չէ՝ սրբաւղծութի կրլայ. երրորդ՝ յանձն առ-
նելով քահանային դրած ապաշխարանքն ու ար-
ձակվիլ մեղքերէն:

Հ. Ի՞նչ է պարագայն :

Պ. Պարագայն է որ կը թեթեւցնէ, և կը
ծանրացնէ մեղքը. և շատ պարագայ կայ, որ
տեսակ մեղացը կը փոխէ. ուստի հարկ է բա-
ցատրել ամէն պարագայն. զորօրինակ եթէ գող-
նայ ընկերին բանը՝ է գողութի. իսկ եթէ գող-
նայ եկեղեցնայ մէջէն եկեղեցնայ բանը՝ է սրբ-
բապղծութի. եթէ բամբասէ ընկերն է մեղք.
և եթէ բամբասէ քահանայն՝ կը ծանրանայ մեղ-
քը պարագայէն. ուրեմն ոչ միայն պարագայն,

այլ թէ քանի անգամ գործեր է, պէտք է յայտնել քահանային. կամ թէ ինչպիսի անձի հետ, երբ, և ուր եղեր է:

Հ. Քանի տեսակ խոստովանութիւն կայ:

Պ. Երկու. մասնաւոր, և ընդհանրական. մասնաւորն է ամբաստանութիւն այն ամենայն մեղաց, որ խոստովանութիւն ետև գործեր ենք. իսկ ընդհանրականն է մանկութիւն ի վեր, կամ երևելի ժամանակէ ետև ինչ մեղք որ եղեր է՝ կը խոստովանինք: Հին ատենը կար և հրապարակական խոստովանութիւն, երբ ապաշխարողն եկեղեցնայ մէջ և բաղմութիւն առջին բարձր ձայնով մեղքերը կը խոստովանիր խոնարհելով առաջի Կի. ինչպէս կը յիշէ ոսկեբերան. հիմա չի կայ այս սովորութիւն:

Հ. Երբ պէտք է խոստովանիլ:

Պ. Սուրբ վարդապետները կը սոսկան, թէ ինչպէս մեղաւորը մահացու մեղքով կրնայ քնանալ. և ինչպէս մէկէն չի խոստովանիր, որ յաւիտենական վտանգէ ազատի. ապա ամէն ծանր մեղք պէտք է շուտով խոստովանիլ. իսկ ներելի մեղքը ևս շատ պէտք չէ ուշացնել. այլ ամէն տօն օր պէտք է խոստովանիլ և արդարանալ:

Հ. Խոստովանութիւն առաջ ինչ պէտք է ընել:

Պ. Նախ և առաջ պէտք է բարակ քննել խիղճմտանքնիս և որոնել մեղքերնիս ամենայն զգուշութեւ. որպէս թէ նոյն օրն Կի առջին պիտի ելլենք պատասխան տանք. որովհետև առանց լաւ քննելու և ճանչնալու մեղքերնիս՝ անհնար է զղջալ և լաւ խոստովանիլ: Սակայն աղէկ ըլլալու համար պէտք է նախ լոյս խնդրել ստեղծողէն առ ի լաւ քննել, և շնորհք առ ի զղուիլ մեղքերէն:

Հ. Ինչպիսի մտադրութիւն:

Պ. Շատ մեծ մտադրութիւն պիտի ունենանք լաւ քննութեւ համար. զի քան զայն աւելի մեծ հարկաւոր գործք չունինք, զանազանելով ինչ տեսակ մեղք էր և քանի անգամ պատահեցաւ

Թէ խորհրդով, Թէ խօսքով, Թէ գործքով, և Թէ զանցառութեւն ընդդէմ ձոյ և եկեղեցնայ պատուիրանաց. ընդդէմ ընկերին, և ընդդէմ բուն անձնական պարտաւորութեւն: Եւ այսպիսի քրննութիւն ոչ միայն խոստովանութեւն ատենը պիտի ընենք, այլ ամէն իրիկուն մեր գործքը քննելով պարտական ենք զըջալու. որպէս զի խոստովանութեւն ժամանակն դիւրին և աղէկ կարենանք զըջալու:

Հ. Ի՞նչպէս է ներգործութիւն զըջման:

Պ. Ա՛յ իմ, զըջում և ցաւիմ բոլորով սրտիւ 'ի վերայ ամենայն մեղաց իմոց. որով արատեցի զիմ անարատ հոգի, և անարգեցի յիս չարաչար զպատկեր երկնաւորիդ՝ կացուցանելով զիս աւնարժան հայրախնամ բարութեց բոց, և արժանի յաւիտենական պատժոց, զրկեալ յարարչէդ և տարագիր յարքայութէդ՝ ժառանգ եղեալ գեհէնին: Սակայն լուր պաղատանացս, գո՛ւթ արկցէ 'ի քեզ հեծութիւն իմ. մեղայ յեւինս և առաջի քո. ցաւիմ, զի զայրացուցի զերկնաւոր հայրդ գթած և բարի, ողորմած և մարգասէր: Այսուհետեւ կամիմ մեռանիլ, քան թէ մեղանչել. ահա հաստատութեամբ առաջագրեմ այլ ոչ ևս մեղանչել նք շնորհք քո: Ամենակալ քաւեա՛ զմեղս իմ, զի լծ ես ապաշխարողաց: Արդ անկեալ աղաչեմ փրկիչ և բարերար. խնայեա՛ յիս 'ի մեղուցեալ ծառայս, և ողորմեա՛ ինձ բազմամեղիս:

Հ. Խոստովանողը զըջումէն ետեւ ի՞նչ պիտի ընէ:

Պ. Պէտք է երթալ երկիւղած խոնարհութեւն քահանային նք աջն ու օրհնութիւն առնել՝ և ծնկան վրա գլուխը ծռած ասել. Հայր մեղայ յերկինս և առաջի քո, ահա խոստովանիմ առաջի ձոյ, սրբուհւոյ անձնին, և ամենայն սրբոց. շատ անգամ պաշկասելով 'ի սիրոյն ձոյ և ընկերիս՝ բարկացուցեր եմ ստեղծողս. մեղայ վայ ինձ. կառաջագրեմ ոչ ևս մեղանչել վն սիրոյն ձոյ: Անկէետեւ խոստովանահօրն պիտի բացատ-

րէ որչափ ժամանակ է խոստովանանքը, և ինչ պէս կատարեր է ապաշխարանքը : Յետոյ կըսէ կրօնի պարզ խօսքով պատմել թէ մեղաց տէսակն, և թէ թիւն . քանի՞ անգամ, ո՞ւր, երբ, ինչ անձի հետ, ևն :

Հ. Ամէն մեղք պատմելէն ետե պարզմտութիւն պիտի ընէ :

Պ. Խիղճը հանդարտութիւն լաւ մտքերէն ետե, աղէկ մօտիկ դնելու է քահանային խրատներուն, և դրած ապաշխարանքն սիրով յանձն առնելէն ետե, պէտք է զղջալով ասել. Հայր սբ զքեզ ունիմ միջնորդ հաշտութե, և բարեխօս առ միածին որդին ւայ . զի իշխանութեամբն որ տուեալ է քեզ, արձակեացես զիս 'ի մեղաց իմոց :

Հ. Արձակումէն ետե ինչ պիտի ընենք :

Պ. Պէտք է նորէն խոստովանահօր աջն առնել, երթալ առանձին տեղ չոքած շնորհակալ ըլլալ ւայ, որ զինքն արժանի ըրաւ թողութե, խնդրելով խոնարհութիւն շնորհք . որպէս զի ըրած առաջագորութեը վրա հաստատ մնայ, և առած շնորհքը չի կորսնցնէ, հեռու փախչելով առիթներէն, չար սովորութիւններէն, չար ընկերներէն, և դատարկութէ. նաեւ աղօթքի պարապելով, և միշտ յիշելով առաքեալին խօսքն, թէ ահիւ և դողութիւն զփրկութիւն անձանց գործեցէք :

Հ. Եթէ արձակումն գրով ըլլայ, արդեօք կարձակվի :

Պ. Ոչ երբէք . զի ապաշխարօղն բերնով պիտի խոստովանի և արձակումն իրեն վրա պիտի ըլլայ, որ ըստ արևելեան սովորութե՝ քահանայն աջը խոստովանողին գլխուն վրա դնելով կուտայ արձակումն : Նաեւ թերի է խոստովանութիւն եթէ խոստովանօղն մեղք պահէ, կամ չըրած մեղքն ըսէ . և կամ երկբայական իբրեւ ստոյգ խոստովանի : Նոյնպէս խոստովանահայրը պարտական է լսել մեղքերը, ճանաչել, դատել, և ապա արձակել :

Հ. Ի՞նչ է ապաշխարանքն :

Պ. Է փոխարէնն առժամանակեայ սլաոժոց՝ իբր գեղ և դարման մեր հիւանդութե՛. որ սիրով պիտի ընդունինք և կատարենք, առ 'ի ազատիլ ապաժոց. ուստի եթէ արձակմանէն ետև ապաշխարողն չուզէ ընդունիլ դրած ապաշխարանքն, կը մեղանչէ. նոյնպէս թէ որ շատ ուշացնէ՝ ժամանակովը չի կատարէ, կը մեղանչէ. բայց արձակումէն առաջ կրնայ թէ որ ունի ծանր պատճառ մը ծանուցանել, և ուրիշ ապաշխարանք ընդունիլ :

Հ. Ասով կրնա՞նք կատարեալ հատուցումն ընել մեր մեղացն համար :

Պ. Անհնար է կատարեալ հատուցումն ընել. զի անձային գերազանցութիւն է անհամեմատ վեր, որուն գէժ մեղօք անիրաւեցանք. իսկ մեր հատուցումն է չափաւոր. սակայն պիտի ջանանք ջերմեռանդութե՛ կատարելու ըստ կարի. որպէս զի՝ անձային շնորհքն օգնական ըլլալով հաճոյաւ կան ընծայ ըլլայ այ. ապա յնի արգեամբք կրկայ հատուցումն, որ է անսահման. որուն հետ միաւորելով մերը կընծայենք այ. որպէս ասէ եկեղեցին. Վս՝ զի քու ես, որ մատուցանես, և մատչիս, և ընդունիս, և տաս քն անձ մեր :

Հ. Ո՞րն է գործք հատուցման :

Պ. Է կատարումն ապաշխարանաց, որ քահանայն կը գնէ, որպիսի են՝ աղօթք, ողորմութիւն, պատարագ, ծով, և ամենայն զրկումն ախորժաւ կաց. նաև համբերութիւն վշտաց, որ կուտայ անձ. ըստ այնմ. համբերութե՛ ձերով ստատելիք զօգիւս ձեր :

Հ. Ի՞նչ է հատուցումն ընկերին :

Պ. Է հատուցանել ուրիշին բանը, զորօրինակ դողունի բան, պարտք, և դրած բան՝ երբ տէրը գիտենք. նաև եթէ փառս, վիշտ, և նեղութիւն տվեր ենք ընկերին, պէտք է հատուցումն ընել. ևս առաւել, եթէ զրպարտելով և բամբասելով անուան անիրաւութիւն ըրինք. պէտք է շտկենք

և խոնարհելով առաջին հատուցումն ընենք,
 Թէ չէ՝ պարտական կը մնանք, և խոստովանու
 թիւ կըլլայ ոչինչ:

Հ. Ի՞նչպէս պիտի ընդունինք ապաշխարանքն:

Պ. Բաղձանօք պիտի խնդրենք որ քահանայն
 մեզի անանկ ապաշխարանք դնէ. որպէս զի ուղ
 ղէ զմեզ, և նման ընէ քնի, որ խաչվեցաւ մեր
 մեղացն համար: Ուստի պարտական կը մնան
 անոնք, որ դիւրին ապաշխարանք կուզեն, և
 հանգիստ կուզեն կատարել. զի արդար է Թր ե
 արդարութիւն կը պահանջէ ճիշդ. Թէ հոս չըլ
 լայ՝ հանգերձեալը պիտի կատարվի ծանր պատ
 ժով: Որչափ մեծ է իւր ողորմութիւն՝ այնչափ
 ալ մեծ է պատիժը. հոս նեղ ճամբայէ պիտի
 անցնինք, որ հոն ընդարձակ կենաց ճամբան
 գտնենք. զի աշխարհիս ընդարձակ ճամբային
 վերջն է կորուստ, ըստ այնմ. Նեղ է դուռն և
 անձուկ ճանապարհն որ տանի ՚ի կեանս. ընդ
 արձակ է դուռն և համարձակ ճանապարհն, որ
 տանի ՚ի կորուստ:

Հ. Քանի՞ են գործք ապաշխարուէ խորհրդին:

Պ. Իրեք. նախ՝ մեղաւորն արդարանալով մեղ
 քերը կը քաւվին, առաքինութիւններն կը դառ
 նան, և բարի գործքերն որ ըրաւ շնորհաց մէջ՝
 կը կենդանանան. երկրորդ՝ յաւիտենական պա
 տիժը կը փոփոխի ժամանակաւոր կըլլայ. եր
 րորդ՝ նաև ժամանակաւոր պատիժն ալ կը Թէ
 Թեւնայ: Ահա այսպէս երկնաւոր հայրն մեր
 տեսնելով մեր խեղճ հիւանդութիւնն՝ ամէն կեր
 պով հոգացաւ մեր փրկութիւն. ապա վայ ան
 զեղջ մեղաւորին, որ Թողուցեր է բարի և դը
 Թած հայրը, սատանային ձեռքն է մատնելեր,
 որ հոս խիղճմտանքովը կը տանջէ զինքն, և հոն
 յաւիտենական դատապարտութիւն: Ապաշխա
 րեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից, կը
 սէ յոհաննէս մկրտիչ: Ուստի անհաւատ մար
 դիկ տեսնելով գերազանցութիւն այս սր խորհրդ
 դին՝ խրատ կուտային իրենց հպատակաց որ խոս

ստովանին և ուղղին : Այսպէս կը խօսի անձն
վօրդէս . Խոստովանութիւն է գործ իմն գերա-
զանց և սանձ յանցանաց, սովորեալ 'ի հնութե
անդ . որ լինէր 'ի հռչակման ամենայն հին խոր
հրգոց . . . որ է յոյժ բարի 'ի ամոքել զսիրտս
վշտացեալս 'ի թշնամեաց առ 'ի ներել :

ԽԳ . Կ Ի Ր Ա Վ Ի :

Հ. Որն է հինգերորդ խորհուրդն եկեղեցւոյ :

Պ. Է վերջին օծումն, որ կարգեալ է հոգևոր
և մարմնաւոր բժշկութի մարդկան . վն զի ինչ-
պէս որ տկար մարդը թէպէտ մահուան վտանգ
չունի, բայց տակաւին կը կարօտի դեղոց . այս-
պէս մեղաւորն ապաշխարութեամբ կառողջանայ
մահուանէ, բայց տակաւին դեղի կը կարօտի .
անոր համար ասաց յակոբոս առաքեալ . Հիւան-
դանայցէ դք 'ի ձէնջ՝ կոչեսցէ զերիցունս եկե-
ղեցւոյն, և արասցեն 'ի վերայ նորա աղօթս, օծ-
ցեն իւղով յանուն ան, և աղօթքն հաւատով
փրկեսցեն զաշխատեալն . և յարուսցէ զնա ան-
առաքեալն . և եթէ մեղս ինչ իցէ գործեալ թողի նմա :

Հ. Ինչ է վերջին օծումն :

Պ. Է խորհուրդ աւանդեալ 'ի քնէ, որ օծե-
լով զգայարանքն հիւանդին՝ նախ կը պատճառէ
աճումն շնորհաց հանգերձ առանձին օժանդա-
կութե ընդդէմ փորձութեց դիւին . երկրորդ՝
թեթևութի կուտայ հիւանդին մարմնաւոր տը
կարութենէ . մինչ զի՝ եթէ օգուտ է փրկութե
հոգւոյն՝ յարուսցէ զնա ան . երրորդ՝ թողութե
կը բերէ մնացեալ մեղացն, իւ այնմ . եթէ մեղս
ինչ իցէ գործեալ, թողցի նմա :

Հ. Երբ պիտի տրվի վերջին օծումն :

Պ. Արեւելեան հին սովորութի է որ ինչևիցէ
հիւանդի կուտան . բայց հասարակօրէն ծանր

Հիւանդին կը տրվի առանց սպասելու՝ վերջի կէտին : Բայց նախ՝ հիւանդը պէտք է ըլլալ ՚ի վիճակ շնորհաց . երկրորդ՝ պէտք է վստահութիւն ապաւինիլ յողորմութիւն Թոյ . երրորդ՝ պէտք է բոլորապէս յանձն ըլլայ ՚ի Երկամ ստեղծողին :

Հ. Ինչպէս պէտք է ստանալ շնորհք :

Պ. Պէտք է նախ ամենայն հարկաւոր տրամագրութիւն պատրաստվիլ առ քն երթալու . երկրորդ՝ խոստովանութիւն և հաղորդութիւն տրամադրելէն ետեւ , բաղձանօք և ջերմեռանդութիւն պիտի ընդունի խորհուրդն աներկիւղ . յետոյ չընորհակալ ըլլալով անձային պարգեւացը վրա որ ըրաւ , միշտ պէտք է մտածել յաւիտենական երանութիւն , որ պիտի վայելէ քնի արդեամբքն . ահա այսպէս կրնգունի անձային շնորհքն :

Հ. Ինչ կերպ կուտան :

Պ. Քահանայն երբոր կը տեսնէ հիւանդը լուարամագրութիւն մէջ՝ հիւանդի համար օրհնած ձեթով կօծէ նախ աչքը և ապա միւս զգայարանքներն , մաղթելով թողուն ինչ որ մարդկօրէն մեղանչեր է տեսանելօք , լսելօք , հոտոտելօք , և շօշափելօք . ինչպէս որ գրած է կիլիկեցւոց մաշտոցին մէջ . որոնք անատենը կրնէին :

Հ. Ամէն աղգի մէջ կայ :

Պ. Որովհետեւ խորհուրդ է եկեղեցւոյ , պէտք է որ ամէն քրիստոնէից մէջ ըլլայ . բայց այլեայլ արարողութիւն , ինչպէս ըսինք : Մեր աղգն ալ կը ճանաչէ և կրնգունի թէ եօթն խորհրդոց մէկն է վերջին օծումը , և վարդապետք ալ կը յիշեն . բայց գործածութիւն հիմայ չըլլալով , ու մանք համարեցան թէ հին ժամանակը կար , և յետոյ պատճառով մի խափանեցաւ . ոմանք ալ ասացին թէ ուրիշ օծում անոր տեղը կըլլայ : Սակայն գիտնալու է որ շատ պիտուական խորհուրդ է ամենայն քրիստոնէից :

Հ. Ինչ է կարգն :

Պ. Կարգն է վեցերորդ խորհուրդ եկեղեցւոյ . որով մարդը կը կառավարի հոգեւորապէս կալ

գաւորներէն. որոնք ունին իշխանութի կատարելու եկեղեցական արարողութիւններն և սուրբ խորհուրդներն, ըստ որում քն տվաւ առաքելաւ ներուն:

Հ. Ինչպէս կը տրվի այս իշխանութի:

Պ. Եպիսկոպոսին ձեռնադրութեն՝ երբոր ձեռքը նորնծային վրա կը դնէ ու հական խօսքերը կըսէ: Բայց նորնծային նախ՝ պէտք է կոչում ունենայ յայ եկեղեցական պաշտօն մօտելու. երկրորդ՝ պիտի ընծայէ զինքն փառացն ինչ և փրկութե ընկերին. երրորդ՝ պիտի ունենայ բարի վարք և ամբիժ բարք. չորրորդ՝ պիտի ըլլայ ի վիճակ շնորհաց:

Հ. Քանի՞ կը բաժնըվի:

Պ. Եօթն աստիճան. չորս փոքր, և իրեք մեծ, կամ նք. Թէպէտ կան որ ութ աստիճան կը դնեն. զի եպիսկոպոսութիւր գերազանց վիճակ ըլլալով զատ աստիճան կը դնեն. որ կուտայ ամէն իշխանութի: Իսկ արքեպիսկոպոսութիւր զատ աստիճան չէ, այլ է եկեղեցական վեհապետն մեծութի: Նոյնպէս պատրիարքութիւն է ազգին մեծ արքեպիսկոպոսութի և արտաքին պատիւ: Մանապէս կաթողիկոսութիւն է նոյն իսկ պատրիարքութի, որ մենք յունական բառով կաթողիկոս կըսենք:

Հ. Ո՞րն են փոքր աստիճաններն:

Պ. Ղունապանութի, որուն նիւթն է փականք եկեղեցնայ. ընթերցողութի, նիւթն է գիրքն ընթերցուածոց սրց. երգմեցուցչութի, նիւթն է գիրք երգման. և ջահընկալութի, նիւթն է ժամանոց և աշտանակ: Իսկ խուզումն հերաց չէ աստիճան, այլ տրամագրութի: Այս ամէն աստիճան կարգեալ են ծառայելու նք պատարագին, և անծային ժամերգութեան:

Հ. Ո՞րն են նք աստիճաններն:

Պ. Կիսասարկաւագութի, նիւթն է դատարկ սկիհ և առաքելական գիրք. սարկաւագութի, նիւթն է աւետարան. քահանայութի, նիւթն է

սկիհ գինիով և մաղղման նշխարով. իսկ եպիսկոպոսութե նիւթն է գրութի ձեռաց: Ախաւ սարկաւազութին է հինգերորդ աստիճան. որ ունի իշխանութի պօղոսի թղթերը կարգալու, և պարապ սկիհը տանելու. սարկաւազը քահանային պաշտօնեայն ըլլալով կրնայ աւետարան կարգալ, մեկնել, և սրբութի տալ: Սահայն ամէն աստիճանաւոր պարտական է իրեն պաշտօնին ծառայել և անարատ վարք ունենալ. զի ով որ մեղօք կը գործածէ պաշտօնը՝ չարաչար կը մեղանչէ, մանաւանդ եւ աստիճան ունեցողն: Ուստի պէտք է տարիքը չափահաս ըլլայ. նոյն պէս փոքր աստիճանաւորը պէտք է տասներկու տարին անցած ըլլայ, և ամէնքը պիտի ունենան մկրտութի, և գրոշմ. որպէս զի առնուն ձեռնադրութե շնորհք հոգւոյն սթյ, և եկեղեցական իշխանութի հանգերձ կնքով:

Հ. Ո՞րն է եօթներորդ խորհուրդ եկեղեցւոյ:

Պ. Է պսակն, որով կը տրվի ամուսնացելոց շնորհք քրիստոնէաբար ապրելու միատեղ, կըրթելով ըստ այդաւանին. որ հին ատենն էր սոսկ դաշնակցութիւն. բայց քն խորհուրդ հաստատեց ասելով. զոր անձ զուգեաց մարդ մի մեկ նեսցէ: Ուստի ըստ առաքելոյն ինչպէս քն է գլուխ եկեղեցւոյ, կը սիրէ իւր հարսն եկեղեցին, որով կը ծնանին մարդիկ շնորհք. այսպէս պիտի փեսան մաքուր սիրով սիրէ հարսը, և հարսը պիտի հնազանդ ըլլայ համեստութե, ինչպէս եկեղեցին է ընդ իշխանութե քնի. և այս միաւորութի կը մնայ անքակտելի մինչև ի մահ. խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի քն և յեկեղեցի, ասաց առաքեալն:

Հ. Ի՞նչ պարտաւորութի ունին:

Պ. Պարտաւորեալ են կեալ միաբան և սիրով իրարու բեռը բառնալով. և իբր մի անձն ըլլալով առաքինութե և պարկեշտութե բարի օրինակ տալով զաւակաց, և այդ երկիւղոյն կրթելով զանոնք:

Հ. Որո՞նք ընդդէմ կը գործէն այս խորհրդին:

Պ. Հեշտասէր և աշխարհասէր մարդիկ, որ
այ կամօքը չեն շարժիր, և նք պսակին պարտքը
չեն ճանչնար, և չար դիտաւորութիւն կեղծանեն
կարգը պսակին. նաև որոնք անկարգաբար կը
պսակվին ընդդէմ կամաց ծնողացն:

Հ. Ի՞նչ տրամադրութիւն կը պահանջի:

Պ. Նախքան դպսակն պէտք է խոստովանիլ և
հաղորդվիլ. աղօթքով և ողորմութիւն խնդրել շը
նորհք հոգւոյն սէջ. նաև առաջագրել պարկէշտ
և նք ասրելու. և ապա պսակվիլ եկեղեցական
կանոնով կատարեալ հասակով, և չարգելած օր:
Եթէ այսպիսի տրամադրութիւն և առաջագրութիւն
պսակվին անտարակոյս կառնուն պսակին շնորհքն
ու օրհնութիւն. որով կը ծաղկին օրէ օր, կաճին
բարի զաւակաց ծնօղք ըլլալով անտրտում ու
րախութիւն թէ հոս, և թէ յերկինս հանդերձ
զաւակօք՝ ասելով առ քս, թէ ահա մանկունք իմ,
զոր ետ ինձ ան: Այսպէս էին նք նահապետք
աբրահամ իսահակ և յակոբ, որ այնչափ փա-
ռաւորեցան, մինչև քս անն իրենց զաւակէն ե-
կաւ փրկեց զաշխարհ և հաստատեց եկեղեցնայ
խորհուրդներն. որպէս զի արքայութիւն զաւակ
ներ ծնին, և անճառելի իւր փառքը վայելէն
յաւիտեանս յաւիտենից: Որոնց նման մենք ալ
ըլլալով նք խորհրդոց շնորհօքն զարգարովինք,
ընտիր և լուսաւորեալ ըլլանք ըստ առաքելոյն,
որ կըսէ. որդիք լուսոյ և որդիք տունջեան եղի-
ցուք մնալով ի սէրն քսի:

ԵՍԵՂՆԻՐ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԽԴ. ԿԻՐԱԿԻ:

Հ. Եկեղեցին կրնայ պատուիրան գնել:

Պ. Սք եկեղեցին մայր ըլլալով ամենայն հաւատացեալ քրիստոնէից՝ ունի իրաւունք և իշխանութիւն այ կողմանէ, որ պատուիրան և օրէնք դնէ իրեն զաւակացն, որ մկրտութիւն ծնաւ:

Հ. Ինչո՞ւ կը դնէ պատուիրան:

Պ. Որպէս զի աւելի լաւ կառավարվինք, և աղէկ պահենք այ պատուիրաններն. որովհետեւ եկեղեցական պատուիրաններն կը փակին այ պատուիրանացը մէջ. անոր համար ով որ եկեղեցնայ պատուիրանացը դէմ կը գործէ, այ դէմ կը մեղանչէ. զի եկեղեցնայ անհնազանդն է հեթանոս և անհաւատ ամաց քն:

Հ. Քանի՞ են եկեղեցնայ պատուիրաններն:

Պ. Հինգ են. առաջինն է կիրակիները և տօն օրերը հոգևորի հետ ըլլալ պատարագ տեսնելով, աղօթելով, և քրիստոնէական ուսմամբ անցընելով. երկրորդ՝ գէթ տարին անգամ մի խոստովանանք ըլլալ. երրորդ՝ տարին անգամ մի հաղորդիլ զատկին. չորրորդ՝ պահք և ծոմ պահել. հինգերորդ՝ ասորանքին տասանորդը տալ:

Հ. Կա՛ն ուրիշ պատուիրաններ :

Պ. Եկեղեցին անսխալ կանոն ըլլալով ինչ որ կօրինադրէ, է պատուիրան, և պիտի պահւին. ով որ չի պահէ, կը մեղանչէ. զորօրինակ պատուիրեր է, որ արգելած օրը հարսնիք չընեն, ով որ ընէ այնպիսի օր՝ կը մեղանչէ. նոյնպէս ամէն մասնաւոր եկեղեցնայ մէջ կան հաւանեալ ծէսեր, սովորութիւնք, և կանոններ, իւրաքանչիւր եկեղեցի իրենը պիտի պահէ պառնց ուրիշ ազգի ծէսը վար զարնելու : Սակայն ընդհանուր եկեղեցնայ հինգ պատուիրաններն ամէնայն ազգ քրիստոնեայ պարտական է պահելու :

Հ. Ի՞նչ կը պարտաւորէ առաջին պատուիրանն եկեղեցւոյ :

Պ. Կը պարտաւորէ ամենայն մկրտեալ եօթը տարւանէ վեր՝ պատարագ տեսնէ կիրակի և տօն օրերը երբոր գտնէ. այսինքն ներկայ գտնովի պատարագին, մտադրութե՛ տեսնէ կամ լսէ առանց ասգին անդին նայելու, և առանց անկատար ձգելու :

Հ. Ի՞նչպէս ամբողջ կըլլայ պատարագը :

Պ. Որովհետեւ պատարագն է իրեք մասն, առջի մասն է նուիրումն. երկրորդն է սրբացուցումն. երրորդն է ճաշակումն. ապա պատարագ տեսնողը գէթ աւետարանին ժամանակէն մինչև ճաշակումն պիտի ըլլայ ներկայ պատարագին. սակայն բարեպաշտ քրիստոնէին կը վայլէ որ բոլոր ամբողջ պատարագը տեսնէ, և ժամանակը չի խնայէ այլ համար՝ որ պիտի վարձատրէ երկինքը : Քանի՜ ամօթ է անոնց, որ փուճճ քանի համար դատարկաբանութե՛ ժամանակնին կանցընեն, և այլ համար քիչ մի ժամանակ ծախելու կը խնայեն. և ինչպէս պիտի արժանի ըլլան անոնցին ողորմութե՛ և անհուն բարեացն որ պիտի հատուցանէ. եթէ բաժակ մի ջուր ցուրտ վարձք ունի, հապա քնի պատարագը քահանային հետ միատեղ այլ ընծայելն՝ որչափ բիւրապատիկ վարձուց արժանի չընէր : Ամէն

ասեմ ձեզ ոչ կորուսցէ զվարձս իւր :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի անցընենք կիրակին , և մեծ օրերը :

Պ. Որովհետեւ նոյ ընծայած նք օրեր են՝ պէտք է նք անցընենք քարոզ և խրատ լսելով , աղօթք ընելով , և հոգևոր գրեանք կարդալով , նաև բարեգործութիւն և բարեպաշտական գործքեր ընելով . այսինքն հիւանդաց տեսութիւն երթալով , սգաւորներն և աղքատները մխիթարելով . առ դէտներուն և անառակներուն խրատ տալով ու բան սորվեցընելով . որով երանութի կառնունք ասեղծողէն :

Հ. Ի՞նչպէս կարգադրելու է ժամանակը :

Պ. Ըստ արեւելեան սովորութեւ շաբաթ իրիկւորնէ կիրակմուտ կըլլայ , ննջեցելոց հոգւոցն համար խունկ ծխելով աղօթք կըլլովի . և նոյն իրիկունը պատրաստութիւն տեսնելով առաւօտը մաքուր լաթերով ամէն բանէն առաջ շիտակ եկեղեցին երթալու է :

Հ. Ի՞նչ ժամանակ :

Պ. Որչափ կանուխ երթայ , այնչափ աղէկ է և նոյ ընդունելի . վն զի միտքը փուճ բաներով զբաղած չըլլալով աւելի աղէկ ջերմեռանդութի կրնայ ընել . նոյնպէս ընդունելի է նոյ լսել ժամերգութիւնը , և փառաբանել զմծ քահանայից հետ , ըստ այնմ . Քահանայք նծաբանելով . Ժողովուրդք բարձր արարէք զնա յաւիտեան :

Հ. Ի՞նչպէս կենալու է :

Պ. Որովհետեւ եկեղեցին է տուն նոյ ըստ առաքելոյն , պէտք է պարկեշտութեւ և մեծ երկիւղածութեւ կենալ նոյ տանը մէջ՝ միտք դնելով ժամերգութեց , ևս առաւել պատարագին մէջ մոտածելով քնի չարչարանքն , միշտ մտօք առ նծ վերանալ և շնորհակալ ըլլալ . որ խաւար կռաւաղշտութեւ և անհաւատութեւ իւրոյս նծդիտութեւ բերեր է , և բոլոր աշխարհ լոյս հաւատքով լուսաւորեր է . որ այսպէս համարձակ մանկունք եկեղեցւոյ կը փառաւորեն ասելով . Լոյս եր-

րեակ և մի անբաժանելի նբ երրորդութիւն, զքեզ
ընդ երկնայնոց երկրածինքս միշտ փառաւո-
րեմբ, 'ի ծագել լուսոյ առաւօտուս ծագեալ 'ի
հոգիս մեր զոյս քո խմանալի :

Հ. Ինչո՞ւ կան ոմանք որ այսպիսի ջերմեռանդ
մարդը աղէկ չեն սեպեր :

Պ. Այսպիսի ջերմեռանդական բաները միշտ
նոյ ընդունելի է, և բարեգործ մարդուն փառք
են թէ հոս և թէ 'ի հանդերձեալը . մինչ զի՝
հին հեթանոսներն ալ այսպէս ճանչնալով ջա-
նացին մեծամեծներն ըլլալ կրօնասէր . ինչպէս
էր եփամինանոս , միլցիատէս , քսէնոփոն , ա-
ղէքսանդր . ևն : Ապա քանի՞ ամօթ է քրիստո-
նէից երբոր կռապաշտէն վար կըլլան : Սակայն
եղան այնպիսի անպիտան քրիստոնեայք և ա-
նանկ անհաւատ մարդիկ , որ իրենք թոյլ ըլլա-
լով կարծեն թէ բարեպաշտ մարդն անխելք միա-
միտ է . չկոտեն որ անխելքն իրենք են , և խե-
լացին անոնք են , որ նոյն ապաւինելով կերթան :
Այսպիսիք ըստ նբ գրոց , օր պիտի դայ որ ըսեն ,
թէ մենք այն մարդն անխելք կարծելով ծաղր
կընէինք . այս ինչպէս խելացի եղեր է , որ նոյն
փառացն արժանի եղաւ , ու մենք հպարտանա-
լով դատապարտութե արժանի եղանք անմտու-
թբ : Եւ սակայն այն ժամանակեան լացն օգուտ
չունի , հիմա պէտք է ամէն մարդ նծային և ե-
կեղեցական պատուիրանները պահելով և լաւ
կատարելով ըլլայ այր նոյն և օրինակ բարի աշ-
խարհին . որպէս զի լսենք քնի բերնէն . Աղնիւ
ճառայ , բարի և հաւատարիմ , մոլտ յուրա-
խուծի նն քո : Յոյս իմ 'ի միւսանդամ դալըս-
տեանն քո . մի անտես առնէր զիս նոր նծ իմ :

Հ. Որն է երկրորդ պատուիրանն եկեղեցւոյ:

Պ. Գոնէ տարին անգամ մի խոստովանանք ըլլալ: Որով ամենայն քրիստոնեայ կը պարտաւորի աղէկ քննութիւն խոստովանանք ըլլալու, և ապաշխարելու. որպէս զի՝ մեղքերէն թեթևնոյ և արդարանալով հոգին կենդանանայ անձային շնորհօքն, որ մեղօք կորսնցուցեր էր:

Հ. Չի խոստովանողն ի՞նչ կըլլայ:

Պ. Նախ՝ նշովքի տակ իյնելով եկեղեցին չի կրնար մտնել. զի եկեղեցիէն դուրս է այնպիսին, այ երեսէն ընկած կայենի նման, և սաւտանային մասնը լած. երկրորդ՝ եթէ մեռնի՝ եկեղեցական թաղմանէ կը զրկուի, և առանց քահանայի տանին փոսը կը ձգեն, որ հոգւով և մարմնով դատապարտեալ կը սեպվի:

Հ. Ի՞նչու կըսէ տարին անգամ մի:

Պ. Բարի քրիստոնէին կը վայլէ, որ տարին շատ անգամ խոստովանի. մանաւանդ մեծ հանդիսաւոր օրերը, երբ անձային պարգևաց աղբիւրը բաց և առատ է. սակայն եթէ անկարելի ըլլայ յաճախ խոստովանելու վն առողջանալու, գոնէ տարին մէկ անգամ պէտք է որ խոստովանի և նորոգվի: Կռապաշտներն ևս դիտեցին տեսան որ կենդանիներն տարւէ տարի կը նորոգվին. զի ըստ յոբայ՝ բազէն արևին դէմ թևերը բաց կենալով ոյժ կառնէ և կը զօրանայ. իրենք ալ օրի նախ առին, ու երբեմն ապաշխարելով իբր թէ կը նորոգվին: Ապա քանի վայ է քրիստոնէին, որ ճշմարիտ հաւատքովն անհաւատէն վատ և յետնեալ կըլլայ. և ապականեալ մեղօք կը մնայ ու կը կորսնցի:

Հ. Եթէ չունի մեղք՝ ի՞նչ խոստովանի:

Պ. Մի գիբը կըսէ թէ անհնար է մարդ ապրի ու չմեղանչէ. զի տկար բնութի մարդոյ շատ

գիւրին կիյնի. մանուսանդ արգար մարգիկ, և
 տուրբերն աւելի զիրենք մեղաւոր կը ճանչնան,
 ու ապաշխարելով կը խոստովանին: Հապա աչ
 խարհաւան խառնադնաց ռամիկ մարգն ինչպէս
 կրնայ ըսել, թէ ես արգար կապրիմ, և կը
 պարծի թէ մեղք չունիմ ինչ պիտի խոստովա
 նիմ. չէ թէ մեղք չունի, հապա սառանան միտքն
 այնչափ խաւարեր է որ մեծ մեղքերն ալ չի տես
 նէ. վն զի ինչպէս որ ջուրը որչափ աւելի մա
 քուր ըլլայ, այնչափ մանր շիւղերն ալ մէջը
 կերկնան. իսկ եթէ պղտորի այնչափ՝ որ տիղմ
 ըլլայ, անտաւնը ինչ որ մէջն կիյնի կը կորսըվի.
 ոհա այսպէս է մեղաւորին միտքը. և անոր հա
 մար դատապարտութիւն արժանի կըլլայ:

Հ. Պէտք է յաճախ խոստովանիլ:

Պ. Որչափ անգամ որ մարդ մահացու մեղաց
 մէջ կիյնի, պարտական է շուտով խոստովանա
 հայր դանել խոստովանիլ, որ չըլլայ թէ մեռնի
 ու յաւիտեան կորսըվի. և որչափ անգամ նե
 րելի մեղք կը գործէ՝ պէտք է ցաւելով զըջալ.
 որպէս զի՝ սովորական չըլլայ, ու մեծնայ մեղ
 քը: Բայց ով որ ինչ և իցէ թեթեւ պատճա
 ւով կուղէ ամէն անգամ խոստովանիլ, կամ
 խղճահար է, և կամ չափազանց երկիւղած, որ
 տկարութիւն մտաց կը սեպվի. պէտք է որ ի
 մաստուն խոստովանահօր խորհրդին հետեւի, և
 զինքը չափի մէջ դնէ:

Հ. Ո՞րն է երրորդ պատուիրանն եկեղեցւոյ:

Պ. Գոնէ զատկէ զատիկ տարին անգամ մի
 օրըութիւն առնել և հաղորդվիլ. որ կը պար
 տաւորէ զքրիստոնեայն խոստովանութիւն խիղճը
 մաքրելէն ետեւ հաղորդվի զատկին տասնըհինգ
 օրւանը մէջ. ով որ զանց կառնէ, կը մեղանչէ,
 և կը զրկրվի շնորհաց:

Հ. Եթէ երկիւղածութիւն չի հաղորդվի, կը
 մեղանչի:

Պ. Կան հաւատքի պաղ մարգիկ որ երկիւ
 ղածութիւնը պատճառ բռնելով՝ չեն ուզեր հա

զորդովիւ. որոնց պէտք էր որ մեղանչելէն վախ
նային չէ թէ հաղորդուէին. որ է հոգեւոր կե-
րակուր, և առանց անոր հոգին անօթի մնալով
կը տկարանայ և կը վտանգի: Սակայն մեծ
պատրաստութիւն և երկիւղածութիւն պէտք է մօ-
տենալ քնի մարմնոյ և արեանը. և իւր անհուն
ողորմութեն ասպանելով մօտենալ անմահական
սեղանին. ինչպէս որ ամէն հոգեւոր մարդիկ փա-
փաքելով կը վազեն բազում երկիւղածութիւն և
ջերմեռանդութիւն ասելով. Մաքրեա՛ զմիտս և
զինորհուրդս. զի և մեք հաղորդեսցուք սրբութիւն
ընդ սեց քոց առաքելոց:

Հ. Ո՞րն է չորրորդ պատուիրանն եկեղեցւոյ:

Պ. Պաք և ծոմ պահել. որ կը պատուիրէ
ամէն չափահաս միրտեալ պաք պահել ամէն չո-
րեքշաբթի և ուրբաթ, ամէն շաբաթական պաք
և մեծպաք. նաև ծոմ կենալ բան չուտել ըստ
կանոնին եկեղեցնայ:

Հ. Ո՞վ դրեր է պաքը:

Պ. Ըստ շնորհալուոյն նախ ԹՃ դրաւ պաքը ա-
դամայ դրախտին մէջ. որ պտուղէն չուտեն. և
խորայէլացոց պատուիրեց, որ պաք պահեն. ինչ
պէս մարգարէք ալ կը պահէին. բայց քն ԹՐՆ
մեր հաստատեց քառսուն օր պաք պահելով, և
ասաց որ ինքն վերանալէն ետեւ պահեն ու կամ
քերնին կոտրելով արգարանան: Յետոյ առա-
քեալները տեսնելով օգուտը առաջ իրենք սկսան
պահել, և դրին շաբթուն երկու օր. որ ըստ
արեւմտեան արարողութիւն է ուրբաթ և շաբաթ.
Իսկ ըստ արեւելեանն է չորեքշաբթի և ուրբաթ.
Երկուսն ալ առաքելական աւանդութիւն է: Եր-
րորդ՝ շաբաթական պաքն հայրապետները դրին
իւրաքանչիւր ազգի. որ մեր ազգին մէջ ամէնէն
շատ է. զի ամէն ամսըւան մէյմէկ շաբաթը պաք
դրեր են. որ այլեայլ տեղ դնելով անոնց ան-
ուամբը կը յիշվի. զորօրինակ յիոնական պահք
կըսվի՝ քնի ծննդին համար, զի իբր յիսուն օր
կը մնայ. սուրբ սարգսի կըսեն, որ լուսաւորիչ

գրեւ եւ ազգը քրիստոնեայ ըրած ժամանակը :
 “Նոյնպէս ուրիշ ազգերուն հայրապետներն ալ
 մէյմէկ կերպ պտք և ծով սահմաններ են . բոլորն
 ալ աղէկ են , և պէտք է պահպին . զի մեզաց թո-
 ղու թէ և նոյ փառացն համար են :

Հ. Ինչո՞ւ համար ամէն շաբթու երկու օր
 պտք է :

Պ. Նախ պարտական ենք որ շաբթուն երկու
 օրն նոյ համար կամբերնիս կոտրենք , միս և եղ
 չուտելով ապաշխարենք . երկրորդ՝ յիշատակ ըւ-
 լայ յնի չարչարանացը , չորեքշաբթին մասնու-
 թեւ , և ուրբաթ խաչելութեւ . երրորդ՝ պատ-
 րաստութի ըլլայ կիրակին չք պահելու , և նոյ
 հաճոյ ըլլալու : Ապա ով որ սուտ պատճառով
 և առանց հարկաւորութեան կաւրէ պտքը՝ կը
 մեղանչէ , և ով որ անպաշտութեամբ կը պահէ
 կարգաբանայ , ինչպէս կը խրատէ շնորհալին .
 Այսօր ընդ մեծին եղիայի սրբեալ պահօք , զի
 տեսեալն անձայն լուսոյն արժանապաւնը հոգւով :

Հ. Ո՞րն է հինգերորդ պատուիրանն եկեղեցւոյ :

Պ. Տալ զտասանորդս . որ կը պարտաւորէ հա-
 ւատացեալներն որ տարւէ տարի իրենց վաստա-
 կին տասանորդը կամ տասը մասին մէկը տան
 պատարագուց , ողորմութիւն կարօտելոց , նաև
 ժամերու կամ գարատանց և կամ հոգևոր հար-
 կաւորութե համար . որ պարտական են հոգա-
 լու . վասն զի անոր համար այն վաստակն
 անոնց կուտայ որ կարօտելոց հասնին , և հոգե-
 ւոր տեղերը շէն պահեն . նաև եկեղեցականներն
 կարօտ և ողորմելի չըլլան . մինչ զի՝ ամէն ազգ-
 բնականաբար դիտէ այս պատուիրանը , և կը ջա-
 նայ պարտական չի մնալու :

Հ. Ինչո՞ւ համար դրված է :

Պ. Որովհետև ան արգիլէր է եկեղեցականաց ,
 որ մարմնաւոր վաստակի ետևէ չըլլան , և ժո-
 ղովրդին պատուիրէր է որ զանոնք նային . հարկ
 է որ աշխարհականը վաստակէն մաս մի հանե-
 լով իբր նոյ ընծայ տայ և եկեղեցական պատուի-

րանները կատարելով ԹողուԹի գտնէ մեղացն .
և եթէ պարտականութի ունի անգիտութեամբ
վատակին մէջ, պարտականութէ ազատի . ինչ
պէս կըսէ մարգարէն , Թէ մեղքդ քաւէ գԹով
տնանկաց :

Հ. Ինչպէս պիտի պահվին այս պատուիրան
ներն :

Պ. Ամենայն քրիստոնեայ պարտական է ինչ
պէս իյ պատուիրաններն , այսպէս ալ եկեղեց
նայ պատուիրանները պահել . զի եկեղեցին իյ
է , և ձով կը կառավարի . և ձծ պատրաստ է իր
շնորհքն ու կարողութիւնը տալ . որպէս զի դիւ
րին կարենանք պահելու . որոց փոխարէն խոս
տացաւ տալ արքայութե փառքն : Ապա վայ ա
նոնց որ անհնազանդ ըլլալով կը զբերվին , ու ժա
ռանգ կըլլան դէհենին . իսկ երանի՛ անոնց որ
բարեպաշտական գործքերով քիչ ժամանակիս
մէջ պատուիրանները պահելով անանցանելի բա
րեաց և երանական տեսութե արժանի կըլլան
յաւիտեանս յաւիտենից :

Հ. Կայ՞ ուրիշ պարտաւորութիւն :

Պ. Պարտական է ամէն քրիստոնեայ Հոգևոր
և մարմնաւոր ողորմութի ընելու որչափ որ ձեռ
քէն կուգայ . և ասով կը պարտաւորին եկեղե
ցականք , նաև աղքատք , որ ուրիշի հասնին :
Հոգևոր ողորմութեք են եօթն . ի՞նչ Տգէտներուն
բարի բան սորվեցնել . ք Տարակուսածներուն
բարի խրատ տալ . ք Վշտացածները մխիթարել .
ք Մոլորեալները խրատել , և բարի ճամբայ ցոյց
տալով աղք առնել և շահել . ք Ընկերին չա
րութեք ներել , և քաղցրութե շահել . ք Ընկե
րին ծանր խօսքին , և պակասութեք համբերել .
ք Ազօթք ընել կարօտելոց և անօգնական ննջե
ցելոց համար :

Հ. Քանի՞ են գործք մարմնաւոր ողորմութե :

Պ. Եօթն են . ի՞նչ Կարօտեալ մարդկանց հաց
և ջուր տալ , մանաւանդ՝ չի գտնրված ժամա
նակը . ք Մերկ մարդկանց զգեստ տալ . ք Օտա

րական կարօտները տունն ընդունիլ. քի Հիւանդ
գին տես երթալ, և կերակուր ղրկել. է Բան
տարգելներն երթալ տեսնել, և հոգալ. քի Անտէր
հիւանդը տուն բերել բժշկով և քահանայով հո
գին և մարմինը հոգալ. է Մեռելի թաղման եր
թալ, և տնանկը թաղել տալ:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվին գործք ողորմութեան:

Պ. Անոր համար որ նախ՝ այսպիսի բարի գործք
ընօղներն են ողորմած և բարերար մարդիկ. երկ
րորդ՝ այսպիսի գործք ընօղներն ողորմութիւն պի
տի գտնեն, և դատաստանին օրը քնէ պիտի լսեն.
Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ ժառանգեցէք զպատ
րաստեալ ձեզ զարբայութիւն 'ի սկզբանէ աշխար
հի. զի քաղցեայ՝ և ետուք ինձ ուտել. ծարա
ւեցի՝ և արբուցիք ինձ. օտար էի՝ և ժողովե
ցիք զիս. մերկ՝ և զգեցուցիք զիս. հիւանդ էի՝
և տեսիք զիս. 'ի բանտին էի՝ և եկիք առ իս:
Որովհետեւ արարիք միում՝ յեղբարցս այսոցիկ
փոքրկանց՝ ինձ արարիք: Որուն հետեւելով և
մենք ազադակենք առ քն. Շնորհեա՛ մեզ ար ընդ
աղքատաց օրինակին զազարու ժուժկալութիւն.
զի կամաւոր աղքատութիւն արքայութեդ երկնից
ընդ նմին լիցուք արժանի. լո՛ւր մեզ և ողորմեա՛
քն անձ:

ԽԶ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Ի՞նչ են տօնախմբութիւնք:

Պ. Են սրբազան հանգէսք և հոգևոր ցնծու
թիւք, որ բազմութիւն հաւատացեւոց խմբեալ կը
կատարէ. վն զի առաքեալք և հայրապետք ծէ
սեր հաստատեցին, որ եկեղեցին տէրունական
մեծ օրերը՝ հոգևոր հանգէսներ և տօնախմբու
ն կատարելով փառաւորէ զանձ:

Հ. Ա՞յն աղգաց տօնախմբուի՞ր միակերպ է:

Պ. Գրեթէ ամէն քրիստոնէիցը միակերպ է, զի ամէնն ալ առաքեալներէն և հայրապետներէն սորված են. սակայն զանազան ծէսով և արարողութիւնք կը կատարեն. վս զի եկեղեցին՝ քննադրուէն է. ամէն տեսակ ծաղիկ պէտք է գրանդիլ, բաւական է որ ուղիղ մտօք ըլլայ:

Հ. Ո՞րն են առաքեալներուն սահմանածներն:

Պ. Նախ՝ տօնախմբութիւն հրաշափառ ծըննդեան յնի քննի սահմանեցին, որ փառաւորելով մարդեղութիւն բանին նոյն հոգակէնք փրկագործութիւն, որով փրկեցանք: Նոյնպէս անապայտնութիւն, մկրտութիւն, չարչարանքն, թաղումն, յարութիւնն, համբարձումն, հոգեգալուստն, և այլ ամենայն տէրունական տօներն և տնօրէնութիւններն քննի՝ առաքեալք սահմանեցին ուսեալք ՚ի քննէ, և ուսուցին եկեղեցնայ, որ ամէն տարի հոգակելով փառաւորէ զանձ. ինչպէս. Եւ աշակերտեալք ՚ի սքնց առաքելոց ուսաք փառաւորել զքեզ ՚ի տաճարի սրբունք քո:

Հ. Ո՞րն են հայրապետներուն սահմանածներն:

Պ. Տն ընդ առաջ, վարդապետ, վերափոխում, խաչ, և այլ տօնախմբութիւնք անապայտնայ, յոհաննու մկրտչին, առաքելոց, և մարտիրոսաց. որ ամէն մէկ եկեղեցնայ հայրապետներն այլևայլ ծիսով, և այլևայլ օր սահմանեցին. և եկեղեցին գեղեցիկ կը կատարէ այս ամէն տօնախմբութիւնքն, ինչպէս ամէնուն օրւանը մէջ ծանուցինք:

Հ. Ո՞րն են տէրունական տօներն:

Պ. Են այն տօնախմբութիւնք որ ան կը վերաբերին. զի քննի տնօրէնութիւն նաև յարութիւն կը հոգակի. ինչպէս է զատիկը և հասարակ կիրակիները, և ինչպէս է ծնունդը, յայտնութիւն, ծաղկազարդը, և այլ ամենայն տնօրինական տօներն են տէրունական:

Հ. Ի՞նչ են տաղաւարները:

Պ. Են հինգ տօնախմբութիւնք տէրունական տօնից, որ կը կատարենք տարւան մէջ մեծ հան,

գէտներով, և մեր ազգն այսպէս կարգաւորեր է. ծնունդ, զատիկ, վարդավառ, ամառին, և խաչ: Բայց ծնունդն ու զատիկն ամէն քրիստոնեայք շատ փառաւոր կը տօնեն. զի են տօն փրկագործունէ և քաւունէ. անոր համար ճրագալոյց կրնենք նախընթաց օրն՝ ոչ միայն առջևի օրւան մեծութին հռչակելու համար, այլև յայտնի ընելու համար, թէ խաւարէն լոյս եկանք և մեռելութենէ կենդանութի փոխեցանք: Եւ այս խորհրդով մեր վարդապետները դրեր են որ խթման իրիկունները պատարագ ըլլայ:

Հ. Ինչո՞ւ համար այս տօները տաղաւար կըսվին:

Պ. Արուցեալ հրէայք մեծ տօն կը կատարէին տարին անգամ մի, որ կըսվէր տօն տաղաւարահարաց. զի Թշրին ամսուն՝ ամէնքն երուսաղէմ կը Ժողվելէին ու հրապարակներուն, պարտեղներուն, և տանիքներուն վրա տաղաւարներ կամ մանր շարժական խուցեր շինելով՝ վրան է զէգներով և ճիւղերով կը դոցէին, և եօթն օր հոն կը բնակէին, որ յիշատակ ըլլայ քառասնամեայ իրենց շրջագայութե անպատին մէջ. իսկ եօթներորդ օրն մեծ հանդէսով ճիւղեր կառնէին ձեռքերնին, ու եօթն անգամ կը պարէին զոհին բոլորը: Ահա քնի գալստեամբն ասոնք ամէնը խափանեցան, և անոնց փոխան տէրունական մեծ տօները կոչեցան տաղաւար. որ են մեծահանդէս տօնախմբութիք:

Հ. Այս վարդապետունէ ինչ պիտի սորվինք:

Պ. Այս օրւան վարդապետութի կը յայտնէ մեզ, թէ հին օրինաց մէջ ամ ինչ որ յայտնեց մարգարէից և սրբոց, և որչափ հանդեսներ կըլլար, բոլորն ալ քնի գալստեան և անօրէնութե օրինակ էին. որ ըստ աւետարանէին՝ է կատարումն օրինաց և մարգարէից: Անոր համար կերգէ եկեղեցին. Ար զճառագայթս ամային ցուցեր այսօր մարգարէից, որոյ ցանկացին տեսանել. և ինչպէս որ ինքն ասաց, թէ բա

զում մարգարէք ցանկացան տեսանել, և ոչ տեսին: Ապա մենք որ այսչափ անձային շնորհք վայելեցինք. և այս հրաշափառ տօնախմբութիւններն որ կը կատարենք ցնծութեւ, պարտաւան ենք նախ՝ մաքուր և անարատ ըլլալ ամենայն մեղաց. և այնպէս հրեշտակային վարուք փառաբանել զանձ խառն ընդ հրեշտակաց. երկրորդ՝ պէտք է սրբոց փափաքանօք մերձենանք առ խորհուրդ նր հաղորդութե միանալով ընդ քնի և շնորհազարդելով. երրորդ՝ սուտ աշխարհիս անցաւոր բաներն արհամարհելով սէր և փափաք ունենանք անձառելի տեսութե քնի, և երկնից արքայութե: Անանկ որ՝ ամենայն օրու նախն տօնախմբութե օրերը վառի մեր սիրան երկնային փափաքանօք. իբր նոր մարգ ըլլալով նորոգինք, և պայծառանանք: Ահա այս վախճանաւ նր եկեղեցին դրեր է այս հրաշալի հանգէսներն: Ուստի կերգէ. Այսօր ք հրեշտակս՝ ի բարձունս ցնծասցուք տօնիւս ի ծագիլ իմա նալի լուսոյ անոթութեդ, օրհնեմք զքեզ էակիցդ հօր, որ եկիր ի փրկել զաիեզերս:

ԽԻ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի:

Հ. Քրիստոնեայն յնի ծննդեան վրա ի՞նչ պիտի մտածէ:

Պ. Իրիկւնէ պիտի մտածէ, որ մեր փրկութե համար անձ մարգ եղաւ, աշխարհք եկաւ. անբաններուն ժողով մտուրին մէջ ծնաւ՝ որ մեր խաւար հոգին լուսաւորէ. աղքատացաւ, որ մեր հոգեւոր աղքատութիւն հարստացնէ. խոնարհեցաւ որ մեր հպարտութիւն վերցրնէ. և համբերեց ամենայնի, որ զմեզ յաւիտենական երանութե հասցընէ: Գիշերը պիտի մտածէ հովիւներուն երանութիւն, և անոնց հետ մտքով միա-

նալով՝ ճշմարտութիւնը երկիրպագանէ մանկացեալ յնին . որ պարզամիտ և արգար հովիւներուն յայտնեց զինքն . որոնք երբոր բացօթեայ դուռն ոչխարները կը պահէին գիշեր ատեն, ահա հրեշտակ ան աւետիս տվաւ իրենց, թէ ծնաւ ձեզ այսօր փրկիչ : Այս ձայնը լսածնուն պէս աչքերնին բացին տեսան բազմութիւն հրեշտակաց . որ ուրախութիւն կերգէին . Փառք 'ի բարձունս Իմ և յերկիր խաղաղութիւն, 'ի մարգիկ հաճութիւն :

Հ. Ի՞նչ ըրին հովիւներն :

Պ. Զարմանալով վախցան առջի բերանը երբոր տեսան ահագին լոյսն երկնքէն ծագած . բայց հրեշտակային փառաբանութիւն մօտիկ զնելով հաւատացին . և երբ հրեշտակները վերացան, իրենք ալ ելան ուրախութիւն զնացին բէթղէհէմ և երկիրպագին մանուկ յնին . որ երկնային փառքը թողուցեր մսուրին մէջ պառկեր էր . որոնք յետոյ սկսան ամենուն պատմել և քարոզել հրաշքներն որ տեսան : Ահա այս խորհրդով պէտք է քրիստոնեայն նոյն նը օրն իրարու տուն երթալով աւետիս տան և ուրախանան, բարեմտութիւն և իրար համբուրելով հաշտուին, աղքատութիւն ու խոնարհութիւնը սիրեն, և աշխարհիս ունայն մեծութիւնն արհամարհեն՝ քնի հետեւելով, որ զանձն խոնարհեցոյց ըզկերպարանս ծառայի տուեալ :

Հ. Ի՞նչ է յայտնութիւն տօնը :

Պ. Աճայայտնութեան տօնախմբութիւնը կը հռչակէ քնի անծնութիւն, որ մոգ թագաւորներն եկան երկիրպագութիւն ընելով յայտնեցին . ուստի նը եկեղեցին միրտութիւն տօնախմբութիւնն ալ միատեղ կատարելով կը յայտնէ, թէ մարդացեալ բանն ան յայտնեցաւ մարդկային մարմնով և միրտելով սրբեց զաշխարհս 'ի մեղաց, և մարգիկ շնորհօք անագուց :

Հ. Ուսկից էին մոգերը :

Պ. Արեւելքէն, որոնք տեսնելով հրաշալի աստղ մի՝ հասկըցան որ ան մարգացեր աշխարհք

եկեր է. ելան ճամբայ, և հասան երուսաղէմ. անկից ալ աստղին առաջնորդութիւն գնացին բեթղէհէմ. երբոր տեսան փրկիչը խոնարհելով երկիրապալին, և մատուցին ոսկի կնդրուկ և զմուռս. ոսկին իբր թագաւորի ընծայեցին, կնդրուկը որպէս ւն, և զմուռս որպէս մարդացելոյ. որ թաղումը կը նշանակէր:

Հ. Հրէաներն ալ գնացին քնի:

Պ. Ոչ. զի այս հրաշքն յայտնի ըրաւ թէ հեթանոսներն հեռուէն պիտի գան ճանչնան ւծ, և նոր խորայեւ ըսվին. իսկ հրէաները պիտի կուրանան հոգևորապէս. ինչպէս որ մարգարէները առաջուց ըսեր էին: Ուստի քրիստոնեայն այս հրաշափառ տօնը կատարելով պիտի առաջագրէ հետևիլ հրաշալի աստեղն որ կը տանի առ փրկիչն. որ է ազգումն շնորհաց. և լալ տական է մատուցանել ւն ոսկի բարեգործուէ, կնդրուկ սիրոյ, և զմուռս ապաշխարութիւն:

Հ. Ինչ խորհրդով մէկալ տօները սահմանած են:

Պ. Քնի ամէն գործքը և բանը խորհուրդունենալով կըսվին տնօրէնութիւն, որ եկեղեցին տօնելով կը փառաբանէ: Ինչպէս է թլփատութիւնն որ ծնունդէն ութ օր ետև եղաւ, և Յնանունը դրվեցաւ, ինչպէս որ հրէշտակն աւետման օրն յայտներ էր: Տեառնընդառաջն է տօնախմբութիւն քառսուն օրւան տաճարն երթալուն. ուր սիմէոն ծերունին կըսպասէր փափաքանօր, որ տեսաւ փրկիչը. և գիրկն առնելով օրհնեց ւծ: Աւետումն է տօնախմբութիւն ան ճառ մարդեղուէ բանին ւն: Իսկ ծաղկազարդն է տօնախմբութիւն երուսաղէմ մանելուն քնի. որ իբր թագաւոր յաղթանակաւ կամ հանգեսով մտաւ յետ այնչափ հրաշքներ ընելուն. անոր համար ծերք և տղայք ոստերով կամ ծառի ճիւղերով գիմացն ելան՝ իբր թէ ծաղկազարդեցին տօնը. և բաներ փռեցին ճամբաներն որ քն վրան կօխելով անցնի. և աղաղակելով կը կան

չէին ովսանայ . այսինքն օրհնուէ՛րի բարձունս .
օրհնեալ որ դատգ թագաւոր խորայելի :

Հ. Ինչո՞ւ նոյն օրէն մինչև զատիկ սուրբ շա-
բաթ կըսվի :

Պ. Որովհետև մեծ պաքը կը պատրաստէ
զմեզ որ ծոմ պահելով և ապաշխարելով քնի
չարչարակից ըլլանք , և հռչակենք նոյն նը օրերը
սրբութե՛ք և բարեպաշտութե՛ք , և այս խորհրդը
դով վերջի շաբաթը նը կամ աւագ շաբաթ ըս-
վեցաւ . որ փրկագործութե՛ն օրերն ըլլալով՝ քն
նոյն շաբթուն մէջ կատարեց ինչ որ ՚ի յաւիտե-
նից սահմանած էր մեր փրկութե՛ն համար : Ուս-
տի աւագ չորեքշաբթի՛ մասնըվեցաւ . աւագ
հինգշաբթի՛ ըլաց աշկերտներուն ոտքը , և իրի-
կունը վերնատունը զատիկական գառը կերաւ , և
հաղորդութե՛ն խորհուրդն հաստատեց : Իսկ նոյն
գիշերը չարչարեցաւ . աւագ ուրբաթ խաչվե-
ցաւ , և նոյն իրիկունը թաղվելով՝ աւագ շաբաթ
մնաց գերեզմանին մէջ մինչև կիրակի առաւօտն :
Արդ՝ նը եկեղեցին անոր համար այս տօնախմբ
բութիւնները կը կատարէ , որ քրիստոնեայք նոյն
շաբթուն հոգևորի հետ ըլլան . քնի անբաւ ե-
րախտիքը Ճանչնան՝ շնորհակալ ըլլան . մեղքեր-
նուն վրա լան ողբան , քնի հետ մահանան , քնի
հետ թաղվին ապաշխարութե՛ք , և քնի հետ յա-
րութի առնեն անմահութե՛ք փառաւորեալ յա-
ւիտեանս յաւիտենից : Եկայք հաւատացեալք
քնի , ցնծութե՛ք պահեսցուք ընդ անմահին մա-
հու մեռանելով մեղաց . զի յարութեամբ նորոյ
կենդանացուք արդարութեամբ :

Հ. Որն է երկրորդ տաղաւարն:

Պ. Չատիկ փառաւոր յարութին քնի, որ յետ երեքօրեայ թաղմանն յարեաւ 'ի մեռելոց, և լուսափայլ զարդաբեց զաշխարհս ամենայն. զի գոլով յաղթող մահու և մեղաց, և խայտառակելով թշնամին սատանայ՝ ազատեց հոգիքն արգարոց. անոր համար եկեղեցին պայծառացեալ մեծ հանդէսով կը տօնէ ասելով. ցնծացէք այսօր քն յարեաւ 'ի մեռելոց: Հրէայք ևս ունէին զատիկ որ պասեք կրսէին. և եօթնօր կը տօնէին յիշատակ ազատուէ եգիպտոսէ, և դառն կը մորթէին. որ էր նշանակ ազատութե մարդկան քնի մահուամբ և յարութե. ըստ այնմ. Այսօր զատիկ մեր զենմամբ քնի արասցուք տօն ցնծութե:

Հ. Ինչպէս յայտնի եղաւ յարութին:

Պ. Ըստ հին սովորութե խունի և ազնիւ իւղեր պատրաստեց մարիամ մագդաղենացին և այլ սրբասէր կանայք, ու կիրակի առտանց կա նուխ գնացին յնի գերեզմանն որ պատուէն, տեսան որ գերեզմանին քարը մէկ գի դրած է. ներս մտան նայեցան, որ յնի մարմինը չի կայ. երբոր զարմացած կը նայէին՝ ահա մեծ շարժում՝ ըլլալով հրեշտակն երկնքէն իջաւ պայծառ փայլակի նման. ասաց անոնց թէ ինչ եկեր մեռելներուն մէջ կը փնտրուէք կենդանին. չէ աստ, այլ յարեաւ. այս բանն որ լսեց մարիամ վազեց առաքեալներուն իմացուց. ուստի պետրոս և յոհաննէս հասան հոն, տեսան որ պատանքին կտաւները կային, յնի մարմինը չիկար: Երբոր մարիամ կուլար գերեզմանին քով՝ յն երեցաւ իրեն, և մխիթարեց. ապա երեցաւ առաքեալներուն, և աշակերտներուն իրեք անգամ զարմանալի հրաշքներով: Սակայն ամենէն առաջ

ածածնայ երեւցեր և մխիթարեր էր :

Հ. Քրիստոնեայն ինչ պիտի մտածէ :

Պ. Ինչպէս որ ծննդեան խթում և ճրագալոյց ընելով կը պատրաստվի յնի ծննդեան շնորհքն առնելու . ապապէս պիտի զատկին պատրաստվի խոստովանութեամբ և ապաշխարութեամբ մտածելով, թէ խաւար կռապաշտութի 'ի լոյս անգիտութե և անհունէ 'ի կեանս եկայ՝ յարուցեալ քնի հետ . կամ որպէս քն կոյս գերեզմանէն ծնաւ յարութի առնելով, այսպէս մեզաւորը մեղքէն ազատելով նոր մարդ կը ծնի, և շնորհքն քնի յարութի կառնէ . ըստ որում կը հաստատէ առաքեալն : Եւ ինչպէս քն այլ չմեռնի . այսպէս մենք ալ չպիտի մեռնինք մեզք . այլ շնորհազարդեալ պիտի ուրախանանք միշտ, յուսալով թէ օր մի յարութիւն առնելով նմին նման պիտի ըլլանք :

Հ. Ինչ է համբարձումն :

Պ. Եւ տօնախմբութի քնի վերանալուն յերկինս քառսուն օր յարութենէն ետեւ . և անոր համար հանգիսաւոր կը տօնէ եկեղեցին այս տօնն . որ քն նստելով աջակողմն հօր անդէպ իւր թագաւորութիւն և հաւատացեալ տեղ պատրաստեց, որպէս ասաց . Երթամ և պատրաստեմ ձեզ տեղի :

Հ. Ինչպէս համբարձաւ :

Պ. Քառսուն օրն որ եղաւ աշակերաններուն հետ կերակուր կերաւ և երկար խօսելէն ետեւ՝ դնաց բեթանիա ձիթենեաց լեռն հանեց զանոնք . և ձեռքը վերցուց զամէնն օրհնեց, խոստացաւ իրենց հոգին նր, և հրաման տվաւ որ երթան ամէն աշխարհ քարոյդն . և ապա սկսաւ վերանալ երկինքը . և ամպը ծածկեց զինքն անոնց տեսութենէ : Երբոր շարունակ գէպ 'ի վեր կը նայէին, երկու հրեշտակներ երեւցան իրենց, ու ծանուցին, թէ ինչպէս որ համբարձաւ, նոյնպէս պիտի դայ փառօք վերջի օրը : Որոնք ասալ գարձան երուսաղէմ, և միաբան նր անծառ

նայ հետ նստան վերնատունը կըսպասէին դալըստեան հոգւոյն սրբոյ, ըստ բանին քնի:

Հ. Այս տօնախմբուն ի՞նչ խորհուրդ ունի:

Պ. Որովհետեւ մարմին ենք քնի, մեր գլուխն երկինքը համբառնալով մեզի կը սորվեցնէ, որ միշտ մոքերնիս և սրտերնիս երկինքն ըլլայ. ու միշտ փափաքի անճառելի փառացն, որ պիտի յայտնին, և պիտի վայելենք. որ մեզի համար պատրաստեր է:

Հ. Ի՞նչ է երկրորդ ծաղկազարդը:

Պ. Է տօնախմբութիւն չորրորդ աւուր համբարձման. ուր ծաղկազարդին աւետարաններուն կարգը կուգայ կարգալու՝ և անոր համար երկրորդ ծաղկազարդ կըսվի: Խաչ մեր ազգը աւանդութիւն ունի, թէ լուսաւորչայ պահապան հրեշտակն՝ էր չորրորդ դասէն. որ նոյն օրը համբարձման համար տօնախմբութիւն ընելով երկինքը՝ ուշ երեցեր է լուսաւորչայ, և ուշանալուն պատճառը պատմեր է. ասոր համար հանգիստւոր կը տօնէ. ինչպէս կըսէ շարականը. Մեծահրաշ այս խորհուրդ աւանդութեամբ առ մեզ հասեալ. զոր հոգւոց լուսատուն ՚ի պաշտպանէն խւրմէ լուեալ, եթէ տօն մեծ է այսօր իմոյ դասուն որ ՚ի յերկինս:

Հ. Ի՞նչ է հոգեգալուստն:

Պ. Է տօնախմբութիւն և մեծ հանդէս դալըստեան հոգւոյն սքն, որ զարդարելով առաքեալները շնորհօք՝ բոլոր աշխարհ լուսով շնորհաց լուսաւորեց. անոր համար ամէն ազգ մեծապայծառ կը տօնէ այս տօնը. որ կըսվի պէնտէկոստէ, այսինքն յիսներորդ. զի զատկէն եօթը շաբաթ ետեւ հրեայք կը տօնէին յիշատակ օրինացն, որ առին սինա լեռը. և էր օրինակ հոգեգալուստեան:

Հ. Ե՞րբ եկաւ:

Պ. Չատկէն յիսուն օր ետեւ՝ երբոր առաքեալք և աշակերտք միաբան աղօթք կընէին վերնատունը՝ երբորդ ժամուն սաստիկ ձայներ

լովեցան, և հրեղէն լեզուներ երեցան ամէնուն վրան. որ էին նշան շնորհաց. որով առաքեալներն սկսան զանազան լեզուներ խօսիլ, և մարգարէանալ, նաեւ հրաշագործութիւն շատ մարդ նոյն օրը լուսաւորեցին, ինչպէս առաջ պատմեցինք:

Հ. Քրիստոնեայն ի՞նչ պիտի մտածէ:

Պ. Նախ՝ պիտի մտածէ հոգւոյն սրբոյ պարգեացը մեծութիւնն որ շնորհեց մեզ, և կրնդու նկնք գրողին խորհրդովն. երկրորդ՝ պիտի մտածէ նախնի քրիստոնէից վարքն որ ամէնքը մէկ սիրտ մէկ հոգի էին միաբանական սիրով. բոլորը մէկտեղ ժողված աղօթքի և անձայն բանը լսելու ետեւէ էին, միշտ ջերմեռանդ ըլլալով հաղորդութե և պատարագի. նաեւ մեծ ուրախութիւն էր իրենց երբոր քնի անուանը համար նախատինք և չարչարանք կը քաշէին:

Հ. Ո՞րն է երրորդ տաղաւարն:

Պ. Եւ վարդաւառն կամ տօն այլակերպունքն քնի. որ մեր ազգը շատ մեծ կը տօնէ ինչպէս որ լուսաւորիչ սահմաններ է. զի կռտաշատեւ ատենը նոյն օրը մեծ տօն կը կատարվէր հայաստան՝ անահատական կռոյց համար. իսկ լուսաւորիչ փոխեց այս հեթանոսական տօնն ու դրաւ այլակերպութեան տօնը քնի: Եւ որովհետեւ նոյն ատենը վարդով կը զարդարէին քաղաքները, և կռատունները. անոր համար նոյն կռուքը կըսվէր վարդամտտն. ուստի և այս տօնախումբութիւն ալ վարդաւառը ըսվեցաւ: Տես ճեմ. 655:

Հ. Ինչո՞ւ կըսվի այլակերպութի:

Պ. Քնի չարչարանաց օրերն որ մօտեցաւ, ուղեց որ անուրի փառքն առաքելոց երեցնէ. առաւ հետը պետրոս, յակոբոս, և յոհաննէս, ելաւ թափօր լեռը. և հոն սկսաւ լուսաւորելով պայծառանալ դէմքը, ուր երեցան մարգարէներն մովսէս և եղիա. և անատենը ամօք մի վրանին հովանի եղաւ. ուսկից ձայն եկաւ, թէ դա է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ, դմա լուարուք:

Հ. Առաքեալներն ինչ ըրին :

Պ. Այնչափ սքանչելի էր տեսիլը պայծառակերպութեն քնի, մինչև առաքեալներն ըզմայլեցան սարսափելով. ապա պետրոս համար ձակեցաւ ըսելու. «*Թր բարւոյք է մեզ աստ լի նեւ. ասկէց աղէկ տեղ չըլլար, թէ որ կամիս իրեք խորան (Չատըր) շինենք, մէկը քեզի, մէկը մովսէսի, և մէկան ալ եղիայի. նաև շփոթելով չիյտէր ինչ խօսէր : Սակայն յետոյ յանկարծ ամպը վերացաւ, այլ ուրիշ բան չտեսան :*

Հ. Քրիստոնեայն ինչ խորհրդածութիւն պիտի ընէ :

Պ. Պիտի կենդանի հաւատքով հաւատայ, թէ օր մի նոյն անձային տեսլեանն ինքն ալ արժանի պիտի ըլլայ թէ որ նրա պարի առաքեալներուն նման. և միշտ պիտի քնի հետ թագաւորէ աշնանցանելի փառօք, թէ որ մահանայ քնի հետ և համբերէ վնայ : Ահա այսպիսի հաւատով և յուսով պիտի միսթարվենք որպիսի մեծ նեղութեան մէջ ըլլանք. և միշտ փափաքելով այն անճառելի տեսլեանն ազազակենք ըստ դաւթի. Վայ ինձ, զի ընդերկար եղև պանդխտութիւնն իմ. երբ եկից երևեցայց երեսացդ ան : Կաւ ջերմ սիրով մաղթենք ընդ եկեղեցւոյ. Սրբեա՛ն Թր զմեղուցեալ զծառայից քոց զգայարանս, և շնորհեա՛ն տեսանել զքեզ և լսել զհայրական ըզձայնն, եթէ դա է որդի իմ սիրելի :

ԽԹ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է չորրորդ տաղաւարը :

Պ. Է տօնախմբութի վերափոխման անձամբին. որ ասելի հանգիստաւոր ըլլալու համար կիրակի օր կը տօնենք : Եւ որովհետև անձամբին ամէն սուրբերէն վեր է արժանապատուութիւն, զի է

մայր ձյ. եկեղեցին մասնաւոր դերադանցութեւ պատուելու համար նբ կոյսը՝ քնի տնօրինական տօներէն ետև չորրորդ տաղաւար անուանեց այս տօնը. այսինքն մեծ հռչակաւոր տօնախմբութի. և ինն օր կը տօնէ:

Հ. Քանի՞ են ձծածնայ տօնախմբութիւնքն:

Պ. Գրեթէ ամէն օր տօնախմբութիւն կայ ձծածնայ մեծացուցանելով և մաղթելով մասնաւոր աղօթքով և շարականով թէ պատարագին մէջ, և թէ Ժամերգութե. սակայն նբ եկեղեցին չորս տօնախմբութիւն գրեր է ձծածնայ՝ յղութիւն, ծնունդ, ընծայումն, և վերափոխումն. բայց վերափոխումն աւելի փառաւոր կը տօնենք. զի Թագուհի երկնի և երկրի պսակվեցաւ, և մարմնով որդւոյն միածնի քով բազմեցաւ անպատմելի փառաց մէջ. ըստ այնմ. Մարգարտա տեսիլ և ծիրանաղբեաց հրաշափառագոյն կոյս. զոր առեալ որդւոյ վերափոխեալ դասեաց յանպատում՝ ի կեանս:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի յղութիւնը:

Պ. Ըստ վարդապետութե նբ եկեղեցնայ և ձծաբանից՝ նբ կոյսն անարատ յղացաւ առանց արատոյ սկզբնական մեղաց. ուստի և ոչ մէկ բոպէ եղաւ սատանային իշխանութե տակն, ինչպէս եղան ուրիշ սուրբերն և արգարներն: Շատ պատշաճ էր անարատ յղութիւնն՝ ձծամայրութեն և բանին ձյ, որ մայր էր ընտրեր իրեն անարատ կոյսն: Ահա այս խորհրդով եկեղեցին գրաւ այս տօնախմբութիւն. որ մենք հին ատենէն ՚ի վեր կը տօնենք ՚ի պատիւ անարատ յղութե ձծամօրն:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի ծնունդը:

Պ. Իրեք խորհուրդ ունի. նախ՝ ծնաւ ձծաձին յուգայ նահապետին ցեղէն. որուն վրա մարգարէացեր էր յակօբ նահապետ հայրը, թէ անկէց պիտի ծնի փրկիչն աշխարհի. ուստի նոյն ցեղէն եղան մարգարէներ և Թագաւորներ դաւիթ, սողոմոն, և այլ բազում. ահա այս հին

մարգարէութիւն կատարեց անարատ դուստրն յա-
կոբայ ձծածին՝ հազար եօթն հարիւր տարիէն
ետեւ . կատարելով նաեւ ադամայ մարգարէութիւն՝
ըլլալով կեանք աշխարհի հինգ հազար երկուհա-
րիւր տարիէն ետեւ :

Հ. Ո՞րն է երկրորդ խորհուրդը :

Պ. Երկրորդ՝ ձծածնայ ծնողքն ամուլ ըլլա-
լով հրաշքով ծնաւ նր կոյսն առանց սկզբնական
մեղաց . որուն վրա կար մարգարէութիւն , և տե-
սիւք . ինչպէս էր մորենին անկիղելի , որ տեսաւ
մովսէս . գեղմն հրաշալի , որ տեսաւ գէգէոն .
նաեւ տապանակն , որոնք ձծածնայ նմանութիւն
ներն էին . ուստի կերգէ եկեղեցին : Այսօր դա-
ւինքն օրինականքն յովակիմ և աննա ետուն
մեզ զգեղմն ընդունիչ զցօղն երկնային :

Հ. Ո՞րն է երրորդ խորհուրդը :

Պ. Երրորդ՝ կատարեցաւ խոստումն ւիյ . որ
նահապետաց խոստացեր էր որ իրենց զաւակէն
պիտի օրհնելին ամենայն ազգ . ուստի ձծածին
իբր օթարան արեւու ծագեցաւ այսչափ հրաշա-
փառ . ուսկից ասպա ծագեցաւ արեգակն արդա-
րութե քն . որով օրհնեցան ազգ և ազլնք : Ահա
այս պատճառաւ նր եկեղեցին սահմանեց այս
տօնախմբութիւն ձծածնայ հրաշափառ ծննդեան .
և կը պատուիրէ ամենայն մանկանց եկեղեցւոյ
մեծապատիւ հռչակել ասելով . Նոր սիօն ծնեալ
մանկունք նր աւաղանաւ , շնորհազարդեալք հոգ-
ւոյն ւիյ , օրհնեցէք զհայրն երկնաւոր յաւուր
ծննդեան սրբուհւոյ կուսին . յոր օրհնեցայք յա-
նիծից նախնոյն :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի ընծայումն ձծածնին :

Պ. Որովհետեւ նր կոյսն եղաւ ըստ նարեկաց-
ւոյն՝ առանց յանցանաց զաւակ տօնելի՝ մօրն ե-
ւայի . իւր ամէն բանն եղաւ հրաշալի և խորհր-
դաւոր , յղութիւն անարատ , ծնունդն անբիծ ,
և ընծայումն սքանչելի . զի ծնած ատենն ուխ-
տեց ամուլն աննա , որ ւիյ ընծայ ընէ . ուստի
իրեք տարւան էր նր կոյսն ընծայեցաւ տաճա-

քին մեծ հանդէսով, և քահանայապետն ընդունելով օրհնեց օրհնեալ զաւակն, ինչպէս որ սովորութիւն էր. և ապա եօթը տարւան որ եղաւ բոլորովին եղաւ ծնողացը անէն, գնաց տաճարին քով կուսատանը նստաւ. ուր պարկեշտ կուսանաց հետ սրբութիւն և առաքինութիւն կը մեծնար սրբահի կոյսն. ուստի կըսէ նարեկացին. Մեղուցելոյ կնոջն առաջնոյ առանց յանցանաց զաւակ գովեցար. և ամենայն ամբօաց ընտրութիւն պատկ սրբութիւն դու գաւանեցար, վսեմական վարուց նախընթաց նք անձածին:

Հ. Որչափ մնաց հոն:

Պ. Մէ կոյսն հրեշտակական վարուք մնաց հոն մինչև չափահաս եղաւ. ապա տասնըօրս տարւան նք յովսեփայ հետ նշանվելէն ետև՝ զաբրիէլ հրեշտակն եկաւ աւետիս տվաւ և բանն անձ մարդացաւ յարգանտ կուսին. յետոյ գնաց այցելութիւն եղիսաբեթի. որով սրբովեցաւ յոհաննէս յարգանդի մօրն: Եւ յետ ծնելոյ որդին միածին ընծայեցուց տաճարն. և կուսական կաթամբն կերակրելով մեծցուց, ամէն տարի տանելով տաճարը. մինչև՝ տեսնելով անպարտական խաչը և մահը միածնին ինքն ալ իբր զոհ եղաւ հօր անց կամացն. և ապա վաթսուէն տարւան աւանդեց հոգին՝ ի ձեռս որդւոյն անց. և իրեք օրէն յարութիւն առնելով մարմնով վերափոխեցաւ երկինքը. և միշտ բարեխօս է վասն մեր. ըստ այնմ. Խնդաւ և ուրախ լեր յարկ անձառ ծնելոյդ ի բէն անեղդ անց. որ ի նմին յորդւոյն քո խնամոց հրաշագործ փառք ամբարձար ի կատար աւարտման վերնայինն երկնի լուսապէս, և թեւօք թեթևութիւն հոգւոյն սլացեալ յիմանալիսն վերաջուեցեր: Ուստի զանեղծին փառաց ճոխութիւն քեզ սեպհականեցեր նք անձածին:

Հ. Քրիստոնեայն ինչ պիտի մտածէ:

Պ. Պարտական ենք հրաշալի տօնախմբութիւններն անձածնայ կատարելով մասնաւոր ջերմեռանդութիւն ընելու հանդերձ խոստովանութիւն և ա

սրաշխարութիւն . առաջագրելով մագուր ապրիլ
 և նք վարուցը նմանիլ, որուն զաւակ գրվեցանք .
 նաև միշտ մտածել թէ մեր մայրը թագուհին
 հրեշտակաց երկինքն է, փափաքինք արժանի ըլ-
 լալու իւր անդառնալի բարեխօսութիւն և լու-
 սափայլ տեսութիւն, միշտ և հանապազ աղաղա-
 կելով առ նա . Առ քեզ ապաւինիմք ամենաորը
 բուհի, գերագոյն և հրաշալի և բաշխող բարու-
 թեց, աղբււր էս ծարաւեաց և հանգիստ աշ-
 խատեղոց : Մարիամ կոյս անարատ զանապական
 փեսայդ աղաչեա՛ . զի հաշտեսցի ընդ այրի եղ-
 եալ հոգիս, և միաւորեսցի դարձեալ սիրով ը
 հեռացեալս 'ի նմանէ :

Ծ . Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Որն է հինգերորդ տաղաւարը :

Պ. Է տօնախմբութիւն նք խաչին քնի, որ նք
 եկեղեցին մեծահանդէս կը պատուէ . որովհետև
 յսի նշանն է, ինչպէս առաջ ըսինք, հարկ է՝
 ոչ միայն պատուել և երկիրպագանել, այլև իւր
 հրաշքներն հռչակել տօնախմբութիւն . որպէս զի
 նք խաչին շնորհքը և օգնութիւն մեզ ալ հասնի
 ու փրկէ ամենայն փորձանաց . ըստ որում կերգէ
 եկեղեցին . Ապաւինեցաք 'ի խաչ քո արարիչ
 յաւիտենից . որ ետուր մեզ պահապան յաղթող
 ընդդէմ թշնամւոյն . աղաչեմք սովաւ փրկիչ
 պահպանեա՛ զանձինս մեր :

Հ. Քանի՞ տօնախմբութիւն ունի :

Պ. Աւագ ուրբաթ քնի չորչարանքն ու խա-
 չելութիւն տօնախմբելով նք խաչն ալ կը փառա-
 ւորենք . նոյնպէս ամէն ուրբաթ չորչարանաց և
 խաչին յիշատակութիւնը կը կատարենք . սակայն
 եկեղեցին՝ մասնաւոր տօնախմբութիւններ գրեք
 է խաչի . որ են չորս, և կըսվին գիւտ խաչ, և

բեման խաչ, վարագայ խաչ, և վերացման խաչ. այս կրօնի նաև մեծ խաչ, զի մեծ տօնախմբութիւն կատարելով է տաղաւար, և ութ օր կը տօնենք հանդերձ եկեղեցնայ տօներովը:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի գիւտ խաչը:

Պ. Քն իւր խաչը տվաւ աշխարհի պահապան, և քրիստոնէից զօրացուցիչ. ըստ այնմ. Սէ զխաչ քո շնորհեցեր զէն եկեղեցւոյ քում սրբոյ: Բայց թշնամիք խաչին անօրէն հրէաները ջանացին կոր սընցնել՝ անծանօթ տեղ ձգելով և վրան բան լեցընելով անյայտ էր եղեր. մինչև գշխոյ հեղինէն մայրը կոստանդիանոս թագաւորին գնաց երուսաղէմ իբր իրեքհարիւր տարիէն ետև գտաւ:

Հ. Ի՞նչպէս գտաւ:

Պ. Հատ փնտրուելով և ծերերուն հարցընելով, նաև աղօթքով և տեսիլքով հասկըցաւ տեղը գողգոթային վրան. բայց շատ գանձ ծախեց, որ ժողովուրդն այնչափ տարւան հողը ետ առին. նք գշխոյն և երանելի յուգայն միատեղ կաշխատէին. մինչև զի՝ հրաշքով յայտնվեցաւ և մեռեալ պատանի մի խաչին վրա գնելով յարութի առաւ: Ուստի մեծ թափօրով՝ անուշահոտ խնկերով և մոմերով վարուցին խաչն երուսաղէմ կանգնեցին, որ շատ հրաշքներ ըրաւ. և գշխոյն հեղինէ մէկ կտորմ՝ առաւ խաչափայտէն ջերմեռանդութե համար. որ կայ ՚ի վէնէտիկ նք հեղինէի մարմնին վրա: Արդ՝ ՚ի շնորհակալութի նյ և ՚ի փառաւորութիւն նք խաչին՝ եկեղեցին դրաւ այս տօնախմբութիւնն, որ ամէն տարի ամէն տեղ կը կատարի փառաւորելով զանձ. ըստ այնմ. Զոր հրէիցն ծածկեալ զանթաքէնի զգանձն փափաքմամբ թագուհւոյն փայտ կենաց յայտնեցաւ. եկայք ժողովուրդ երկրպագեսցուք:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի երեման խաչը:

Պ. Քնի խաչը գտնըվելէն ետև՝ ոչ միայն մասնաւոր հրաշքներ կընէր, այլև երևելի հրաշքներ. ինչպէս էր այն, որ եղաւ քառսուներհինգ տարի ետև երուսաղէմ, որ կը պատմէ կիւրեղ երու-

սաղէմացին, թէ վասն հաստատութե՛ ուղղափառ հաւատոյ երեցաւ խաչաձև լոյս երկինքը, և այնչափ ճառագայթափայլ կերեանար խաչին ձևն, որ բոլոր քաղաքը գուրս ելաւ, և ամէնքն երկրպագելով փառաւորեցին քնի խաչը. և այս տօնս այն խորհրդով սահմանեցին, երեման խաչ կոչելով, երկինքն երենալուսն համար. ըստ այնմ. 'ի յերկնից երեւալ նշանն յաղթութեան այսօր հեթանոսաց ծագեաց լոյսդ ողորմութեան: Ընդ երեւումն սրբոյ խաչի քո քն այսօր երուսաղէմ մեծապէս պանծացաւ յոյժ:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի վարագայ խաչը:

Պ. Այս տօնախմբութիւնը միայն մեր աղգը կը կատարէ ամէն տարի, պատճառաւ հռիփսիմէ կուսին խաչափայտին, որ վիզը կախեր էր. և առաքելոց ժամանակէն պատրոնիկէ Թագուհին ձեռքն էր անցեր. իսկ նր հռիփսիմէ անօրցեղէն ըլլալով՝ երբոր գայիւնէ կուսին վանքը մտաւ՝ վիզը կախեցին. որ բերաւ հայաստան վարագայ լեռը պահեց. երբոր նահատակեցաւ՝ խաչը մնաց հոն:

Հ. Ի՞նչպէս գտան:

Պ. Թողիկ ճգնաւորը շատ պաղատելով՝ չոյանեց վարագայ լեռանը վրա խաչաձև լոյս, և լուսին մէջ կը փայլէր նոյն խաչն, որ մտաւ եկեղեցին և խորանին վրա կեցաւ. ամէնքը տեսնելով այն լոյսը հոն վազեցին և երկրպագութիւննելով համբուրեցին խաչը: Ահա այս խորհրդով կոչեցաւ վարագայ խաչ. և այս տօնախմբութիւնն անատենը դրին յիշատակ սքանչելեաց խաչին քնի. ըստ այնմ. Որ յայտնեացն այսօր զփրկական նշանն հրեշտակացն իմամբ 'ի լեռան վարագայ:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի վերացման խաչը:

Պ. Այս խաչին տօնախմբութիւնն աւելի հանդիսաւոր ըլլալով տաղաւար ըսվեցաւ. որ նոյնպէս է յիշատակութիւն սքանչելեաց խաչին քնի. որ պարսից Թագաւորը գերի տարեր էր եա դար.

ձուց տվաւ հերակլ Թագաւորին յունաց, և ա-
նոր համար այս մեծ տօնս գրուեցաւ:

Հ. Ինչպէս աղատեցաւ:

Պ. Սբ խաչին զօրութիւն քրիստոնեայք միշտ
յաղթեցին պարսից, և իրեք Թագաւոր մեռան.
Մինչ զի՝ նեղն ընկան պարսիկները և խոստացան
տալ. ուստի խոռեմ Թագաւորը մեծ պատուով
ղրկեց հերակլ կայսեր. անալ հանդէսով երու-
սաղէմ զրկեց յամի Թն Նիկ. ուր շատ ցնծու-
թիւն և տօնախմբութիւն եղաւ. և նք խաչը
վերացուցեալ օրհնեցին աշխարհս ու հաւատա-
ցեալ ժողովուրդներն. նաև նաւակատիւք և տօն
սահմանվեցաւ. ըստ այնմ. Այսօր երևուին մե-
ծի ճառագայթի նշանի Թն Թն մերոյ փայլեալ
ի նաւակատիւն որ յերուսաղէմ. ժողովուրդք
բարեբանելով զքս տօնեցէք ուրախութիւն:

Հ. Ինչ է նաւակատիւք:

Պ. Ի տօնախմբութիւն և հանդէս եկեղեցնայ
շինութեւ, և մեծ գործքի համար, ինչպէս հրէայք
իրենց տաճարին համար կրնէին: Այս խորհր-
դով մեր նախնիք սահմանեցին իրեք նաւակատիւք
նորաշէն եկեղեցեաց համար. որ կը կատարենք
նախընթաց օրը վարդապետին, վերափոխման, և
խաչին. և հանդիսաւոր տօնախմբութիւն համար
հաւկրթեղէն կուտենք: Այս ամէն հանդէսներն
են եկեղեցնայ համար, որ իբր հարսն քնի կը
փառաւորենք. նաև հաստատութիւն և խաղա-
ղութիւն կը խնդրենք. ըստ այնմ. Ի վերայ վի-
մի հաւատոյ շինեցեր զքո նք զեկեղեցի. զսա-
պահեա՝ ի խաղաղութեան:

Հ. Քրիստոնեայն ինչ խորհրդածութիւն պի-
տի հանէ:

Պ. Բարի քրիստոնեայն այս տօնախմբութիւն
ները կատարելով պիտի զարմանայ Թն Թն նա-
խախնամութիւն վրա. որ այսչափ կը հոգայ եկե-
ղեցին, և կը զօրացնէ հաւատքը զօրութիւն նք խա-
չին. ուստի շնորհակալ ըլլալով պիտի ջանայ բա-
րի գործքով նք մնայ ի ծոց նք եկեղեցնայ. ա-

որաւինելովքնի խաչին, և միշտ օգնութիւն խնդրելով այսպէս. Փայտ կենաց կանգնեալ 'ի մէջ տիեզերաց, յոյս և ապաւէն ազգի մարդկան. սա պահեսցէ զմեզ յամենայն վտանգից մերոց, ապրեցուցանել զմեզ 'ի պատրանաց թշնամոյն:

ԾԱ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. Ի՞նչ խորհրդով դրեր է եկեղեցին յիշատակութիւն սրբոց:

Պ. Վասն զի սուրբերն են բարեկամք ան, և շնորհօքն ան լուսաւորեալ փառաւորեացան թէ աշխարհիս վրան հրաշագործութեւ և թէ երկինքը անծային փառօք, որպէս ասաց իմաստունն. Ոգիք արգարոց 'ի ձեռին ան և ոչ մերձեացի 'ի նոսա մահ. Թուեցան յաչս անգգամոց թէ մեռան, բայց նորա 'ի խաղաղութեւ են: Ահա այս խորհրդով եկեղեցին կը տօնէ սուրբերը առ 'ի փառաւորել զանձ. ըստ այնմ. Լուսաւորեալք 'ի յերկրի պայծառացեալք 'ի յերկինս և դա սակցեալք ընդ հրեշտակս. եկայք ժողովուրդք ցնծութեւ տօնեսցուք:

Հ. Ո՞ր օր կը յիշատակին սուրբերը:

Պ. Հասարակօրէն սուրբերուն յիշատակն իրենց վախճանած օրը կը կատարենք. և նոյն օրը կըսվի իրենց ծնած օրն, որ ծնան յերկինս յաւիտենական փառօք: Բայց կան սուրբեր որ իրենց չարչարանաց օրը, և նշխարաց դիւտը կը տօնենք. ինչպէս ան լուսաւորչայ թէ մեռան 'ի վերապը կը տօնենք, թէ եւն 'ի վերապէն, և թէ դիւտ նշխարացն: Նաև յոհաննու մկրտչին ծնած օրն ալ, նշխարքին օրն ալ կը տօնենք:

Հ. Ի՞նչ կարգով կը յիշատակենք:

Պ. Երկու կարգով. մէկը կըսվի յայսմաւուրքի կարգ, մէկալը տօնացուցի: Յայսմաւուրքի կարգն

ուրիշ ազգաց աւելի յարմար է, որ ամսուն ա մէն օրւան վրա կապած ըլլալով կարգաւ ամէն օր յիշատակութիւն կրլայ սրբոց՝ Թէ պաք ըլլայ, Թէ ուտիք, և Թէ կիրակի կամ տօն. իսկ տօնացոցի կարգն ուրիշ կերպ է:

Հ. Ի՞նչ կարգով է:

Պ. Նախ՝ շատ տէրունական տօներն աւելի պատուելու համար կիրակի օր դրած է. զորօրի նաև վարդապետ, վերափոխումն, խաչ, ևն. որ ուրիշ ազգերը կրնեն օրւան կարգի վրա. երկրորդ՝ մեծամեծ սուրբերուն յիշատակը շաբաթ կը դնէ աւելի պատիւ ըլլալու համար. երրորդ՝ չորեքշաբթի, ուրբաթ, և շաբաթական պաքին նրբ յիշատակութիւն չըլլար, այլ ապաշխարութե օրեր են. իսկ ուրբաթ ննջեցելոց յիշատակութիւն կրլայ:

Հ. Կայ ուրիշ կարգ:

Պ. Ընդհանուր կարգմ' ալ կայ, որ ամէն մէկ օր՝ սուրբերու նուիրած է. զորօրինակ երկուշաբթին է հրէշտակաց. իրեքշաբթին՝ մարգարէից. հինգշաբթին՝ առաքելոց. շաբաթ՝ մարտիրոսաց և այլ նրբ. ուստի նոյն օրերն ընդհանրապէս յիշատակութիւն մի կրլայ նոյն սուրբերուն: Իսկ չորեքշաբթին ընծայած է անծանայ, ուրբաթ՝ չարչարանաց, և կիրակին՝ յարութե:

Հ. Սբ յոհաննէս որ կարգին մէջն է:

Պ. Հասարակօրէն կը համարի մարգարէ և առաքեալ, կամ մարգարէից լրումն և առաքելոց սկիզբն. նաև կրսվի կարապետ, մկրտիչ, և մարտիրոս. անոր համար այլևայլ օր կը տօնենք. լրայնմ. փութացիր մեզ յօգնութիւն առ 'ի վերուստ նք յոհաննէս, առաքեալ և մարգարէ և կարապետ և մկրտիչ որդւոյն նյ:

Հ. Սուրբ յովսէփ որ կարգին մէջն է:

Պ. Քնի նահապետաց կարգէն կը համարի Հասարակօրէն. սակայն յուգայի ցեղէն ըլլալով՝ ազգական և փեսայ էր նք կուսին. նաև պաշտպան կամ խնամակալ ըլլալով յնի՝ անծանայր կոչ:

վելու արժանի եղաւ . անոր համար նր եկեղեցին մեծապէս պատուելով տօնը կը կատարէ , և մեծ հանդէս կը լլայ արեւմուտք 'ի պատիւ սուրբ յովսէփայ անձնին . որ է բարեխօս անոնց , որ կը փափաքին բարի մահուան արժանի ըլլալու : Նմանապէս նահապետաց կարգէն կը սեպվին նր յովակիմ և աննա ծնողք տիրամօրն . որոնց մասնաւոր տօնը կը կատարվի վերափոխման նշն ետե :

Հ. Ի՞նչ է պաշտպան սուրբը :

Պ. Ի մասնաւորաց պաշտպան և անուանալից սուրբ . զի եկեղեցին սորվեցուցեր է , որ ամէն մարդ իւր անուան սուրբը միշտ պաշտպան բռնէ , և ամէն տարի անուան օրը ջերմէ ունդութե օգնութիւն խնդրէ պատարագ տեսնելով և ողորմուի տալով : Նաև պէտք է շնորհակալ ըլլայ ինչ , որ նոյն օրուան հասուց զինքն , և խնդրէ պաշտպանութիւն սուրբին . որպէս զի բարի տարի , և անխնայ հասնի միւս տարուան . մինչև բարի մահուամբ արժանի ըլլայ տեսնելու իր սուրբն արքայութե մէջ :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի տօն ամենայն սրբոց :

Պ. Բոլոր սուրբերուն յիշատակը կատարելով պիտի փառաւորենք զանոնք մեծ շնորհակալութեամբ , որ սրբացուց և փառաւորեց սուրբերը . նաև սուրբերուն յաւիտենական տօնախմբութեանը մասնակցելով՝ պարտական ենք զմեզ զարթուցանելու առ 'ի նմանի վարուց և առաքինութեց սրբոց . միջնորդ բռնելով զանոնք և շնորհք խնդրելով անվտանգ անցնիլ այս սուտ աշխարհէս , և բաժանորդ ըլլալ իրենց փառացն :

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ կը տօնենք հրեշտակները :

Պ. Ըստ վարդապետութե սուրբ գրոց և նր եկեղեցնայ՝ հրեշտակները ոչ միայն կարգեալ են պաշտպանել և օգնել մարդոյ , այլև բարեխօսելով առ անձ կաղաղակեն մեզի համար , ողորմեամ արարածոց քոց և մի կորուսաներ . անոր համար մասնաւոր տօնախմբութե կը փառաւորենք

դեմք. հռչակելով իրենց փառքն ու մեծութիւնը, և կը խնդրենք օգնականութիւն, որ մենք ալ աշխատանքի ըլլանք այն փառացն. որոնք մեր տղօթքը կը տանին իբր բուրումն խնկոց առաջի անմահ դասին նոյն ըստ յայտնութեան յոհաննու աւետարանչին :

Հ. Ունի՞ր ամէն մարդ պահապան հրեշտակ :

Պ. Այո՛, ինչպէս կը հաստատէ նք գիրքը, վն զի երբոր պետրոս առաքեալ բանտէն ելաւ տուն գնաց դուռը զարկաւ, կարծեցին թէ իրեն հրեշտակն էր. և ինչպէս որ տոբիթին որդւոյն պահապան ըլլալով հրեշտակը՝ տարաւ և բերաւ հօրը տիւաւ որդին, այսպէս ամէն մարդ, նաև փոքրիկ տղաքն ունին պահապան հրեշտակ, որ զիրենք կը պահէ սատանայի և աշխարհի վտրձանքներէն : Սակայն կերենայ թէ մեծ սուրբ բուն հրեշտակն է վերի դասերէն. ինչպէս լուսաւորացի հրեշտակն էր չորրորդ դասէն. ըստ այնմ. իսկ 'ի չորրորդն դասէ պաշտպան եղեալ լուսաւորչին :

Հ. Ի՞նչպէս պիտի պատուենք մեր պահապան հրեշտակը :

Պ. Նախ՝ պիտի շնորհակալ ըլլանք նոյնին անբաւ երախտեացն, որ այսչափ գթով մեզ կը խնամէ, մինչ զի իւր հրեշտակները մեզ մեղաւորաց պահապան տվեր է. որպէս կը հաստատէ առաքեալն : Երկրորդ՝ ջերմեռանդ ըլլալով պիտի ջանանք զգուշաւոր ըլլալ, և նք ապրիլ հրեշտակին առջին, որ միշտ մեզի հետ է : Երրորդ՝ պիտի իրար սիրենք և պատուենք, մինչև փոքր տղաքը. վասն զի ամէնքն ալ հրեշտակ ունին, որ մեծ են առաջի նոյն. ինչպէս որ պատուիրէց քս. Չգոյշ կացէք մի արհամարհիցէք զմի 'ի փոքրիկանցս յայսցանէ. ասեմ՝ ձեզ զի հրեշտակը նոցա հանապազ տեսանէն զերեսս հօր իմոյ, որ յերկինս է : Վերջապէս պարտաւոր ենք ըլլալու իբրև հրեշտակ նոյն նք և մաքուր վարուք հեռու փախչելով պակասութեց,

ըստ որում հեռու են հրեշտակները . և վառաւորելով զԹ սիրով և բարեպաշտութեամբ նման հրեշտակաց . որոնք անդադար կը փառաւորեն զԹ : Քաղցրաձայն երգով գոհարանօղք որդւոյն միածնի դասք հրեշտակաց . բաբելոս լերոնք ընդ մեղաւորացս :

ԾԲ. Կ Ի Ր Ա Կ Ի :

Հ. **Բ**նչ խորհրդով կրլայ յիշատակննջեցելոց :
Պ. Սուրբ եկեղեցին սահմաններ է մասնաւորօր՝ հաւատացեալ ննջեցեալներն յիշելու համար . որ ամէն ազգի մէջ կայ , և ամէն մարդ պարտական է նոյն օրերը մեռելներն յիշել տայ՝ պատարագով , ողորմութիւն , և աղօթքով . որ մենք մեռելոց կըսենք :

Հ. Ինչու կըսվի մեռելոց :

Պ. Վն զի նոյն օրերը բոլոր աղօթքներն եկեղեցւոյ մէջ մեռելոց համար կրլայ . և պատարագէն ետե թափօրով խնկով և մոմով կերթան գերեզմաննոցը . ամէն մարդ իր մեռելներն օրհնել կուտայ թէ՛ ծնողքն ըլլայ , թէ՛ ազգականը , թէ՛ բարեկամը , և թէ՛ բարերարը . նաև անօգնական մեռելներն , որ շատ մեծ վարձք է , և հին սովորութիւն . ինչպէս կը պատուիրէ լուսաւորիչ :

Հ. Քանի՞ անգամ պիտի ըլլայ :

Պ. Մեր արարողութիւնը հինգ տաղաւարին երկրորդ օրերը մեռելոց սահմաններ է . որպէս զի՝ նոյն հանդիսաւոր տոնախմբութիւն ետե յիշենք մեռելնիս , և այն անհուն գանձէն ողորմութիւն խնդրենք ննջեցելոց համար . որով և արքայութեան տեսութե արժանի ըլլան : Ուստի մասնաւորապէս հինգ օր ննջեցելոց ունինք . նաև վարդանանց օրն ալ մեռելոց է . զի նոյն օրը շատ նահատակ եղան , և բարեկենդանի օրեր ըլ-

լալով՝ արժան է յիշել մեռելներն ողորմութիւնս
նաեւ ամէն ուրբաթ յիշատակութիւնն կրկայ
ննջեցելոց :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ մոմով և խնկով գերեզմաններն օրհնել :

Պ. Կը նշանակէ միտարութիւն և ուրախութիւն.
որով հոգիք պատարագով և աղօթքով կը թե-
թեւան ժամանակաւոր պատիժէն, ու փառա-
ւորելով յաւիտենական ցնծութիւն արժանի կը-
լան. ըստ այնմ. 'Ի յօթեանս հօր իւրոյ կոչէ
զգաստ արգարոց, և յանպատում' ի բարիս, զոր
խոստացեալ է նոցա :

Հ. Ինչո՞ւ գերեզմանները կ'օրհնեն :

Պ. Որովհետեւ մեռելին ոսկորները գերեզմա-
նին մէջն են. հոն աղօթքը կ'ընեն, որ հոգին ար-
քայութիւն արժանի ըլլայ, ու աւուր գառապտա-
նին գայ հոն նոյն մարմնոյն հետ միանայ, և փա-
ռաւորէ հող եղած և փթտած մարմինը. ըստ
այնմ. Աւետօք տեառն մեռեալք յառնեն, և
սուրբք ամենայն անճառ փառօք զարգարին :

Հ. Ի՞նչ պիտի մտածենք գերեզմաննոցը :

Պ. 'Նախ' պիտի մտածենք և խոնարհինք, որ
մենք ալ օր մի ասոնց նման հող պիտի դառ-
նանք, ինչպէս որ առաջ ալ հողէն եղած ենք.
ահա ասոնք ալ մեղի նման կը քալէին, կը խռ-
սէին, և կը զարգարվէին. բայց հիմա քարե-
լուռ տակն են մնացեր. ո՞ւր է այն լեզուն, որ
մեծմեծ կը խօսէր, ահա հող եղած է. ո՞ւր է
այն մարմինն որ զարգարված կը պարտէր, ահա
քանի մի հողոտ ոսկորները կան : Ինչպէս որ
այ անդառնալի վճիռը կատարվեցաւ իրեն վրա,
օրմ' ալ իմ վրաս պիտի կատարվի, թէ հող էիր
և 'ի հող դարձցիս. ես ալ պիտի մտնեմ այս
հողէ տունը. ես ալ պիտի փթտիմ հող ըլլամ.
Իմ վրաս ալ պիտի դալեն մարդիկ, ինչպէս ու-
րիշին վրա ես կը քալեմ. ինձի ալ պիտի ըսեն՝
ան ողորմի հոգւոյն :

Հ. Երկրորդ՝ ինչ պիտի մտածենք :

Պ. Պիտի մտածենք, թէ այս մարդիկներուն մարմինը թէպէտ հող եղած և ոսկորները որդեգու բուն են, որ տղաքն ալ ձեռքերնին կռնեն կը նային. սակայն ասոր անմահ հոգին արդեօք ուր տեղ է. քանի որ ողջ էր՝ մարմինը բան մի կը կարծըվէր. ահա տեսանք որ հող է. բայց հոգին չենք տեսներ, թէ ինչ վիճակի մէջ է. եթէ արդարոց կարգն է՝ երանի իրեն. իսկ եթէ դատապարտելոց կարգն է, վայ իրեն. արդեօք ինչ սարսափելի տանջանաց մէջն է, և ինչ դառն է վիճակը: Արդեօք իմ ոսկորներս որ տեսնեն մարդիկ ինչ պիտի գուրցեն. վայ պիտի ըսեն, թէ երանի. անէծք պիտի կարդան, թէ ողորմիս. մանաւանդ թէ՛ իմ գործքս զիս ինչ վիճակի մէջ պիտի դնէ, արդարո՞ց, թէ դատապարտելոց. ահա քն վճռեց, թէ որոց բաբիս գործեալ իցէ՝ ՚ի յարութի կենաց, և որոց զջար արարեալ՝ ՚ի յարութի դատաստանաց. հապա ես չար գործքովս ինչ պատասխան պիտի տամ անաչառ բեմին քնի և ահաւոր դատաւորին. որ ոչ միայն բարեգործութիւն պիտի պահանջէ իսմէ, այլև զոտաւանդ պատուիրանին, որ չարաչար վատնեցի, նք պատուիրաններն անարդեցի, նք խուրհուրդներն անպէտ բրի, և չքնորհները փճացուցի, ինչ պատասխան տամ պիտի վայ ինձ, և կրկին վայ ինձ: Չունիմ ուրիշ ճար, բայց ահա իւր ողորմութեն ասուել նեղով կաղաղակեմ. Ստեղծուած եմ անարատ ձեռաց քոց, մի անտես առներ. այլ խնայեա՛ յիս յահագին աւուրն, Թ՛ր զսպաւինեալս յիշեա՛ ՚ի բում գալստեան:

Հ. Երբորդ՝ ինչ պիտի մտածենք:

Պ. Պիտի մտածենք, թէ այս հող եղած մարմինն, որ պիտի յարութի առնէ. եթէ արդար է՝ ինչպէս պիտի փառաւորի, և ինչպէս ուրախանայ անպատմելի ցնծութիւն. իսկ եթէ դատապարտեալ է՝ ինչպէս պիտի զարհուրելի տխուր և դժոխային ըլլայ: Արդեօք ես ինչպէս պիտի

ելլեմ գերեզմանէս, իմ հոգիս ուսկէջ պիտի գայ միանայ մարմինիս հետ. արքայութենէն թէ դժոխքէն. այն ինչպիսի սարսափելի վայրկեան է ինձի, թէ որ լեւմ. Երթայք յինէն անիծեալք. և այն ինչպիսի ցնծալից վայրկեան է, թէ որ լեւմ. Եկայք օրհնեալք հօր իմոյ. երանի այն ականջին, որ այս ձայնը պիտի լսէ: Ահա այս է ճշմարիտ յարութի 'ի կեանս և մի միայն միսթարութի հաւատացելոց. որ ամէն ազգաց սրտին մէջ գրած է, թէ նոյն ինկ մարմինն յարութի առնելով, և փառաւորեալ հոգւոյն հետ միանալով նոր կեանք կրսկըսի, անծերանալի կեանք, անվերջանալի ցնծութի, անարտում ուրախութիւն, և անպատմելի փառք: Բայց արդարք յաւիտեան կացցեն և 'ի նոնէ վարձք նոցա, և խնամք նոցա 'ի բարձրելոյն. վասն այսուրիկ ընկալլին զարքայութին և զթաղն գեղեցկութե 'ի ձեռանէ նոն. ասաց իմաստունն:

Հ. Չորրորդ՝ ինչ պիտի մտածենք:

Պ. Այս ամէն մտածականներն ընելէն ետև չորս խօսք պիտի գրենք մեր սրտին մէջ մահ, դատաստան, դժոխք, և արքայութիւն. ահա այս բաներն անանկ խոր պիտի տպաւորին, որ ամէն կէտ պիտի յիշենք, և առաջնիս բերենք նախ մահը, թէ հիմա նոյն հոգի պիտի տանք. երկրորդ՝ դատաստան պիտի ելլենք՝ նոյն պատասխան տանք. երրորդ՝ դժոխք կայ դատապարտելոց՝ չքլայ թէ չար գործքով յաւիտեան դատապարտիմ. չորրորդ՝ արքայութի կայ, և անձառն սութի, արդեօք արժանի պիտի ըլլամ վայելելու անանց բարին, անզրաւ կեանքն, անձառնելոյսն, և անբաւ երանութիւն անձային քաղցր տեսութե, և երկնից արքայութեան յաւիտեանս յաւիտենից: Յորժամ զառաջանդ պատուիրանին պահանջեացես 'ի ծառայելոյն, ընդ կրկնաշաճ քանքարացն՝ արժանացո՞ղմեզ քն ուրախութե քո յերկինս:

Հ. Հինգերորդ՝ ինչ պիտի մտածենք:

Պ. Վերջապէս պիտի մտածենք, թէ ինչպէս որ ամէն բանին սկիզբն է ւծ, յորմէ եղև ամէնայն ինչ. այսպէս ամէն բանին վերջն է ւծ, յամենայն բան իրեն փառացն համար է, և ամէնայն բանին արարչական և վախճանական պառճառն ւծ է: Ուստի ստեղծեց և խնամարկեց մարդն ողորմութեամբ. պատուիրան տվաւ, որ բարի ըլլան. հաւատք և կրօն տվաւ, որ լուսաւորվին և փրկութեան հասնին. խորհուրդներն հաստատեց, որ շնորհազարդեալ որդիք չի գրվին, և արքայութե ժառանգ ըլլան. անոր համար ասաց իմաստուն մի. Չարմանք մեծ. զի կրօն քրիստոնէական թուի թէ չունի զայլ ինչ նպատակ, եթէ ոչ երջանկութի անտի կենաց. նաև առնէ երանելի յաստի կեանս:

Հ. Ինչպէս կը միանայ հոգին մարմնոյն հետ:

Պ. Աճային ամենազօր հրամանաւ միայն կը միանայ. որ փչելով հոգին կապեց ազամայ մարմնին հետ, և ըրաւ մարդ կենդանի. նաև հրամայելով զազարու հոգին ելաւ լիմպոսէն եկաւ հոտած մարմնին հետ միացաւ, և ելաւ գերեզմանէն մարդ կենդանի. ահա նոյն ւծազօր հրամանաւ երբ կուգայ հոգին գերեզմանին քով՝ ոսկորները կը ժողվըվին, և իրարու կապվելով կըլլայ մարմին, ինչպէս եղան եղէկիւն մարգարէին յարութի տված ոսկորները. ապա հոգին միանալով կելլէ գերեզմանէն մարդ փառաւոր՝ եթէ է երանեալ, կերթայ ընդհանուր դատաստան և վարձատրեալ հոգւով և մարմնով կը թագաւորէ ընդ թագաւորին յաւիտենից՝ անճառելի և անվերջանալի փառօք. որուն համար մարդ ստեղծվեցաւ, քրիստոնէայ եղաւ, քրիստոնէաբար ապրեցաւ, քրիստոնէայ մեռաւ, և ընդ քրիստոսի կը միանայ երանութե: Յորժամ փառօք հայրենի քն ծագիս ՚ի յերկնից, և յարուցանես զմեռեալսն, յայնժամ դասեալ ընդ աջմէ քուսմէ, և կոչեալ զմեզ ՚ի փառս քո:

Արդ՝ որպէս վախճան մարդոյ է ձով ապրիլ, ձով մեռնիլ, ձով յառնել, և ըն ձոյ թաղաւորել. այսպէս և այս մեր վարդապետուն վախճանն է ձով սերմանիլ 'ի սիրտս ամենեցուն, ձով պտղաբերիլ յաճումն առաքինական գործոց ձծաղատութե, և առ ձծ վերաբերիլ. որոյ վասն ըստ առաքելոյն՝ ոչ դադարեցայ արտասուօք խրատել զերկեամ՝ մի զմի մի իւրաքանչիւր 'ի ձէնջ յամենայն կիւրակէի յառաւօտուն քարոզելով, և յերեկոյն խրատաբանելով յայս եկեղեցի, պարտաւորեալ յառաքելական և 'ի վերաբան պաշտօնէս. ակնունելով թէ որպէս մեռեալք սերմանին մարմին չնշաւոր և յառնեն մարմին հոգեւոր, սերմանին ապականութիւն և յառնեն փառօք. այսպէս և այս խրատական սերմունք հոգեւորապէս ուռճացեալ 'ի սիրտս ձեր՝ յառնեն փառօք փառաւորելով և լուսաւորելով զմիտս և զհոգիս ձեր 'ի սեր առաքինական գործոց և երկնային ուրախութե. որով ապա լուսապանծ ելլեալ մեր ամենեցուն ընդ աջակողման դասուն երջանկաց յահաւոր բեմին քնի, հասցէինձ ասել առ քն համարձակութիւն. Ահա ես և մանկունք իմ, զոր ետ ինձ ձծ. կամք ամենեքեան և ակն ունիմք տեսոյն քնի: Պայծառասցին լապտերք հոգւոց մերոց և բազմեցուցես զմեզ ընդ հրաւիրեալն 'ի կոչումն արքայութե երկնից: Լսելով ապա զերանաւէտ զձայն կենարարին. Եկա՛ք օրհնեալք հօր իմոյ Ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ զարքայութիւնն 'ի սկզբանէ աշխարհի:

Ապա 'ի վախճանի՝ վերջին խորհրդածութիւն կատեսցուք թէ հոգիք երանելեաց երբ դան միանալ ընդ 'ի հոգ մահու ննջեցեալ մարմինս իւրեանց՝ զինչ ինչ արդեօք մարթ է նոցա խօսիլ ընդ միմեանս, և որպէս զարմանալ ընդ հիւնալի վեճակս իրերաց:

Հոգի .

Հողաղա՛րդ կմախք որդնակէր մարմին ,
ո՛վ զեարդ դնիս 'ի գուբ խաւարին .
արի 'ի հողոյ եկ մերձաւոր իմ ,
արի 'ի ժանեաց մահու դառնադին :

Մարմին .

Արդ զի՞նչ տեսանեմ հողս 'ի մուժ բանտին՝
զոմն ձծացեալ հոգի լուսածին .
չժուժան հայիլ հողալից աչք իմ ,
յարիւրաւիայլ գեղ անմահականին :

Հոգի .

Յիշեա՛ տառապեալդ 'ի կեանս աղքատին՝
վշտատես ցաւած մեռեալ յաշխարհին .
դո՛ւ իմ լծակից մահացեալ մարմին ,
ես քո վերնաճեմ երջանիկ հոգին :

Մարմին .

Րենամբարձ հոգի վեհ ձծակիր ,
ո՛հ դո՛ւ ես այն իմ հոգի լծակիր .
զիս 'ի հող զանգեաց քունն ձծագիր ,
բա՛բէ իբր զքեզ արար լուսալիր :

Հոգի .

Մի՛ զիմ լուսափայլ տեսիլ շնորհաճիր
յաճեան փառաց ամբարձեալ 'ի ծիր՝
մի՛ օտար 'ի քէն անարժան դատիր ,
դու ես ընդ կրիւք ես հոգի անկիր :

Մարմին .

Խեղափայլ պատկեր արարչականին՝
զեարդ հողս առ քեզ մերձիլ ժպրհիմ .

յորդանց 'ի ճճեաց հիւժեալ ոսկերք իմ^ն
 ընդ տիրականիդ արդեօք կապեցի^ն :

Հ. Գ. Ի.

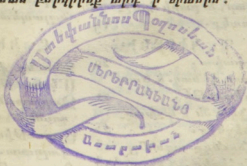
Նորասբանչ հրաշիւք անյեղլի վճռին^ն
 կերեալքն 'ի յորդանց արդ 'ի լոյս դարձցին .
 որ 'ի կաւ փշեաց միացոյց զհոգին ,
 նոյն անլոյծ կապէ զհոգի ընդ մարմին :

Մ. Բ. Ի.

Ահա հիանամ ահա՛ վերբերիմ ,
 արդ փառալ կմախքս 'ի գեղ կերպագրին .
 բայց իւր մեծապանչ հրաշից հանդիպիմ^ն
 իւր լինիմ կցորդ փառացդ հոգի՛ իմ :

Հ. Գ. Ի.

Սէր երկնաւորին սէր հանուրց փրկչին^ն
 տայ զանանց բարին ընդ անցաւորին .
 զի 'ի միասին տարաք զփոքրոգին ,
 յաւիտեան բերկրիմք արդ 'ի միասին :

Յ Ե Ն Կ

Ա. ԿԻՐԱԿԻ:

Առաջին վարդապետութիւնն ձեռնադրութիւնն.

Յայտնութիւնն ձեռնադրութիւնն.

Սկիզբն.

Բ. ԿԻՐԱԿԻ:

Ունիւն.

Առաջին պատճառ.

Կարգ արարչութիւնն.

Գ. ԿԻՐԱԿԻ:

Վեցօրեայ արարչութիւնն.

Շարժումն երկնից.

Կենդանիք.

Ազատ եւա.

Հոգեղէն արարածք.

Չար, և բարի հրէշտակք.

Դ. ԿԻՐԱԿԻ:

Դրախտ.

Ճառ կենաց, և ծառ գիտութիւնն.

Անկումն նախաստեղծից.

Ճնունդք ազամայ.

Զրհեղեղ.

Աշտարակաշինութիւնն.

Ե. ԿԻՐԱԿԻ:

Հայր արքայազամ.

Մէլքիսեղեկ.

Սահակ և Յակոբ.

Մովսէս.

Եւթ խորայեւացւոց.

Յոր.

Զ. ԿԻՐԱԿԻ:

Տեսիլ 'ի սինա.

Որթ ոսկի.

Տապանակ ուխտի.

Խորան վկայութիւնն.

Յետու.

Դատաւորք.

Թագաւորութիւնն.

Է. ԿԻՐԱԿԻ:

Գերութիւն հրէից.

Ազատութիւն նոցա.

Մակաբայեցիք.

Հերովդէս.

Բարձումն քահանայապետութիւնն.

Ը. ԿԻՐԱԿԻ:

Ճնունդ փրկչին.

Մկրտութիւն.

Չարչարանք և թաղումն.

Յարութիւնն հոգեգալուստ.

Քարոզութիւն առաքելոց.

Կործանումն տաճարին.

Հալածանք եկեղեցւոց.

Լոյ.

Թ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Մարդարէք.	47
Առաքեալք.	47
Վարդապետք.	51
Աճաշունչ.	52

Ժ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Համառօտախօսութիւն.	54

ԺԱ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Երկրորդ վարդապետութիւն հաւատոյ.	62
Աւանդութիւն.	63
Հաւատամք.	64

ԺԲ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Ժողովք.	66
Մասունք հաւատոյ.	68

ԺԳ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Բացատրութիւն հաւատամքին.	69
Պարզութիւն ան.	70
Արարչագործութիւն.	72
Անուն ան.	73

ԺԴ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Միութիւն ան.	75
Յատկութիւն երկն ան.	76
Գերազանցութիւն մարդոյ.	77

ԺԵ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Մեսիա.	79
Մարմնաւորութիւն.	80
Աճամայրութիւն.	81

ԺԶ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Մի անձն քնի.	82

Հակառակօղբ մարդեղութե.	83
------------------------	----

Առաջօրեանք.	84
-------------	----

ԺԶ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Խորհուրդ չարչարանաց.	86

Անպարտական մահ.	88
-----------------	----

ԺԸ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Լիմպոս.	92

Խորհուրդ յարութե, և համբարձման.	93. 95
---------------------------------	--------

ԺԹ. ԿԻՐԱԿԻ:	
Խորհուրդ երկրորդ գալնտեան.	96

Առանձնական, և ընդհանրական գալնտեան.	97
-------------------------------------	----

Միջական հոգիք.	99
----------------	----

Ի. ԿԻՐԱԿԻ:	
Հոգին ան.	101

Շնորհք.	102
---------	-----

Ջնջումն մեղաց.	103
----------------	-----

ԻԱ. ԿԻՐԱԿԻ:	
-------------	--

Յաւիտենական երանութիւն.	105
-------------------------	-----

Նախասահմանութիւն, և անարգեալք.	106
--------------------------------	-----

Նշանք փրկեւոյ.	107
----------------	-----

ԻԲ. ԿԻՐԱԿԻ:	
-------------	--

Եկեղեցի.	108
----------	-----

Նշանք և յատկութիւնք եկեղեցւոյ.	111
--------------------------------	-----

ԻԳ. ԿԻՐԱԿԻ:	
-------------	--

Հաղորդութիւն սրբ.	113
-------------------	-----

Թողու՞թի՛ մեղաց . 113

Յարու՛ն մարմնոց . 114

Սողու՛կեցիք . 114

ԻԴ. ԿԻՐԱԿԻ:

Յաւիտենական

կեանք . 117

Մովսէս և պողոս

ածատեաք . 118

Ենովք եղիա . 118

Հաղարամեայք . 119

Կայանագիրք . 120

ԻԵ. ԿԻՐԱԿԻ:

Գործք երից ան .

ձանց . 121

Պարտք քրիստո .

նէից . 122

Խաչակնքէւ . 123

ԻԶ. ԿԻՐԱԿԻ:

Աղօթք . 124

Հայր մեր . 125

ԻԷ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ հայր մեր

նն . 127

Նշանք անձայնին կա

մաց . 128

Խորհուրդ ողջու .

նին . 131

ԻԸ. ԿԻՐԱԿԻ:

Պաշտօն երկրպա

գուծիւն . 132

Յարգու՛ն պատկե

րաց . 134

Պատկերամարտք . 134

Պատիւ խաչին . 135

Նշխարք սբց . 135

Ածաբանական ա

ռաբինուծիք . 136

Ներգործուծիւնք

քրիստոնէի . 138

ԻԹ. ԿԻՐԱԿԻ:

Երրորդ վարդապե

տու՛ն բարոյական . 140

Պատուիրանք . 140

Օրէնք հեթանո

սաց . 141

Տասնաբանեայ

պատգամք . 142

Լրումն պատուիրա

նաց . 144

Լ. ԿԻՐԱԿԻ:

Առաջին պատուի

րան . 145

Ածսիրուծիւն . 145

Կռապաշտուծիւն . 146

Աւերորդապաշտու

ծիւն . 146

Կախարդուծիւն . 146

Եղբայրսիրուծիւն . 149

Անողորմուծիւն . 149

Գայթակղուծիւն . 150

ԼԱ. ԿԻՐԱԿԻ:

Երկրորդ պատուի

րան . 150

Հայհոյուծիւն . 151

Սուտ երգումն . 151

Ուխտաղանցուծի . 152

Երրորդ պատուի

րան . 152

ԼԲ. ԿԻՐԱԿԻ:

Չորրորդ պատուի

րան . 155

Պարտաւորու՛ն զա

ւակաց և հսկատա-
կաց . 156 . 158

Պարտաւորութիւն
ծնողաց . 158

Պարտաւորութիւն
եղբարց և քերց . 159

Պարտաւորութիւն
առն և կնոջ . 159

ԼԳ. ԿԻՐԱԿԻ:

Հինգերորդ պատ-
ուիրան . 160

Անձնասպանութիւն . 161

Պաշտպանութիւն
անձին . 161

Զրպարատութիւն . 162

Վեցերորդ պատուի-
րան . 162

Շնութիւն և զեղ-
խութիւն . 162

Պարկէշտ ողջախո-
հութիւն . 163

ԼԴ. ԿԻՐԱԿԻ:

Եօթներորդ պատ-
ուիրան . 164

Գողութիւն , խա-
բէութիւն , զքը-
կանք . 165

Ութերորդ պատ-
ուիրան . 167

Սուտ վկայութիւն ,
դատողութիւն . 167

Յայանութիւն դաղտ-
նեաց . 168

Քսութիւն , բամբա-
սանք . 168

Նախատինք , և ծաղ-
րեւ . 169

ԼԵ. ԿԻՐԱԿԻ:

Իններորդ պատ- . 170

Յանկութիւն կնոջ . 170

Զգուշութիւնք . 171

Տասներորդ պատ-
ուիրան . 172

Չարասրտութիւն . 173

Պատուիրանապահ . 174

ԼԶ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խիղճմտանք . 174

Սկզբնական մեղք . 176

Մահացու և ներելի
մեղք . 177

Մեծութիւն մեղաց . 178

ՆՊՆ. ԼԶ. ԿԻՐ:

Գլխաւոր մեղք . 178

Հպարտութիւն . 179

Ագահութիւն . 180

Բղջախոհութիւն . 181

Արուագիտութիւն . 181

Մահացուցումն . 181

ԼԿ. ԿԻՐԱԿԻ:

Նախանձ . ատելու-
թիւն . 182

Չարախօսութիւն .
տրտունջ . 183

Բարկութիւն . յի-
շոց . 184

Համբերութիւն . 185

Որկրամոլութիւն . 185

Արբեցութիւն . 186

Ծուլութիւն . 187

ԼԸ. ԿԻՐԱԿԻ:

Չորրորդ վարդապե-
տութիւն խորհրդ-
դոց . 189

Գործք խորհրդոյ . 190

Խորհուրդ մկրտուէ . 191

ԼԹ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ գրոշմի . 195

Մեռոն . 196

Գործք գրոշմի . 197

Խ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ հաղորդուէթէ . 199

Գործք հաղորդուէ . 201

ԽԱ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ պատարադի . 204

Խնդիրք 'ի պատարադի . 207

ԽԲ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ ապաշխարութեան . 207

Չղջումն . խոստովանութիւն . 208

Արձակումն . 212

Ապաշխարանք . 213

Գործք ապաշխարութեան . 214

ԽԳ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ վերջին օծման . 215

Խորհուրդ կարգի . 216

Եթե աստիճանք . 217

Խորհուրդ պսակի . 218

ԽԴ. ԿԻՐԱԿԻ:

Հինգերորդ վարդապետութիւն եկեղեցւոյ . 220

Պատուիրանք եկեղեցւոյ . 220

Ջերմեանդութիւն . 221

ԽԵ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խոստովանիլ և հաղորդիլ . 224

Պաք . ծոմ . 226

Տալ զտասանորդ . 227

Հոգեւոր և մարմնաւոր ողորմութիւն . 228

ԽԶ. ԿԻՐԱԿԻ:

Տօնախմբութիւնք . 229

Հինգ տաղաւարք . 230

ԽԾ. ԿԻՐԱԿԻ:

Խորհուրդ ծըննդեան . 231

Ածայայտութիւն . 233

ԽԿ. ԿԻՐԱԿԻ:

Չատիկ . համբարձումն . 236

Հոգեգալուստ . 238

Վարդապառ . 239

ԽԾ. ԿԻՐԱԿԻ:

Վերադիտումն . 240

Տօնախմբութիւնք անծածնին . 241

Ծ. ԿԻՐԱԿԻ:

Տօնախմբութիւնք խաչին . 244

ԾԱ. ԿԻՐԱԿԻ:

Յիշատակութիւն սրբոց . 248

Պահապան հրեշտակ . 251

ԾԲ. ԿԻՐԱԿԻ:

Յիշատակութիւն ննջեցեաց . վերջին մտածուիք . 252. 253

